
«БОБУР» ХАЛҚАРО ФОНДИ

**«БОБУРНОМА» УЧУН
ҚИСҚАЧА ИЗОХЛИ ЛУГАТ**

«Andijon nashriyot-matbaa» ОАЖ
2008

Тузувчи:

Фатҳиддин ИСҲОҚОВ.

Масъул муҳаррир:

Ваҳоб РАҲМОН.

Тақризчилар:

Сайдбек ҲАСАНОВ.

Анзориддин ИБРОҲИМОВ.

«Бобурнома» учун қисқача изоҳли лугат – Андижон,
«Andijon nashriyot-matbaa» ОАЖ, 2008.

Захиридин Муҳаммад Бобурниң меросига унинг шоҳ асари «Бобурнома»га қизиқиш нафақат юртимизда, балки халқаро миқёсда кучайиб бораётганлиги сабабли изоҳли лугатга эҳтиёж сезилмоқда. Беши аср илгари ёзилган асарни маҳсус тайёргарликсиз ёки лугатсиз ўқиб тушуниш қийин. Шу маънода қўлингизга тақдим этилаётган лугат китобхон сифатидаги эҳтиёжингизни қондиришга ёрдам бериши шубҳасиз.

ISBN 978-9943-331-09-9

© Ф. Исҳоқов, 2008

© «Andijon nashriyot-matbaa»
ОАЖ, 2008.

СЎЗ БОШИ

Ватанимиз - Ўзбекистон Республикасининг мустақиллиги биз учун тенгсиз афзаллик ва ютуқ сифатида миллий-маънавий меросимиздан тўлалигича, эркин фойдаланиш имкониятини берди.

Янги даврга келиб мумтоз ўзбек адабиёти намояндаларининг ижоди, шу жумлалан, Заҳириддин Муҳаммад Бобур мероси, унинг «Бобурнома» асари ҳам маънавий қадриятларимиз тимсоли сифатида қайта нашр қилиниб, кенг китобхонлар оммасига тақдим қилинди.

Ушбу асар янгитдан нашр этилар экан, асар тили бўйича ўқувчига тушунилиши қийин бўлган сўзлар лугатини қўшиб чиқаришга алоҳида эътибор қаратилмагани ноширлар ва китобхонларнинг таассубига сабаб бўлди.

«Бобурнома»га лугат тузиб чиқиши фикри аслида янгидан тилига олингайтан тасодифий фикр эмас. Асарни инглиз, немис, француз ёки рус тилларига таржима қилиш жараёнида китобхонга амалий ёрдам бериши мумкин бўлган бундай воситага илгари ҳам катта эҳтиёж сезилган эди.

Илгари-ку, хорижий тил эгаларининг эски ўзбек тилига оид тушунча ва атамаларни тўла англаб етиши учун шундай лугатга зарурият туғилган эди, бизда эса асар Бобур давридати эски ўзбек тилининг қанчалик содда, оммабоп шаклида ёзилган бўлишига қарамасдан, ўз тили билан буғуиги китобхон тили ва тушунчалари, фикрлаш усулларидан фарқ қилиши сабабли ҳам бари бир изоҳли лугатга эҳтиёж сезилди ва бу эҳтиёж йиллар давомида ортсан ортлики, камаймади.

Аслини олганда, «Бобурнома»нинг ўрганилиши муносабати билан унинг лугатини яратиш масаласи ҳам ўзининг алоҳида тарихига эга.

Бундан 130 йил муқаддам «Бобурнома» француз тилига таржима қилинган кезларда таржимон Паве де Куртейл асарни французчага «Фаргона» водийсидаги чигатой тили¹дан ўтирганини айтиш билан бирга ўзини қизиктирган ва чигатойча деб қаралган 5 мингта яқин сўзни алоҳида лугат қилиб тайёрлаган ва бу лугат кейинги тадқиқотчилар томонидан лексикографик ҳамда текстологик жиҳатлардан батафсил ўрганилган эди¹.

1983 йил ЮНЕСКО қарори билан «Бобур йили» деб эълон қилинди. Шу муносабат билан «Бобурнома» француз тилига қайта таржима қилинди. Бу гал таржима иши таниқли туркшунос олим Жак Луи Баки Граммонга топширилди. Баки Граммон бу ишни қисқа фурсат ичидан уддалади, аммо у таржимани нашр қилишга шошилмади. Китобга «Хатти Бобурий»ни илова қилиб, унга темурийлар шажараси ва миниатюраларни қўшиб, ўзбек олимаси Сабоҳат Азимжонованинг кириши сўзи билан асарни 1995 йилга келганда нашр эттиргди.

Баки Граммон таржимаси кенг китобхонлар оммасига мъякул бўлишдан ташқари, француз таржимонлари жамияти таъсис этган Пьер Франсуа Гайе мукофоти билан ҳам тақдирланди.

«Бобурнома»да Бобур айтмоқчи бўлган фикрни Бобурча соддалик ва равонлик билан айнан ифодалаб бериш ўзбек тилида ҳам, «Бобурнома» ўғириб берилётган тилда ҳам осон иш эмас, албатта. Бобур тилга олган тарихий шахсларнинг номлари, феъл-атворлари хатти-ҳаракати, манзара, майдон, тоғ, сув, ўсимликлар, ҳайвонот олами, одамларнинг ўй-саноси, ички дунёси ифодаларини сўз билан, айниқса, бобурона ифода билан англатиб бериш ҳаммавақт ҳам бирдай осон кечмайли. Аниқки, бунда «Бобурнома» учун ҳар бири маълум бир йўналишда бўлган бир неча лугат керак бўлади. Биз республикамизнинг

¹ Қаранг: Ф. Салимова. Лексикографические и текстологические характеристики «Восточно-туркского словаря» Паве де Куртейла и перевод «Бабурнамы». Диссертация на соискание учёной степени канд. филологич. наук, Т, 1997.

мустақиллик даврига келиб тарихга, ўтмиш маънавий меросига ётибор орттанилигининг, муҳаббатнинг яна бир амалий исботи сифатида ва «Бобурнома»нинг қайта нашр қилинганлиги муносабати билан ушбу асарга алоҳида изоҳли лугат яратиш зарурлигига яна бир бор иқор бўлдик.

Бобур ва унинг асарлари учун дастлабки ўзбекча изоҳли лугат Ўзбекистонда бундан ярим аср муқаддам Порсо Шамсиев ва Содиқ Мирзаевлар томонидан яратилган бўлиб, у «Бобурнома»нинг 1948-1949 йиллардаги биринчи нашри охирида асарга қўшимча тарзда берилган эди, орадан маълум давр ўтгач, 1972 йилда ана шу лугат олима Хосият Назарова томонидан Бобур ва унинг асарлари учун қисқacha изоҳли лугат кўринишида тайёрланниб, китобхонлар оммасига тақдим этилди¹. Эътироф этиш зарурки, ҳар икки лугат ҳам ушбу кунгача китобхонлар ва илмий изланувчилар учун таянч лугат вазифасини бажариб келди.

Тақдим этилаётган янги лугат маънавий меросимиз билан яқиндан танишиб ултурмаган китобхонлар оммаси учун мўлжалланган бўлиб, унда изоҳ берилаётган сўз янги нашрдаги «Бобурнома»нинг қайси саҳифасида эканлигини кўрсатиш билан ўна сўз саҳифанинг қайси устунида келиши ҳам қайд этиб борилди.

«Бобурнома» қомусий асардир. Уни мутолаа қилган киши Шарқ тарихи билан маълум даражада ошно бўлади, халклар тарихи билан, уларнинг ўтмиши, одатлари билан танишия боради, тиллар қардошлигини сезади, уларнинг ўзаро яқинлигини ҳис қиласди, Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг ўзини – унинг дунёқарашини, серқирра маънавий дунёсини кузатади, инсоний фазилатларини қадрлайди, руҳий гўзаллигини ҳис қилиб, ундан баҳра олиш имкониятига эга бўлади.

«Бобурнома» – тарихий асар, тарих асаридир. Уни хотираномалар сирасига ҳам, маълум даврдаги урушлар тарихига ҳам, шажара ёки авлодлар тарихига ҳам қиёслаб бўлмайди. Шунингдек, «Бобурнома» – шеърий асар ҳам, илмий хуносалар

² Қаранг: Х. Назарова. Заҳириддин Муҳаммад Бобур асарлари учун қисқacha лугат. «Фан» нашриёти, 1972. Масъул муҳаррир Латиф Халилов.

жам қилинган изоҳнома ҳам эмас. Бобур, агар шоҳ бўлмаганида, аниқки, бирор соҳанинг мукаммал тадқиқотчиси бўлур эди. Кечаки кундуз хавф-хатар, мағлубият ҳадиги ёки галаба завқи билан яшаб туриб, тўрт қатор бўлса-да эсадаликлар битиб боргани ёки Шайбонийхон ва Ранаа Сангаа сингари рақиблар билан узлуксиз жанг қила туриб ҳам дилбар ғазаллар, рубоййлар битицга имкон топгани, имкониятдан фойдаланиб, масалан, Ҳиротда Алишер Навоий уйида яшаб турган пайтда Навоийнинг шеърий асарлари қурилишини чуқур илмий таҳлил қилиб чиққани ҳам бунга очиқ далил бўлиб туриди.

«Бобурнома» воқеаларини йиллар, даврлар бўйича ажратиб, чегаралаб олиш осон эмас. Асар янги нацирда «Фаргона», «Кобул», «Ҳиндистон» сингари шартли бўлимларга ажратиб берилса-да, бу айрмаларнинг аниқ тамойилларга асослангани сезилмай қолади. Шунга кўра бирор воқеа тавсифини эслага олиш лозим бўлганда, шу воқеа асарнинг қайси ўрнида эканини топиб олиш осон кечавермайди.

Подшоҳларнинг вафоти муносабати билан берилган қисқа таъзия - таассуб сўзлари ичидаги марҳум подшоҳнинг насл-насаби, оила аъзолари, аёллари, мулки, вазиру вузаролар, бек-бекотлар, уруши-жантлар ҳақидаги маълумотлар ҳам берид борилади. Масалан, Умаршайх мирзонинг «кабутар ва кабутархона» била жардин қулақ шунқор бўлиши», кейин Самарқанд подшоси Султон Аҳмад мирzonинг оламдан ўтгани, Султон Маҳмуд мирzonинг «қавий ориза юзланиб олти кун ичидаги оламдин кўз юмгани», Хисравшоҳнинг Бойсунқур мирзони қатл эттиргани, орадан йиллар ўтиб, Султон Ҳусайн мирzonинг «Шайбонийхон устига черик тортиб Бобо Илоҳийга етканда Тенгри раҳматига боргани» асарнинг ана шундай белгили нуқталаридан саналади. Айтайлик, Алишер Навоийнинг Дарвешали исмли укаси бўлган эди, унинг тақдиди қандай кечди экан, деб ўйласак ва бу ҳақдаги маълумотни «Бобурнома»дан излашга киришиб қолсак, эътиборни бу шахс яшаган шароитга боғлаб кўришимиз зарур бўлади, яъни бу ўринда Султон Ҳусайн мирзо вафоти муносабати билан бериладиган хабарлардан Султон Ҳусайн мирzonинг «умаро»си рўйхатига оид изоҳларга мурожаат қиласиз, у ерда «Яна Дарвеш Алибек эди, Алишербекнинг

туққон ииниси эди» деб бошланадиган маълумотларга дуч келамиз (134-б).

«Бобурнома» маълумотлари яна бир жиҳатдан ҳам тоза ва бир бутундир. Бир ном (шахс номи) бир ўринда қандай шакл билан тилга олинган бўлса, ўша ном асарнинг бошқа ўринларида ҳам айнан шу шаклда тақрорланади ва, қолаверса, бу орқали Бобурнинг ўша тарихий шахсларга муносабати, улар орасида Бобурнинг ўзининг тарихий сиймо сифатида тутган ўрни, даражасини ҳам илғаб олишимиз мумкин. «Темурбек» номини мисол тариқасида олсак, бу ном матн бошида ҳам «Темурбек», орасида ҳам «Темурбек», кўрсаткичларда ҳам бир хил - «Темурбек»!

Лугатни тузишда биз Бобурнинг сўз танлаш ва сўз қўллаш маҳоратига алоҳида эътибор бердик. Лугатда асарда ишлатилган сўзларни мумкин қадар кенгроқ қамраб олишга интилдик, щунга қарамай асарни тўғри тушуниб етишда изоҳталаб сўзларни лугат ёрдамида англаб олишнинг ўзи етарли бўлмайди. Қисқа ва лўнда жумлаларда кўп фикрни баён қилиш, изчиллик билан, режа асосида сўз юритишнинг ўзига хос бобурона жиҳатлари ҳисобга олинмаса, матндаги мазмун нотўлиқ ёки нотўғри чиқиб қолиши ҳеч гап эмас.

Масалан, «Бобурнома»ни ўқияпмиз: «Хўжанд била Кандидбодом орасида бир даште тушубтур, Ҳодарвешға мавсум. Ҳамиша бу даштта ел борур. Марғинонгаким, шарқидур, ҳамиша мундин ел борур. Хўжандгаким, гарбидур, дойим мундин ел келур» (36-б). Эътибор берилган бўлса, муаллиф бу баёнда нима ниманинг шарқида-ю, нима қаернинг гарбига – буни очиқ кўрсатмайди. Маънонинг бу мавхум жиҳатлари унинг бобурона ифода услуби билан жумла қурилиши ичида яширин келаверадики, уни илғаб олишлик, тушуниб етишлик энди китобхондан алоҳида эътибор, уқувчанлик, зеҳн талаб қиласди.

Яна бир мисол: «...Чун Умаршайх мирзо баланд ҳимматлиқ ва улуф доиялиқ подшоҳ эрди... Неча навбат қойинотаси Юнусхонники, Чингизхоннинг иккинчи ўғли Чигатойхон наслидиндур, Чигатойхоннинг юртида мўғул улусининг хони ул фурсатта ул эрдиким, менинг улуф отам бўлғай, истидъо қилиб келтурди. Ҳар қатла келтурганда вилоятлар берур эрди, чун

Умаршайх мирзонинг муддаосидек бўлмас эди... Охир навбат келтургандаким, ул фурсатта Тошканд вилояти Умаршайх мирzonинг тасарруфида эрдиким, китобларда Шош битурлар, баъзи Чоч битурларким, «Камони Чочий» андин ибораттур, берди» (36-б).

Бу ўринда китобхон учун нотаниш бўлган сўз «истидъё»ки, унинг маъносини очмай туриб, Бобурниг «қайнота»ни қандай йўл билан олиб келгани ойдинлашмайди. Шунга қарамай, унга ким кимни «келтурди» дейилса, «...Чун Умаршайх мирзо баланд ҳимматлиқ ва улуг доиялиқ подшоҳ эрди... Неча навбат қойинотаси Юнусхонни...» «истидъё қилиб келтурди» дегани китобхоннинг мантиқий фикрлаши ёрдами билан бу саволга яқин жавоб бўлиб келади.

Бобурниг биз билган устозлардан юксакроқ тил билимдони экани, унинг форс ва араб тиллари луғатини, афғон, ҳинд тиллари асосларини, туркий халқлар тилларининг ёзма ва оғзаки сўзлашув услубиятини ўта зарифлик билан фарқ қилгани сезилиб туради.

Китобхонда ҳақли бир савол туғилади: Бобур меросига бағишлаб иккинчи луғат юзага келяпти экан, уларниг орасида фарқ борми, бўлса нимада кўринади?

Х. Назарованинг китоби 1970 йиллар талаби билан юзага келган. Унда «Бобурнома» сўzlари билан бирга Бобурниг бошқа асарларидан олинган атамалар ҳам анчагина бор. Бобурниг биргина лирик асарларидан танлаб олинган сўзлар 40 фойиздан ортиқ. Китобниг «Бобур асарлари учун қисқача луғат» деб аталиши ҳам бежиз эмас.

Бизнинг луғатимиз «Бобурнома»нинг янги (2002 йил) нашри муносабати билан юзага келди ва уни том маънода «Бобурнома луғати» деб кўллаш мақсадга мувофиқдир.

«Бобурнома» вужудга келган сана билан бизнинг давримиз орасида 500 йилдан ортиқроқ вақт ўтди. Асар ёзилган алабий тил билан давримиз адабий тили ўртасида ҳам маълум тафовутлар пайдо бўлди. Ўтган давр мобайнида нутқимиздаги жуда кўп сўзлар эскириб истеъмоддан чиқди ва улар тараққиёт билан боғлиқ ҳолда янги-янги қатламлар билан алмашинди. Китобхон Бобурниг – тил воситаларидан фойдаланиш маҳорати ва

услубини ўрганиш билан бирга, бугунги кунда тилимизда ишлатилмайдиган тарихий сўзларни ҳам ўзлаштириб, уларнинг маъносини лугат орқали бўлса-да билиб боришга зарурият сезади.

Табдилчиликнинг оммалашуви муносабати билан «Бобурнома» сингари тарихий асарларни ҳам оммага шу усул билан тақдим қилиш таклифлари пайдо бўлди. Бироқ ҳар қандай санъат асари каби тарихий манбалар, айниқса, «Бобурнома» ҳам ўзининг асл ҳолати билан – тарихий матни билан қимматлидир.

Бобурнинг илмий, адабий-тарихий мероси жанр ёки тур хилма-хиллиги жиҳатидангина эмас, мазмун-мундарижа эътибори билан ҳам бири-бирини тўлатувчи бир бутунликка эгадир. Китобхон энг аввал унинг ўзбекча-ю, тарихда ўхаши кам бўлган лирик мероси билан танишади:

*Сочининг савдоси тушди бошима бошдин яна
деб бошланувчи газал,*

Кўнгилга бўлди ажойиб бало қаро сочинг,

*Шикаста кўнглума эрмиш қаро бало сочинг
байти билан келувчи ўйноқи мисралари,*

Ёз фасли, ёр васли, дўстларнинг суҳбати,

Шеър баҳси, ишқ дарди, боданинг кайфияти
тарзида уч нарсанинг уч нарсага тенг қўйиб уларни қиёсан изоҳлашга қаратилган totli мисралари китобхоннинг ёдидан чиқмайди.

Бобурнинг ўз суҳбатдоши қулогига «пичирлаб» айтган сирли мисралари китобхон назаридан узоқлашмай туриб, унинг газалларидан кам бўлмаган насрый меросига - «Бобурнома»га дуч келади. «Бобурнома»да у тарих учун, ҳаёт учун танлаб олиниши лозим бўлган жуда кўп ибрат ва айтимларга учрайди. Шундан кейин Бобурнинг илмий меросига, жумладан, унинг «Мухтасар» номли китобига навбат келади. Шу муносабат билан китобхоннинг Бобур шахсига муносабати ҳам ўзгара ва жиддийлаша боради. Шу дамгача Бобурни шоир ёки ўзига яқин адаб деб ҳисоблаб келган китобхон эндиликда унинг тарихга ва тарихда ўтганларга ҳалол илмий баҳо берувчи юксак даҳо эгаси эканини сезадики, унга қойил қолади.

Биз ўзбек адабиёти тарихини, ўзбек маънавияти гарихини Алишер Навоийсиз тасаввур қилолмаганимиздек, маънавиятимиз такомили тарихини ҳам Заҳириддин Муҳаммад Бобурсиз тасаввур қилишимиз қийин.

Бугунги кунда ҳалқимиз миллий тараққиёт йўлидан борар экан, ёшларнинг маънавий қиёфасини шакллантириш ва камол топтиришга давлатимиз алоҳида эътибор бераётганини кўриб қувонамиз. Аждодларимизда шаклланган инсонийлик фазилатларини намоён қилишда бизга ёзма тарихий меросга тенг келадиган манба йўқ.

Ўзбек тили тарихига оид умумий лугатларнинг камлиги ушбу лугатни тузиш ва тугаллаш ишида кўп қийинчиликлар туғилишига сабаб бўлди. «Бобурнома»даги айрим сўзларнинг маъноси ва ишлатилиш жойини қидириб кўп хил лугатларни кўриб чиқишига тўғри келди. Маҳмуд Кошғарий хазинаси, Алишер Навоий асарларининг изоҳли лугатлари, рус тили ва чет тилларида нашр этилган салмоқли лугатлар ана шулар жумласидандир.

Манбалар ичida ишимиизга энг яқини ва кераклиси Х. Назарованинг «Бобур асарлари учун» деб босилган «Қисқа лугат»и ва зукко олим Латиф Халиловнинг шу лугат таҳрири асосидаги қимматли маслаҳатлари бўлди. – «Бобурнома» лугатини тузмоқчи бўлсангиз, озгина шошилманг» – деб уқтиради устоз. «Эндики лугат Бобур меросига оид кўп хабар ва изоҳларни ўзида жамлаган қомус вазифасини бажариши лозим». Аниқки, бу вазифани бажаришига мўлжалланган қомусий лугат гайратли ёшларимиз кучи билан рӯёбга чиқади. Бобур ҳалқаро фонди раҳбариятининг ҳомийлиги ва жонкуярлиги, Андижон давлат тиллар педагогика институти илмий ходимларининг қўллаб-қувватлаши ва амалий ёрдами туфайли биз олдимизга қўйилган ишни амалга оширишга эришдик. Лугатга киритиладиган сўзларини танлаш, уларни изоҳлаш тартибини назорат қилиб турганликлари, «Бобурнома»дан керакли мисоллар топиб беришда бизга амалий ёрдам кўрсатганликлари учун биз шу институт раҳбарлари ва илмий-техник ходимларига, АндМИИ қошидаги академик лицей илмий-техник ходимларига ташаккурлар айтамиз.

Лугат тузини ишидаги дастлабки уриниш, табиийки, айрим нуқсон ва ётишмовчиликлардан холи бўлмас. Бу нуқсонларни ўз вақтида кўрсатиб бориш ишнинг давоми ва такомили учун катта ҳисса бўлади, деган умиддамиз.

Тузувчи.

A

- Абёт** - байтлар (бирлиги – байт); кенг маъноси: адабиёт, шеърият; «Тақриб била хўб абёт ўқур эди» (37, II).
- Аблак, аблак-сувор** - ола-чипор, ола; чавкар от мингандар; «...Хожа Яъкуб, Хожа Яҳёнинг ўғли ҳазрати Хожа Убайдуллонинг набиралари рўбарўйимга аблақ от миниб кўп жамоати аблак- сувор билан келдилар» (99, II).
- Абно, абнойи жинс** - ўғиллар, болалар (бирлиги – ибн), тенгқурлар; насл ва амалда баробар кишилар; «Бизнинг абнойи жинсимиз демайки, адно навкаримизга қилғон инсониятни бизга қилмади, балки навкаримизча бизни кўзга илмади» (78, II).
- Абралиқ** - кийим, авралик; «Улуғ ош тортилғондин кейин, Хожа Абдушаҳид била Хожа Калонга ўрмак абралиқ киши жуббалар, муносиб хилъатлар била кийдурулди» (245, II).
- Абришим** - ипак; «..хушранг, қизил-яшил абришимни кияр эди» (128, I).
- Авбош** - бевош, безори, саёқ; «Ўш авбошининг зарофати будурким, ҳар ким анда уйқуласа, ул шаҳжўйдин сув қуярлар» (35, I).
- Авто** - айло, тўғри, яхши; «Бу ёғийларким, мунча ёвуқ келибтурлар, буларнинг дафъи аҳам ва авлодур» (213, II).
- Авойил** - авваллари, илгарилари (бирлиги-аввал); Авойил муҳрдор эди, авосит бек бўлуб, неча маҳал Астрободта ҳукумат қилди,... мирзо била кўрушушиб қўпкунча, бир ҳолати бўлди, қўполмади, кўтариб элтдилар» (133, I).
- Авойик** - расм, одат; «Кўчбекнинг отаси Султон Аҳмадбекка.. авойик жиҳатидан.. менинг била эргаша олмай Маргинонда қолди» (76, II).
- Авосит** - ўрталик, оралик (бирлиги - авсат); «...шаввол ойининг авоситида тарих секкиз юз тўқсон тўққузда қирқ тўрт ёшида олами фонийни видоъ қилди» (43, II).

Авохир	- охирлар; «Ўзумиз ўшул йилнинг авохирида Фатҳпур ва Барийни сайр қилиб, Аграга келдук» (265, I).
Авроқ	- қоғоз, варақ; «...тонг отғунча уюхламай, авроқ ва ажzonинг қурутмоғиға машғул эдук» (259, II).
Авқот	- вақтлар (бирлиги - вақт); «...Андижондек ер учун киши авқот зойиъ қилғай» (76, I).
Агарчи	- гарчи сўзининг тўлиқ шакли; «Агарчи торгина сув эди, vale гузари йўқ эди» (253, I).
Адавот	- асбоб ва қуроллар; «Биҳар тарафидин Мустафо олот ва адавотини мукаммал ва муҳайё қилиб, урушға машғул бўлғай» (256, I).
Адад	- сон,саноқ; «Толон ва торож қилмай Бҳира элиға моли омон солиб, нақд ва жинсдин тўрт дак шоҳрухий олиб, черик элиға навкар адади била улашиб, Кобулға мурожаат қилилди» (195, I).
Адам	- йўқлик, йўқ; «...Кангар ва Карамсингдек бошлиқлар ганимдин адам йўлинни губори бўлдиilar» (264, I).
Адвия	- дори, шифобахш манбалар (бирлиги - даво); «...ул навоҳийда бир бўза қилурлар, ...ўтлар иллизидин ва баъзи адвиядин қилибтурлар» (182, I).
Адл	- адолат, тўғрилик, инсоғ; «Самарқанд аҳликим, йигирма-йигирма беш йил Султон Аҳмад мирзонинг замонида рафоҳият ва фароғат била ўткариб эдилар, аксар муомала ҳазрати Хожа жиҳатидин адл ва шаръ тариқи била эди...» (47, I).
Адно	- тубан, пасть, арзимайдиган; «Бизнинг абнойи жинсимиз демайки, адно навкаримизга қилғон инсониятни бизга қилмади, балки навкаримизча бизни кўзга илмади» (78, II).
Аёқ	- коса, қадаҳ; «Шанба куни бир аёқ сут ичтим» (218, I).
Ажзо	- бўлаклар, парчалар (бирлиги - жузв); «Фояташ хотирга кечтиким, бу муҳаққар ажзода таяммун ва табаррук жиҳатидин аларнинг отлари мазкур ва шаммае сифатларидин мастур бўлғай» (137, I).

Ажчи	- йўл бошловчи, кузатиб юрувчи; «Ажчимиз бу сайрларда Юсуф Али кўкалдош эди» (145, II).
АЗИМ	- катта, буюк; «Бу мазмун била йиборибтурки, агарчи мендин азим гуноҳлар содир бўлди, вале умидим борким, иноят қилиб гуноҳимни бағишлаб, бизга мутаважжих бўлсалар» (67, II).
АЗИМАТ КИЛМОҚ	- жўнамоқ, бормоқ; «...муддатлар Умаршайх мирзо тасарруфилла эди, мирзо ўлар йили илиқдин чиқиб эди, бу фурсатга Бойсунқур мирзо жонибидин иниси Султон Али мирзо анда эди, азимат қилилди» (52, I).
АЗИМУЛ - ЖУССА	- гавдаси катта; «Фил азимул-жусса ва зийрак жонивордур» (198, II).
АЗИМУШ- ШАЊН УМУР	- буюк ишлар; «Муншийларни тилаб, буюрдумким, бу икки азимуш-шашн умурким, воқиъ бўлди, бунинг ихборига фармонлар битигайлар» (221, II).
АЗМ	- ният, мўлжал билан йўл олиш; «Муҳаррам ойида Фарғона вилоятидин Хуросон азми била Илок яйлогигаким Ҳисор вилоятининг яйлоқлариидиндур, келиб туштум» (102, I).
АЗО	- аза, мотам; «Азо расмини бажо келтуруб, ош ва таом фуқаро ва масокинға тортилди» (43, II).
АИММАЙИ ИСЛОМ	- ислом имомлари; «Ҳазрати Рисолат саллаллоҳу алайҳи ва саллам замонидин бери ул миқдор аиммайи исломким, Мовароуннаҳрдин пайдо бўлубтур, ҳеч вилояттин маълум эмаским, мунча пайдо бўлмиш бўлғай» (59, I).
АЙЁМ	- кунлар (бирлиги - явм); «Муҳосара айёми мумтадл бўлди» (85, I).
АЙЁШ	- майшатга берилган, майшатпарат; «...лаванд ва хушибош ва шаробхўр ва айёш киши эди» (133, I).
«АЙИҚ ҮТИ»	- доривор ўтнинг номи; «Бир гиёҳ эшитилдиким, Еттикентнинг тоғларида бўлур, ул эл «айиқ үти» дерлар...» (36, II).
АЙМОҚ	- уруғ, қабила (кўплиги - аймоқот); «Хожанинг воқеасидин сўнг Хожага мансуб эллар мисли навқар ва чокар ва аймоқ ва аҳшомни тамом туттуруб талаттилар» (69, I).

Акобир	- ҳурматли шахслар, улуғлар (бирлиги-акбар); «Душанба куни девон куни буюрдумким, акобир ва ашроф ва умаро ва вузаро девонда ҳозир бўлгайлар» (217, II).
Аксар	- кўпи, кўпчилиги; «Аксар яёқ ва иликларида таёқ ва оёқларида чорук ва эгинларида чопон эрди» (102, I).
Ал	- қўл; «Андоқ истиқбол била салтанат қилмадиким, бир кишини ўз элидин улгайтиб мұтабар бек қилмиш бўлгай» (72, I).
Алад- давом	- доимо, давомли равищда, узлуксиз; «Сайр аспосида хотиримга еттиким, ҳамиша тавба дағдағаси хотиримда бор эди, бу номашруъ амр иртикоидин аладдавом кўнглумда ғубор эди...» (221, I).
Алал- хусус	- хусусан, айниқса; «Алалхусус туркий девони бордурким, анда тоза мазмунлар топниб, айтибтур ва маснавий китоби ҳам борким, оти «Мубаййин»дур» (267, I).
Аламдор	- байроқдор; «Бҳира ва Хушоб ўлтурушлуқ булужларға Ҳайдар аламдорни йиборилиб эди» (167, I).
Алиқ	- ем-хашак; «Ёмчи ва сайисга улуфа ва отларға алиқ таъйин бўлгай» (245, II).
Алойик	- алоқалар, борди-кечилар, боғланишлар (бирлиги - алоқа); «...алойик ва авойиқ жиҳатидан менинг била эргаша олмай, Марғинонда қолди» (76, II).
Алоҳон ва аломон	- уй-жойсиз, бекас-бечора; «Хотирға кечтиким, мундоғ тоғдин тоғқа алоҳон ва аломон, вилоятимиз йўқ, еримиз йўқ, турмак бетақрибдур...» (88, II).
Алфоз	- сўзлар (бирлиги - лафз); «Ул юрушта маъхуд ўрон алфози «Тошканд» била «Сайрам» эди» (92, I).
Амирул мўъминин	- мўминларнинг бошлиғи, подшоҳи; «Самарқанд Ҳазрати амирул мўъминин Усмон замонида мусулмон бўлғондур» (59, I).
Амиқ	- чукур; теран; «(Ахсининг) Қўргони баланд жар устида воқиль бўлубтур. Ҳандакининг ўрнига амиқ жарлардур» (36, I).
Амлук	- иссиқ мамлакатларда битадиган мевалардан бирининг номи; «Гармсерий мевалар, мисли норунж ва турунж ва амлук ва найшакар Ламғоноттин келтуурлар» (108, I).

Амрад	- ёш, ўсмир; «Яна бир буким, шаҳри ва бозори, балки турк ва сипоҳийнинг амрад ўғлонлари чуҳра қилур кўрқунчидин уйдин чиқмас эдилар» (47, I).
Амруд	- нок, олмурут; «Яна норанж мушобиҳи садофилдур, амруд андомлиқтур...» (206, II).
Амсила	- мисоллар (бирлиги - мисол); «...айби будурким, амсила учун тамом ўзининг абётини келтурубтүр» (137, II).
Амсол	- ўхшаш, тенгдош; «Инояtlар ва шафқаглар била сарафroz қилиб, ақрон ва амсолидин мумтоз айладим» (219, I).
Анбардон	- анбар солинган идиш, қути; «Мафтунлуқ мӯгулий бўрк ва сончма тиккан хитойи атлас тўн ва хитойи кўр, бурунги расмлиқ тоши чинтоий била чинтоийни сўл сари, яна уч-тўрт нима хотун кишининг ёқосига осар анбардон ва харитасидек нималар осибтурлар...» (90, II).
Анвоъ	- турли-туман; «Буларким неча йиллар мирзога ёғийлиқлар қилиб, анвоъ беадаблиқлар булардин зоҳир бўлуб эди, булардин мирзонинг кўнглида не доғларким йўқ эди, барчалари менинг сабабимдин мундоқ, хорлиқ ва зорлиқлар била бориб мирзони кўрдилар» (123, I).
Ангиз	- қўзга०ш, тезлатиши; «Сўнгра қазоқлиқларда Хўжандқа келди, анда олиб эдим. Тошканд бузуғлугидин бурунроқ эгачисининг ангизи била мендин чиқти» (44, II).
Ангиз қилмоқ	- қўзғамоқ, тезламоқ; «Бу фитналарни ангиз қилгучи, мундин... таҳаккум тариқи била тамаъ қиласур...» (62, II).
Андиша	- ўйлаш, фикр, ўй, мулоҳаза; «Узум била андиша қилдим» (67, II).
Андом	- 1) жисем, тан, гавда; 2) тартиб; «Андоми ранг ва зебича эмас» (200, I).
Андомлик	- кўринишили, шакли; «...уй товуғи андомлиқдур, ранги ҳам мокиён ранглиқдур» (201, II).

Ансаб	- энг муносиб; «...бекларни чорлаб, машварат қилиб, бу муфатгин ва ёғийларнинг шўр ва фитнасининг дафъига мутаважжиҳ бўлмоқ ансаб ва авло кўринди» (235, II).
Арабия улуми Арб	- мантиқ, аруз, қофия илмлари; «Арабия улумини ва нақдия улумини хўб билур эди» (237, I).
Арбоб	- юз миллион; «Яна ҳинд эли ададни ҳам хўб таъйин қилибтурлар: юз мингни лак дерлар, юз лакни карўр дерлар. Юз карўрни арб дерлар» (208, I).
Аржуманд	- баланд, азиз, ҳурматли, қадрли; «...иккимчиси, ҳиммати аржуманд эди;...» (267, I).
Арзадошт	- 1) макуб, хат. 2) арз қилиш, ариза тутиш; «Шанба куни, Исмоил. Митаким.. бизнинг дастур била уч юкунуб келиб, Нусратшоҳнинг арзадоштини берди» (248, I).
Арз	- 1) эн. 2) ер, «...бу айвоннинг ичида бир улуғ тош таҳт қўюбтур, тули тахминан ўн тўрт-ўн беш қари бўлғой, арзи етти-секкиз қари, умқи бир қари» (60, I).
Ариз	- кенглик, энли; «Агарчи хейли ариз эмас, вале бисёр амиқ эди» (122, I).
Арк	- қўрғон, сарой, подшоҳ арки; «Самарқанд аркида Темурбек бир улуғ қўшқ солибтур, тўрт ошёнлиқ, Кўксаройга мавсум ва машхур ва бисёр олий имораттур» (59, II).
Арлот	- 1) ўзбек уруғларидан бирининг номи; 2) лақаб; «Бобур мирзонинг сингили Бикабегимнинг набираси; Муҳаммад Қосим арлотқа чиқариб эди». (130, II).
Ароҷиф	- беҳуда гаплар, миш-мишлар; «...сешанба куни, ойнинг ўн бирида ароҷиф хабар келдиким, Балх эли Қурбонни тилаб Балхқа киурмишлар» (243, I).

Аруз	- шеър вазнлари ҳақидаги илм; «Ва ул подшоҳ аруз ва қофияға ҳам рисолалари бор ва ул жумладин, «Муфассал» деганким, ушбу фан шарҳи бўлгай, кўпдин-кўп яхши тасниф қилибтурлар» (267, II).
Аргадол	- тог этакларидаги паст тепаликлар; «Андин кўчуб, Малўтнинг бир аргадоллиқ ушоқ тоғларидин ошиб, Дунга келдук» (189, II).
Аргувон	- қизил, қизғищ тусли бир хил гул; «Аргувон гули очилған маҳалда мунча ер маълум эмаским, оламда бўлгай» (195-бет).
Асбаки	- отлиқ, от мингап ҳолда; «Черик мунданин ўтарда... келиб сари асбаки сайр қилиб ўтулуб эди, тавр чашма воқиъ бўлубтур» (231, I).
Асно	- замон, маврид, замон ораси; «Бу аснода ғарийб воқиъя даст берди,...» (37, I).
Асрор	- сирлар (бирлиги - сир); маҳрами асрор-сирдош, улфат; «Жонимдин ўзга ёри вафодор топмадим, Кўнглумдин ўзга маҳрами асрор топмадим» (89, II).
Асру	- жуда, ниҳоятда; «Кофирининг черикини жалд ва жарорлиқ била асру кўп ситойиш ва таъриф қилдилар» (219, II).
Асҳоб	- суҳбатдош, дўст, ҳамфир; «Ўщул аснода Шайх Мұхаммад Фавским, дарвеш кишидур, хейли машгуллуғи ҳам бор, мурид ва асҳоби ҳам бисёрдур...» (216, II).
Атъима	- овқатлар (бирлиги - таом); «...хонларда ҳар навъ газаклар ясад әдилар: товуқ кабоби ва қоз кабоби ва ҳар жинс атъимадин тортиллар» (143, I).
Атвор	- ҳол, равиш; «Андижонга келгандин сўнг Али Дўстнинг атвори тамом ўзгача бўлди» (74, II).
Атка	- ўғилни вояга етказувчи, тарбияловчи бек; «...бекни аткаси эди» (66, II).
Афъол	- феъл-атвор, қилиқлар; «Абдулазиз дағи неча ҳукмни эшитмай, анвойи ношойиста ақвол ва нобойиста афъол андин содир бўлубтур» (262, I).

Афлаж	- фалаж касали; «...соҳиби «Қасидаи Бурда»нинг қасидаси мақбул тушуб, ўзи афлаж маразидин халос бўлди,...» (242, I).
Афсурда	- сўлғин, сўлган, руҳсизланган; «Тенгри инояти била, ...ойнинг йигирма тўққузида андаке афсурда бўлди,...» (242, I).
Афшон	- сочиш, сепиш; тилла, кумуш сувини қозига сочма қилиш йўли билан бериладиган нақш; «Яна баъзи ерларда афшон қилғандек дарҳам очилибтур» (171, I).
Афюн	- кайф қилувчи емиш, қорадори; «Ушбу кеча қулогимнинг ташвиши жиҳатидин ва моҳтоб ҳам боис эди, афюн ихтиёр қилдим» (238, II).
Аъдо	- душманлар (бирлиги - адув); «Кун туш бўла аъдо мағлуб ва мақхур ва аҳиббо мубтаҳиж ва масрур бўлдилар» (193, II).
Аъзам	- энг катта, энг буюк, энг таниқли; «Қанбар Али мўғулким, бир рукни аъзам ул эди ...» (70, II).
Ахмил ариқ	- қирғоқларига дараҳт ўтказилган ариқ; «...Қандаҳор ва кентлариға борур уч-тўрт улуғ ахмил ариқлар бизнинг жавонғор била ганим орасида воқиъ бўлди» (157, II).
Ахтачи	- отбоқар; «Отланур чоқ Бобохон ахтачи ярамасроқ от торгти, аччиғимдин бир мушт юзига урдум» (177, I).
Ашъор	- шеърлар (бирлиги - шеър); «Самарқандта Бойсунқур мирзонинг ғазаллари онча шойиъдурким, кам уй бўлғай эрдиким, мирzonинг ашъори ул уйда бўлмагай эди» (72, I).
Ашкол	- ишқал, қийинчилик (бирлиги - шакл); «Агар ҳамсуҳбат, ҳамкоса Шераҳмад ва Ҳайдарқулидур, худ бу тавбанинг хейли ашколи йўқтур, деб орзумандлик била салом» (250, I).
Ашрафий	- пул бирлиги, ақча, танга; «Алихон чиқиб, бир пора ашрафий лешкаш қилди» (188, II).
Ашроф	- номдор насадорлар; «Душанба куни девон куни буюрдумким, акобир ва ашроф ва умаро ва вузаро девонда ҳозир бўлгайлар» (217, II).

Ашҳар	- энг машхур; «Бу жумладин бир ашҳар шухратий олмос эдиким, Султон Аловуддин келтурган экандур» (194, II).
Ашъария	- эътиқод илмидағи яна бир оқим; «Аиммайи қалом икки фирмадур, бирни «мотуридия» дерлар, бирни «ашъария» (59, I).
Ақвол	- сўзлар (бирлиги - қавл); «Танбал била ўтру бўлгон чоғ хондин бедилона ақвол ва афъол зоҳир бўлур» (85, II).
Ақвом	- қавмлар (бирлиги - қавм); «Мухталиф ақвом Кобул вилоятида бордур» (109, I).
Ақд қилмоқ	- никоҳламоқ; «Султон Аҳмад мирзонинг қизи Масъума Султонбекимнингким, Хурсондин тилаб келтуруб эдим, ушбу келганимда ақд қилдим» (159, I).
Ақида	- эътиқод, ишонч; «Сўнгра дедиларким, Самарқандта ул ёмон ақидадин ёниб, пок эътиқод бўлубтур» (71, II).
Ақлиёт	- ақлий илмлар; «Ҳикамиёт ва ақлиёт ва қалом илмини хўб билур эди» (137, I).
Ақоқир	- давобаҳш ўсимлик илдизи; «Ҳиндустондин оқ раҳт ва қанд ва набот ва шакар ва ақоқир келтурурлар» (108, I).
Ақраб	- чаён, юлдуз буржи; «Ақраб бўлғоч, ядачилара буюрубизким, яда қилғайлар» (242, II).
Акрон	- тенгдошлар; «Иноятлар ва шафқатлар била сарафroz қилиб, акрон ва амсолидин мумтоз айладим» (219, I).
Аҳам	- муҳим, аҳамиятли; «Бу ёғийларким, мунча ёвуқ келибтурлар, буларнинг дафъи аҳам ва авлодур» (213, II).
Аҳиббо	- аҳбоблар, дўстлар; «Кун туш бўла аъдо мағлуб ва мақҳур ва аҳиббо мубтаҳиж ва масрур бўлдилар» (202, I).
Аҳли нағма	- мусиқачилар; «Аҳли нағмадин қонунни Хожа Абдулло Марворийча киши чолмас эди» (190, I).
Аҳли табъ	- талант, табъ эгалари; «яна жамъи аҳли шеър ва аҳли табъни Мулло Биноийга туттурди» (155, I).

-
- Аходис** - сўзлар (бирлиги - ҳадис); «Ўшнинг фазилатида хейли аҳодис ворид бўлубтур» (35, I).
- Аҳшом** - ходимлар, тобеълар, қарамлар; «...вилоятларга ва аймоқ ва аҳшомга фатҳномалар йиборилди...» (151, II).

Б

- Бадал қилмоқ** - алмаштирмоқ, ўрнига ўрин қўймоқ; «Ҳар кимдин яхши қоида қолғон бўлса, анинг била амал қилмоқ керак, агар ота ёмон иш қилғон бўлса, яхши иш била бадал қилмоқ керак» (143, I).
- Бадандом** - беўхшов, келишмаган; «Набототким, Ҳиндустон маҳсусидур, бир анбадур. ...танаси баднамо ва бадандомдур» (203, II).
- Бадзабон** - тили ёмон, аччиқ сўз; «Бадзабон ва фаҳшгўй ва худписанд ва тийра мағз мардак эди» (143, I).
- Бадиҳа** - қўққисдан бирданига айтилган бадиий фикр; «Чун Мулло Алихон била хейли мутояба қилилур эди, ҳазл тариқи била бу байт бадиҳада хотирга келди» (185, I).
- Бадкалом** - тили оғир, гапининг мазмуни гализ; «Бадкалом эди. Сўзини филҳол англаб бўлмас эди» (48, II).
- Бадмаошлик** - ёмон муомалали, баднафслик; «Самарқанд подшоҳи Султон Аҳмад Мирзо ва мўғул улусининг хони Султон Маҳмудхон, чун Умаршайх мирзонинг бадмаошлигидин мутазаррир эрдилар...» (37, I).
- Баднамо** - хунук; «Мунинг баднамолиги бор» (201, I).
- Бадоҳатан** - бирдан, бирданига; «Шоҳ Ҳасанға ва уйидаги мажлис аҳлиға бу рубоийни бадоҳатан айтиб йиборилди» (174, I).
- Бадра** - олтин-кумуш танга халтаси; «Рахт ва оқ парча ва бадраларни ҳам қизил ва оқнинг ёнида тўда қилдилар» (245, II).
- Бадранг** - хунук рангли; «Яна хурмодур. ...танаси ноҳамвор ва бадрангдур» (205, I).

-
- Бадрақа** - йўлбошчи, карвон боши; «...эгачимни ва ҳарамларни бот чиқариб, Нилобқача бадрақа бўлуб келинг. Керакким, ушбу хат етгач, ўшул ҳафтада ҳар неча кеч қолсалар, албатта, чиқсунлар» (250, I).
- Бадшароб** - майни кўп ичувчи, май ичиб айнувчи; «Бир нима бадшароб эди...» (135, II).
- Бадҳайъат** - хунук кўринишили; «Бир кўзи кўр эди. Фарид бадҳайъат эди. Ахлоқи ҳам ҳайъатидек эди. Бир беийтидоллиқ қилди, тура олмади, кетти». (129, II).
- Бадъетиқод** - эътиқоди суст; «Бадъетиқод киши эди» (48, I).
- Бажид** - астойдил; «...ҳар неча узр дедук, таклифни бажидроқ қилдилар» (143, II).
- Байъат** - аҳд, паймон, келишув, ваъда бериш, ҳуқуматга бўйсуниш борасидаги ваъда; «Аъёни давлат ва аркони мамлакатни чарлаб, байъат қўлларини Хумоюнни қўлига бериб, жойнишинлигига ва валиаҳдлигига наслб қилдим. Ва тахтни анга топшурдум» (267, I).
- Байт** - икки мисра шеър; «Ушбу чашма бошида, чашма ёқасидағи тошида қазиб, бу уч байтни сабт эттим» (88, I).
- Байтутот** - кўч-кўрон, лаш-луш; «Поянда Султонбегим, Хадичабегим бошлиқ Султон Ҳусайн мирzonинг ҳарамлари ва Бадиъуззамон мирzonинг ва Музаффар мирzonинг ҳарамлари ва ўғлон-ушоқлари неким бўлғай, мирзоларнинг хазойин ва байтутоти тамом Олакўргоннинг ичida эди...» (154, II).
- Бакавул** - хон дастурхончиси, бош ошпаз; «...риояти ва шафқати мақомида бўлуб, бовурчилик мартабасидин хосса бакавуллук мартабасига еткурууб эрдим» (121, I).
- Балдайи маҳфузা** - ҳимоя қилинган шаҳар; «Ҳеч ёғий қаҳр ва ғалаба била мунга даст топмағон учун балдайи маҳфузадерлар» (59, I).
- Балият** - озор, машаққат, қийинчилик; «Андоқ усрattин мундоқ арzonлиқ ва андоқ балияttин мундоқ амонлиқка келдук» (86, I).

Балут	- дуб ёғочи; «Тоғларида ножу ва чилғўза ва балут ва ханжак йигочлари бисёр бўлур...» (111, II).
Банд	- бу ерда: тўсиқ, бўғув, тўғон; «Кечаси ярим йўлда бир ерда уюхлаб, сабоҳи Султон Искандарнинг бандига келиб туштум» (232, II).
Банд бўлмоқ	- бу ерда: подшоҳга садоқат билан хизмат қилиш учун онт ичиб, байъат қилиб боғланиш; «...ўзга халойиқ ҳам бу насойиҳда бор эрдилар, бориси қабул қилиб, банд бўлдилар» (267, I).
Бандар	- тўхташ ва дам олиш мумкин бўлган жой; «Ҳиндустон била Хуросон орасида хушки йўлдин икки бандардур. Бир Кобул, яна бир Қандаҳор» (107, II).
Банно	- бинокор уста; «Яна Биноий эди, ҳириликтур, отаси Устод Муҳаммад сабз банно учун мундоқ тахаллус қилибтур» (138, I).
Бар	- ҳосил, мева; «Ҳар кейла дарахти бир қатла-ўқ бар берур эмиш» (204, I).
Бар асл	- бу ерда: асл мақсад; бир ёқли; «...Раана Сангаа кофир ёвуқ қопуда келибтур, анинг фикрини бар асл қиласинг» (215, II).
Баргуст- вондор	- ҳарбий кишилар; «...бир навбат бир лаку йигирма минг баргуствондор била Ҳиндустонга черик тортибдур» (195, II).
Бардошт	- кўтариш; «Султон Ҳусайн мирзони Ҳирига келтуруб, подшоҳона расм ва ойин била бардошт қилиб, мадрасасида дағн қиласилар» (140, II).
Барин қилмоқ	- кўндиromoқ; «...Бек Телбаким, ...бора-кела хонни барин қилдиларким, Танбалга кўмак йиборгай...» (73, I).
Барлос	- қабила номи, шу қабилага мансуб киши; «Дўлтурни Султон Жунайд барлосқа иноят қилиб, Одил Султон, Муҳаммадий кўкалдош, Шоҳ Мансур барлос, Кутлуққадам, Абдулло Вали, Жонибек, Пиркули, Шоҳ Ҳусайн Ёракий бошлиқларни таъянин қилдукким, Дўлтурни зўрлаб олиб, Султон Жунайд-қа топшуруб, Байана устига борғайлар» (213, I).

Баройи маслаҳат	- эҳтиётдан, маслаҳатга кўра; «Тош қўргонда барои маслаҳат бирин-иккин киши юрур экандур» (234, II).
Барот	- ёрлик; хужжат: «Кобулдин келадурғанларга қўнолға йўсунлуқ инъом ёрмоқларниң баротини олиб борди» (253, I).
Барпой	- оёққа турғизиш, турғизиши, кўтариши; «...етмиш-сексон қари йироқроқ шомиёна барпой қилиб, ўлтурғузуди» (245, I).
Барроқ	- тиник, оқроқ; «Бошидин қуиругигача беш-олти мухталиф ранги бор, кабутарнинг бўйнидек барроқдур» (201, I).
Басит	- қиздирувчи дори; «Доруий кор ичтим. Охир басит ярашти, уйқусизлиғ ва ташналиғдин бисёр ташвиш торгтим» (233, I).
Баст била	- тўлалигича, батағсан; «...баёни воқиъни шарҳи ва бости била айттилар» (218, I).
Баскӣ	- қабила номи; «Сўзлари бу эмишким, Банорас қўргонида баскӣларини кўюб, Ганг ёқасида келиб урушқайлар» (251, II).
Батанг	- сиқиқ, тант; «Черикига ҳеч тарафдин ошлиғ келмади, очликтин батанг кела ёвшуб эдиларким, Буст доруғаси Бустнинг қўргонини берди» (66, I).
Батанг бўлмоқ	- сиқилмоқ; «...аввал олғон хотуни Бека Султонбеким эди... Бадиъуззамон мирзо мундин туғуб эди. Кўп кажхулқ эди. Султон Ҳусайн мирзони кўп оғриғур эди. Кажхулқлигидин мирзо батанг келди (бўлди маъносида - тузувчи), охир кўйди ва халос бўлди, не қилсун, ҳақ мирзо жониби эди» (131, I).
Баҳравар	- фойдаланувчи, баҳраланувчи; баҳравар бўлмоқ-фойдаланмоқ; «Фаразким, бу дунёда кишидин ушмундоғ нималар қолур, ҳар ким ақлдин баҳравар бўлса, нега андоғ ҳаракатга иқдом қилгайким, андин сўнг ёмон дегайлар ва ҳар кишига ҳувидин асари бўлса, нега андоғ амрга иқдом эҳтимом қилмагайким, қилғондин сўнг мустаҳсин дегайлар» (142, I).

Бахшиш	- эҳсон, ҳадя, тортиқ; «...ҳар кишиким, бу черикда ҳамроҳ эдилар, барча инъом ва баҳшишдин ҳаззи воғир ва насиби комил элгтилар» (210, I).
Баширкат	- шериклик, ўргада кўриш; «Бадиъуззамон мирзо била Музаффар Ҳусайн мирзони Ҳири тахтида баширкат подшоҳ қилдилар» (140, II).
Башошат	- шодлик, хурсандлик; «...арақ кўзасини от устида навбат била кўтаришиб, гарис нашъя ва башошат била кириб келдилар» (168, I).
Бахийла	- қийинлик била; «Қор улук, йўл якраҳа тепилган-босилган йўл била ҳам от ба ҳийла борадур» (147, II).
Баҳодур улуши	- урушда ҳаммадан ўзиб, қилич чопган кишига бериладиган баҳодирлик мукофоти, улуши; «Муҳаммад Дўст тағойи ҳам қилич тегурди, валие баҳодурлук улушини Сайид Қосим олди» (51, I).
Баҳарҳол	- оқибат; «Боре баҳарҳол Муҳаммад Ҳусайн мирзони хонимнинг тўшакхонасидин топиб, аркта менинг қошимга келтурдилар» (151, II).
Багал-кушо	- қўлтигини мўлжаллаб ўқ уриш; «Қаттиқ ёй била бағалкушо ва хўб тўлдуруб урсалар, яхши кирса, тўрт эллик кирап» (199, I).
Баяқбор	- бирданига, қўққисдан; «Биз ийборғон бекларнинг интизорида от устида-ўқ туруб эдик, баъзи ургудамакта, баъзи хоболуд, кечанинг уч паҳари бўлғой эди, баяқбор таблбоз уни ва сурон чиқти» (91, II).
Беандоза	- ўлчовсиз, кўп; «АЗолар тоза бўлуб, фироклар ўти беандоза бўлди» (124, I).
Беандом	- бейхшов; «Бу боғчада бир йиғоч толор қилибтур, пастроқ, беандомроқ» (239, I).
Бебадал	- тенгсиз, мислсиз; «Ва фазилат бобида камлиги йўқ эрдиким, назм ва наср ва туркий ва форсийни бебадал айтур эди» (267, I).
Бебок	- бебош, ҳаёсиз, торгинмайдиган; «(Имодулмулк) Хейли саффок ва бебок йигит нишон берадурлар» (215, II).

Бебоқий	- барча, бирор киши қолмасдан; «Ушбу кун Аскарийдин киши келиб эдиким, сувдин бебоқий ўтилар» (257, I).
Беважх	- сабабсиз, баҳонасиз; «менинг таъзимимда таъхир беважҳур...» (143, I).
Бедаранг	- тўхтөвсиз; «...мен уйдин киргач, бир юкундум, дого бедаранг мутаважжих бўлдум...» (142, II).
Бедил	- юраксиз; ошиқ; қайгули; «Бу хабар Султон Мастьуд мирзога келгач, Вали Хисравшоҳким, бу кечган кишининг устига бормоқни ҳарчанд саъй қилди, Султон Мастьуд мирзо бедиллиғидин ё Боқи Чагониёнийнингким, Валининг зидди эди, саъидин бу кечган кишининг устига бормади» (52, I).
Бедиллиғ	- юраксизлик, қўрқув; «Бу коғирнинг мундоқ илдам келишидин... черик элида бедиллиғ зоҳир бўладур эди» (220, II).
Бедилона	- қўрқоқларча; «Танбал била ўтру бўлғон чог хондин бедилона ақвол ва афъол зоҳир бўлур» (85, II).
Бедод	- жабр-зулм; «Хисравшоҳ бу ўтар дунёйи бебақо учун ва бу кетар навкари бевафо учун мунча ёмонлиқ ва бадномлиқни ихтиёр қилиб ва мунча зулм ва бедод қилмоқни ўзига шиор қилиб, мунча улуғ вилоятлар олиб, мунча қалин навкар ва савдар сахламоқ тарҳин солиб, балки сўнгратлар навкар ва чокари йигирма-ўттуз мингта тортиб, вилоёт ва парганиоти ўз подшоҳи ва мирзоларидин ортиб, умрида қилиғон иши ушбу бўлди» (53, II).
Бежихат	- сабабсиз; «Бежихат солиб чиқмоқ хуш ёқмайдур эди» (95, II).
Безиёда	- қўшимчасиз, оргиқсиз; «Ул китобатни-ўқ безиёда ва бенуқсон мунда келтурулди» (217, I).
Беиъти-дол	- меъёрсиз; «Жавзо иссиқ бўладур, vale онча беиътидол иссиқ эмастур» (209, I).
Беиззатона	- хорликда; «Аҳмад Ҳожибек ва яна бир пора ўбдан йигитлар иликка тушти, аксарини ўлтурдилар. Аҳмад Ҳожибекни Дарвеш Муҳаммад тархоннинг қонининг тұхмати била беиззатона ўлтурдилар» (55, I).

Бек атка	- подшо боласини тарбия қилувчи бек; «Яна бир Шайх Мазидбек эди, манга аввал бек атка ани қилиб эдилар» (41, I).
Бекот	- кичик беклар; «Султон Аҳмад мирзонинг замонида ҳам бек ва бекот қалин боғ ва боғча солдилар» (60, II).
Белдор	- белчи, бел (курак) билан ишлайдиган киши; «Качвада бир кун турууб, жалд муҳассиллар ва қалин белдорларни тайин қилилдиким...» (234, I).
Бема- загўй	- беҳуда, bemaza сўзлар сўзловчи; «Бовужуди номардлиқ ва намакҳаромлиқ, ковок ва bemazagўй ҳам бор экандур» (104, II).
Бемоска	- тутуруқсиз, бебурд; «Ажаб ентил ва bemoska мардак эди» (73, I).
Бему- зояқа	- тазииксиз, қаршиликсиз; «Хўжанд ичида Мир Мўгулнинг отаси Абдулваҳҳоб шифовул эди, мен етгач-ӯқ кўргонни bemuzoyaқа топишуди» (51, II).
Бемурув- ват	- мурувватсиз, одамгарчилиги йўқ; «Отаси Шайбонийхонга яхшилиқлар қилғон жиҳатидин Шайбонийхон қошиға борди. Ул ноҳақшуносу bemuruvvat ул яхшилиқларнинг муқобаласида ҳеч навъ риоят ва шафқат қилмади» (46, I).
Бемухас- сал	- бефойда, самарасиз; «Бир маснавийси бор, мевалар бобида... bemuhassal нима дебтур, бекора қилибтур» (138, I).
Бему- ҳосилиқ	- укувсизлик, эпсизлик; «Мундин сўнг агар кўргон номазбут ё раият номаъмур бўлса, ё захира бўлмаса, ё хазина тўлмаса, ул умдатул-мulkнинг bemuhassiliqiga ҳамл бўлгусидур» (249, II).
Беназир	- мислсиз, тентсиз; «Султон Ҳусайн мирzonинг замони ажаб замоне эди, аҳли фазл ва benazir этдин Хуросон, батахсис Ҳири шаҳри мамлут эди» (136, II).
Бепаноҳ	- ҳомийсиз, ёрдамсиз; «Кема тортар кишилар бетаҳошӣй ва бепаноҳ бир неча кемани тортиб ўткардилар» (257, II).

Бепой	- саросимага тушмоқ, тескари йўл тутмоқ; «Бу сўздин бепой бўлуб, мухолифларни илғаб аҳд шарт қилиб, қалъани берди» (64, I).
Бепошна	- эътиборсиз, бетайин; «...ажаб мунофиқ ва бепошна мардак эди» (74, I).
Берк	- беркитилган, атрофи ўралган; «Кобул вилояти берк вилояттур, ёт ёғийнинг бу вилоятқа кирмаги мушкулдур. Балх ва Кундуз ва Бадахшон била Кобул орасида Ҳиндукӯш тоги тушубтур. Бу тоғдин етти йўл ошар, уч йўл Панҷхирдалур» (108, II).
Бесаодат	- бадбаҳт, иқболсиз; «Бу бесаодат рустоий мардаклар худ бу кишини иттифоқ била Аҳсиға Танбал қошиға йибормишлар» (99, I).
Бесардо- рона	- ақлсизларча, бемаъниларча; «Агарчи мундоқ гафлат била ётмоқлари кўп бесардорона эди, vale оз киши била мундоқ ёғилиқ ўбдан қалин йигитларни зарброст уруб чиқармоғи хейли мардона эди» (59, I).
Бесарлик	- бебошлиқ; «Арзга еттиқим, черик эли Бҳира элиға бесарлиқ ва дастандозлиқлар қиласурлар» (167, I).
Бесатри аврат	- кийимсиз, яланғоч; «Бу бутларни тамом яланғоч, бесатри аврат кўрсатибтурлар» (239, II).
Бесурат	- номуносиб, ножӯя; «Биз Ҳиндустонда туруб, мундоқ зарофатомиз байт айтмоқ ва битмоқ бесураттур» (211, II).
Бесурфа	- бетартиб; «Қўргон эли қўргондин йироқроқ ва бесурфароқ чиқарлар» (219, II).
Бетаайюн	- ўзига бино кўймаган; «Ажаб бетаайюн ва бетакаллуф киши эди». (137, II).
Бетаам- мул	- ўйламасдан, мулоҳаза қилмасдан; «Охир Андижондин иккинчи навбат чиқғонимизга сабаб ушбу бетааммул хукм қилғонимиз бўлди» (69, II).
Бетавақ- куф	- тўхтовсиз, бетўхтов; «Биз дағи йироқдаги кишимизга боқмай, ҳозир кишимиз била бетавақкуф қишининг зарб совугида Тенгрига таваккул қилиб, Андижондин Банди Солор йўли била Султоним била Аҳмадбекнинг устига отландуқ» (73, II).

Бетакал-луф	- тўғри муомалали, содда, оддий, камсуқум; «Киймакта ва емакта бетакаллуф эди» (37, I).
Бетакриб	- ўринсиз; «Тараддул ва таваҳҳум бетакрибдур» (192, I).
Бетаҳоши	- кўрқувсиз, ҳайиқмасдан; «Бу тўрт киши етган била бетаҳоши-ўқ Мирзоҳон ўлтурғон ҳавниға кираплар, ғавғо бўлур» (149, II).
Бехост	- ўз-ўзидан, тўсатдан; «Ҳар қачон бу воқиъайи хоила хотиримға келса, бехост ҳолим мутагайири бўлур» (218, I).
Беш	- ортиқ, зиёд, кўп; «Фолибо, оламда етти-секкиз расад беш боғламайдурлар» (60, I).
Бешумор	- беҳисоб, сонсиз; «Ва қумошпӯш йигити ва тупчоқ оти бешумор бўлуб эди» (57, I).
Беҳад	- ҳадсиз, чегарасиз; «қирғовули беҳад семиз бўлур» (34, II).
Беҳай сият	- гапи, фикри эътиборсиз; «Фақир ва камсухан ва беҳайсият киши эди» (41, I).
Беҳа-мийят	- номуссиз, гайратсиз; «Ғозихонни қўргонда тасаввур қилур эдук, ул - беҳамият номард ота, оға-инисини ва она - эгачи-синглини Малўтта ташлаб, маъдуде била тоғ сари қочибтур» (189, I).
Бегилуғаш	- ҳеч бир уйдирмасиз, муболагасиз; «Бадиъуз-замон мирzonинг мажлисини хейли таъриф қилурлар эди, филвоқиъ бегилуғаш ва оромида мажлис эди» (143,I).
Биайниҳи	- худди ўзи, айнан; «Биайниҳи сувга борғон ҳафтранг пиёладек пиёла Дарвеш Муҳаммад пешкаш қилди» (176, II).
Бид/бед	- тол дарахти; «Муалло бидларни келтурдилар...» (145, I).
Бидоят	- бошланиш; «Сув юққори бориб, сувнинг бидоятиғача сайр қилиб, ёниб, бир баланди устига чиқиб, муддате ўлтурдук» (240, II).
Биёзи/пиёзи	- бир хил уруш куроли; «Охирлар танбал бўлғонларида қирғовул ва бўданани пиёзи била отиб кам ёзар эди» (44, I).

Билдурга	- қамчин дастасига ўралалиган ҳалқа; «Билдургани иликка солиб, келадурган қушнинг оли сари газни отарлар» (116, I).
Билкот	- хабар; «Ушбу сафар қилғон юргта менинг холам Давлат Султонхонимнинг Қутлуқ Мұхаммад отлиқ күқалдоши Кошгардин Ҳоним қошидин хат ва билкот келтурди» (177, I).
Билкул/ билкул-лий	- тамом, тамоман, бутунлай; «Атроф ва жавонибтин билкулл маъюс бўлдук» (86, I).
Биллоҳ	- худо ҳақи, азбаройи худо; «Жон қадрини, биллоҳ, эмди билдим» (217, II).
Бинни	- ўғли; «Ғозихоннинг устига илғор айирғондин сўнг ҳиммат рикобига оёқ кўюб, таваккул инонига илик уруб, Султон Иброҳим бинни Султон Искандар бинни Султон Бахлул Лўдий афғоннинг устигаким, ул тарихда Дехли пойтахти ва Ҳиндустон мамолики анинг таҳти тасарруфида эди, ҳозир черигини бир лак дерлар эди, ўзида ва бекларида мингга ёвуқ фил ченарлар эди, мутаважжиҳ бўлдук» (189, II).
Бинойи хайр	- умумнинг фойдаланиши учун қилинган бино; «Мунча бинойи хайрким, ул қилди, кам киши мундоққа муваффақ бўлмиш бўлграй» (133, I).
Бинсири	- тўртингчи бармоқ; «...аччиғимдин бир мушт юзига урдим. Бинсири бармоғим тубидин синди» (177, I).
Бисёр	- мўл, кўп; «Бу тоғларда... Ҳиндустон жониворлари бисёрдур, мисли тўти ва шорак ва товус ва лўча ва маймун ва нилагов ва кўтаҳпой...» (115, I).
Бисту хафтум	- рамазон ойининг йигирма еттинчи кечаси; «Бисту хафтум кечаси ушбу юргта бўлди» (260, II).
Биттабъ	- ўз хоҳиши билан; «Биттабъ вилоят эли бизни кўп тилар эдилар» (91, I).
Бобурний хат	- Заҳириддин Мұхаммад Бобур ихтиро қилған хат; «Бобурний хаттидин сўз чиқти, муфрадотни тилади, битидим» (138, I).

Бовужуд-ким	- шундай бўлса-да; «Шужоъ ва мардона киши эди. Борлар ўзи қилич тегурубтур, балки ҳар маъракада борлар қилич тегурубтур. Девон ҳам тартиб қилиб эди. Бовужудким, ҳам ёш ва ҳам салтанат била улуғ подшоҳ эди...» (128, II).
Бовурчи	- ошпаз; «Дедимким, Иброҳимнинг бовурчиларини келтурди» (217, I).
Боди самум	- даҳшатли иссиқ шамол, қаттиқ гармсөл; «Хейли эл боди самумнинг таъсиридин ҳар замонда йиқилиб-йиқилиб, ўла кириштилар» (210, II).
Бодия	- дашт, чўл, сахро; «Дерларким, бир неча дарвеш бу бодияда тунд елга йўлукуб, бир-бирини тополмай «Ҳо дарвеш», «Ҳо дарвеш» дея-дея тамом ҳалок бўлурлар, андин бери бу бодияни Ҳодарвеш дерлар» (36, I).
Бозигар	- ўйинчи, масхарабоз; «Ош тортилғондин сўнг фармон бўлдиким, Ҳиндустонни бозигарлари келиб, ўюнларини кўрсатгайлар» (246, I).
Бойиста	- муносиб, лойиқ; «Агарчи андин хизматиким, шоийиста бўлғай ва инсониятиким бойиста бўлғай» (125, I).
Бойри	- яқин, синалган киши; «...ҳар қачонким, Тенгри таоло давлате берди, меҳмон ва гарибbekларни ва йигитларни бойрилардин ва андижонийлардин ортуқроқ ва яхшироқ кўрдум» (117, I).
Болдоғ-ламок	- бу ерда; қилични қинга маҳкамламоқ; «Бовужудким... Қилични болдоғламайдур эрдим, қинида эди, қилич сугургунча фурсат бўлмади» (93, I).
Болида	- баланд, бараваста; «Дарахти бисёр болида бўладур» (203, II).
Боргоҳ	- подшоҳ саройи; «Мир Дарвеш Муҳаммад сорбонким, Хожа Аҳорни яхши муридларидин эди, ... фазилатдин ул боргоҳда қурб ва эътибор топиб эди» (267, II).

Борлар	- бир неча мартаба; «Борлар ўзи қилич тегурубтур» (128, II).
Босафо	- 1) гўзал, ёқимли; 2) ёргулликка бой, равшан; «Боги Сафога мавсум, хейли хушҳаво ва сафо ер воқиъ бўлубтур» (166, I).
Босмок	- бу ерда: енгмоқ, устун келмоқ; «Мунда ҳам зарб уруши бўлур. Ўзбак уч қатла ёндура солур. Тенгри таоло инояги бўлуб, ўзбакни босарлар. Бир Абусаъид Султон тирик эмиш, ўзга секкиз султон мақтул бўлур» (246, II).
Бот	- тез, тезликда, шитоб; «Бадахшондин дағи ҳар хабар бўлса, машруҳ битиб, бир кишидин бот йиборгайлар» (178, II).
Ботил	- бўш, асоссиз, нотўғри; «Яна боцдин истиғфор ва эътизор мақомида бўлуб, бу навъ ботил андешадин, бу йўсунлук нолойиқ пешадин кўнгулни тиндуруб, қаламни синдурудум» (185, II).
Ботин улуми	- тасаввух илмлари (ботин-ички, яширин); «Бу жумладин бир Мавлоно Абдурраҳмон Жомий эликим, зоҳир ва ботин улумида ул замонда ул миқдор киши йўқ эди» (137, I).
Ботман	- оғирлик ўлчовларидан бири; «Камон гуруҳасини, дерларким, қирқ ботман экандур» (130, I).
Ботроқ	- тезроқ, барвақтроқ; «Турмай кейинимизча келган кемалардин ботроқ қелгани намози хуфтандада келди» (253, I).
Бош индурмак	- бўйсунмоқ, тобеъ бўлмоқ; «Абобакр дуғлат Кошғарийким, ҳеч кимга бош индурмай... Кошғар ва Хўтан ҳокими эди...» (43, II).
Бошлиқ	- бош кийими; «Бу иноятлардин сўнг Муҳаммад Али жанг-жангга хосса қора маҳмал бошлиқ, қалмоқи жиба бериб, туғ ҳам иноят бўлди» (171, I).

Бошни киркмок	- бу ерда: сочни олдирмоқ; «Дийдапур отлиқ парганада бошимни қирқтим. Икки ой эдиким, бошимни қирқмайдур эдим» (250, II).
Богий умаро	- бўйсунмовчи, қарши амирлар, амалдорлар; «Бажавр эли чун богий эдилар, ислом эли била ёгий эдилар» (162, I).
Боғиш	- тиз чўкиб ўтириш; «...бу салотиннинг таъзимиға кўпуб тўшакдин тушуб, бу султонлар била кўруштум. Султонларни ўнг қўлда боғиша ўлтурғуздум» (53, I).
Боғот	- боғлар; «Менинг аммим Улуғбек Мирзо замонида Вайс атка мирзонинг аткаси бу тоғнинг доманасида бир ариқ чиқарибтур. Доманадаги боғот тамом бу ариқ била маъмурдур. Поёни об Гулкина отлиқ маҳалладур, хилват гўшонадур» (107, I).
Бояду шояд	- тегишлича, керагича, кўнгил тўлгулик; «Генгри таолоким, ўз қулрати комиласи била ҳар ишимни ҳар маҳалда андоқким, бояду шояд беминнати маҳлук рост келтурубдур, мунда ҳам неча ишни боис қилдиким, алар бу келмакдин ўсондилар» (43, I)
Бузовлик	- карг боласи, бузоги; «Бир бузовлик карг тузга чиқиб, қоча берди, хейли ўқ урулди, жанглал ёвуқ эди, ўзини жанглалға солди» (165, I).
Бузургвор	- улуг зот, улкан киши; «Бир кечада бузургворлардин бириси анинг тушиға кириб, қўрқутурларким, ўщул уйқудин титраниб, сесканиб уйғона тушар, иситма тутар» (265, I).
Буйла	- шу каби, шундай, шунга ўхаш; «Заруриёт булардур: аввал қўргоннинг марамматига, яна захира, яна келур-борур элчи буйланинг улуфа ва қўналгаси... сарф қилсанлар» (249, II).
Булжор	- тўпланиш вақти, жойи; «Жавонғор била ғул ўз булжорларидин яқласт тўра киюруб... ғулнинг сўл қўлиға фармон бўлдиким, жавонғорга кўмак бўлғайлар» (162, I).

Бунёд	- юзага келтириш; «Мұхаммад Ҳусайн мирзоким мундоқ зинш ва шаниъ ҳаракотга иқдом қилди ва бу навъ шүр ва фитнаангиз ва бунёдига әхтимом айлади» (151, II).
Бар бунёдлик	- асосли равишида; «Ҳиндустонға кирилур бўлса, бар бунёдлиқ кирилса» (165, I).
Бурж	- 1) қадимги астрономияда қүёшнинг йиллик ҳаракат доирасидаги ўн икки нуқтанинг ҳар бири; 2) қалъя деворининг тиріаклари, қалъянинг чўққиси; «Намози ҳуфтган бурж учти» (53, I), «Офтоб қавс буржиди эди» (184, I).
Буржу боруси	- кўргон девори ва кунгиралари; «Хожа Мавлонойи қози ва беклар менинг қошимда келиб, сўз ва кенгашни бир ерга қўюб, кўргоннинг бурж ва борусининг забт ва рабгиға машғул бўлдилар» (42, II).
Бурна	- илгари, олдин; «...менинг бурна ўз илигим била битиган парвона йўсуни била Лахўр ва Бҳира ва ул навоҳийдагиларни бадрақа тилабтур» (250, II).
Бурноғи	- бурунги, илгариги; «Қосимбек ул фурсатта келди, яна бурноғидек-ўқ риоят ва шафқат қилдим» (41, II).
Буронғор, баронғор	- уруш вақтида қўшиннинг ўнг қанотида турувчи аскар тўдаси; «Бир-икки кун чорбогда туруб, қолгон асбоб ва олотни тайёр ва мукаммал қилиб, Ўш сори муҳолифларнинг устига баронғор ва жавонғор ва гул ва ҳировул ва отлиқ-яёни ясаб, ясол била-ўқ мутаважжиҳ бўлдук» (70, I).
Буртоғ	- адир, қир; «Ери буртоғ, яёғи қалин бир-икки қатла от солғонда тўхтаб урубки ёндурурлар, бўлдурга олмаслар, қоча берурлар» (152, II).
Бусқон	- яширинган, бекинган; «Эли тамом бу тараф урушқа машғул бўлуб, булжор холи бўлғон маҳалда бусқон ердин чиқиб, илдам келиб, бу шотуларни икки дарвозанинг оралиғи Мұхаммад Мазид тархоннинг ҳавлисининг тўғрисидин бир йўли-ўқ фасилга қўярлар» (84, II).

Бут	- оёқ; бу ерда: сон; «Баъзи қушнинг бут эти яхши бўлур...» (202, I).
Бутака	- отга фойдали бир хил ўсимлик, ўт; «Ўти тогининг ва пуштасининг ва жулгасининг бирдек бўлур ва хўб бўлур, аксар бутака ўти бўлур, отга бисёр созвор ўттур» (115, I).
Бутрамак	- тарқамоқ, тўзимоқ; «Халишак навоҳийсига келгач, юқори - қуи қўй ва ўй ва ошлиқ ва сомон жиҳатидин черик элининг кўпраги бутраб тарқаб эди. Черикнинг йигилурига боқмай чопа отланилди» (156, II).
Бухор	- буғ, пар, туман; «Бухори камроқ бўла иссиқ суви била юдум...» (252, II).
Бучқок	- доривор юнг; «Менинг бутумнинг ярасига бучқок ёқмоқни буюрли, фатила қўймади» (94, I).
Бухур	- 1) шеър вазни; 2) дарёлар, денигизлар (бирлиги – баҳр); «Одина куни, ойнинг йигирма учиде Алишербекнинг тўрт девонидин буҳур, авзони тартиби била ғазаллар ва абётким, интихоб қилиладур эди, итмомига етти» (181, II).
Букъайи хайре	- масжид, мадраса, хонақоҳ учун мўлжалланган бино; «Ният қиласмаким, бу вайнни тош била қўпортиб, бу вайннинг ёнида букъайи хайре қиласмайдар» (221, II).
Буқала- мун	- рангини ўзгартирадиган ҳайвон; «Бу тогларда лўча қуши ҳам бўлур, бу қушни буқаламун дерлар, бошидин қуйругигача беш-олти муҳталиф ранги бор, ...» (111, II).
Буют- камоқ	- кўчирмоқ; «Андоқким, ўлукнинг касратидин уч ерда хиргоҳни буюткабдурлар» (50, II).
Бўдана	- бедана; «Яна бўданадур. Агарчи бўдана Ҳиндустон маҳсуси эмасдур, vale тўрт-беш жинс бўданадурким, Ҳиндустон маҳсусидур» (201, II).
Бўз	- кул рангга мойил оқ билан кўк ўртасидаги бир тус; «Музффар мирзо бир камар шамшир, бир кўзи жубба, бир бўз тупчоқ манга берди» (145, I).

Бўлдур-моқ	- чарчатмоқ, чарчамоқ (от тўгрисида); «Дўстбекнинг оти ҳам бўлдурди, қолди» (97, II).
Бўлумсиз	- шижоатсиз, лапашанг; «Бисёр суст ва бежуръат ва бўлумсиздур, ...» (136, I).
Бўрк	- қалпоқ, телпак, умуман бош кийим; «Бир ос бўркумни йибордим» (87, II).
Бўрсу	- хашак, пичан; «Иссик уйлар, семиз қўйлар, отқа ўт ва бўрсу бениҳоят, ...» (148, I).
Бўғу	- кийик; «Бу тоғнинг бугу, марали қоп-қора ранглик бўладур» (163, I).
Бўғуз	- 1) от еми; 2) томоқ, кекирдақ; «От совугуриб, отга бўғуз бериб, тун ярми, нақора вақтида Тангобдин отланилди» (67, II).
Бўйнига урдурмок	- бу ерда: ўлдиртирмоқ; «Вали Муҳаммад Шайбонийхон қошига борди. Самарқанд шаҳрида бўйнига урдурди» (50, I).
Бўлук	- кичик вилоят; «Кома агарчи бошқа ер эмас. Нингнаҳор тавобиндиндур, vale муни ҳам бўлук дерлар» (111, II).
Бўртоғ-лик	- нотекислиқ, ўнқир-чўнқирлиқ; «Дарайи Нурнинг қўргонининг берклиги ва ерларининг шолизор жиҳатидин бўртоғлиғи бурун мазкур бўлиб эди,...» (122, II).

B

Ваъид	- қўрқитиш; «Элни худ бу муфаттинлар била ҳаромнамаклар андоқ қилиб эдиларким, ваъда ва ваъид ва насиҳат ва таҳдид ҳеч фойда қилмас эди» (63, I).
Важд	- ўзни йўқотар даражага келиш; «Алишербек қошида мутасавифлар йиғилиб, важд ва самоъ қилурлар экандур» (133, I).
Важҳ	- аскар ва амалдорлар учун бериладиган маош ва озиқ-овқат; «Бек ва бекот, навкар ва тобин харвор-харвор ва қоп-қоп оқ тангани важҳ улуфалариға юклаб, кўтариб элтарлар эди» (159, I).

Важхдор	- хизмат ҳақи олувчилар, хизматчилар; «Черик яроғига ва тўп ва туфакчининг дору ва жидогига панжшанба куни, сафар ойининг секкизида жамиъ вожхдорнинг важҳидин саду си фармон бўлдиким, девонга тушуруб, бу асбоб ва олотқа сарф ва харж қилгайлар» (241, I).
Важҳи	- важҳ, сабаб, баҳона; «...агар бурунроқ бу сўз арода бўлса эди, филжумла важҳи бор эди, аларнинг таҳаккумини ким тортар бўлғай?» (63, I).
Важҳи истиқомат	- тириклигига яраша; маош; «Ҳиндубекка кўмак ...йигитларни таъянин қилиб, ҳар қайсиға фароҳур ҳолларига яраша важҳи истиқомат муқаррар ва муайян бўлди» (169, I).
Важҳи тасмия	- исм қўйиш сабаби; «Важҳи тасмиясини ҳам уймунга муносиб айттилар» (253, II).
Вазиъ	- паст, тубан, оддий киши; «Вазиъ ва шариф, фақир ва мискин нафрин ва дуойи бадиға оғиз очиб, қўл кўттардилар» (47, II).
Вазн	- тарози, ўлчов, оғирлик; «Яна хинд эли вазнларни тавре таъйин қилибтурлар» (208, I).
Вазорат	- вазирлик; «Ва Ҳожа Низомиддин Али Халифа хизмат ва маҳрамият ва вазоратқа ақл ва тадбири бор эди...» (267, II).
Вазъ	- бичим, яратилиш; тузилиш; «Оlamда мундоқ ярамас вазълик тоғлар кам бўлғай» (115, II).
Вазълик	- ...га ўҳшаш, ...сифат; «Боғчанинг эшигида хиндустоний вазълик bemaza айвонлар қилибтур» (239, I).
Вайд	- вайда-аҳд бериш, қўрқитиш, таҳдид этиш; «...ваъда ва вайд ва насиҳат ва таҳдид ҳеч фойда қилмас эди» (63, I).
Вайн	- сувот, сув сақланадиган жой; «Яна қўргон ичида Иброҳимнинг иморати била фасилнинг орасида бир холи ер эди, аңда ҳам бир улуқ вайн буюрлум даҳи-дарлаҳ» (214, I).

Валадуз-зино	- ношаръий, никоҳсиз тугилган; «Султон Ҳусайн мирзодек улуғ подшоҳ Ҳиридек ислом шаҳрининг подшоҳи бу ажабтурким, бу ўн гўрт ўғлидин учи валадуз-зино эмас эди. Фисқ ва фужур ўзида, ўғлонларида ва эл-улусида асру шойиъ эди» (132, I).
Валвала	- қичқириқ, фарёд, галва, бақир-чақир; «...жавонигор ва буронгор андоқ уруш бўлдиким, зилзила заминда ва валвала замонда тушиби» (263, II).
Вале	- ва, лекин, бироқ; «Агарчи фасили ва кунгураси йўқдур, vale зўр келтургудек ери ҳам йўқтур» (170, I).
Вали	- авлиё, азиз; «Хўжа Қозининг валилигида менинг ҳеч шакким йўқтур» (64, I).
Валиаҳд	- тожу тахт меросхўри, поллоҳнинг тириклигидаги ўз ўрнига тайинлаб қўйган кишиси; «Аъёни давлат ва аркони мамлакатни чарлаб, байъат қўлларини Ҳумоюнни қўлига бериб, жойнишинлигига ва валиаҳдлигига наасб қилдим» (267, I).
Вали-нельмат	- неъмат берувчи, бокувчи, тарбиячи; «Беш кун ўтар дунё учун бир ўзи ўстурғон валинеъмат-зодасини кўр қилиди. Яна бирин ўлтурди. Тенгри қошида осий ва халқ олдида мардуд бўлубтур» (49, II).
Валодат	- туғилиш; «Валодат ва насаби; секкиз юз олтмишда Самарқандта эди» (37, I).
Валоят	- валийлик, азизлик; «Бу сифат ҳам валоят далилидур» (64, I).
Вараса	- ворислар; «Варасасининг рухсати била якшанба куни бу боққа келтуруб, мен ва Қосим қўкалдош туфроққа топшурдук». (124, I).
Васат	- ўрта, ўрталик, марказ, бел; «Жанубий тарафидаги қасабалар бири Андижондурким, васатта воқеъ бўлубтур, Фарғона вилоятининг пойтахтидур» (34, II).
Васеъ	- кенг; «...Ҳиндустондек васеъ мамлакатни бизга муяссар ва мусаххар қилди» (195, I).
Ватира	- йўл, восита, усул; «Ламғон ҳам бу кентларнинг ватирасидур» (112, II).

Вақойиъ	- воқеалар; «Мундоқ маҳалдаким, ўтган вақойиъ ва ҳолот паришон сўз ва калимоттин, нечукким мазкур бўлди, черик элининг тараддути ва таваҳхуми бисёр эди» (220, II).
Ваҳм	- ваҳима, қўрқув; «бу воқиъа андин ёд бериб, черик элига ваҳм болиб бўлди» (43, I).
Вилоёт ва қуроёт	- вилоятлар ва шаҳарлар; «Жамиъ Кобул вилоят ва қуроётини холиса қилдим» (249, II).
Вирд	- доим ўқиб туриладиган дуо; «Сешанба куни вирд ўқуб, Ёнбулоқ йўли била Кобулға мурожаат қилдук» (182, II).
Вожиб	- бажарилиши зарур бўлган нарса; «Мулкирлиқда ва мамлакатдорликта агарчи баъзи ишлар зоҳирда маъқул ва муважжаҳ кўрунур, vale ҳар ишининг заминида юз минг мулоҳаза вожиб ва лозимдур» (69, II).
Волида	- она; «Менинг волидаларим ва кўч ва уруқларим мен Андижондин чиқғандин сўнгра юз ташвиш ва машаққатлар била Ўратена келиб эдилар,...» (81, I).
Ворид бўлмоқ	- айтилган; «Ўшнинг фазилатида хейли аҳодис ворид бўлубтур» (35, I).
Ворис	- меросхўр; «Ҳар чандиким вориси ҳозир йўқ эрди, бовужуди эҳтиёт сахлаб,... ворисларини тилаб келтуриб, молларини солим топшурди» (37, II).
Вофир	- мўл, кўп; «...ҳар кишиким, бу черикда ҳамроҳ эдилар, барча инъом ва бахшишдин ҳаззи вофир ва насиби комил элттилар» (210, I).
Воқиот	- воқеалар (бирлиги — воқеа); «Бу авонда ўтган ғаройиб воқиоттин бири будурким, Ҳумоюн Қалъайи Зафардин Хиндуston черикига келурда йўлдин Мулию Бобо Пашағарий ва иниси Бобо Шайх қочиб, Кетин Қаро Султонга бордилар» (219, I).
Вубол	- увол; «Агар келиб фарёдимиизга етмасангиз, иш вубол бўлгусидур» (63, II).
Вузаро	- Вазирлар (бирлиги — вазир); «Вузаро: бири Маждиддин Муҳаммад эди,...» (136, II).

Вузу қилмоқ	- таҳорат қилмоқ; «Агар иш ўзгачарак бўлғудектур, худ вузу қилай» (99, II).
Вуқуф	- хабардорлик; «Бу хаёлимдин ҳеч киши соҳиб вуқуф эмас эди, кишини соҳиб вуқуф ҳам қилиб бўлмас эди» (99, I).
Вуҳуш	- ваҳшийлар, ёввойи ҳайвонлар; «Нингнахорга етгач, ўзга оламе назарға келди: гиёҳлар ўзгача ва йиғочлар ўзгача ва вуҳуш ўзгача ва туор ўзгача,... ҳайрате бўлди, филвоқиъ жойи ҳайраттур» (117, II).

Г

Гавдан	- бефаҳм, ақлсиз, тўл; Агарчи намоз қилур эди ва таомда парҳиз қилур эди, vale тийра ва фосиқ эди, гавдан ва бефаҳм ва бевафо ва ҳаромнамак киши эди» (49, II).
Газак	- иштаҳани очиш учун ейиладиган овқатлар; «...мен ул маҳаллар ичмас эдим, тавр ороста мажлисе эди, хонларда ҳар навъ газаклар ясаб эдилар: товук кабоби ва қоз кабоби ва ҳар жине атъимадин тортилар» (143, I).
Галаҳра	- қора бугу; «Яна бир жайраннинг эркаги хуна йўсуналуқ кийикдур. Орқаси қора, туки оқ, хунанинг шохидин мунинг шохи узунроқтур ва паришонроқтур. Ҳиндустоний «калаҳра» дер. Аслида «калаҳиран» экандур, яъни қаро кийик, таҳфиғ қилиб, «калаҳра» дебтурлар» (199, II).
Ганда	- чирик; «Мазаси биҳининг ганда бўлғенига хейли ўхшар, турш-турш яхшиғина мазаси бор» (204, II).
Гардана	- сув билан ажралган икки қуруқ ерни бир-бирига кўшган тор ер; «Бир пора йигитларни йиборилдики, филҳол икки тоғнинг орасидағи гарданани олғайлар» (118, II).
Гарий	- Йигирма-йигирма беш минут оралиғидаги вақт; «Бир гарийга ёвуқ сурон эди ва гавғо эди» (193, I).

Гарийал	- денгиз ҳайвони; «Кемаларнинг чаргасига бир гарийал кўринур. Бир балиқ гарийалнинг кўркунчидин андоқ баланд сачарларим, бир кеманинг ичига келиб тушар» (254, II).
Гарм-серий	- иссиқ иклимга мансуб; «Гармсерий ва сердсерий мевалар Кобул тавобиила кўптур ва ёвуктур» (108, I).
Гарм-хўлук	- қайноқ қонлилик, беадабчилик; «Музafferар мирзонинг ...куллари ...мастлиқ маҳалларда бир пора бемаза гармхўлуклар қилдилар» (145, I).
Гаронжон-лик	- беларволик, дангасалик; «Гаронжонлиқ била коҳиллиқ подшоҳлиқ била рост келмас» (243, II).
Гач	- ганч; «...баландлиги тахминан қирқ-эллик қари бўлғай, тамом санги тарошидадинур, юзини гач била оқортибтурлар» (238, II).
Гаштгоҳ	- сайргоҳ; «Бир чашма боида Хожа Шаму отлиқ мозордур; яна бирида Хожа Хизрнинг қадамгоҳилур. Бу икки ер Кобул элининг гаштгоҳидур» (107, II).
Гила	- гина; «Яна сендин озроқ гилам бор, бу иккичу йилдин бери бир кишинг келмади» (243, II).
Гили махтум	- шифо учун тайёрланган дорилик; «Якшанба куни ҳам бир аёқ сут ичтим, «...гили махтум»ни ҳам араққа ҳал қилиб ичдим» (218, I).
Гирд суфа	- айлана супа; «Бу сувни мен ариқ қаздуруб, дашти Сеёроннинг гарби-жануб тарафидаги пуштанинг устига келтуртгум. Пуштанинг устида улуғ гирд суфа солдурдум. Суфанинг гирдида тамом тол дараҳтлари экилди» (113, I).
Гирдо-гирд	- атроф; «Андоқ муқаррар бўлдиким, ета олсалар худ хўб, агар етаолмасалар, Малўт қўрғонининг гирдо-гирдини яхши эҳтиёт қилғайларким, қўрғон эли қочиб кетмагайлар» (188, I).
Гирифт қилмоқ	- чолғу асбоби чалишдаги усуллардан бири; «Яна Хожа Абдулло Марворий бек бўлуб эди. Пурфазойил киши эди,... қонунда гирифт қилмоқ мунунг ихтироидур. Хутутни хўб битир, таълиқни хўброқ битир эди...» (135, I).

Гов	- хўқиқ; «Қалғин гов ва говмиш тушти» (118, II).
Говсар	- гурзи, чўқмор; «Қалқондин, жибадин, говсардин ўткара-ўткара, йиқита-йиқита оттилар» (118, II).
Гужур	- афғон қабилаларидан бири; Дойим Ҳиндустонга борсак, чов ва говмиш ўлжасига тоғдин ва туздин жат ва гужур беҳад ва бекёёс келур эди (186, II).
Гузар	- ўтиш жойи, кечув; «Уч-тўрт йил мундин бурунроқ Чир суйининг гузарида-ўқ шикаст топиб эдилар» (43, I).
Гузар-банд-лиғ	- кечувни тўсиш; «Ва Бибан ва Боязид ва Маъруф ҳам Гангдин ўтуб, Қаннўж баробарида Гангни оғтоб чиқарида бориб, гузарбандлиғ хаёлига ўлтурарлар» (265, I).
Гузаро	- облон, ўтакетган; «...айби бу эдиким, гузаро фосиқ ва мўғлим эди, мазҳабида инҳирофи бор экандур» (146, II).
Гулбодом	- тўриқ (от); «Панжшанба сабоҳи бир гулбодом тупчиқ пешкаш қилиб, мулозамат қилдилар» (167, I).
Гулбун	- гул дарахти, гулнинг туни; «гулбундек... бир нима - баландроқдур,...» (206, II).
Гумроҳ	- йўлдан озган; «Бовужудким, ота-оға-иниси бори сунний, бу мундоқ рофизий. Астрободта ўшул гумроҳлик ва батолат била ўлди» (130, I).
Гунжойиш	- сигарлик, сигиши; «...кемаларга от қўюлди. Бурунги байри улуғ кемага ким,... «Осойиши»,... Оройиҳон... пешкаш қилди. Бу кемага - «Оройини»,... Султон Жалолиддин тортқон кемага... «Гунжойиш» от қўюлди» (254, II).
Гургошти килмок	- макр-фириб йўли билан келишув; «Бир неча кундин сўнгра гургоштироқ қилиб ёндишлар» (57, II).
Гуризон	- қочувчи, қочтан; «Султон Маҳмуд мирzonинг неча ишларидин вазиъ ва шариф ва сипоҳий ва раият мутанаффир ва гуризон бўлдилар» (46, II).
Гуруха	- тўп ўқи; бу ерда: камоннинг учига қадаҳадитган учлик; «Камон гуруҳасини, дерларким, қирқ ботман экандур» (130, I).

Густохона	- тортинишсиз, беҳадик, ибосизлик билан; «Яна Хожа Калон, менинг била густохона ихтилот қила ўрганиб эди, сен дөғи,... ўшундоқ ихтилот қилғайсен» (244, I).
Гуфту шунуд	- гап-сўз, айтиб-эшитмоқ, суҳбат; «Андин бурун ҳеч кишига мойил бўлғон эмас эдим, балки меҳру муҳаббат гуфту шунудин эшитмас эдим,...» (75, I).
Гуфтугўй	- мунозара, гап-сўз; «Охир оталиқ, ўгуллук орасида бу гуфтугўйлар анга мунжар бўлдукум, отаси отасининг устига ва ўғли ўғлининг устига Балх ва Астрободқа черик тортилар» (57, I).
Гўлона	- соддадиллик, гўллик; «Яна бу ажаб гўлона амридурким, дебочада Султон Ҳусайн мирзо, ўзумнинг таҳрир ва таснифимдур, деб битибдур» (136, I).
Гўниялиқ	- тўғри бурчакли; «Бу чашманинг чор ҳади сиёқлиқ, гўниялиқ тахти бўлди, тамом аргувонзорга мушриф, аргувон тули очилған маҳалда мунча ер маълум эмаским, оламда бўлғай» (112, II).
Гўшагир	- ўқ ёй отишда бармоққа кийиладиган нарса; «...хон додам бир сарсабз гўшагир бериб эди,...» (93, I).
Гўшмол	- жазо; «Андоқ қилмоқ қеракким, бу орадин кетгай, ё анга гўшмоли янбаги етгай» (169, II).
Гўянда	- анула айтувчи, сўзловчи; «Созандалар соз чолдилар ва гўяндалар нима айттилар» (240, II).
Гўш қилмоқ	- қулоқ солмоқ; «Анинг бу паринсон сўзларига гўш қилмай, қилур ишларимизни тикилмай, уруш ишида бажидд ва масоф қилмоққа мустаид бўлдук» (220, II).
Гўша	- бурчак, туарар жой; «Нижров... Тавре гўшадур» (111, II).
Гўшаки	- қулоққа эшитиладиган қилиб айтиш; «Алишербек сиррий сўзларни мирзоға гўшаки галаба айтти. Дағи дедиким: «Бу сўзларни унутунг!» Мирзо филҳол айттиким: «Қайси сўзларни?» Алишербек бисёр мутаассир бўлуб кўп йиглади» (56, II).

Д

- Дабл** - ноғора; довул; «...дабблар чолиб, қиличлар ўйнаб – тикка қила бошладилар» (159, II).
- Давлатхоҳ** - хайриҳоҳ, дўст; «Аҳмадбек турк киши эди, вале мардана ва давлатхоҳ эди» (85, II).
- Давот** - сиёҳдон; «Мулло Биҳиштийдин Ҳиндолга мурассаъ камар ва ханжар ва мурассаъ давот ва садафкорлиқ сандали ва кийган нимча ва тагбанд ва «Бобурий хати»нинг муфрадотини йиборилди» (248, II).
- Дакка урмок** - қаттиқ урилмоқ; «Ярим йўлда бир ёмон ерда жола дакка урди...» (182, II).
- Далв** - қудуқдан сув оладиган чарм идиш; «Ҳар қатла ўй тортиб, далвни чиқориб, ёнар маҳалда ул аргамчи ўйнинг йўлиғаким, ўй сийдук ва тезаги била мулаввасдур, тегиб, яна чоҳқа тушар» (198, I).
- Далер** - жасур, дадил; «Султон Ҳусайн мирзодек улуғ подшоҳ... ола олмай ёнғон учун, ўғлонлари ва беклари мунча далер бўлуб, ёғийлиқлар ва фитналар қилдилар» (66, I).
- Далерона** - жасурона; «Ҳеч кимдин мардана сўз ва далирона раъй эшитилмас эди» (223, I).
- Данг** - күш тури; «...сайёдлар бир данг деган қүшни тутуб эканлурлар... гариб ҳайъатлиқ қүштур,...» (173, I).
- Дангу ҳайрон** - лол, ҳайрон; «Қаросин ёғийнинг кўрубтурлар, Дангу ҳайрон боқиб турубтурлар» (148, II).
- Дара** - оралиқ ер, тоғ оралиғи, водий; «Офтоб бир найза бўйи чиқиб эрдиким, Санжид дара оёғида келиб тушулди» (105, II).
- Даражава дақиқа** - астрономик ўлчов; «Тули рамзи нужумий даражава дақиқадур, арзи даражава дақиқалур» (58, II).
- Даранг килмок** - пайсалга солмоқ, секинлашмоқ; «Ота-օғасидин умидворлиги бор жиҳатидин даранг қилур эди» (106, II).
- Дарбаст бермок** - қўл остига бермоқ; «...улуфасини минг туман фулс қилиб, Ҳатлон вилоятини дарбаст берди...» (65, II).

Дарбон	- дарвозабон, эшик соқчиси; «Сўнгти навбат мунинг таассубига Сайдим Али дарбон ва ииниси Кулибек ва Баҳдул Айюб бир пора ўбдон йигитлар била келиб, Анбаркӯҳ доманасида Хожа Чангол навоҳисида Хуросон черики кўчган маҳалда илик олишурлар,...» (53, II).
Дарж қилмоқ	- киритмоқ, қайд этмоқ, ёзмоқ; «Бу фурсаттаким, «Мубаййин»ни назм қиладур эдим, хотири фотирга хутур этти ва ҳазин кўнгулга мундоқ еттиким, ҳайф бўлгай ул тилдинким мундоқ алфозни дарж қилғай,...» (185, I).
Дарз	- ёриқ; «Мундоқ улуғ тошни хейли йироқ йўлдин келтурубтурлар. Ўртасида дарз бўлубтур. Дерларким, ушбу ерда келтиргандин сўнг бу дарз бўлғондур» (60, I).
Дарин ўлмоқ	- маълум бир ҳолатга етмоқ; «Дарин эдиким, ўзини қолиб ичидағи эриган мисқа ташлағай» (215, I).
Дариғ	- афсус, аттанг; дариф бўлмоқ-ачинмоқ; «...яна фикрини қабиҳ сўзларга харж қилғай ва дариф бўлгай ул кўнгулдинким, мундоқ маоний зухур этгай, яна зишт хаёллар анда хутур этгай» (185, I),
Дармаҳал	- ўз вақтида, айни вақтида; «Асрุ дармаҳал ошлиқ эди» (170, II).
Дармиён	- ўртада, орада; «Яна Шайх Абусаъидхон Дармиён эди» (134, II).
Даранда	- Йиртувчи; йиртқич ҳайвон; «...бу кечаларда бу қушлар сибоя ва дарандалар жиҳатидин тонг отқунча тинмаслар ва муттасил учарлар...» (116, I).
Дарҳост қилмоқ	- сўрамоқ, талаб қилмоқ; «Дилазокнинг уруқлари бу жамоанинг гуноҳларини муболагалар била дарҳост қилдилар» (179, I).
Дарҳам	- устма-уст, бирин-кетин, аралашган, чирмашган ҳолда; «Сариқ аргувон била қизил аргувон доманада дарҳам очилур» (113, I).
Даст	- 1) қўл; 2) карра, марта; «Ўқ кела бошлиғон фурсатта бир даст бизнинг ировулимизни уруб ёндурууб гулға тиқтилар» (157, II).

Даст- пocha бўлмоқ	- ҳайрон бўлмоқ, саросимага тушмоқ; «Кўргон эли даст-пocha бўлуб, қўргонни сахлай олмадилар, олдурдилар» (154, II).
Дастан- дозлик	- қўл чўзиш, ўғрилик; «Арзга еттиким, черик эли Бҳира элиға бесарлиқ ва дастандозлиқлар қиласурлар» (167, I).
Дастбурд	- ҳужум, олишув; «...ийигирма-ўттузча кема била бангалийлар ўтуб, қалин яёқ чиқиб, дастбурди кўрсатур хаёлида экандурларким, булар от солиб қочуруб, бир нечасини олиб, бошини кесиб, қалин кишини ўқлаб, етти-секкиз кема олурлар» (257, I).
Дастгир	- ёрдамчи; «...оз-оғлоқким, қолиб эди, Бангалийнинг дастгири эди. Ани Бангалий ўзига олди» (259, I).
Дастгоҳ	- қудрат, иқтидор; «Неча йил Бухоро хуқумати мунда эди, навқари уч мингга етиб эди, навкарни яхши шафқат била сахлар эди. Бахшиш ва пурсин ва девон ва дастгоҳ ва шилон ва мажлиси подшоҳона эди. Зобит ва золим ва фосиқ ва мудаммаг киши эдиз» (45, II).
Дастор	- салла; «Дастори илгига чуволуб борди» (96, II).
Дастор- печ	- салла ўрайдиган киши; «...дасторини дасторпеч чирмар эди. Ул замонда дасторлар тамом чорпеч эди, бечин чирмаб, алоқа қўяр эдилар» (37, I).
Дафъ ва рафъ	- қайтариш ва орадан кўтариш; «Панжшанба куни, ойнинг ўн учиди Юсуф Алининг дафъи ва рафъига азм-жазм қилиб, отланиб, Дехи Яъқуб сувининг Кобул тарафидаги ўлангга тушулди» (177, I).
Даҳл	- бир нарсанинг ичига кириш, муносабатда бўлиш; алоқа, аралашиб; «Андок мұқаррар бўлдуким, Абуҳадин юққори Савод вилоятига даҳл қилмагайлар ва жамиъ раиятларни ичларидин чиқарғайлар,...» (173, II).
Даҳана/ даҳона	- дарвоза, чегарадан кириш жойи; «...бу қўлнинг даҳанасида яна икки мартаба баланд фасиллар қилибтурлар» (239, II).

Даҳи дардаҳ	- ўнга ўн ўлчов; «Яна қўргон ичида Иброҳимнинг иморати била фасилнинг орасида бир холи ер эди, анда ҳам бир улуқ вайн буюрдум даҳи-дардаҳ» (214, I).
Даҳ си, даҳ чил	- учдан бир, тўртдан бир; «Кўп савдогар бўлғайким, даҳ си, даҳ чилға рози бўлмагай» (108, I).
Дақиқа	- минут; «...бизнинг вилоятлар истилоҳида кечакундузни йигирма тўрт қисмат қилибтурлар, ҳар қайсисини бир соат дебтурлар ва ҳар соатни олтмиш қисмат қилибтурлар, ҳар қайсисини бир дақиқа дебтурларким, бир кеча ва кундуз минг тўрт юз дақиқа бўлғай» (207, I).
Дағдага	- бу ерда: истақ, ошкора ният; «... ул дағи вилоят дағдагаси била Ўзганд ёвуғига келиб, қўргон солиб, вилоятқа бузуғлуқ қила киришти» (43, II).
Даги, доғи	- ҳам тағин, яна; «...ул даги вилоят дағдагаси била Ўзганд ёвуғига келиб, қўргон солиб, вилоятга бузуғлуқ қила киришти» (43, II).
Даъб	- одат, қилиқ; «Бу макру фириб бизнинг даъб ва тариқимиз эмас эди» (95, I).
Дебоча	- китобнинг муқаддимаси, сўз бошиси; «Яна бу ажаб гўлона амридурким, дебочада Султон Ҳусайн мирзо, ўзумнинг таҳрир ва таснифимдур, деб битибдур» (136, I).
Девон	- ҳукumat маҳкамаси; «Неча йил Бухоро ҳукумати мунда эди, навқари уч мингга етиб эди, навкарни яхши шафқат била сахлар эди. Бахшиш ва пурсиш ва девон ва дастгоҳ ва щилон ва мажлиси подиоҳона эди. Зобит ва золим ва фосиқ ва мудаммағ киши эди» (45, II).
Девон килмоқ	- девонбоши этиб тайинламок; «Хожа Муршид Ироқийни Биҳар саркорига девон қилиб, Турди Муҳаммадға кўшуб йиборилди» (254, I).
Дево- навор	- девоналарча, девона каби; «Мулло Абдул Малик Хостий девонавор от била фасилнинг тубига кириб юрур эрди» (82-бет).

Девоний	- девонда турувчи; «Мирзога озрок ярмоқ мұхим бұлуб девонийлардин тилаганда, девонийлар, йүқтүр, ҳосил бўлмас, деб жавоб берурлар» (136, II).
Девон-хона	- давлат маҳкамаси, давлат маҳкамасидаги мажлисга келганилар ўтирадиган ер; «Бадиъуз-замон мирзонинг девонхона уйига еттук, муқаррар андоқ эдиким, мен уйдин киргач юкунғай-мен,...» (142, II).
Дехни-шин	- қишлоқда турувчи, ўтрок; «Эли агарчи сорт ва дехнишиндур, vale атрокдек гала ва рамалиқ эллардур» (87, I).
Дилазок	- афғон уруғларидан бирининг номи; «Сешанба куни, ойнинг сттисида бекларни ва дилазок афғонлари улуғларини тиляб, кенгашиб, сўзни мунга қўюлди ким,...» (164, I).
Дилжўй-лик килмок	- таскин бермоқ, кўнгил овламоқ; «Устод Аликулига дилжўйлук қилиб, хильят кийдуруб, бу инфиъолдин чиқардук» (215, I).
Дилошур	- ўта нордон, кўнгилочар; «Чучук бўладур, vale чучук норанжча дилошур эмас» (206, II).
Дилҳоҳ	- кўнгил истаган, дил хоҳлаган; «Мирзо ҳам анинг дилҳоҳи аҳд ва шарт қилиб, тамом Ҳурсон мамоликида ани ихтиёр қилиб, жамиъ мұхиммитни анинг уҳдасиға қилди» (136, II).
Дим кўрмок	- умумий равишда кўздан кечирмок; «Андин кўчуб, буронгор, жавонғор, гул ясол ясаб дим кўрулди» (191, II).
Добон	- довон; «Тонгласиға қор ва чопқун турди. Эрта кўчуб ўшул дастур била қор тегиб, йўл ясаб добон устиға чиқтук» (147, II).
Добгули	- чипқон; «...бу бехузурлиқ ҳануз яхши бўлмайдур эдиким, ўнг юзумга добгули чиқти,... бу мараз учун мусхил ҳам ичтим» (127, I).
Додак	- чўри, канизак; «Сару ёқасида эканда бир-икки додакни олибтур» (203, I).
Додҳоҳ-лик	- арз-долга келиш, адолат талаб қилиш; «...бу хотуннинг эри Хисравшоҳға келиб додҳоҳлик қилур,...» (47, I).

Доимул-авқот	- ҳамма вақт, ҳар қачон; «Ва бир неча аҳли табъким, ушбу подшоҳ доимул авқот суҳбатдин айру кўймас эди,...» (267, II).
Доира уруб ўлтурмок	- қўшин билан айлана ясаб турмоқ; «Уч-тўрт курўҳ Иброҳимнинг доирасидин берирак доира уруб ўлтурубтур» (191, II).
Доия	- талаб, интилиш; «Чун салтанат дағдағаси ва мулкигирик доияси бор, бир қатла, икки қатла иш юрумаган била боқиб ўлтуруб бўлмас» (65, I).
Дол	- далил; «Бир кун Алишербек била мирзонинг ораси-да бир сұхбате ўтгиким, мирзонинг тез фаҳмлиғига ва Алишербекнинг риққати қалбига додлур» (56, II).
Долон/далон	- даҳлиз, йўлак; «Ушбу уйнинг долонида ўнг кўлумдин ё сўл кўлумдин тутуб андоқ кўтардиларким, бир оёғим ердин қўпти» (79, II).
Домана	- этак; «Тоғ доманасидаги вилоятларда пашакаал яхши бўлғондур» (186, I).
Домани қиёмат	- қиёматгача, қиёмат кунигача; «Домани қиёматгача лаънат ва нафрин сазовори бўлди» (49, II).
Донг	- 1) довдираш, эсанкираш; 2) маълум ҳисса, миқдор; 3) вилоят; «Оғасининг мундоқ енгил келганидин ва бизнинг мундоқ илдам етканимиздин донг ва мутаҳайир бўлуб тура қолди» (73, II).
Дорил-хилофа	- бошқарув, маъмурӣ марказ; «...дорулхилофа мутаважжиҳ бўлдуқ» (265, I).
Доритмоқ	- майдонга келмоқ, пайдо бўлмоқ, ҳозир бўлмоқ, йўлиқмоқ, дучор бўлмоқ; «Паришон бўлғон эл ул тарафдин - бу тарафдин йигилиб келдилар. Баъзи ўбдан-ўбдан йигитлар ушбу доритқон била рост Ўшқа борибтурлар» (92, I).
Доруйи кор	- сурги дори; «Шанба куни, ойнинг олтисида доруйи кор ичтим» (173, II).
Дорул-ҳарб	1) кофиirlар мулки; 2) жанг майдони; «Чандерийким, неча йил эди, дорул-ҳарб бўлуб эди. Кофиirlарни қатли ом қилиб, дорулислом қилдим...» (197, I).

Дорул-казо	- қозихона; «Бир қатла бир ўғли бир кинини ўлтурган учун қонликлариға топшуруб, дорул-казога йибордин» (128, II).
Доруға	- шаҳар бошлиғи; «Доруғаси Шерозни сахлай олмай, қўргонни берди» (55, II).
Доруғанишин	- шаҳарда тартиб сақловчи маъмур жойи; «Мен Бурка яйлоқи била Санзоргаким, Ёрийлоқнинг доруганишини ул қўргондур, келдим» (65, I).
Дохил	- киравччи, қарашли; «...Фарғонанинг Маргинон отлиқ вилоятидиндур, ул ҳам дохили Мовароуннаҳрдур» (59, I).
Дохил бўлмоқ	- бу ерда; етишмоқ; «Ўшул куни дорилхилофага мутаважжих бўлдук. Ўшул ойнинг йигирма бешида дохил бўлдук» (265, I).
Ду донг	- икки ҳисса; «...Султон Ҳусайн мирзо қазоқлигига аниңг била муndoқ шарт қилиб эдиким, ҳар вилоятким мусаххар бўлса, чаҳор донг мирзонинг бўлғай, ду донг аниңг» (132, I).
Дубулға/ дувулға	- урушда кийиладиган бош кийим; «Шаҳсувор, андоқ чопарким, дубулғадин ўтуб, Самаднинг бошига қилич хейли ўлтурур» (70, II).
Дувоздаҳ имом	- шиа мазҳаби қоидаси бўйича ўн икки имомга хутба ўқитиш; «Аввал таҳт олғонда хаёли бор экандурким, Дувоздаҳ Имомни хугбала ўқутгай. Алишербек ва баъзилар манъ қилибтурлар» (128, II).
Дузд	- ўғрилик; дузд афшор - ўғриликка ёрдамлашувчи; «Кобул била Ламғон орасидағи ағонлар амонликта ҳам дузд ва дузд афшордурлар...» (159, II).
Дун	1) тоғ этагидаги жарлик ер; 2) паст, разил, нокас; «Ҳиндустон тили била жулгани «дун» дермишлар» (189, II).
Дунё масла-хати	- дунёнинг ўтар-кетар иши; «Ул ишни маслаҳат кўрмай, Султон Масъуд мирзониким, кичиклигидин бери сахлаб улгайтиб эди, бек аткаси эди, бу беш кунлук дунё маслаҳати жиҳатидинким, не анга вафо қилди ва не ҳеч кимга вафо қилғусидур, тутуб, бу кўрнамак мардак кўзларига наштар солиб кўр қилди» (66, II).

Дуоб	- ду - икки, об - сув: қўшсув; «Йигирма лаклик паргана Миёни дуобни иноят қилдим» (216, II).
Дуойи бад	- қарғиш; «Вазиъ ва шариф, фақир ва мискин нафрин ва дуойи бадига оғиз очиб, қўл кўтардилар» (47, II).
Ду ошёна	икки қават; «Баъзи бутхоналар ду ошёна, се ошёна,...» (240, I).
Дур	- узоқ; «Беклиқ қобилиятидин дур ва ичкилик салоҳиятидин маҳжур эди» (134, I).
Дура-маган	- узоқлашмаган; «Бўлғон черик эли тамом кеттилар, биз тўрт кишидин не миқдор мутазарир бўлғайлар, бориб бу дурамаган элга етиб, урушмоқ керак» (91, II).
Дуран-дишлик	- узоқни ўйлаш; «Бурунроқдин дурандишлиқ қилиб, ҳеч бир юрг фикрини қилилмайдур эди» (160, I).
Дурбат-мок	- узоқлаштиришмоқ; «Ёгий зўрроқ келиб, буларни дурбатур» (219, II).
Дуррож	- қирғовул; «Гўшти холи аз маза эмас, дуррож гўштиға ўхшар, vale тева этидек кароҳати табъ била ейиладур» (200, II).
Дурушт	- аччиқ, қаттиқ, қўпол; «Ҳумоюн мийоддин кўп кейин қолғон жиҳатидин дурушт ҳатлар битиб, қаттиқ хитоблар қилиб йиборилди» (184, II).
Дутахи (дутах)	- икки қаторли, икки букилган; «...Чандерийнинг арки тог устида воқиъ бўлубтур, бир тарафида сув жиҳатидин дутаҳи қилибтурлар» (235, I).
Духул	- дўмбира; «Бу икки даштнинг орасида бир кичикрак тог тушубтур, бу тоғда бир парча қум тушубтур, тог бошидин, тубигача Ҳожа Региравон дерлар. Ёзлар дерларким нақора ва духул уни бу қумдин келур» (112, I).
Душвор	- қийин, оғир, мушқул; «Мен андин ҳаргиз мундоқ кўз тутмас эдим. Кўнглумга бисёр душвор келди» (231, II).
Дуғлат	- 1) қабила номи; 2) сезигир; «Яна Ҳисордин Ҳамза Султон ва Маҳдий Султон ва Муҳаммад дуғлат алар била ушмунча чоғлиқ мўғул келиб эди» (69, II).

-
- Дўзахқа бормоқ** - ўлмоқ; «Бикрамажит Султон Иброҳимни босқонда дўзахқа борди» (194, II).
- Дўлдой** - ургуф-қабила номига ишора; «Ул жумладин бир Муҳаммад Мискин Ҳофиз дўлдой эди» (58, I).

E

- Езнаси** - божаси; «Узун Ҳасаннинг езнаси эди» (68, II).
- Ел** - шамол, шабада; «Ҳамиша бу даشتта ел бордур» (36, I).
- Етиққа кирмоқ** - тушуниб етмоқ; «Ҳар неча бу йўсунлуқ сўзлар айтиб манъ қилурлар, етиққа кирмас» (187, I).

Ё

- Ёвушмоқ** - яқинлашмоқ; «Яна майнакдур. Бўйи саврасқа ёвушур» (202, I).
- Ёвуқ** - яқин; «Менинг била Самарқандта бек ва бекот, яхши ва ёмон мингта ёвуқча киши қолиб эди» (63, I).
- Ёвуқлашмоқ** - яқинлашмоқ; «Бухоро ва Қоракўлгачаким, ўттузқирқ йигоч йўлға ёвуқлашур, кўҳак суйи била маъмур ва мазруъдур» (59, I).
- Ёд бермоқ** - эсга солмоқ; «Тавба асносида Дарвеш Муҳаммад сорбон била Шайхи Зайн тамға баҳшишини ёд бердилар» (221, II).
- Ёз** - баҳор, ёз, дашт, сахро, чўл; «Ислом учун овораи ёзи бўлдум, Куффору хунуд ҳарбози бўлдум, Жазм айлаб эрдим ўзни шаҳид ўлмоққа, Ал-миннату лиллаҳки, ғози бўлдум» (229, I).
- Ём оти** - манзил ва бекатларда алмаштириб миниладиган от; «Ҳар ўн секкиз курўҳда олти ём оти боғлагайлар» (244, II).
- Ёмчи** - элчи, чопар; «Ёмчи ва сайисга улуфа ва отларға алиқ таъйин бўлғай» (244, II).
- Ёндурмоқ** - қайтармоқ; «...жамиъ элнинг жихотини ҳеч ким сахламай тамом ёндура бергайлар» (56, I).

Ёнмоқ	- қайтмоқ, кетмоқ, қочмоқ; «Самарқандагилар ул юрттин кўчуб, бу юртқа келганимизни ёнди тасаввур қилиб, кўмаки сипоҳий ва шаҳрий бирла Мирзо кўпругигача чиқтилар» (58, I).
Ёпмоқ	- беркитмоқ, ўраб қўймоқ; «Йироқдин ёпуғ ёпқондек кўрунур» (199, I).
Ёрмоқ	- танга, пул; «Ул вилоятларда мундоқ қалин оқ ёрмоқни ҳаргиз кўрунган эмас эди» (158, II).
Ёро	- 1) куч-куват; тоқат; 2) кўмак, илож, чора; 3) ҳадди ҳуқуқ; «Мұхаммад Шариф Мунажжим шумнафас, агарчи манга айтур ёроси йўқ эди, ҳар кимга йўлуқса муболагалар била айтур эдиким «Бу айёмда Мирриҳ гарб саридур, ҳар ким бу тарафдин урунса мағлуб бўлур» (220, II).
Ёка бўчқок	- кўримсиз, чекка жойлар; «Бориб, Меватнинг бир неча ёқа бучқоқдаги кентларини чопиб, талаб, асир қилибтурлар» (229, I).
Ёғий	- душман, ёв; «Қаросин ёғийнинг кўрубтурлар, Дангу ҳайрон боқиб турубтурлар» (148, II).
Ёғиқмоқ	- ёвлашмоқ, душманлик қилмоқ; «Иброҳим ўларидин икки-уч йил бурундин бери ёғиқиб эдилар» (210, II).
Ёғлиқ	- рўмол; «Нечукким Алишербек қулоқ оғриғида ёғлиқ боғлагон учун хотунлар қўқ ёғлиқни қийиқ боғлагонни «нози Алишерий» от қўйдилар» (138, II).

Ж

Жабдуқ	- бу ерда: қўшин отлари учун зарур анжомлар; «Черик жабдугининг маслаҳатига неча кун Чорбоғда таваққуф қилилди» (248, I).
Жав	- арпа; «Олти жав арзи бўлди, бил, бу билик» (245, I).
Жавзо	- қуёш йили ҳисобидаги учинчи ойнинг номи (май, июн ойига тўғри келади); «Мунинг дарахти савр ва жавзода барг тугуб, саратонда ва асадтаким, айни пашакаалдур, барг чиқариб, тар ва тоза бўладур» (204, II).

- Жавканд** - кемалардаги ҳужралар; «Яна бир кичик жавкан-дилиқ завраққаким, ҳар иш-куч учун ани йиборулур эди, бу завраққа «Фармойиш» от күюлди» (254, II).
- Жавониб** - тарафлар, томонлар (бирлиги – жониб); «Атроф ва жавонибида бурунги ҳукком бандлар солиб, ҳавзлар қилибтурлар» (235, II).
- Жавонгор** - урушда подшоҳнинг сўл томонида туралиган қўшин тўдаси; «Бир-икки кун чорбоғда туруб, қолғон асбоб ва олотни тайёр ва мукаммал қилиб, Ўш сори мухолифларнинг устига баронгор ва жавонгор ва фул ва ҳировул ва отлик-яёқни ясаб, ясол била-ўқ мутаважжих бўлдук» (70, I).
- Жавоҳир** - гавҳарлар, қимматбаҳо тошлар (бирлиги – жавҳар); «Яна баъзи жавоҳир ва жаровини ҳам яшуруб чиқарадурғон бўлса, забт қилгайлар» (189, I).
- Жавшан** - совут, зирҳ; «Уибу юртта Ҳисравиҳонинг жебаҳонасидағи жебаларни улашилди. Етти-секкиз юзча жавшан ва кўҳа бўлғай эди» (105, I).
- Жадий** - астрономик ўлчов бирлиги номи; «Чандерийда жадийининг иртифойи йигирма беш даражадур» (235, II).
- Жазира** - орол; (кўплиги – жазойир); «Андоқ ривоят қилдиларким, баъзи жазойирда ўн қари фил бўлур эрмиш» (198, II).
- Жазм** - қатъий, аниқ, муқаррар; «Булар мунча мирзолар ва мунча сардор беклар,... жазм риоят қилиб хандакдин чиқмадилар» (53, I).
- Жалд** - тез // тезоб, тезкор; «Душанба куни, рабиул аввал ойининг ўнида Аграга келди, жалд келди» (242, II).
- Жалодат** - чаққонлик, ботирлик; «Ўзга туфангандозлар ҳам туфанг отмоқта бисёр жалодат кўрсатиб яхшилар оттилар» (162, I).
- Жалойи ватан** - ватанни ташлаб кетиш; «Бир кун ушбу ерда эканда, Хожа Абулмакоримким, бизнингдек жалойи ватан бўлуб саргардан эди, мени кўра келди» (67, I).

Жалойир	- қабила номи; «...Саййид Қосим эшикоға жалойир...» (64, II).
Жамъе	- үйифилгандар; «Агарчи тоши йироқ борди, vale қазон пора-пора бўлди. Бир пораси жамъени бости» (233, I).
Жамият	- жамоат, омма; «Келиб Бадиъуззамон мирзонинг эшигига туштук. Фарид издиҳом ва жамият эди» (142, II).
Жангал	- чангалазор; «Бу жиҳатдин мурғи жангал дерлар» (202, II).
Жангалақ	- 1) чакалак ўрмон; 2) жой номи; «Тонглasi ёниб, Дарайи Хушнинг ичидаги ҳазораларнинг қишлоғида кўнуб, андин кўчуб, Жангалақка гушуди» (127, I).
Жангали	- чакалак, ўрмон; «Тузларида баъзи ерларидаги тиконлиқ дарахт жангали бордурким, парганаларнинг эли бу жангалақларда кузгадаб мутамарридлик қилиб, мол бермаслар» (198, II).
Жангара	- жангари; «Жангаралиқ расми Мовароунинарда шойиъдур, Самарқанд ва Бухорода номдор жангаралар аксар Марғинонийдур» (35, II).
Жанг довул	- соқчи, кўриқчи; «Қоровул йўқ, жангдовул йўқ, гоғил ётилиб эди» (92, II).
Жанжуҳа	- афон ургуларидан бирининг номи; «Сангархон жанжуҳа анда шаҳид бўлди» (219, II).
Жаноб	- обрў-эътибор; «Муллонинг (Жомийнинг) жаноби андин олийроқдурким, таърифқа эҳтиёжи бўлғай» (137, I).
Жарга/- чарга	- ҳалқа; ўров; «Черик Бигром олидағи Сиёҳ- обдин ўтуб, сув куйи боға чарга солдук» (185, II).
Жарида	- якка, танҳо; «...Ҳаатий жарида қочиб чиқди» (170, I).
Жарима жиҳатдин	- жазо сабабли; «Бу фурсатта Иброҳим соруким,... бир жарима жиҳатидин сўнглалар мардуд эди, Исфара қўргонига кириб Бойсунқур мирзонинг отига хутба ўқуб, муҳолафат мақомида бўлди» (51, I).

Жаров	- қимматли буюм; «Яна баъзи жавоҳир ва жаровини ҳам яңуруб чиқарадургон бўлса, забт қилғайлар» (189, I).
Жаррор-лик	- жанговарлик; «Кофириңинг черикини жалд ва жаррорлиқ била асрү кўп ситойиш ва таъриф қилдилар» (219, II).
Жат	- афғон қабиласи; «Дойим Ҳиндустонга борсак, гов ва говмиш ўлжасига тоғдин ва туздин жат ва тужур беҳад ва бекёёс келур эди» (186, II).
Жах	- новдадан ясалган сават; «...Борон суйида...Тўр била яна жах боғлаб, қалин балиқ тутарлар» (116, II).
Жаҳд	- тиришиш, интилиш; «...Ганг дарёсидан тез ўтуб, ёғийнинг сўнгига юруб, Жуундин ҳам ўтуб, Оламхонни ўзингизга қўшуб жаҳд қилиб, ёғийга илик қўша кўрунг» (261, I).
Жеба, жиба	- металдан ясалган жанг кийими, совут; «Ушбу юргта Хисравиҳонинг жебаҳонасидағи жебаларни улашилди. Етти-секкиз юзча жавашан ва кўҳа бўлдай эди» (105, I).
Жибагар	- совут ясовчи уста; «Ушбу кун Саййид Дакний Шерозий жибагарға хильягат кийдуруб, инъом қилиб, фавворалиқ чоҳни буордукким, билурича итмомга тегургай» (241, II).
Жибалан-мок	- совуг киймоқ; «Неча кундин сўнг Тенадин кўчуб жибаланиб, илдам Газнига борди» (127, I).
Жибил-лий	- табиий, тутма; «Алишербекнинг мизожи нозуклук била машҳурдур. Эл назокатини давлатининг гуруридин тасаввур қилур эдилар. Андоқ эмас экандур, бу сифат анга жибилий экандур. Самарқандта эканда ҳам ушмундоқ нозук мижоз экандур» (132, II).
Жидд	- тиришиш, астойдил киришиш; «...борча яқдил ва яххиҳат жидд ва эҳтимом била қалъадорлиқقا машғул бўлдилар» (42, II).
Жидол	- уруш, жанг; «Рабиулаввал ойининг авохирида Тенгри таоло фазл ва қарами била Кобул ва Газни мулк ва вилоятини бежанг ва жидол мұяссар ва мусаххар қилди» (107, I).

Жидоғ	- тизгин, от; «Черик яроғига ва тўп ва тўфакчининг дору ва жидоғига панжшанба куни,... жамиъ вожҳдорнинг вожҳидин саду си фармон бўлдиким,...» (241, I).
Жийфа	- ўлимтиқ мол, ҳаром мол; «Байанағача..., аҳди қуффор ва аҳли иртиодонинг жийфаси бениҳоят ётиб эди» (229, II).
Жилов	- тизгин; «Яна ҳеч кўмак етмади, менинг била ҳеч ким қолмади, зарурат бўлуб, жилов ёндурум» (172, II).
Жиловлук	- бутун отлиқларнинг бир бўлиб чопиши; «Яна бир будурким, илгари ва кейин бек ва навкар тамом ўқ қўюб жиловлук келадурлар, ёнғонда ҳам паришон ёнмай жиловлук ёнадурлар» (83, I).
Жиловрез	- от жиловини бўш қўйиб чоптириш; «Ясол ва тартибни мулоҳаза қилмай, жиловрез-ўқ ғаним сари мутавважжиҳ бўлдук» (92, II).
Жинс	- 1) мол, кийимлик; 2) тур, хилт; «Нақд ва жинсдин икки лакдин кўпрак нима пешкаш қилди» (244, II).
Жирм	- жусса, гавда, вазн; «Яна бир улким, ҳеч донаси ва жирми бўлмас...» (204, I).
Жирутма	- ўтиш қийин бўлган йўлак; «Йўлдин юқори ҳам йўл жирутмадур. Бир паҳар бор эрдиким, илгаридин киши келди, дедиким, бир тангига ҳазоралар сув гузарини шохлар била беркитиб, элни тўсуб урушадурлар, муни эшитгач тез-ўқ тебрадук» (126, I).
Жихат	- бу ерда: туфайли; «...мўғул ва ўзбак жиҳатидан бу тарихда бузулубтур, асло маъмура қолмабдур» (34, I).
Жихот	- мол-мулк; «Черик забти бу мартабада эрдиким, фармон бўлдуким, жамиъ элнинг жиҳотини ҳеч ким сахламай тамом ёндура бергайлар» (56, I).
Жозим	- жазм қилувчи, қасд қилувчи, йўналувчи; «Ушбу маслаҳат учун сулҳ қилиб Самарқанд устига юрумакка жозим эдук» (76, I),
Жойгир	- ўрнашган, жойлашиб олинган ер; «Ва Мухаммад Ҳумоюн, Санбалғаким, анинг жойгири эди, рухсат берилди» (266, II).

Жолабон	- жола ҳайдовчи; «Мухолифларнинг сўнгтича ўтмоқ учун буурноқдин жолабонлардин бир-иккини Калпий йиборилиб эдиким ...» (261, I).
Жомабоф	- тўкувчи, бўзчи; «Яна шаҳр ятимларидин Девонайи Жомабофни ва Кал Қошуқни келтурдиларким, жанг-сангла ва ятимликда хира ва саромад эдилар» (58, I).
Жониб	- томон, тараф; «...муддатлар Умаршайх мирзо тасарруфида эди, мирзо ўлар йили илиқдин чиқиб эди, бу фурсатта Бойсунқур мирзо жонибидин ииниси Султон Али мирзо анда эди, азимат қилилди» (52, I).
Жон тортмоқ	- фидокорона ишламоқ, ишда жон койитмоқ; «Хон Аҳси ёвуғига келиб неча қатла уруш солди, ҳеч иш қила олмади. Аҳсидаги беклар ва йигитлар яхши жонлар торттилар» (43, I).
Жонолигон	- кечиб ўтиш; «Черик эли Жонолигон жиҳатидин сувдин ўтиб тушган юртта бир кун мақом бўлди» (261, I).
Жоржар	- Жар солиши, эълон, чақириқ, мурожаат; «Султоннинг жор ва ясогига ҳозир бўлуб, йўллуқ, тўралиқ сўзишин чиқмагайлар» (247, II).
Жорий бўлмоқ	- бу ерда: юриб турмоқ, ўтмоқ, оқмоқ. «Боғнинг ўртасидин бир тегирмон суйи ҳамиша жорийлур» (112, II).
Жубба	- ҳашаматли пўстин; «Улуғ ош тортилгандин кейин, Хожа Абдушшаҳид била Хожа Калонға ўрмак абралиқ киш жуббалар, муносиб хильятлар била кийдурулди» (245, II).
Жувози коғаз	- жувозда тайёрланадиган қофоз; (қофоз ишлаб чиқарадиган корхона); «Оламда яхши коғаз Самарқанддин чиқар. Жувози коғазлар суйи тамом Конигилдин келадур» (60, II).
Жувонмарг	- ёш, навқиронликада ўлиш; жувонмарг бўлмоқ - ёш ўтмоқ; «Зулм ва фисқининг шоматидин ўғлонлари тамом жувонмарг бўлдилар» (48, I).

Жавонгор	- урушда подшоҳнинг сўл томонида турадиган кўшин тўдаси; «Бир-икки кун чорбогда туруб, қолғон асбоб ва олотни тайёр ва мукаммал қилиб, Ўш сори мухолифларнинг устига баронгор ва жавонгор ва гул ва ҳировул ва отлиқ-яёқни ясад, ясол била-ўқ мутаважжих бўлдук» (70, I).
Жуд	- 1) ағғон уруғларидан бирининг номи; 2) инъом, эҳсон, сахийлик; «...бу тօғда бир ота наслидин икки хил эл бор. Бирини жуд дерлар ва бирини жанжуҳа» (165, II).
Жузв тортмоқ	- китоб кўрсатмоқ; «Ҳар кимни мулло десалар, аниңг олида жузв тортмоқтин ори йўқ эди» (137, II).
Жузвий	- майда, арзимас; «бу жузвий ишдур, подшоҳ отлонмоқи не эҳтиёж?» (70, I).
Жулга	ўтлоқ, жарлик ер; «Оҳангарон жулгаси била келиб, Кандирлик добонининг тубига тушганда мен ҳам Хўжанддин бориб, хон додамни кўрдум» (64, I).
Жулду	- мукофот, инъом; «Ушмунча эрдиким, ўнг қўл тарафидин Қосимбек ўпчини била бу сувдин гузар топиб кечиб, от солғон била ҳазоралар тўхтай олмай қоча бердилар. Илик олишиб турғонлар тушура-тушура кейинича тебрандилар. Қосимбекка бу иш учун Бангашни жулду берилди». (126, II).
Жуллоб	- шакар ва шарбатлардан тайёрланган дори; «Чаҳоршанба куни, ойнинг учидаги жуллоб ичтим» (173, II).
Жулъя	- ёпиқ, ёспинчик; «Қабрнинг устига бир жулъя ясабтурлар...» (113, II).
Жумодил охир	- ҳижрий йилнинг олтинчи ойи; «Лаҳўрдин жумодиул охир ойининг йигирмасида битилгандур» (253, I).
Жумо- диул аввал	- ҳижрий йилнинг бешинчи ойи; «Чаҳоршанба куни, жумодиул аввал ойининг еттисида Чандерий фатҳ бўлди...» (265, I).
Жунбуш	- қимиirlаш, қўзгалиш, ҳаракат; «Алар ҳеч ҳаракате ва жунбуше қўлмаслар эди» (192, II).
Журмона	- жарима; «...бу журмона жиҳатидин Сурупо отлиқ гужурни бошли қўшуб, ўрдунинг рўбарўсига... ийборилди» (170, I).

-
- Жусса** - гавда; «Боши қора, қанотлари ола, жуссаси чугурчуқдин бир нима улуқ ва қабороқтур» (201, I).
- Жўшида қилмоқ** - қайнатмоқ; «Узум ва меваси бисёр, чогири ҳам фалаба бўлур. Вале жўшида қилурлар» (111, II).
- Жўгуллук** - бузуғчилик, чақимчилик; «...мунча жўгуллук ва бузуғчилик қилғон ва мунча бизга тааллук мўмин ва мусулмонни тутқон ва талағон бу жамоат эдилар» (69, I).

3

- Забон** - тил; «Хулқи дағи саховатича бор эди, хушхулқ ва ҳарроф ва фасиҳ ва ширинзабон киши эрди...» (37, II).
- Забт** - эгаллаш, тасарруфда тутиш; «...муқаррар бўлдиким, Абдулло Санбал забт ва рабтига боргай» (258, II).
- Забун қилмоқ** - ожиз қилмоқ, ночор қолдирмоқ; «Хисравшоҳни навкар-савдаридин айириб мундоқ забун қилмасам эди, Кобулни Зуннуннинг ўели Муқимдин олмасам эди, бориб мирзони кўрмаклари мумкин эмас эди. Бадиъуззамон мирзо худ буларнинг илгига ҳамир эди...» (123, I).
- Завол вақти** - кун ботар чоги; «Завол вақтигача мунда ичилди» (179, II).
- Заврақ** - кемача, қайиқ; «Яна бир кичик жавкандилик завраққамим, ҳар иш-куч учун ани йиборилур эди, бу завраққа «Фармойиш» от қўюлди» (254, II).
- Зайлуча** - щолча, гиламча; «Буюрдимким, олимда зайлуча солдилар» (245, I).
- Зарандуд** - зар югуртирилган, олтин қопламали; «Бу беш улуқ гунбазларнинг устига зарандуд қилғон мис тангаларини қадабтурлар» (238, II).
- Зарб** - бу ерда; қизғин, шиддатли; «Кун тушгача зарб уруш эди» (193, II).
- Зарбофт** - зардан тўқилган кийимлик; «Кўчумхоннинг әлчиси Амин мирзога камар ханжар ва зарбофт ялак ва етмиш минг танга инъом бўлди» (248, I).

Зарбзан	- урушда тўп ўрнида ишлатиладиган қурол, мослама; «Мустафо тўпчи ҳам гулнинг сўл қўлидин ароба устидаги зарбзанлар била яхши зарбзанлар отти» (193, II).
Зарби пой	- оёқ кучи; «Тоғقا етгандин сўнгра бир пора ўқни белимга соншиб, тоғقا ёрмошой, зарби пойимға хейли эътимодим бор эди» (98, I).
Зарброст	- рўйирост, ростакам; «...Бангалийдин, зарброст урушуб, айрилиб, сувдин ўтуб, Биҳар навоҳисига етиб, мулозаматқа мутаважжих эмиш» (255, I).
Зардак	- сабзи; «Қалия зардак ҳам майл қилдим» (217, II).
Зардолу	- ўрик; «...чучуклигига зардолу майхушлигидин андак чошни бор» (35, I).
Зариф	- нозик, латофатли, нозик фаҳмли, зийрак (кўплиги – заройиф); «Яна Мирзо Аҳмад Али Форсий барлос эди. Агарчи шеър айтмас эди, хуштабъ ва шеършунос ва зариф ва ятимча киши эди» (133, II).
Зарофат	- ҳазил; «Ўш авбошининг зарофати будурким, ҳар ким анда уйқуласа, ул шоҳжўйдин сув қуярлар» (35, I).
Зарроқ ва таммөъ	- ҳийлагар ва тамагир; «Анинг гўллук ва телбалигига ҳеч нима мундин яхшироқ далил бўлурмиким, зарроқ ва таммөъ элнинг ёлғон ва хушомадин қабул қилиб, ўзини фазиҳат ва расво қилди» (154, I).
Захм	- яра, жароҳат; «Бу икки захмнинг зарбидин бурунги югурушидин оҳистароқ бўлди» (153, II).
Захмат	- бу ерда; касаллик; «Саййид Юсуфбек бир неча кун бурунроқ қулунж захмати била Тенгри раҳматига борибтур» (122, II).
Захомат	- йўғонлик; «Яна каркдур; бу ҳам улуг жониворедур, захомати уч говмишча бўлғай» (199, I).
Захира	- «Захирадин ва урушур кишидин қўрғонда ҳеч камлик йўқ эди» (64, I).
Зеб	- бу ерда: безак, зийнат; «Ушбу мўғулча зеб билаким мазкур бўлди, кичик хон додам била келдим» (91, I).

Зери даст	- бу ерда: тасарруф, қўл ости; «Самарқанд подшоҳи анинг зери дasti эди» (195, II).
Зиддона маош	- зид муомала қўлмоқ; «Чун Устод Алиқули зиддона маош қилур эди...» (220, II).
Зиёд, зиёда	- ортиқ, кўп; «Бу тийрамагз мардак ҳам мунча риоят топиб, мирзога зиёда сурликлар қилур эди» (132, II).
Зиж	- астрономия ва астрология жадваллари ва қоидалари ёзилган китоб; «Яна бир олий иморати Пуштайи Кўҳак доманасида расалдурким, зиж битмакнинг олатидур. Уч ошёнлиқдур» (60, I).
Зижи Кўрагоний	- Мирзо Улуғбек тузган зиж; «Улуғбек мирзо бу расад била «Зижи Кўрагоний»ни битибтурким, оламда ҳоло бу зиж мустаъмалдур» (60, I).
Зижи Маъмуний	- Маъмун халифа туздирган зиж; «Фолибо, оламда етти-секкиз расад беш боғламайдурлар. Ул жумладин бир Маъмун халифа расад боғлабтурким, «Зижи Маъмуний»ни андин битибтурлар» (60, I).
Зижи Элхоний	- Насридин Тусийнинг Халокуҳон (Элхон) номига ёзган зижи; «Мундин бурун «Зижи Элхоний» мустаъмал эрдиким, Ҳожа Носир Тусий Халокуҳон замонида Мароғада расад боғлатибтур...» (60, I).
Зикр қилмоқ	- сўзламоқ, тилга олмоқ; «Бу тарихда хонларнинг зикри мукарраран тақриб била келгусидур» (40, I).
Зиль	- томон; «Бу зильни ўзга зильларга боқа кўпрак такаллуф қилибтур...» (238, II).
Зил-ҳижжа	- ҳижрий йил ҳисобидаги ойларнинг ўн иккинчиси; «...зилҳижжа ойида Кобулға келдук» (122, I).
Зилқаъда	- ҳижрий йилнинг ўн биринчи ойи; «Якшанба куни, зилқаъда бешида соҳиб узр бўлдум, ўн етти кунга тортти» (232, II).
Зимн	- ора, ўрта, ич; орасида, ичида; «Мулқирликда ва мамлакатдорликта агарчи бъязи ишлар зоҳирда маъкул ва муважоҳа қўрунур, vale ҳар ишнинг заминида юз минг мuloҳаза вожиб ва лозимдур» (69, II).

Зинлик моялар	- эгарли ургочи туялар; «Бурунғи ўрду эмас, танигусиз ўрдуе бўлубтур: яхши тупчоқ отлар ва қатор-қатор нар ва моя тевалар ва хачирлар ва қумош раҳтлик ҳар зинлиқ моялар ва сақарлот ва маҳмал чодирлар ва шомиёналар ва ҳар уйда харвор-харвор сандуқлар» (158, II).
Зино	- ҳаром йўл билан жинсий алоқа қилиш; «...ўзиким нечук золим ва фосиқ эди, бек ва бекча ва навкар ва савдари тамом золим ва фосиқ эдилар ким, Ҳисор эли, алалхусус, Ҳисравшоҳга тааллуқ эл ҳамиша шурб ва зиноға машғул эдилар» (46, II).
Зироат	- дэҳқончилик; «Мундоқ улуғ дарё асло зироаттин ва имораттин ортмас...» (59, I).
Зишт	- хунук; «Девон бошида ва халойиқ қошида зишт ва шаний ҳаракатлар қилурлар эди» (48, II).
Зиҳгир	- ўқ-ёй отганда бармоққа кийиладиган мослама; «Хат ва тасвир ва ўқ ва пайкон ва зиҳгир ҳар нимага илиги часпондур» (40, I).
Зиҳқ	- кулги; «Бу сўзи хейли боиси зиҳқ ва башошат бўлди» (231, I).
Зобит	- ишида жиловдор, сўзини ўтказа оловчи; «Неча йил Бухоро ҳукумати мунда эди, навкари уч мингга етиб эди, навкарни яхши шафқат била саҳлар эди. Бахшиш ва пурсиш ва девон ва дастгоҳ ва шилон ва мажлиси подшоҳона эди. Зобит ва золим ва фосиқ ва мудаммағ киши эди» (45, II).
Зодбуд	- туғилган ер; «Одина куни, ойнинг ўн еттисида Суҳжана деган Салоҳиддиннинг зодбуд кентини... сайр қилиб, бир паҳарда келиб, чорбоғқа туштум» (240, II).
Зойиъ қилмоқ	- бекор бўлмоқ; «Мұнтақадлари андоқдурким, бу сув кишига тегса, ибодатини зойиъ қилур» (253, II).
Золим	- зулм қилувчи; «ўзиким нечук золим ва фосиқ эди, бек ва бекча ва навкар ва савдари тамом золим ва фосиқ эдиларким, Ҳисор эли, алалхусус, Ҳисравшоҳга тааллуқ эл ҳамиша шурб ва зиноға машғул эдилар» (46, II).

Зоҳ ва зод	- аёллар; «Шайбоқхон Ҳирини олғондин сўнг, бу подшоҳларнинг зоҳ ва зоди била ёмон маош қилди...» (154, II).
Зоҳид	- дунё ишларига қизиқмасдан ибодат билан машғул бўлувчи киши; «Отамдин сўнг Хожа Қозининг юмни қадамидин зоҳид ва муттақий эрдим» (144, II).
Зоҳир	- кўриниб турган, очиқ-ойдин; «Мулғирликда ва мамлакатдорликта агарчи баъзи ишлар зоҳирда маъкул ва муважжаҳ кўрунур, vale ҳар ишнинг заминида юз минг мулоҳаза вожиб ва лозимдур» (69, II).
Зоҳиран	- юзадан, кўринишича; «Олти ойгача анда эди; зоҳиран ани ер ва суйи хуш ёқмади» (266, II).
Зуафо	- заифлар, кучсизлар (бирлиги – заиф). "Бобурнома"да хогинлар маъносида ишлатилган; «Голибо зуафо орасида фоле расмдурким, ўгул бўлурму, ё қиз бўлурму экин, деб икки когазда бирида Али ё Ҳасан битиб, яна бирида Фотима битиб, икки кулула балчиқ ичидаги қўюб, ул балчиқларни бир аёғ сув ичига қўярлар» (163, II).
Зулҳижжа	- ҳижрий йилнинг ўн иккичи ойи; «Анинг рафъи таваҳдуми учун Нурбекни сесланба куни, зулҳижжа ойининг бешида Гвалийарга йиборилди» (262, II).
Зулқаъда	- ҳижрий йил ҳисобидаги ойларнинг ўн биринчиси; «Зулқаъда ойида Самарқанд устига черик отланиб, ора икки қўнуб, Қубоға келиб туштук» (76, I).
Зумухт	- хунук, бадқовоқ; «Ҳасис ва зумухт ва ҳасуд ва бадандарун ва нотавонбин ва кажхулқ киши эди, хиссати бу мартаба эдимким, Тирмизни солиб, кўч ва моли билаким бизга қўшулди, ўзининг хосса кўйи шоядким, ўттиз-қирқ минг бўлгай эди, ҳар юргта қалин қўйлар бизнинг олимиздин ўтар эди, бизнинг йигит-яланг очлиқтин азоб тортар эдилар, бир қўй бермади» (125, II).
Зумухт	- қўпол; «Ҳасис ва зумухт ва ҳасуд ва бадандарун ва нотавонбин ва кажхулқ киши эди...» (125, II).

-
- Зұхр** - кун орасидаги намоз, пешин; «Жұнда гүсл қилиб, зұхр адо қилдим» (249, I).
- Зұхур** - майдонга чиқиш, күриниш, пайдо бўлиш; «Танбалға муқарраб бўлуб, ғалаба ёғийлиқлар ва ёмонлиқлар бу оталиқ-ўғуллуқтинг зуҳурга келди» (77, II)
- «Яна Мавлоно Шайх Ҳусайн эди, агарчи мулло Шайх Ҳусайннинг зуҳур ва тараққийси Султон Абусаид мирзонинг замонида экандур» (197, I).

И

- Ибром** - қайта-қайта сўраш; «Алар ҳаял қилған сойин бу рухсатни тақрор қилди. Чун ибром кўп қилди. Муҳаммад Бурундуқ тавр жавоб берди» (123, I).
- Ибтидо** бошланиш; «Бу төгнинг ибтидоси Деҳли вилоятида Ферузшоҳнинг Жаҳоннамо отлиқ иморатидиндур ким...» (197, II).
- Ибтило** 1) азоб-уқубат; 2) мубталолик, берилиш; «Мундоқ душман балосидин ва очлиқ ибтилосидин халос бўлуб, амонлиғроҳатига ва арzonлиғ фароғатига етуштук» (86, II).
- Игирмоқ** - ўрамоқ, ихота қилмоқ; «Бу фасилнинг ўргасида бу фасилдин пастроқ яна бир фасил игирибтурлар» (239, II).
- Ид**
- Иддат** - ҳид; «Иди турунж идига ўхшар» (230, I).
- хотинларнинг эри ўлганда ёки эрдан чиққанда иккинчи эрга тегиши учун шариат бўйича сақланиши лозим бўлган муддат; «Яна Музаффар мирзонинг Хонзодахоним отлиқ ҳарамини Ҳирини олғоч-ўқ иддат чиқорига боқмай, никоҳ қилиб олди» (155, I).
- Иёдат** - касал кўришга бормоқ; «Мулло Абдулғафурнинг иёдатига бориб эдим, муллонинг мадрасасида эди» (137, II).
- Ижмол** - қисқалик, қисқартиш; «Чун мунча тақриб бўлди, хонларнинг аҳволини даги ижмол била зикр қиласинг» (39, I).

-
- Ижтиnob** - узоклашиш, ўзни тортиш; «Шубҳалиқ таомдин ижтиnob қилур эдим» (144, II).
- Ижтиход** - тиришиш, ғайрат кўрсатиш; янгилик излаб топиш; «Дерларким, ижтиход мартабасига еткантур, vale ижтиход қилмайдур» (137, II).
- Издиҳом** - йигин, зиёфат; «Бадиузвазон мирзонинг эшигига туштук, ғаридиздиҳом ва жамият бўлди» (256, II).
- Изойлиқ** - қийналиш, хўрланиш, эзилиш; «Чун менинг шаънимда бу эмас эдиким, оға-ини ва уруқ-қаёштин ҳар неча изойлиқ воқиъ бўлса, мендин мутанаффир бўлғайлар» (103, I).
- Изорা** - уйнинг пол ва токча оралигидаги қисми; «Изораси оқ тошдин, ўзга тамом фарш ва сақфи қизил тошдинким, Байана тошидур» (214, I).
- Изтироб** - ўнғайсизланиш, саросималаниш; «Илгари юрудум, мен тушганда-ўқ кичик хон додам воқиф бўлди, хейли изтиробта бўлди» (90, II).
- Изтиорор ҳолат** - мушкул, оғир, қийин ҳолат; «Ушмундоқ изтиорор ҳолатида Ҳожа Муҳаммад Амин, Ҳожа Дўст Хованд, Муҳаммад Али пиёда, Шомий кўргондин ташлаб чиқарлар» (160, II).
- Ийд** - байрам, ҳайит; «Самарқанд аҳлиға ул кун бир улуг ийд эди» (50, II).
- Ийдгоҳ** - байрам ўтказиладиган жой; «Ва Мирзо Комрон Қандаҳордин Кобулға келган экандур. Ийдгоҳта мулоқот қилиб, ҳайрон бўлуб, таважжуҳ сабабини сўрабтур» (266, I).
- Ийди фитр** - рамазон ҳайити; «Тонгласи ииди фитр намозини анда қилиб, Самарқанд устига мутаважжиҳ бўлуб, Обёр кўргуғиға туштук» (55, II).
- Икиз** - ортиқ; «Бу орада худ тўрт-беш қаридин икиз рак кўрулмади» (198, II).
- Икирар** - иккитадан, иккитараб; «Сипоҳийдин ҳам бирор-икирар бизга қочиб кела бошладилар» (68, I).
- Иктиифо** - қаноат, кифояланиш; «Агарчи яна туманлари ҳам бор, бу мазкур бўлғонларча эмас. Ушмунча била иктиифо қилилди» (61, II).

Илай	- олд, хузур, яқинлик; «Бир кун ошлиқчининг илайига Саййидбек тағойи бориб эди, ганимнинг кишиси зўрроқ келиб, баякбор уруш асносида Саййидбекни олдилар» (71, II).
Илбосун	- ов қилинадиган жонивор; «Илбосунга ўқи ва тиргази аксар тегар эди» (44, I).
Илик	- қўл; «Аксар яёқ ва иликларида таёқ ва оёқларида чоруқ ва эгинларида чопон эрди» (102, I).
Илик олишмок	- урушмоқ; «...Хуросон черики кўчган маҳалда илик олишурлар...» (53, II).
Иликдин чикмоқ	- қўлдан чиқмоқ; «...муддатлар Умаршайх мирзо тасарруфида эди, мирзо ўлар йили иликдин чиқиб эди...» (52, I).
Иликка тушмоқ	- қўлга тушмоқ; «Султон Али мирзо била Дарвеш Муҳаммад тархон иликка тушти» (54, II).
Илло	- 1) бошқа; 2) аммо, бироқ; «Ва илло биз гуноҳни ўзумиздин соқит қилиб, меросни меросхўрга топшурдук...» (266, II).
Илми ҳикмат	- фалсафа илми; «Абулбақоким илми ҳикмат бобида бебадал эди» (267, II).
Илтижо	- ялиниш, сиғиниш; «Ҳазратнинг руҳига илтижо қилиб, кўнглумга кечурдумким, агар бу манзум ул ҳазратнинг мақбули бўлур, худ нечукким, соҳиби "Қасидаи Бурда"нинг қасидаси мақбул гушуб, ўзи афлаж маразидин халос бўлди, мен доги бу оризалин қутууб, назмимнинг қабулига далиле бўлғусидур» (242, I).
Илтизом	- мажбурият; «Чун бу тарихда андоқ илтизом қилилибурким, ҳар сўзнинг ростини битилтай...» (151, II).
Илтирамоқ	- йилтирамоқ; «Кунгуш бор эрдиким, кўз етар ерда бир отнинг устида бир нима илтираб кўранадур» (99, I).
Илқи	- йилқи; «... қазоқ йигитлар зиёрлиқ била тинмай бориб, илқиларин суруб, ... бисёр ожиз қилдилар» (73, I).

-
- Илғамоқ** - илгари босмоқ; «Ушбу фурсатда Хожа Ўшийнинг ангизи била Хожа Абулмакорим ва Андижон бекларидин Вайс Логарий ва Муҳаммад Боқир ва яна Қосим Дўлдой ва Бойсунқур мирзонинг бир пора ичкиларидин Бухоро устига илгадилар» (109, I).
- Илғор** - қўшиннинг олдинги сафи; «Беклар ва ичкилар ва аксар ўбдан йигитлар тамом черикта ва ҳар тараф илғорда эдилар» (216, II).
- Имдод** - кўмак, мадад, ёрдам; «Ва кўпинча бош ва бошлиғким, ҳаргиз ҳеч маъракада имдод қилиб, итоат ва байъатлиғлари йўқ эди...» (263, I).
- Имсок** - мумсик, хасис; «Зуннун аргун ...пок мазҳаб киши эди. Имсок ва хиссат табиатида голиб эди» (131, II).
- Имтиодод** - чўзилиш, узайиш; «Балх ва Қандаҳорнинг иссиғича йўқтур ва имтиододи худ ул ерларнинг иссиғининг ярмисича бўлғай» (209, I).
- Инбисот** - курсандчилик қилиш, ёзилиш, очилиш; «Бу мирзолар андоқ ифрат била фисқ ва айшга машғул эдиларким, отасидек кордида ва кордон подшоҳ тушчилик йўл келиб рамазондек мутабаррак ва азиз ойға кечалик фурсат қолиб, отасидин ийманмай, Тенгридин қўрқмай, ҳануз иши чоғир ичмак эдинашот била, мажлисоролиқ эди, инбисот била» (57, I).
- Ини** - ука; «Охир Алишербек ҳам элчиликка келди. Ҳарчанд саъй қилдилар, Астрободни инисига бермакка ризо бўлмади» (56, II).
- Иниш** - чуқурлик, пастлик; «...тонгласи бир тепатек инишдин иниб, узун-узоқ тангидин ўтуб, Баннуға тушулди» (119, I).
- Инмак** - юқоридан пастга тушмоқ; «...тонгласи бир тепатек инишдин иниб, узун-узоқ тангидан ўтуб, Баннуға тушулди» (119, I).

Инмоқ	- қўшилмоқ, туташмоқ, боғланмоқ, қуйилмоқ; «Уч йўл Фурбандтадур... Янги йўл кўталидур. Валиён ва Ҳинжонга инар. Яна бир йўл Қипчоқ кўталидур. Андароб суюи била Қизил сувнинг қотилишига инар. Бу йўл дағи яхши йўлдур» (108, II).
Инод	- ўжарлик, бўйин товлаш; «Шарқ сарига афлонлар инод ва саркашлиқ мақомида элилар» (213, I).
Инон	- 1) жилов, тизгин, 2) олд, хузур; «Фозихоннинг устига илғор айирғондин сўнг ҳиммат рикобига оёқ қўюб, таваккул инонига илик уруб, Султон Иброҳим бинни Султон Искандар бинни Султон Баҳлул Лўдий афоннинг устигаким, ул тарихда Дехли пойтахти ва Ҳиндустон мамолики аниңг таҳти тасарруфида эди, ҳозир черигини бир лак дерлар эди, ўзида ва бекларида мингга ёвук фил ченарлар эди, мутаважжиҳ бўлдук» (189, II).
Иноят	- мурувват; «Самарқанд бекларини бурунгудек-ўқриоят ва иноят қилдим» (62, II).
Интихоб қилмоқ	- танламоқ, сараламоқ; «Одина куни, ойнинг йигирма учиди Алишербекнинг тўрт девонидин буҳур авзони тартиби била газаллар ва абётким, интихоб қилинадур эди, итмомига етти» (181, II).
Интиқол	- таназзулга учраш; «Анинг давлатининг ва навкарининг интиқолида бу ҳарфни аниңг тилига Тенгри солди» (104, II).
Интиқом	- ўч олиш; «Мендин интиқом олгуларидур» (74, II).
Инфиол	- уят, хижолатчилик; «Манга инфиолдин андоқ ҳол бўлдиким, яқин эдиким эригаймен» (75, II).
Инчкалиқ	- ҳийла, алдаш; «...баъзи айёрлиқ ва инчкалиқ била ўғурлаб мутасариф бўлдилар» (204, I).
Иншо	- 1) ёзув, хат; 2) ижод, асар; «Шайх Зайнининг иншоси била фармонлар битилиб жамиъ қаламравга йиборилди» (221, II).

Инҳироф	- четлашув, оғиш; «Яна Мир Атоулло Машҳадий эди. Арабий илмини яхши билур эди. Кофияда бир форсий рисола битибдур, тавре битибдур. Мазҳабида инҳирофи бор экандур» (137, II).
Инқиёд қилмоқ	- бўйсунмок; «Умаро ва вузаро ва сипоҳий ва раият барча анга итоат ва инқиёд қилурлар» (196, II).
Иода	- қайтариш; «Борчани бу киши ўзига кўруб, бир ишниким жазм қилди, ўзга айтилғон сўзларни мукаррар иода қилмоқнинг не мазаси бор» (211, I).
Ировул	- аскарнинг айғоқчилик хизматини қилиб олдинда борувчи қисми; «Ировул кишиси Қутлуққадамнинг кўпргугининг устига тиқилиб бордилар» (106, II).
Иродат	- ният, хоҳиш, истак; ихлос, муридлик; «Ҳазрати Ҳожа Убайдуллоға иродати бор эди» (37, II).
Ирс	- мерос; «Алоуддиндин сўнг ирс тариқи била ҳоло ўғли подшоҳ бўлубтур» (196, II).
Иртидод	- диндан чекиниш; «Байанағача, балки Алвар ва Меватқача аҳли куффор ва аҳли иртидоднинг жийфаси бениҳоят ётиб эди» (229, II).
Иртикоб қилмоқ	- ишга киришмок; «...мен агарчи бу чоққача нашъя бўлгунча чогир иртикоб қилмайдур эдим, vale чогир ичмоққа майлим бор эди» (144, II).
Иртифо	- юксалиш, баландлик, кўтарилиш; «Чандерийда жал-йиннинг иртифойи йигирма беш даражадур» (235, II).
Иситмоқ	- иситмаламоқ, касалланмоқ; «Сафар қилиб келиб, Куш Нодир ўлангига тушуб эрдимким, мен иситтим, ажаб тавр бехузурлиқ эди». (124, I).
Ислоҳ	- тузатиш, яхши ҳолга келтириш; «Ҳар неча саъй ва ислоҳ мақомида бўлдук, баҳам етмади. Шалойинлиқ хейли бўлди» (168, II).
Истеъдод	- тайёрлик, ҳозирлик кўриш, керакли яроғ билан таъминланиш; «Беш-олти кун Боги Навда черик йигилмоқ ва истеъдод тайёр бўлмоқ маслаҳати учун ўлтурулди» (82, I).

- Истиълом** - билишни исташ, сўраш; «Борур, турар еримиздин ва қилур қилмас ишимиздин истиълом ва истифсор қилиб, мутаассир бўлуб, бизнинг ҳолимизга риққат қилиб, фотиҳа ўқуб борди» (67, II).
- Истибдод** - ўзбошимчалик; «Афғонлар кўпрук боғламоқни истибдод қилиб, тамасхур қилурлар экандур» (236, II).
- Истидъо
қилмоқ** - ялиниб сўрамоқ; «Менинг келадурган хабаримни Мулло Абдулмалик девона эшитиб, истидъо қилдиким, Кобулға элтгай» (179, II).
- Истидпол** - чама, фол; «Ҳар қайси бурно очилса андин истидпол қилурлар, эр келса эр бўлур, қиз келса қиз бўлур дерлар, фол қилдилар эр келди» (164, I).
- Истиктоб
қилдир-
моқ** - кўчиртирмоқ; «Хожа Калон Хожа Яҳёнинг набираси мендин битийтурган «Вақойиъ»ни тилайдур эди, истиктоб қилдуруб эдим, Шаҳракдин йиборилди» (251, II).
- Истилоҳ** - атама; «Нечукким, бизнинг вилоятлар истилоҳида кеча-кундузни йигирма тўрт қисмат қилибтурлар» (207, I).
- Истионат** - кўмак, ёрдам; «Самарқанд фатҳидин сўнг каррот ва маррот атроф ва жавонибдағи хавонин ва салотин ва умаро ва сарҳаднишинларға истимод ва истионат учун мутавотир ва мутаоқиб элчилар ва тавочилар бордилар ва келлилар» (81, I).
- Истимзож** - бироннинг раъйини билиш, тахмин қилиш; «Чаҳоршанба куни Юнус Алини Муҳаммад Замон мирзоға йиборилдиким, Биҳар тарафидин истимзоже ҳосил қўлгай. Сустроқ жавоб келтурди» (254, I).
- Истимоъ** - эшитиш, билиш; «Ўзбак Балхни олғондин сўнг бу жамъиятнинг истимоидин Самарқандга мурожаат қилди» (143, I).
- Исти-
молат** - ўзига мойил қилиш; «Ҳаатийға истимолат фармонлар битиб, Муҳаммад Али жанг-жангнинг навкарини йиборилди» (170, II).
- Истир-
зойи
хотири** - кимнингдир ҳурмати юзасидан; «...қозининг истирзойи хотири учун, ичку бартараф бўлди» (173, I).

-
- Истифрок** - кўнгил беҳузурлиги, қайт қилиги; «Уйга келганимда хейли истифроғ қилибтурмэн» (169, I).
- Истифсор** - изоҳ сўраш, сўраб суриштириш; «Борур, турар еримиздин ва қилур-қилмас ишимиздин истиълом ва истифсор қилиб, мугаассир бўлуб, бизнинг ҳолимизга риққат қилиб, фотиҳа ўқуб борди» (67, II).
- Истих-фоф** - камситиш, таҳқирлаш; «Ҳазрати Хожа Убайдуллоға истихфоф қилур эди» (48, I).
- Истиқбол** - **1)**қарши олиш, кутиб олиш; **2)** келажак; **3)** пайдо бўлиш; «Йўлда акобир ва беклар ва йигитлар мутаоқиб истиқболға келдилар» (58, II).
- Истиқтол** - мустақиллик; «Ҳасанхон Меватий ота-отасидан бери юз-икки юз йилга яқин Меватта истиқтол била ҳукумат қила келибтурлар» (230, I).
- Истиғфор** - гуноҳни кечиришни сўраш; «Яна бошдин истиғфор ва эътизор мақомида бўлуб, бу навъ ботил андешадин, бу йўсунлуқ нолойқ пешадин кўнгулни тиндуруб, қаламни синдурдум» (185, II).
- Итлоф** - йўқ қилиш, нобуд қилиш; «Исроф ва итлоф бисёр бўлур эди...» (136, II).
- Итлоқ қилмоқ** - атамоқ, нисбат бермоқ, қўйилмоқ; «...вале алфоз тафйири била ташхис мухталиф маонийга мен итлоқ қилдим» (157, I).
- Итмак** ... йўқолмоқ, кетмоқ; «Мұхаммад Бурундуқ асрү билимлик киши эди... Күшқа асрү кўп майли бор эди. Андоқким, бир куши ўлса ё итса, ўғлонларининг отини тутуб айтур экандурким, бу куш ўлгунча ё иткунча, фалони ўлса не эди, ё фалонининг бўйни синса не эди». (132, I).
- Итмий-нони хотир** - кўнгил тинчлиги; «Элнинг итмийнони хотири ва черикнинг истиҳкоми зоҳири учун ароба етмаган ерига йиғоҷдин сепоядек нима ясад, ҳар икки сепоянинг орасиниким, етти-саккиз қари бўлғай, ўйнинг хомидин аргамчилар қилиб, мазбут ва марбут қилилди» (220, II).

Итмом	- тамомлаш, битириш; «Одина куни, ойнинг йигирма учиди Алишербекнинг тўрут девонидин буҳур, авзони тартиби била ғазаллар ва абётким, интихоб қилиладур эди, итмомиға етти» (181, II).
Итоатгуна	- бўйсунгандамо; «Филжумла итоатгуна қилур эди, Ҳаатийни кўрмайдур эди» (168, II).
Итоб	- қаҳр-ғазаб, қийнок; «Кеч қолғонлари жиҳатидин итоб ва хитоб қилиб, кўрушмадим» (255, II).
Ифрот	- ҳаддан ошириш; «Ифрот била аиш ва фисқ қилурлар эди» (128, II).
Ифсад	- бузуқчилик қилиш, бузиш; «Жаҳонгир мирзонинг бу иши менинг ул ишимнинг муқобаласида эдиким, Коҳмардда ул ҳам бадбаҳт мардакнинг ифво ва ифсади била эди» (121, II).
Ихлос ниҳод	- ихлосмандлик, ихлос табиати билан; «... Рустам туркман ичклиар билан ва ўзга баҳодурлар ва ғозийлар ихлос ниҳод билан урушга бел боғладилар» (263, II).
Ихтилот	- муомала, аралащув; «Сайдим ...ихтилот ва ҳикояти ширин, хушхулиқ ва ҳарроф ва ҳаззол киши эди, айби бу эдиким, гузаро фосиқ ва мўғлим эди» (146, I).
Ихтимом	- тамом бўлиш, тугатиш; «Шанба куни, рабиул аввал ойнинг секкизида рисола сўзларини назм қилмоғ ихтимомига етти» (242, I).
Ички	- 1) подшоҳ саройига хос амалдор; 2) ички мажлис, хос ўлтириш; «Асрү кўп ҳаёси бор эрди. Дерларким, хилватларда маҳрам ва ичклиаридин ҳам оёгини ёпар экандур» (44, I).
Ичку	- ичклиик, май; «Бовужудким, мажлис асбоби муҳайё бўлуб эди, қозининг истирзойи хотири учун, ичку бартараф бўлди» (173, I).
Ишкол	- мушкуллик, қийинчилик; «Ул қиши қор бисёр улуг тушуб эди, йўлсиз юрумакнинг ишколи бор эди» (126, I).
Иштиғол	- шуғулланиш, машғулот; «Анинг келган кишисига яхши жавоб бермай, қалъагирлик асбобиға иштиғол кўрсатилди» (212, II).

Иҳонат	- камситиш, таҳқирлаш; «Ушбу жиҳаттингим, Султон Абусаъид мирзо қошида муқарраб экандур, Султон Ҳусайн мирзонинг замонида мундоқ беназир кишига иҳонатлар тегурдилар» (137, I).
Иҳота	- тўсиқ, ўров, ҳимоя; «Бу кўл Качванинг уч тарафини иҳота қилибтур» (234, I).
Иқдом қилмоқ	- қадам қўймоқ; «Ҳар кимким мундоғ шаниň ҳаракатга иқдом қилгай ва ул кишигаким бу навъ ишга эҳтимом қилгай, юз минг лаънатдур домани қиёматгача,... лаънат қилсан» (66, II).
Иқлим	- минтақа, қитъа, қуруқликнинг бир бўлаги (кўплиги – ақолим); эски дунё (Осиё, Европа, Африка)нинг экватордан бошлаб 60° гача бўлган қуруқлик қисмини гарб-шарқ бўйлаб тенг етти қисмга бўлганлар. Ҳар бўлагини иқлим деб атаганлар. Масалан, Фарғона вилояти экватордан бешинчи иқлимда туради; «Ҳиндустон аввалги иқлимдин ва иккинчи иқлимдин ва учунчи иқлимдиндур» (197, I).
Иқтибос	- кўчирма қилиб олиш; «Яна бир мазмун била иқтибос учун оёти қаломийни жамъ қилибтур» (137, II).
Иқтидор	- қодир бўлиш, бирор ишни бажара олиш, қудрат; «Менда ҳам онча ихтиёр ва иқтидор қолмадиким, бу навъ номаъқул ҳаракатлардин уларни манъ қила олгаймен» (75, I).
Иқтизо	- тақозо, талаб, истак, эҳтиёж; «Сўнгра маълум бўлдиким, турки лафзида маҳал иқтизоси била то ва дол яна ғайн ва коф ва коф бир-бирлари била мубаддал бўлурлар эмиш» (89, I).
Иъроб	- сўз охирини грамматик жиҳатдан таҳдил қилиб, маъно чиқишига қараб белгилар қўйиш, равшанилаштириш; «Бир форсий арузи бор. Бисёр камсухандур, бир ҳисоб била асру пурсухандур. Камсухан бу маъний билаким, кераклик нималарни битимайдур. Пурсухан бу маъний билаким, равшан ва зоҳир калималарни нуқта ва иъробигача битибдур» (139, I).

Й

- Иилон** - илон; «Сабоҳи Исталифдин отланиб, Санжид даррасининг ораси била ўтуб, Хожа Сеёроннинг яқинига етганда бир улуқ йилонким, йўғонлиги билакча ва узунлиги бир кулоч бўлгай эди, ўлтурулди» (176, I).
- Иилок** - қулупниайга ўхшаш мева; «Хонимлардин ва Хондин хатлар била муҳаққар савғот ва йилок келтурди» (184, I).
- Йилқирон оши** - парҳез билан, саховат йўлида қилинадиган ош; «Ўша ерда тушуб, йилқирон ошини торттурулди» (179, I).
- Йикмоқ** - йикитмоқ, қулатмоқ; «Султон Аҳмад Танбалнинг бўғзига найзалаб йиктилар...» (56, I).
- Йигноқ қилмоқ** - йигилиш қилмоқ; «Хурросон жонибини азимат қилмоқ бизга неча жиҳаттин лозим бўлди. Бир буким, Султон Ҳусайн мирзодек Темурбек ўруниقا ўлтурғон улуғ подиоҳ йигноқ қилиб, атроф ва жавонибдин ўғлонларини ва бекларини тилатиб, Шайбонийхондек ганимнинг устига озим бўлғонда, эл оёқ била борғонда, биз бош била борғойбиз, эл таёқ била борғонда - биз тош била борғойбиз» (127, II).
- Йигоч** - масофа ўлчови. Бир йигоч ҳозирги 8 км га тенг ҳисоб қилинади. Андижондан Ўш шаҳри тўрт йигоч ҳисоб қилинган;
- Йўл-айир** - йўл танлаш; «Йўл-айир маслаҳати жиҳатидин Пихини ҳамроҳ қилинди. Бир-икки кўч била Хайбардин ўтиб Жомға тушулди» (118, I).
- Йўсунлик** - каби, сингари, ...га ўхшаш; «Ушбу таъриф қилғон йўсунлук бориб, Али Дўстнинг қошида онт ичиб айтибдур» (63, II).

К

- Кабки дарий** - төғ қақлиги; «...буқаламуннинг... улуелиги кабки дарийча бўлгай, голибо Ҳиндустон кабки дарийсидур». (111, II).
- Кавал** - мўйна; «Бир эски кавал пўстин топиб келтурди, кийдим» (99, I).

Каду	- қовоқ; «Ҳар қачон фатилаға ёғ эҳтиёж бўлса, бу кадудин ёғ қўдурлар» (208, II).
Кадхудо	- рўзюр, оила бошлиғи, эрқак; «Етмиш-сексон ўбдан калхудолар том остига қолиб ўлдилар». (124, I).
Қажхулқ	- хулқи ёмон, ахлоқи бузук; «Кўп қажхулқ эди. Султон Ҳусайн мирзони кўп оғритур эди» (131, I).
Кайфият	- ҳолат, бир нарсанинг ҳоли, сифати (кўплиги кайфиёт); «Ҳиндустон вилоятининг ерининг ва элининг хусусиёти ва кайфиёти улча маълум ва мушаххас бўлуб эди, мазкур ва мастур бўлди» (210, I).
Кайфият-лик	- кайф берувчи, маст қилувчи; «...икки навъ чоғир бўлур: арра тоши ва суҳон тоши дерлар. Арра тоши зардчадур, суҳон тоши хушранг қипқизил бўлур, vale appa toshi kaiifiatliroq tur» (110, II).
Калимот	- калималар, сўзлар; «Мундоқ маҳалдаким, ўтган вақойиъ ва ҳолот паришон сўз ва калимоттин, нечукким мазкур бўлди, черик элининг тараддути ва таваҳхуми бисёр эди» (220, II).
Калолат	- сўзлашда тилнинг тутилиши; «Вале тилимда калолат қолди» (63, II).
Калон	- йирик, катта; Боя Калон-катта боя; донаи калон-йирик дона; «Менинг била келган беклар ва ичкилар аксар менинг чодиримфаким, Боя Калоннинг ичиди тикилиб эди, кирдилар» (180, I).
Калонтар	- каттароқ бошлиқ; «Мен бир калонтарининг уйига туштим...» (87, I).
Камёфт	- кам, сийрак; «Отқа бўғуз Ким камёфт бўлди...» (85, I).
Камийят	- сон; миқдоран озлик; «Чун бу «Фатҳнома»дин ислом черикининг кайфияти ва куффор хайлиниң камийяти, суфуф ва ясолнинг турушлари ва аҳли ислом ва аҳли куфрнинг урушлари ... Шайх Зайн иншо қилиб эди сабт бўлди» (224, II).
Камоли	- кайф берувчи, сархуш қилувчи бир навъ мева; «Шоҳ Мансур Юсуф зайи бир неча хушхўр ва пуркайфият камоли келтуруб эди» (163, I).

Камоҳақ-куху	- тегишинча, асосли, таги-туби билан; «...мен агарчи бу чоққача нашъя бўлгунча чогир иртикоғ қилмайдур эдим, мастилик ва сархушлуқ кайфияти ва ҳолатини камоҳақкуху билмайдур эдим, vale чогир ичмоққа майлим бор эди ва бу водийни тай қилмоққа кўнглум тортар эди» (144, II).
Камсухан	- камсўз; «Бир форсий арузи бор. Бисёр камсухандур, бир ҳисоб била асру пурсуҳандур. Камсухан бу маъни билаким, кераклик нималарни битимайдур» (139, I).
Канора	- чет, чекка; «Маъмуранинг канорасида воқиъ бўлубтур» (34, I).
Карам	- шафқат, олижаноблик, сахийлик, эҳсон; маарҳамат; «Тенгри таоло ўз фазл ва карами била фатҳ ва зафар рўзи қилди. Шугун туттук» (72, II).
Карг	- каркидон; «...карг овлоғали бордим, бир неча карг пайдо бўлди» (165, I).
Каримут-тарафайн	- икки томонлама (ҳам ота, ҳам она томондан) аслзода; «Султон Ҳусайн мирзо каримут-тарафайн эди, асили подшоҳ эди...» (128, I).
Кароҳат	- жирканиш, истамаслик; «Гўшти холи аз маза эмас, дурроҳ гўштига ўхшар, ...кароҳати табъ била ейладур» (200, II).
Каррот ва маррот	- қайта-қайта; «Ушбу аснода Боқибек манга каррот ва маррот айтур эрдиким: «Бир вилоятқа икки подшоҳ ва бир черикка икки мири синоҳ мужиби тафриқа ва вайронлиқ ва сабаби фитна ва паришонликдур» (103, I).
Касрат	- кўплик, мўллик; «...мундин гоғил бўлубсенким, касрати истиъмол била авом Аламо дерлар, ё Эламон дерлар. Ўзга мундоқ алиф-лом отта кам бўлур» (243, I).
Кат зайлучаси	- кат-сўри, зайлуча-шолча, кат зайлучаси-сўри шолчаси; «Сақарлот кат зайлучасига чирмаб, кат остига қўюб, устига гилемларни ёлтуқ» (259, II).
Кафи-даст	- қўл кафтича; «...шоҳсуворнинг бошидин кафи дастча парча сўнгакни қилич олиб кетар» (70, II).

Кашмир	- Хиндустондаги вилоят ва унинг катта бир шаҳрининг номи. Афсоналарга қараганда, ішкі бу шаҳар жодугарлар шаҳри эмиш. Шунга нисбатан адабиётда мажозий маънода кашмир сўзи сеҳр-жоду ўрнида ҳам ишлатилади; «Нилоб била Бхира тоғлари оралиғида Жуд ва Жанжуҳанинг халойиқидин бошқа Кашмир тоғлариға пайваста жат ва гужур ва ул тавойифдин яна қалин эллардурким, ҳар кўлда ва ҳар пуштада кентлар ясаб ўлтурубтурлар...» (168, II).
Каҳр	- чор-ночор, ноилож, ихтиёrsиз равишда; «Турк ва чигатайдин ҳар гўша ва канорда ҳам ким қолиб эдилар, баъзи рағбат била, баъзи каҳр била ўзбакка пайваста бўлдилар» (159, I).
Кежим	- отга ёпиладиган ўқ ўтмас ёпиқ; «...Бир кежимлик от пешкаш келтуруб, мулоzамат қилди» (166, I).
Кезламок	- яширинганни изламоқ; «Ушоқ чанглаларига чарга солиб, қирғовулға күш солиб кезлар эдук» (73, I).
Кемухт-лук	- сариқ тери; «...Исмоил шайхий» дерлар, териси сариқ, кемухтлуқ, осуда қовун бўлур...» (65, I).
Кенд-кесак	- жойларнинг умумлаштирилган номи; «Қорабулоқ-қа тушганда баъзи кирган кенд-кесакка бошсизлиқ қилғон мўгулларни тутуб келтурдилар» (56, I).
Кент	- катта қишлоқ, ободон ер; «Яна, Лахугар туманидур. Улуғ кенти Чархдур. Ҳазрати Мулло Яъқуб кудлиса сирраҳу бу Чархдиндур. Муллоздайи Мулло Усмон ҳам Чархийдур». (113, I)
Кепанак	- жун чакмон; «Ул кун ҳам гариб ёмғур эди. Кепанаклик, кепанаксиз киши баробар эди» (169, II).
Кериш	- ип, бояг, арқон; банд; «Бойсунқур мирзони беклари била тутуб, Бойсунқур мирзоға кериш солиб, муҳаррам ойининг ўни эрдиким, мундоқ хуштабъ ва пурфазилат ва ҳасаб ва насаб била ороста подшоҳзодани шаҳид қилди» (71, II).
Кечит	- кечув, сувдан ўтиш жойи; «Тонгласи,... от ва тева била ва партол била кечиттин кечилди» (165, II).

Кеш	- Шаҳрисабз, тарихда уни Кеш ҳам деб аталган; «Яна Кеш вилоятидур, Самарқанднинг жанубидадур, тўққуз йигоч йўлдур» (61, I).
Кимсон	- олtingа ўхшаш ялтироқ сариқ модда бўлиб, нарсаларга олтин тус бериш учун ишлатилади.
Киноят	- киноя, бир нарсани қочирим, пичинг йўли билан англатиш; «Ажаб хосиятлиқ имораттур. Темурбек авлодидин ҳар ким бош кўтариб таҳтқа ўлтурса ҳам мунда ўлтурур, ҳар ким таҳт доияси била бош қўйса ҳам мунда қўяр, ҳаттоким, кинояти бўлуб эрдиким, фалон подшоҳзодани Кўк саройға чиқардилар, яъни ўлтурдилар» (54, II).
Кирмоқ	- бу ерда: бўйсунмоқ, таслим бўлмоқ; «Бу муддатта бир Самарқандтин ўзга тамом қўргонлар ва тоф ва туз кириб эди» (56, II).
Кистан	- уруш асбобларидан бири; «Дер эдиким, шашпар ва пиёзий ва кистан ва табарзин ва болтуким бор, тегса бир ери коргардур, қилич агар тегса, бошдин-оёғи коргардур, кесар» (91, I).
Китоба	- йирик ёзув; «Масжиднинг пештоқи китобасида бу оятни... андоқ улуғ хат била битибтурларким, бир курўҳ ёвуқ ердин ўкуса бўлур» (59, II).
Китобат	- мактуб, ёзув; «Агарчи, хат ва китобати йўқ эди, биздин бир киши элчиликка истидъо қилибдур» (190, I).
Киш	- қундуз пўстин; «Улуғ ош тортилғондин кейин, Ҳожа Абдушшаҳид била Ҳожа Калонга ўрмак абралиқ киш жуббалар муносиб хилъатлар била кийдурулди» (245, II).
Киши қаро	- одамлар; «Беш-олти ойдин сўнг Ҳасан Яъқубнинг мизожи мунҳариф бўлуб, менинг ёвуғумдағи киши-қаро била ёмон маош қила киришти» (47, I).
Киштибон	- кема бошқарувчи; «...киштибонларга музд берибмен, vale киштибонлар Бангалийнинг келур овозасидин бисёр мутаваҳҳимдурлар» (256, I).
Кишти	- 1) кема; 2) кема шаклидаги қадаҳ; «Бир улуқ шохидин бир обхўра кишти бўлди,...» (199, I).

Киурмоқ	устидан кийдирмоқ, ёпмоқ; «...оіннинг салхida Султон Мұҳаммад бахшининг уйига бордим, пойандоз солиб, сочиқ киурди» (244, II).
Ковок	- бефаросат; «Бовужуди номардлик ва намакқаромлиқ ковок ва бемазагүй ҳам бор экандур» (104, II).
Комёб	- мақсадига эришган, баҳтиёр; «То инки кеча бўлди, ганимдин кўнгул жамъ қилиб, комёб қайттук» (264, II).
Комил	- тўлиқ, тўқис; «Ҳар савдогар ва ҳар толиби илм ва балки ҳар кишиким, бу черикда ҳамроҳ эдилар, барча инъом ва баҳнишдин ҳаззи воғир ва насиби комил элгтилар» (230, I).
Конигил	- сув номи; «Яна Пуштайи Кўҳакнинг доманасида Конигилнинг қора суйининг устидаким, бу сувни Оби Раҳмат ҳам дерлар, бир боғ солибтур. Нақши Жаҳонға мавсум» (59, II).
Коnobгир	- Конигил; «Баъзи дерларким, бу ўлангнинг асли оти Конобгир экандур, vale тарихларда тамом Конигил битирлар, хейли яхши ўлангдур» (60, II).
Коранда	- экин экувчи; «Мунда мева бўлмас, корандаси коғирдур, ошлиқ олурлар» (115, I).
Коргар	- ишчи, хизматчи; «Ҳар ҳирфагар ва ҳар коргардин ушибу қиёс била Ҳиндустонда беҳад ва бениҳоятдур» (209, I).
Коргузор	- ишловчи; «Омил ва мустаъжир ва коргузор тамом ҳиндуудур» (208, I).
Кордида	- иш кўрган; «Бу мирзолар андоқ ифрат била фисқ ва айшға машғул эдиларким, отасидек кордида ва корлон подшоҳ тушчилик йўл келиб, рамазондек мутабаррак ва азиз ойға кечалик фурсат қолиб, отасидин ийманмай, Тенгридин қўрқмай, ҳануз иши чоғир ичмак эди - нашот била, мажлис оролиқ эди - инбисот била» (57, I).
Кордон	- тажрибали, иш билармон; «Султон Ҳусайн мирзо корлон ва соҳиб тажриба подшоҳ эди» (52, I).

Корзор	- уруш, жанг, жанжал; «...буюрдумким, гулни ўнг ва сўлидин мильтиқчиларни ўргада қўюб, икки тарафдин корзор қўлсунлар» (264, I).
Кориз	- ер ости сувларидан шаклланган ариқ; «Яна учтўрт кенти кориз била маъмурдур» (113, I).
Кофираваш	- кофирга ўхшаш, кофиртабиат; «Узун Ҳасан ва Танбал золим ва фосиқ ва кофираваш эллар эди...»(68, I).
Коҳиллик	- сусткашлик, секинлик; «Бир нима коҳиллик бўлди» (229, II).
Коший	- кошин, бинолар юзини ранг-баранг ва ялтироқ қилиб ишланган нақш; «Бу томларнинг ташқарисини яшил коший била кошикорлиқ қилибтурлар» (238, II).
Кудурат	- дилхиралиқ; «Султон Масъуд мирзо била Хисравшоҳнинг орасида анинг безътидоллиғларидин ва муунунг улғаймоқларидин ниқорлар ва кудуратлар бўлуб эди» (57, II).
Кудуратни рафъ килмоқ	- гина, дил гашлигини орадан кўтармок; «Яна буқим, Жаҳонгир мирзо мундоқ мукаддар ва ёмонлик билаким борди, ё кудуратини рафъ қилғайбиз, ё мазарратини дафъ» (127, II).
Кулагач	- кулиб турувчи; «(Мир Фиёс тагойи) кулагач ва ҳаззол киши эди» (42, I).
Куллий	- 1) катта; йирик; кўп, ортиқ даражада; 2) умумий; «Ҳазоралардин куллийроғи Султон Масъудий ҳазорадур...» (115, I).
Кулоҳ	- бош кийим; «Бу келган кишилардин тож ва кулоҳ ва зар камарни манга сўзланибтур» (240, I).
Кулула	- юмалоқ; «Фолибо зуафо орасида фоле расмдурким, ўгул бўлурму, ё қиз бўлурму экин, деб икки коғазда бирида Али ё Ҳасан битиб, яна бирида Фотима битиб, икки кулула балчиқ ичиди қўюб, ул балчиқларни бир аёғ сув ичига қўярлар» (163, II).
Кунга тортмоқ	- бу ерда: чўзилмоқ, етмоқ; «...зилқаъда бешида соҳиб узр бўлдум, ўн етти кунга тортти» (232, II).

Кунгурा	- ҳарбий истеҳком, қўргон, окоп деворидан мильтик ва бошқа қуролларни чиқариб отиш учун қилинган туйнукчалар; «Агарчи фасили ва кунгураси йўқдур, вате зўр келтургудек ери ҳам йўқтурс» (170, I).
Кунж	- бурчак; «Тўрт кунжида тўрт ҳужрадур» (144, I).
Кунжков-лик	- қизиқиб сўраб-суриштиrmоқ; «Ҳар ким кунжковликқа бир гўшада машғул» (80, I).
Карўп	- ўн миллион; «Яна ҳинд эли ададни ҳам хўб таъйин қилибтурлар: юз мингни лак дерлар, юз лакни карўп дерлар» (208, I).
Курўх	- тўрт минг қадамга тенг узунилик ўлчови; «Кўҳак дерлар...»; Самарқандтин икки курўх бўлгай» (59, I).
Кутвол	- қалья ва шаҳар соқчилари отрядлариңинг бошлиғи; «Аҳмад Юсуф менинг сўнгимча эди, чорбоғнинг эшигидин Дўст Сарипулий пиёдаким, Кобулда мардоналиги жиҳатидин риоят қилиб, кутволлиқ мансабини бериб, Кобулда қўюлуб эди, яланғоч қилич иликда кириб келди...» (150, I).
Кутуб	- китоблар, асарлар (бирлиги китоб); «Кутубда Ўтрор битирлар» (34, I).
Куффор	- динсизлар; «Яна бир Панжхир туманидур. Йўл устида воқиъ бўлубтур. Кофиристон анга бисёр ёвуктур,... мен бу навбат келиб Ҳиндустонни фатҳ қилғонда, кофирлар келиб Панжхирдин қалин киши ўлтурууб, кўп хароблиқлар қилибтурлар» (111, II).
Кушо/ кушой	- очувчи, кўркам, кўринишили; «Соқоллиқ кишини яхни чехра кушойлиқ қиласадур» (139, II).
Кушти	- кураш; «Булардин сўнг куштигиirlар кутити туштилар» (245, II).
Куштигир	- кураш тушувчи полвон; «Яна беназир эллин бир Паҳлавон Муҳаммад Бусаъид эди. Куштигиirlиқта худ саромад эди...» (140, II).
Кўклай отмоқ	- илинтириб отмоқ; «Бўркини фасилнинг кунгурасига кўклай оттим» (96, II).
Кўч ба- кўч	- кўча-кўча, кўчиб-кўчиб; «Мундин кўчба-кўч Хўжанд дарёсининг ёқасига келдилар» (89, II).

Кўчум	- зич, кўп; «Самарқандтин ҳам Бойсунқур мирзо қалин ва кўчум ва яроғлиқ черик била чиқиб, Канбой навоҳисида масоф уруштилар» (50, II).
Кўҳак суви	- Зарафшон дарёси; «Наридин тўрт-беш киши била мен Кўҳак суйининг оралиғига кечиб, от устида-ўқ кўрушууб ва сўз сўрушууб, алар ул тараф бордилар, мен бу тараф келдим» (55, II).
Кўхна	- эски, қадимги; «Тушга ёвуқ келиб, Кобул суви била Синд сувининг қотилишидин қўйироқ кўхна Нилобдин юқкорроқ икки сувнинг орасига тушулди» (170, II).
Кўкалдош	- эмукдош, бир онани эмишган; «Ва Мұҳаммад кўкалдош ва Абдулазиз мироҳўр ва Оламхон ва яна бир неча умаролар билан буюрилдиким, Раана Сангаани кейиндин таоқуб қилсунлар» (264, II).
Кўкус	- кўқрак; «...корни кўкусгача қоздим...» (147, II).
Кўпраги	- кўпроғи, кўпчилиғи; «...агар яна бир кўч юрулса эди, кўпраги бу эрдиким, урушсиз-ўқ вилоят мияссар бўлғай эди» (64, II).
Кўтал	- довон (банд); «Яна бир Ғурбанд туманидур. Ул вилоятларда кўталларни банд дерлар. Ғўр сари бу кўтал била борурлар, голибо ул жиҳатдин Ғурбанд дебтурлар» (112, I).
Кўтаримлик	- кечиримли; «Улуқлар кўтаримлик керак. Умидим борки, сен ҳам яхши ихтилот қилгайсан» (243, II).
Кўтаҳан-диш	- қисқа ўй, андишасиз кишилар; «Баъзи кўтаҳан-дишлар худ барин эдиларким... Хисравлоҳ отига хутба ўқутгайлар» (66, II).
Кўфт	- ҷарчоқ, уриниш; «Аграда кушти тутмоққа йўл кўфтини узр айтиб, йигирма кун муҳлат тилади» (251, I).
Кўч	- бу ерда; бир қўнишли масофа; «Бир-икки кўч била Хайбардин ўтиб Жомға тушулди» (118, I).
Кўшк	- безакли бино, қаср; «ул кўшкта Темурбек-нинг Ҳиндустон урушини тасвир килибтурлар» (59, II).

Кўх	- тоғ; «Илгарроқ Ҳиндустон кўҳ доманасида сунбул дараҳти қалин бўладур, улуқ бўладур» (170, II).
Кўха	- қадимги уруш анжоми; «Ушбу юртта Ҳисравшоҳнинг жебаҳонасидағи жебаларни улашилди. Етти секкиз юзча жавшан ва кўҳа бўлғай эди» (105, I).
Кўхбур	- тоғ кесувчи, тоштарош уста; «Абулқосим кўхбур ва Иброҳим тархон ўбдан кишиларини мулозаматқа йибориб, қуллук ва ихлос изҳорини қилдилар» (79, I).
Кўҳистон	- тоғлик жой; «Яна бир Нижров туманидур. Кобулнинг шарқи-шимолида кўҳистонда воқиъ бўлубтур» (111, II).
Кўхпоя	- тоғ этаги; «Яна бир Исфаралур, кўхпояда воқиъ бўлубтур» (35, II).

Л

Лаъб	- ўйин; «...лаъби дағи бисёр эди, ҳамиша нард ўйнар эрди, гоҳи қимор ҳам қилур эди» (37, II).
Лаълми	- ёмгир сувисиз битадиган; «Экинлари тамом лаълмидур» (198, II).
Лаванд	- бекорчи, ялқов; «Султон Абусаъид мирзонинг оғаси Минучехр мирzonинг ўғли Малик Муҳаммад мирзо салтанат дағдағаси била бир неча лаванд ва авбошни ўзига қўшуб ўрдудин айрилди. Самарқандга келиб ҳеч иш ҳам қилолмади» (46, II).
Лавоҳик	- тегишли, эргаштганлар; «Султон Ҳусайн мирзонинг тавобиъ ва лавоҳиқи булар эрдиким, мазкур бўлди» (136, II).
Лак	- юз минг; «Кобулнинг жамъини вилоят ва тамғо ва саҳронишини била секкиз лак шоҳрухий жамъ қилдилар» (115, I).
Лаклак	- лайлак; «...турнани ва лаклакни асру хўблар олиб эли...» (171, II).
Ланг лаванд	- чўлоқ-мўлоқ; «Ҳисравшоҳ бўлак ланг лавандни йигиб, яхши-ёмон мингча кишиси била Кундузни қабамоқ дояси била келиб, бир-икки йиғоч Ҳожа Чортокқа тушти» (123, II).

Лангар	- 1) кемани тўхтатиб туриш учун сувга ташланадиган оғир темир; 2) йўловчилар кўниб ўтадиган жой; 3) камбагал, етим-есирга овқат бериладиган маҳсус жой; «Бир замон сувнинг ўртасида кемага лангар солиб турулди» (169, I).
Латиф	- гўзал, келишган; ёқимли; «Рубъи маскунда Самарқандча латиф шаҳр камроқдур» (58, II).
Латойиф	- латифалар, гўзал сўз ва ҳикоялар (бирлиги – латифа); «Тил билур доно ҳалқ орасида анингдек латойиф йўқтурс» (139, I).
Латофат	- латифлик, гўзаллик; «Боғи Вафонинг ҳадди ва ҳудуди ва сафо латофати бу тарихла мукаррар мазкур бўлубтур» (184, II).
Лафз	- тил, шева; «Ўн бир-ўн икки лафз била Кобул вилоятида талаффуз қилурлар: арабий, форсий, туркий, мўгулий, ҳиндий, афғоний, пашойи, парожий, габрий, баракий, ламғоний» (109, II).
Лаҳза	- бир оз, андаккина; «Хожа Ҳасанга кела мастилиқда етиб лаҳза уйхуладук» (173, I).
Лода	- аҳмоқ, ақлсиз, гўл; «Мундоқ рустои ва лода мардак бўлғаймуким, иши бу ерга етиб, ҳануз тааллул қиласур» (188, II).
Ложарам	- албатта, шубҳасиз; «Ложарам ота-оғадин ҳар яхшилиқ ва ёмонлигким шоеъ эди, тақрир қилдим...» (151, II).
Лоғ	- мақтанчоқлик; «Қосимбекнинг ўғли Ҳамзанинг онасининг отаси Банда Алибек Иброҳимбекка қичқириб айтадурким, доим таассуб ва лоғинг бор эди, тур, қилич олишалинг» (97, I).
Лояъкул қилмок	- бехуш қилмоқ; «Турди Муҳаммадқа ҳам мастилар тўла-тўла аёқларни пайдарпай бериб, оз фурсатда масти лояъкул қилдилар» (168, II).
Лунг	- лунги, белбоғ; «Хотунлари ҳуд бир узун лунг боғлабтурлар, ярмини белларига, ярмини бошлирига соладурлар» (208, II).

-
- Лутф** - яхшилик, марҳамат; «Аларға ҳам мундоқ айтмакнинг ҳеч лутфи йўқ эди» (268, II).
- Лук** - юккаш түя; «Ҳазоранинг бир семиз лук тевасини топиб келтурдилар» (126, I).

M

- Мабзул** - таъминланган, қондирилган; «Мазкур бўлғонлар иноят била машмул бўлуб, қилғон истидъолари мабзул бўлди» (158, I).
- Мабҳут мардак** - ҳайрон қолган, ҳайратланган, тили сўзга келмай қолган, тили тутилган киши; «Қари мабҳут мардак бир икки сўз оғзида-ўқ пуйпади сўзлай олмади, муқобалада ҳам демай мундоқ мускат сўзларга не дея ҳам олгай эди» (188, II).
- Мавзиъ** - жой, ўрин (кўплиги – мавозиъ); «Уч масоғ уруш қилиб эди. Аввал Юнусхон била Андижоннинг шимол тарафида Сайхун дарёсининг ёқасида, Такасекретку деган ерда. Бу жиҳатдин ул мавзиъ бу исмга мавсумдурким, тоғ доманаси жиҳатидин бу дарё андоқ тор оқарким, ривоят қилурларким, ул ердин така секригандур» (37, II).
- Мавзун** - 1) келишган, чиройли; 2) ўлчанган, қоматига яраша бичилган; 3) вазни, вазнга солинган (шеър); «Кўргонининг шарқи жанубий жонибida бир мавзун тоғ тушубтур» (35, I).
- Мавқиб, Мавқиби хосса** - бирор улуғ кишининг ёнида дабдаба билан бирга юрувчи отлиқ ёки пиёда кишилар (кўплиги – мавқиб); «Ва мухолифларнинг келури бизни масомимизга етишти, ўз фикримизни қилиб, ўшул равиш била ясов ясадукким, ғулга мавқиби хоссамиз мутамаккин бўлуб, ўнгга Чин Темур Султон ва Мирзо Сулаймон ва Хожа Дўстхонд ва Юнус Али ва Шоҳ Мансур барлос ва Дарвеш Муҳаммад сорбон ва Абдулло китобдор ва Дўст эшик оға ўзга умаролар била муқаррар қилдук» (263, I).
- Мавониъ** - тўсиқ, монеълик; «Охир мундоқ мавониъ қолмади» (195, I).

Маврусий	- меросий; «...ўзумуз маврусий вилоятимизга боргаймиз» (265, II).
Мавсум бўлмоқ	- аталмоқ, исм қўймоқ; «Одина кечаси, шаввол ойининг йигирма учида мутаваллид бўлғондур, Форуққа мавсум бўлди» (215, I).
Мавфур	- кўп, мўл, фаровон, кенгчилик; «...оз фурсатта андоқ қиласайкин, вилоят маъмур ва раият шо-кир ва хизона мавфур ва сипоҳий вофир бўлгай» (136, II).
Мавқуф	- ушланган, тўхтатилган; «Йўлда суйининг ози ва иссиғининг кўни жиҳатидин ул юруш мавқуф бўлди» (229, II).
Мадди	- ўзига жалб қилувчи; «Гузаргоҳнинг муқобаласида тушган учун ва яхши мадди назари бор учун, «Назаргоҳ»га мавсум бўлуб эди» (250, I).
Мадорис	- мадрасалар, ўқув юртлари (бирлиги мадраса); «Боги Хиёбон ва Мирзонинг мадорис ва мақо-бирини ва Гавҳаршодбегимнинг мадраса ва мақба-расини... (145, II).
Мазаррат	- зарап, зиён; «Илдизини масмум қайнатиб ичса, мазарратини дафъ қилур эмиш» (206, I).
Мазбут	- муҳофаза қилинган, забт этилган; «Кўргонни мазбут ва мустаҳкам қилиб асралилар» (149, I).
Мазкур бўлмоқ	- тилга олинмоқ, зикр қилинмоқ; «Ҳиндустоннинг ҳайвонот ва набототини зикр қилғонда мазкур бўлгусидур» (170, II).
Мазоҳим	- заҳмат етказувчи; «Пир Кону мазорига келиб туштук. Черик элидин баъзи мазорнинг мужо-вирларига мазоҳим бўлғон учун бирини сиёsat учун пора-пора қилдурдим» (121, I).
Мазрӯъ	- экин, экилган ер; «Бу сув... Кўҳак суйи била маъмур ва мазрӯъдур» (59, I).
Мазҳаб	- 1) диннинг бирор тармоғи; 2) йўл, таълимот, маслак; «Эли тамом сунний ва покмазҳаб ва муташарриъ ва мутадайийин элдур» (59, I).

- Маймана, Майсара** - 1) қўшиннинг ўнг қаноти, қўшиннинг чап қаноти; 2) баракат, кутлик; «Нечукким, маймана ва майсараким, буронгор ва жавонгор дерлар, ясолда қалбнингким, фул дерлар, дохири эмас» (157, I).
- Майхуш** - гаъм, нордон ширинча; «...чучуклигига зардолу майхушлигидин андак чошни бор» (35, I).
- Макс** - тўхталиш; «Ул миқдор макс ва даранг бўлдиким, Лангари Мир Фиёсдин икки-уч кўч ўтганда рамазон ойи кўрулди» (146, I).
- Малоҳат** - гўзаллик, хусн; ёқимлилик, ширинлик; «...улуг кўзлук, қўба юзлук, ўрта бўйлук, туркман чеҳралиқ, малоҳатлиқ йигит эди» (71, II).
- Мамар** - юриб ўтиладиган жой; «Ул мамардин буларга чандон ҳадук бўлмади» (221, I).
- Мамзуж** - аралаштирилган; «Мулло Хожаго мамзуж чоғирни наргис била берди, бир-икки қатла ичтим» (173, II).
- Мамлу** - тўла, тўлдирилган; «Султон Ҳусайн мирзонинг замони ажаб замоне эди, аҳли фазл ва беназир элдин Хуросон, батахсис Ҳири шахри мамлу эди» (136, II).
- Мамнуъ бўлмаслик** - тийилмаслик; «...ҳар неча манъ қилилди, мамнуъ бўлмадилар» (159, II).
- Мамолик** - мамлакатлар (бирлиги – мамлакат); «Бу Пиребек ул туркманлардиндурким, Шоҳ Исмоил Бояндур салотинига мусаллит бўлуб, Ироқ мамоликига мутасариф бўлғонда, Абдулбоқи мирзо ва Муродбек Бояндур бошлиқ туркман беклари била келиб эдилар» (157, II).
- Манъ қилмок** - бу ерда: кетишга рухсат бермаслик, эҳтиёт қилиб сақлаш; «Самарқандтин бориб Каъбани тавоғ қилиб, Ҳирига келгандан, Султон Ҳусайн мирзо манъ қилиб сахлади» (137, I).
- Мандил** - салла; «Бомиён ва Коҳмард ва Фўрий Кўчбекка тааллуқ вилоятлар ўзбакка яқин жиҳатидин Кўчбекни бу чериқдин маоф тутуб, ушбу юрттин ўзум чирмоғон мандил ва бош-аёф иноят қилиб, вилоятига рухсат берилди» (177, II).

Манзум	- тартибга солинган, назм ҳолига келтирилган; «Мундин бурун яхши ва ёмон, жид ва ҳазл ҳарне хотирға етса эди, мутояба тариқи била гоҳи манзум бўлур эди» (185, I).
Манор	- минора; «Ҳар тўққуз курўҳ манор қўпорғайларким, манорнинг баландлиги ўн икки қари бўлғай» (244, II).
Маноҳий	- манъ қилингандарса; «Дур этар жумла маноҳидин ўзин, Аритур барча гуноҳидин ўзин» (221, II).
Маоний	- маънолар (бирлиги – маъно); «Бир тавр шеър айтур эди. Кўрққудек алфоз ва маоний дарж қилур эди» (134, II).
Маоф тутмоқ	- озод холис; «Бомиён ва Коҳмард ва Фўрий Кўчбекка тааллуқ вилоятлар ўзбакка яқин жиҳатидин Кўчбекни бу черикдин маоф тутуб, ушбу юрттин ўзум чирмогон мандил ва бош-аёғ иноят қилиб, вилоятига рухсат берилди» (177, II).
Маош қилмоқ	- муомала қилмоқ, муносабатда бўлмоқ; «Беш-олти ойдин сўнг Ҳасан Яъқубнинг мизожи мунҳариф бўлуб, менинг ёвугимдағи киши-қаро била ёмон маош қила киришди» (47, I).
Мараз	- касаллик; «...соҳиби «Қасидаи Бурда»нинг қасидаси мақбул тушуб, ўзи афлаж маразидин халос бўлди» (242, I).
Марал	- урғочи кийик; «Иламиш дарёсининг яқинидаги қалин чанглалларда бўгу, марал ва тўнғуз кўп бўлур» (73, I).
Мараммат	- тиклаш, тузатиш, таъмир; «Қўргоннинг бурж ва борусини шикаст ва реҳтини бекларга ва сипоҳийларга фармон бўлдуким, ислоҳ ва мараммат қилғайлар» (124, II).
Марбут айламоқ	- боғламоқ; «Аробаларни илгари мазбут қилиб, занжирлар била аробаларни марбут айладук» (220, II).
Мардак	- пасткаш одам; «Фояшаш ул мунофиқи намакҳаром мардакнинг номардлиги эди» (64, I).

Мардуд	- ҳайдалган, рад этилган; «Беш кун ўтар дунё учун бир ўзи ўстурғон валинеъматзодасини кўр қилди. Яна бирини ўлтурди. Тенгри қошида осий ва халқ олдида мардуд бўлубдур» (49, II).
Маржъ	- мурожаат қиласиган киши; «...буларнинг хонводалари ул вилоятта маржъ ва шайхулислом йўсунлуқ бўла келгандур,...» (42, II).
Мариз	- касал, хаста; «Мен Хурросон борғонда Мулло Абдулғафур мариз эди» (137, II).
Маросий	- қўрсатилган ва ўлимига афсус билдириб ёзилган шеърлар, марсиялар (бирлиги – марсия); «Ва фузалойи аҳдким, тарих ва маросий ва қасойид ва тарокиб айттилар» (267, I).
Мароға	- жой номи; «Хожа Носир Тусий Холокухон замонида Мароғада расад боғлатибтур» (60, I).
Марқум	- ёзилган, битилган, рақамга олинган; «Ҳар нечук қабиҳ ва зинт назм ҳам бўлса марқум бўлур эди» (185, I).
Марғуб	- ёқимли, севимли; «Агарчи бадани нотавон эди, қаломи марғуб эди» (129, II).
Маръи	- риоя этилган, одаг бўлган; «Ҳазм ва эҳтиётни маръи тутиб, ... тартиб қилилиб эди...» (72, II).
Масал	- 1) мақол; масал; 2) бирор мақсадни изоҳлаш учун келтирилган қисса, ҳикоя; «Хотирға кечтиким, ул масал борким, «гаҳ ёздаҳ бех, гаҳ нуҳ». (186, II).
Масдуд	- тўйсилган, боғланган; чекланган; «Удвалин яна кўргонга чиқиб, Султоний Пўлнинг ўзиниким, коғирлар замонидин бери бу дарвоза масдуд экондур, тафарруж қилиб, намози шом Раҳимодд солғон боғчага келиб туштум» (239, II).
Масмуъ	- эшитилган, қабул қилинган, эътиборга олинган; «Бу узри масмуъ эди» (186, II).
Масмум	- қуюлиш даражасигача қайнатиладиган лори; «Илдизини масмум қайнатиб ичса, мазарратини дафъ қилур эмиш» (206, I).

- Маснавий** - 1) достон. 2) ҳар банди ўзаро қофиядош икки мисрали шеър; «Бир маснавийси бор, мевалар бобида, мутақориб баҳрида, бемуҳассал нима дебтур, бекора қилибтур» (138, I).
- Маснавий гўй** - айтувчи, достон ёзувчи; «Яна Абдуллоий маснавийгўй эди, жомдиндур» (139, I).
- Маснад** - тахт, юксак ўрин, ҳукмдорлик ўрни; «Дедиларким, биз аларға истионат тегурууб, подшоҳлик маснадиға ўлтургузуббиз» (100, I).
- Масокин** - мискинлар; «Азо расмини бажо келтургандин сўнг, ош ва таом фақир ва масокинға тортилиб, хатм ва дуолар борғонларнинг арвоҳига қилиб, кўнгилларни олиб, қароларини солиб, бу муҳиммоттин фориғ бўлғондин сўнг, Боқи Чагониёнийнинг саъий била Қандаҳор устига черик отландук» (124, I).
- Масолих** - масаллиқ; керакли нарсалар; «Уруқ отлуқ била ортуқси черик масолихини ва оғир партолни Кунар йўли била Ламонға йиборилди» (164, II).
- Масом** - қулоқ; «Ва мухолифларнинг келури бизни масомимизга етиши, ўз фикримизни қилиб, ўшул равиш била ясов ясадук...» (263, I).
- Масоф** - саф тортиб жанг қилиш; «Менинг аввал масоф уруши урушқоним ушбу эди» (72, II).
- Масрур** - сурурли, шод; «Кун туш бўла аъдо мағлуб ва мақхур ва аҳиббо мубтаҳиж ва масрур бўлдилар» (193, II).
- Масруф** - сарф бўлиш; «Ҳамиша авқоти муаммо фикриға масруф экандур» (139, I).
- Мастур** - 1) беркитилган, пардаланган; яширинган, махфий; 2) ёзилган; «Аҳли ва аёллари бисёр маҳфуз ва мастурдур» (113, II).
- Масх** - шаклинг ёмон ҳолга тушиши, хунук қиёфага кириши; «Тарих тўқкуз юз ўн олтида мен Қундуз келганда, менинг қошимға келиб эди, масх ва мабҳут эди» (134, I).

Мато	- мол, ашё, мато; «Самарқанднинг яна бир матойи қирмизи маҳмалдурким, атроф ва жавонибқа элтарлар» (60, II).
Матъун	- айбор, гуноҳкор, таъна қилинган; «Бу жиҳаттин Бойсунқур мирзо ҳам матъун эди» (71, II).
Матлаъ	- 1) шеърий асарнинг аввалги икки мисраси, бошлиномаси; 2) чиқадиган жой; «Бу матлаъни ўшал фурсатта айтилди» (147, I).
Мафосил	- бўғинлар; «Мафосил заҳмати жиҳатидин намоз қила олмас эди, рўза ҳам тутмас эди» (128, II).
Мафтун-лук	- зар ёки бошқа безаклар тикилган; «Мафтунлуқ мўгули бўрк ва сончма тиккан хитойи атлас тўн ва хитойи қўр, бурунги расмлиқ тоши чинтоий била чинтоийни сўл сари, яна уч-тўрт нима хотун кишининг ёқосига осар анбардан ва харитасидек нималар осибтурлар, сўнг сарида ҳам ушмундоқ уч-тўрт нима осибтурлар» (90, II).
Мафтун	- маҳлиё, шайдо, ошиқ; «Сўнгралар сипоҳилиқ била сардорлиқ ишига андоқ мафтун ва машъуф эдикি, бу икки ишдин ўзга анинг алфозидин не илм маълум бўлур эди ва анинг каломидин не фаҳм мафхум» (138, I).
Мафтуҳ айламоқ	- фатҳ қилмоқ, очилган, эгалланган «Хиндустондек кенг мамлакатни мафтуҳ айлади» (195, II).
Мафлук	- фалокатга йўлиқсан, бечора; «Хисравшоҳни бир яrim кунда уруш йўқ, талош йўқ бизнингдек қаллош ва мафлук икки юз-икки юз эллик кишининг қошида андоқ хору зор ва забун ва ожиз қилдиким, не навкарига ихтиёри қолди, не молига, не жонига» (105, I).
Мафхум	- фаҳмланган, тушунилган; «Сўнгралар сипоҳилиқ била сардорлиқ ишига андоқ мафтун ва машъуф эдики, бу икки ишдин ўзга анинг алфозидин не илм маълум бўлур эди ва анинг каломидин не фаҳм мафхум». (138, I).

-
- Махлут** - аралаштирилган, қотишган; «Ҳар ҳирфагарнинг бир бошқа бозори бор, бир-бирларига махлут эмастур, тавр расмединур» (60, II).
- Махмал** - баҳмал, духоба; «Самарқанднинг яна бир матойи қирмизи махмалдурким, атроф ва жавонибқа элтарлар» (60, II).
- Машъал, машъала** - 1) чироқ, шам, машъала; 2) ёруғлик, равшан-лик; «намози хуфтани кемадин масти тоғиҳ чиқиб отланиб, машъални илгимга олиб, дарё ёқасидин ўрдугача отнинг бу юзига эгилиб, гоҳ ул юзига эгилиб, якжилов чопиб келибтурмен» (169, I).
- Машъуф** - 1) берилган, ошиқ; 2) хурсанд, шод, қувонган; «Шатранжға кўп машъуф эди» (134, I).
- Машварат** - кенгаш, маслаҳат; «Кўпроқ иш-куч аларнинг машварати била бўлур эди» (42, II).
- Машмул** - фойдаланиш, манфаат кўриш; «Мазкур бўлғонлар иноят била машмул бўлуб, қилғон истидъолари мабзул бўлди» (158, I).
- Машойих** - шайхлар, кексалар (бирлиги – шайх); «Самарқанд ва Хуросондаги машойихқа нузур борди» (210, II).
- Машриқ** - шарқ, кунчиқар; «Гули машриқдин мағрибқа боқадур» (107, I).
- Машруъ** - шарыйй, шариатга мувофиқ, ҳалол; «Алалхусус мундоқ тойиб ва торик бўлғонда қовун ва узумдек машруъ ҳазни киши нетавр хотирдидин чиқаргай» (249, II).
- Маъбад** - ибодатгоҳ жой; «Кўракатрининг таърифин эшитилиб эди, жўғиларнинг ва ҳиндуларнинг бир маъбади бу эмиш» (118, I).
- Маъдуди** - саноқли (кишилар); «...менинг била бир неча маъдуди қолиб эди» (68, I).
- Маъжун** - 1) бир неча дориворни бирга қўшиб ясалган, кайф берувчи қуюқ дори; 2) аралашма; «Сўнгралар маъжун кўпрак ихтиёр қилур эди» (37, II).
- Маъжу-
нийлик** - маъжун еб кайф қилишлик; «Маъжунийликда қалла хушк бўлур эди» (37, II).

Маъжун-нок	- маъжун таъсири; «Фариб гулзорлар маъжун-нокликта тафарруж қилдук» (171, I).
Маъзул	- ўриндан тушган, бўшатилган, ишдан озод этилган; «Балх хукуматидин маъзул бўлди» (134, I).
Маъзул қилмоқ	- ишдан бўшатмоқ, амалдан озод қилмоқ; «...Маждиддин Мұхаммадни туттуруб маъзул қилдилар. Анинг ўрнига Низомулк девон бўл-ди...» (131, II).
Маъкуул-лаҳм	- ейладиган гўшт; «Маъкуул-лаҳмдур, бисёр лазиз эти бордур» (201, I).
Маъман	- яшаш жойи; «Бу тарихда ҳазора ва накдарий қавмининг маъман ва маскани бу тоғлардур» (107, I).
Маъмура	- 1) ободонлик; 2) обод шаҳар, мамлакат; «Бу орада маъмура йўқ эди. Кўруқсойнинг оёғи Қоратуни мен маъмура қилдурдум. Бу жиҳаттин йўл эмин бўлди» (109, II).
Маърака	- 1) одамлар тўпланадиган жой; 2) жанг майдони; «Агарчи, хеч андоқ бўлмадиким, ўзининг илиги ишга етмиш бўлгай, vale дерларким, баъзи маъракаларда андин асари шижаот зоҳир бўлур экандур» (44, I).
Маъруф	- таниқли, машхур, донгдор; «Фон малики карам ва саҳоват ва хизматкорлиқ ва инсоният била машхур ва маъруф эди» (78, II).
Маътал бўлмоқ	- кутиб турмоқ, тўхтаб турмоқ; «Бу мунофиқ мардак худ ўғлининг рухсатига маътал экандур» (218, II).
Маъхуд	- 1) одат, одатдаги; 2) маълум, машхур; 3) қадимги, эски; «Катқа солурлар, маъхуд ҳаракат ул ўлукдин содир бўлур. Муни эшитгач, қора чирмаб аза тутар» (111, I).
Маъюб бўлмоқ	- майиб бўлмоқ, шикаст топмоқ; «Султон Масъуд мирзога қўзи маъюб бўлғонидин сўнг (Бегим Султонни) бериб эдилар» (131, I).
Маҳаллот	- маҳаллалар (бирлиги – маҳалла); «Самарқанднинг борот ва маҳаллоти ва яна неча тумоноти бу сув била маъмурдур» (59, I).
Маъ-дуд(и)	- саноқли, саноқдаги; «...менинг била бир неча маъдули қолиб эди, бўлғон йигитлар ясаниб чиқтилар» (68, I).

Махз	- холис, соф; фақатгина, ёлғиз; «...балки Тенгри-нинг маҳзи лутғ ва шафқатидиндур...» (195, II).
Махзар	- хат, арз; «Шайх Шариф Қорабогий ... бизга иснод қилиб, маҳзарлар битиб, ...маҳзарнинг саводини шаҳрларга йибориб, баҳс қилур хаёли бор» (262, I).
Махзуз	- лаззат, баҳра; «Боғи Вафодин бир яхши маҳзузким бўлдук, бу навбат эди» (179, I).
Маҳкам	- қаттиқ, кучли; «Қиши маҳкам совуқтур» (59, II).
Махра-мият	- подшоҳликда ички хизмат; «Ва Хожа Низомиддин Али Халифа хизмат ва маҳрамият ва вазоратқа ақл ва тадбири бор эди» (267, II).
Маҳруса	- тааллукли, қарашли, тегишли; «Ва чун бу вилоят ҳам дохири мамолики маҳруса бўлди, азимати мустақарри хилофат қилдук» (264, II).
Маҳсус бўлмоқ	ҳис этилмоқ, сезилмоқ; «Бориб мулоҳаза қилилди, қабрнинг тебрангани маҳсус бўлди» (113, II).
Маҳфуз/ маҳфуза	- 1) сақланган, беркитилган; 2) хотирга олинган, ёдланган; «Аҳли ва аёллари бисёр маҳфуз ва мастиурдур» (113, II).
Мақбули табъ	- таъба га маъқул келадиган, ўринли; «...подшоҳ олида хурмат ва иззати онча бор эрдиким, кўп сўзи мақбули табъ бўлур эди» (267, II).
Макдур	- куч-қудрат, мадор; қўлдан келадиган; «...мен қолдим ва Мирзоқули кўкалдош отнинг кўш оёқ олурга мақдурни қолмайдур эди» (97, II).
Мақобир	- қабрлар; «Жаҳонгир Мирзо ва яна баъзи авлодининг мақобири андадур» (61, II).
Мактуп бўлмоқ	- қатл этилмоқ; «Мунда ҳам зарб уруш бўлур. Ўзбак уч қатла ёндура солур. Тенгри таоло инояти бўлуб, ўзбакни босарлар. Бир Абу Саъид Султон тирик эмиш, ўзга секкиз султон мақтуп бўлур» (246, II).
Макхур, мағлуб	- мағлуб, ютқазган, шикаст топган; «Кун туш бўла аъдо мағлуб ва мақхур ва аҳиббо мубтаҳиж ва масрур бўлдилар» (193, II).
Мағок	- кўл номи; «Яна бир Кўли мағок ўлангиидур,... Бир ёнида бир улуғ кўл воқиъ бўлубтур, бу жиҳаттин Кўли мағок ўланги дерлар» (61, I).

Мағриб	- 1) гарб, кунботар; 2) қүёш ботган вақт; «Тули машриқдин мағрибқа боқадур» (107, I).
Мағсұб	- әгасига пул бермай тортиб олинган; «Бу кентта Боги Калон отлиқ Улугбек Мирзонинг бир мағсұб боги бор эди. Мен әгаларига баҳо бериб олдим» (112, II).
Мезон	- 1) тарозы юлдузи; 2) сентябр ойи; «Офтоб мезонға таҳвил қылды, совуқ тушти» (58, I).
Миёнгир-лик	- бел ушлашлық, курашмоқлық; «Секкиз кишини яхши миёнгирлиқ қилди» (251, II).
Мизож	- кишининг табиати, мижози; «Беш-олти ойдин сүнг Ҳасан Яъқубнинг мизожи мунхариф бўлуб, менинг ёвуғимдағи киши -- қаро била ёмон маош қила киришили» (47, I).
Мил тортмоқ	- қиздирилган темир парчаси билан кўзни кўр қилиб қўймоқ; «Султон Али мирзони буюрдиким, Кўксаройга чиқариб кўзларига мил тортқайлар» (54, II).
Милвоҳ	- кушларнинг эътиборини жалб қилиш учун тўрларга боғлаб қўйиладиган қуш; «Кўллар ясаб, қалин милвоҳлар тикиб, кўл ўртасида тўр қўйиб, ҳар жинс қуш тутарлар» (116, II).
Миод/ мийод	- ваъда; «Хумоюн мийоддин кўп кейин қолгон жиҳатидин дурушт хатлар битиб, қаттиқ хитоблар қилиб йиборилди» (184, II).
Мирриҳ	- Марс планетаси; «...айтур эдиким «Бу айёмда Мирриҳ гарб саридур, ҳар ким бу тарафдин урушса маглуб бўлур» (221, I).
Мириси-поҳ	- аскарлар амири, аскар бошлиги; «Бир вилоятқа икки подшоҳ ва бир черикка икки мирисиноҳ мужиби тафриқа ва вайронлиқ ва сабаби фитна ва паришонлиқдур» (103, I).
Мисвок	- оғиз тозалайдиган ёғоч, чўпдан ясалган тиш тозалайдиган асбоб; «Одина куни сув ёқасидин отланиб, Иничқадин қуйига Кўхбачанинг доманасида тушуб, ўз илгитимиз била ғалаба мисвок олдук» (176, II).

Мискин	- мұхтож, камбағал; «Ҳазрати Ҳожа Убайдуллонинг мутааллиқлариғаким; бурун харж ва таҳмилларда күп фақир ва мискин аларнинг ҳимояти била зулм ва тааддидин ҳалос бўлурлар эди, не жойи улким, аларга мундоқ тақлифлар бўлғай, кўп тааддии ва ташаддул қила бошлади» (46, II).
Мисл	- 1) масалан, чунончи; 2) бир нарсанинг ўхшаши, монанди, тенги; «Фарғона вилояти бешинчи иқлиминдидур. Маъмуранинг канорасида воқиъ бўлубтур. Шарқи Кошғар, ғарби Самарқанд, жануби Бадаҳшоннинг сарҳади тоғлари, шимолида агарчи бурун шаҳрлар бор экандур, мисли: Олмолиқ ва Олмоту ва Янгиким, кутубда Ўтрор битирлар, мўғул ва ўзбак жиҳатидин бу тарихда бузулубтур...» (34, I).
Мистар	- чизиқсиз қоғозга чизиқ чизиш учун ясалган маҳсус асбоб; «Таркиб хати» била таржима битар учун букун ўн бир сатрлиқ мистар боғладим» (249, I).
Мисқол	- эски оғирлик ўлчови; «Малик Бухон ва Малик Мусо бошлиқ Дилазок ағғонлари улуғларига олти кишига юзар мисқол кумуш, бирар тўйлуқ парча, учар ўй, бирар говмуш Ҳиндустон савғотидин бериб, ўзгаларига ҳам фароҳӯр ҳоллари ярмоқ ва парча вагову говмуш иноят бўлди» (171, II).
Миҳафа	- кўтариб юриладиган мослама, қажава; «Қўёнг ташвиши жиҳатидин миҳафадек нима ясаб, Борон ёқасидан шаҳрғача мени кўтариб, Бўстонсарога келтурдилар ким...» (127, I).
Миҳаф- фадин	- соябон арава; «Яна Шаҳрибону бегим эди, Султон Абусаъид мирзонинг қизи эди,... Чекмон урушида мирzonинг жамиъ ҳарамлари миҳаффадин чиқиб отқа мингандা, бу инисининг эътимодига миҳаффадин чиқмас ва отқа минмас. Муни мирзоза еткуурлар, бу жиҳаттин Шаҳрибонубегимни қўйди ва сингили Поянда Султонбегимни олди» (131, II).
Мобайн	- оралиқ, ўрталиқ, ора; «Ўзга бу тўрт хужранинг ўртаси ва мобайнлари тамом бир уй дохилидур» (144, I).

-
- Мода** - ургочи; «Нарининг ва модасининг бошида йигирма-үттуз пар бордур» (201, I).
- Модарзод** - тугма, туғилишдан; «Муллозодаи Мулло Усмон ...Улугбек мирзо замонида ўн тўрт ёшида дарс айтқон учун, Мулло Модарзод дерлар экандурлар. ...Каъбани тавоғ қилиб, Хирига келгандা, Султон Ҳусайн мирзо манъ қилиб сахлади. Бисёр донишманд киши эди» (137, I).
- Мокиён** - бу ерда: аёл зоти назарда тутилмоқда; «Мундоқ бисёр маъмур вилоят ва мунча қалин яроқлиқ нав-кар била бир мокиён била ҳам тутушмади» (50, I).
- Молдўст** - тамаъгир; «Зуннун аргун агарчи мардана киши эди, vale ҳасис ва молдўст ва раъй ва ҳисобдин йирокроқ ва кавокрак ва телбарак киши эди» (154, I).
- Морпеч** - илон тарзидаги (нақш ёки ўйма); «Ўзга тамом ерларда тошилин сутунлардур. Баъзини морпеч хиёра қилибтурлар» (60, I).
- Моҳазар** - тайёр турган таом; «Қутлуқ Ҳожа моҳазаре ҳозир қилди» (177, I).
- Моҳи-хона** - балиқ сақланадиган жой; моҳи-балиқ (кўплиги – моҳиён); «Бу чигни ул қўйғон эшиккаким беркинтурлар, моҳихонанинг устунини очарлар...» (117, I).
- Моҳтоб** - ойдин кеча, ёрқин ой; «Ушбу кеча қулогимнинг ташвиши жиҳатидин ва моҳтоб ҳам боис эди, афюн ихтиёр қилдим» (238, II).
- Муфассал** - рўйхат, банд, фасл, боб; «Ўқуғон китобларининг муфассалини элга кўрсатиб, муллолигини исбот қилур эди» (138, II).
- Мұтад-дун-бих** - арзирли, ишонарли; «...Султон Маҳмудхондин агарчи мұтаддун бих мадад ва кўмак бўлмас эди» (62, II).
- Мұтакад** - эътиқод, ишонч; «Мұтакадлари андоқдурким, бу сув кишига тегса, ибодатини зойиң қилур» (253, II).
- Мұтакид** - ишонувчи, ихлосли, эътиқодли; «Узун Ҳасан Ҳожага ўзини хели мухлис ва мұтакид тутар эди» (62, II).

Мұтодий	- одатдаги; «Мұтодий хильятким, сермүйна дерлар, кийдуруб, келтүрдилар» (248, I).
Муаддаб	- одобли; «Бисёр муаддаб бор эди» (44, I).
Муайян бўлмоқ	- маълум бир ишни бажаришга тайинланган; «...бу жиҳатгин Абдулазизниким, тарҳқа муайян эди, буронгорга кўмак йиборилди» (193, I).
Муаллак	- осилган, осилиб қолған, орада туриб қолган, бир ёқли бўлмаган; «Бу тоглар ва пушталар ҳам ер ила кўкнинг орасида муаллақ кўринадур» (122, I).
Муалло	- юксак, баланд, аъло; «Муалло билларни келтүрдилар» (145, I).
Муаммар	- узоқ умр кўрган; «Яна Мир Жалолиддин муҳалдис... хейли муаммардур» (137, II).
Муаммо	- беркитилган, маъноси ҳарфлар ичига беркитилган сўз; толишишмоқли шеър; «Фолибо муаммони онча ҳеч ким айтгон эмас» (139, I).
Муэрраб	- араблаштирилган; «Яна наргилдур, араб муарраб қилиб «норжил» дер, Хиндустан эли налийар дейдур» (205, II).
Муаррих	- тарих ёзувчи; «Тонгласи Хондамир муаррих ва Мавлоно Шиҳоб муаммойи ва Мир Ибрөҳим қонуний Юнус Алининг қаробатиким, мудлати малид эдиким, мулозамат доясиши била Ҳиридин чиқиб эзилар, келиб мулозамат қилдилар» (237, I).
Мубаддал	- ўзгартирилган, алмаштирилган, айирбошланган; «Мулкигирлик дағдагаси жиҳатидин хейли ярашлар урушқа ва дўстлуклар душманликқа мубаддал бўлур эди» (37, II).
Мубай-йин	- изоҳ берувчи, тушунтирувчи, баён қилувчи; «Алалхусус туркий девони бордурким, анда тоза мазмунлар топиб, айтибтур ва маснавий китоби ҳам борким, оти «Мубаййин»дур» (267, I).
Мубайян	- изоҳ этилган, тушунтирилган, баён қилинган; «Султон Ҳусайн мирзо ҳам Ҳирини ушбу йўсунлуқ гофилийгина олибтур. Вале иш билур киши олида равшан ва инсофлиқ эл қошида мубайяндурким, бу иш била ул иш орасида кўп фарқ бордур» (80, II).

Мубаш-шир	- хушхабар келтирувчи, севинчли хабар етказувчи; «Мұхаммад Али Мубашшир ҳам ... чопқулашди» (72, II).
Мубодала	- бадал, ўрни; «Чандерийнинг мубодаласига Шамсободни ваъда қилилди» (234, II).
Муборак	- қутлуг; «Муни муборак тутарлар» (200, I).
Мубоҳот	- фахрланиш ва мақтаниш; «Хизона жамъ қилмоғлиқ ул элнинг қошида фаҳр ва мубоҳоттур» (196, II).
Мубта-хиж	- шод, құндық; «Кун туш бўла аъдо мағлуб ва мақхур ва аҳиббо мубтахиж ва масрур бўлдилиар» (193, II).
Муваж-жах	- мақбул, муносиб; «агарчи маъқул ва муважжаҳ эди, бир нима шитоб бўлмиш» (69, II).
Мувофа-қат	- келишиш, уйғуналашиш; «Ул қишиким, тавбада мувофақат қилиб эди, Асас эди» (221, II).
Мудаб-бира	- тадбиркор, тадбир қилувчи; «Хотунлар орасида раъй ва тадбирда менинг улуғ онам Эсан Давлат бегимча кам бўлғай эди, бисёр оқила ва мудабирия эди» (47, II).
Мудам-мағ	- димоғдор, мағрут; «Неча йил Бухоро ҳуқумати мунда эди, навқари уч мингга етиб эди, навкарни яхши шафқат била сахлар эди. Бахшиш ва пурсиш ва девон ва дастгоҳ ва шилон ва мажлиси подшоҳона эди. Зобит ва золим ва фосиқ ва мудаммағ киши эдиз» (45, II).
Муддати мадид	- узоқ муддат; «Ҳўжанд ҳам муддати мадид эрдиким, ...фагарата ул саркорда футур бўлғон учун Султон Аҳмад мирзога боқиб эди» (51, II).
Муддатул-умр	- умр бўйи; «Муддатул-умр амонлиғ ва арzonлиғ қадрини мунча билмайдур эдук» (86, II).
Мудово	- даволаш; «Мундоқ ажиб ва ғариб нима хейли дедиким, вилоят жарроҳлари андоқ мудоводин оқиздурулар» (94, I).
Мужиби надомат	- афсусланиш сабаби; «Ҳоло ушбу фурсатта Жаҳонгир мирзога Хуросон сари хайр ва хўблуқ била рухсат берилсаким, тонглалиқ кунда мужиби надомат ва пушаймонлиқ бўлмагай» (103, I).

Мужиби тафриқа	- айрилиқ сабаби; «Бир вилоятқа икки подшоҳ ва бир черикка икки мири сипоҳ мужиби тафриқа ва вайронлиқ ва сабаби фитна ва париционлиқдур» (103, I).
Мужиби умидворлик	- умидворлик сабаби; «Бир неча кунда бир киши келиб, вилояттин ва эл ва улусдин сўзлар тақрир қилур эдиким, мужиби умидворлик бўлур эди» (102, I).
Мужмал	- қисқа, лўнда; «Бу вилоятларким, Бҳирадин Биҳарғача ҳоло менинг тасаррӯфимдадур, эллик икки карурдур, нечукким, бу муфассалидин мужмали маълум бўлгусидур» (209, I).
Мужовир	- мозор хизматчиси; «...Пир Кону мазориға келиб туштук. Черик элидин баъзи мазорнинг мужовирларига мазоҳим бўлғон учун бирини сиёсат учун пора-пора қилдурдум» (121, I).
Музъиф	- кучсизлантирувчи; «Бу лимудек муқаввийи меъдадур, норанждек музъиф эмас» (206, I).
Музабзаб	- беқарор, тартибсиз; «Чун Мирзохонға кирган сипоҳий ва раият ва мўгул ва чигатой мутаваҳҳим ва музабзаб эдилар» (152, I).
Музахҳиб	- зарҳал қилувчи уста, заргар; «Дундин қуйи биринги кўчтин сўнг Шоҳ Имод Шерозий Оройишиён ва Мулло Мухаммад музахҳибининг хатларини олиб келди» (190, I).
Музд	- тўлов, иш ҳақи, хизмат ҳақи; «...киштибонларга музд берибмен, vale киштибонлар Бангалийининг келур овозасидин бисёр мутаваҳҳимлурлар» (256, I).
Муздур	- мардикор, ёлланиб ишловчи; «Айни пашакаалда қазмоққа машғул эдилар, неча навбаг йиқили, муздурларни бости» (214, I).
Музир	- заарали; «Бу маҳкам музир ва дарраңда жонивордур» (199, II).
Музоҳим бўлмоқ	- ёпишиб олмоқ; «Бу табақага музоҳим (мазоҳим) бўлмоқ менинг гаразим эмас эди...» (125, I).
Музояқа	- тантлик, таркашлиқ, сиқилинг; «...бўкамусен, бўка бўлсанг, кел, курашалинг. Бу элчи ҳар неча музояқа қилур, қўймас...» (45, I).

-
- Музтариб** - изтиробла қолган; «Шоҳбегим ва хоним беҳад ва бекиёс музтариб ва мунфаил ва сарафканда ва хижил бўлубтурлар...» (151, I).
- Муқаддар** - ғамили, хафалик ҳолати; «Яна буким, Жаҳонгир мирзо мундоқ муқаддар ва ёмонлик билаким борди, ё кудратини рафъ қилгайбиз, ё мазарратини дафъ» (127, II).
- Мукаррар** - қайтадан; такроран; «Боги Вафонинг ҳадди ва худуди ва сафо латофати бу тарихда мукаррар мазкур бўлубтур» (184, II).
- Мукарра-ран** - такроран; «Бу тарихда хонларнинг зикри мукарраран тақриб била келгусидур» (40, I).
- Муко-лама** - сўз юритиш, сухбат, гаплашиш; «Ушбу муко-ламада эдукким, Юсуф икки тизи била олимдада юкунуб айттики, не яшурай, Султон Аҳмадбекнинг хабари йўқтур. Шайх Боязидбек сизнинг хабарингизни топиб мени йиборди» (99, II).
- Мулаввас бўлмоқ** - булғанмоқ, ифлосланмоқ; «Ҳар қатла ўй тортиб, давлни чиқориб, ёнар маҳалда ул аргамчи ўйнинг йўлиғаким, ўй сийдук ва тезаги била мулаввасдур, тегиб яна ҷоҳقا тушар» (198, I).
- Мулаққаб бўлмоқ** - лақабланмоқ; «...Искандаршоҳни бўғуб ўлтуруб, Баҳодурхонниким, ҳануз йўлда эди, тилаб келтуруб, отасининг ўрнига ўлтурсузди. Баҳодуршоҳқа мулаққаб бўлди» (215, II).
- Мулзам бўлмоқ** - хижолат бўлмоқ, уялиб қолмоқ; «Мен Мулло Бободин ўн бир гуноҳини бирар-бирар хотирнишон қилиб айтиб йибордим. Мулзам бўлди» (125, II).
- Мулкгир-лик** - мамлакат олувчилик, ҳукумат суришлиқ; «Ҳамиша мулкгирлик дағдагаси бор эрди» (36, II).
- Муллоёна** - илмий; «Муллоёна китоблар худ бисёр эди» (189, I).
- Мулози-мат** - хизмат қилиш, бўйсуниш; «Отасини ўзбак ўлтургандин сўнг келиб, менинг мулозиматимда учтўрт йил бўлди, сўнгра ижозат тилаб, Кошгарга, хон қошига борди» (39, II).

Мулоқи бўлмоқ	- учрашиб қолмоқ, дуч келмоқ; ...«йўлда Бадиuzzамон мирзоға ва Зуннунбекка мулоқи бўлуб, борчалари бориб Ҳирида Султон Ҳусайн мирзоға мулозамат қилдилар» (123, I).
Мулоқот	- учрашиш, йўлиқищ; «Мургобта мирзолар била мулоқот қилганда, Қози Иҳтиёр ва Муҳаммад Мир Юсуф била келиб мени кўрдилар, ...муфрадотни тилали, битидим. Ўшал мажлисда муфрадотни ўкуб қавоидини битиб, нималар битиди» (137, I).
Мултафит	- аҳамият бериш, эътибор қилиш; «...беклар бу сўзларга мултафит бермай, дурушт жавоблар айтиб, илгарига кўчтилар» (42, I).
Мулҳақ бўлмоқ	- қўшилмоқ; «Астроболқа борғон черик ҳам келиб, ушбу кун мирзоға мулҳақ бўлди» (66, I). «Ул фурсат Қанбар Алибек Ҳисор ҳокими Султон Абусаъид мирзонинг ҳукми била Ҳиндустон черикини чериклаб, Ироққа мирzonинг сўнгича борадур эди, Султон Маҳмуд мирзоға мулҳақ бўлди» (48, II).
Мулҳид	- динсиз, эътиқодсиз; «Ушбу ўтгуз-қирқ йилда Шаҳбоз қаландар отлиқ бир мулҳид бор экандур...» (165, I).
Мумтад бўлмоқ	- чўзилмоқ, узаймоқ; «...Хожа Калон мусоҳиб эди. Бажаврда турмоги мумтад бўлди» (182, I).
Мумтоз айламоқ	- обўсини кўтармоқ; «Иноятлар ва шафқатлар била сарафroz қилиб, ақрон ва амсолидин мумтоз айладим» (219, I).
Мунъакс	- аксланувчи; «...ойинадек ҳар нима мунъакс бўлур» (35, II).
Мунаж- жим	- юлдузшунос, астролог; «Муҳаммад Шариф мунажжимким, не навъ шумнафаслар суруб эди, филҳол муборакбодга келди. Фалаба сўкуб, ичимни холи қилдим» (229, II).
Мунақ- қаш	- нақшланган, безатилган; «Бўйнидин қуий орқаси сариқ ва тўтаги ва кўк ва бинафша ранглар била мунаққаш воқиъ бўлубтур» (200, I).
Мунг	- 1) қийинчилик; 2) ғам, алам, қайфу; «Сўзга мунги йўқ эди» (130, II).

- Мунгуз** - шоҳ; «Мунгузи бугу мунгузидек шохчалиқдур, вале кичикрактур» (199, II).
- Мунжар бўлмоқ** - бориб етмоқ; «Охир оталиқ, ўғуллук орасида бу гуфтугўйлар анга мунжар бўлдиким, отаси отасининг устига ва ўғли ўғлининг устига Балх ва Астрободқа черик торгтилар» (57, I).
- Мункасир** - кечикиш, ортга сурилиш, камайиш; «Навкари-нинг улуфаси асло мункасир бўлмас эди» (48, I).
- Мункир** - рад этувчи, қабул қилмовчи, тонувчи, инкор этувчи; «Хат битимоқдин ва бизни тиласмоқдин мункир бўлуб, рустоиёна ва дурушт жавоблар ийбордилар» (256, I).
- Муножот** - ёлвориш, ялиниш; «...бошимни муножотқа қўюб, тилак тилайдур эдимким, кўзум уйқуга борибтур» (99, II).
- Мунофарат** - бир-биридан нафратланиш; «Биз аввал Аграга келганда, бизнинг эл била бу элнинг орасида гарис мунофарат ва мунофарат эди» (210, II).
- Мунтахий** - охирига борувчи, тугалланувчи; «Ота тарафидин насаби Шайх Бурҳониддин қиличқа мунтахий бўлур» (64, I).
- Мунтақил бўлмоқ** - ўтмоқ, айланмок; «Тўрт-беш навбат ушмундоқ шиддаттинро ҳаштқа ва мاشаққаттин фарогатқа мунтақил бўлубтур» (86, II).
- Мунфаил** - уялмоқ, сиқилмоқ; «(Соқи Мұхсин) Хижил ва мунфаил бўлди» (253, II).
- Мунши** - ёзувчи, котиб; «Муншийларни тираб, буюрдўмким...» (221, II).
- Мунҳариф** - ўзгариш, носоғлик; «Беш-олти ойдин сўнг Ҳасан Яъқубнинг мизожи мунҳариф бўлуб, менинг ёвугимдағи киши-қаро била ёмон маош қила киришди» (47, I).
- Мунқалиб** - ўзгарувчанлик; «Гвалийарнинг кўргонининг ичидан Раҳимдодқа киши йиборурким, ҳар навъ қилиб, кўргонға ўзунгизни солингким, бу кишининг рапий мунқалиб бўлур, фосид хаёлдадур» (216, II).

Мунқатиъ бўлмоқ	- узилмоқ, ажрамоқ; «Баъзи ерларда етти-секкиз кўруҳ мунқатиъ бўлубтур» (198, I).
Мунқод	- тобе, муте; «Ҳиндустонниким мусаххар қилди, Хуросон таҳти анинг таҳти забтида эди ва Хоразм ва Дорулмурз салотини анга мутиъ ва мунқод эди» (195, I).
Муованат	- кўмаклашиш, ёрдамлашиш; «Атроф ва жавонибади подшоҳлар ва беклардин ҳеч навъ мадад ва муованат бўлмади, маъюс бўлуб солиб чиқтим» (38, II).
Муолажа	- даволаш; «Илдиздин ҳар турлук яра бўлса эди, осон муолажа қилур эди» (94, I).
Муомалат	- муомалалар; «Баъзи муомалатта шаръни бисёр риоят қилур эди» (128, II).
Муориз	- эътиroz билдирувчи, қарши сўз айтuvчи; «Чаҳоршанба куни, муҳаррам ойининг ўн еттисида Султон Аловуддин Саводий Султон Вайс Саводийнинг муоризи келиб, мулозамат қилди» (163, I).
Мураббий	- тарбиячи; «Ҳазрати Ҳожа Убайдуллонинг авлодининг орасида бу сабабдин таассуб тушти. Улуғи улуғига мураббий бўлди, кичиги кичикига муқаввий...» (54, II).
Мураввак	- сузиб тозаланган, тиниқ; «Мураввақ чоғирларни мажлис аҳли ҳам ҳайвон суйидек юта кириштилар...» (144, II).
Мурассаъ	- жавоҳир билан безатилган; «Мулло Биҳиштийдин Ҳиндолга мурассаъ камар ва ханжар ва мурассаъ давот, тагбанд ва «Бобурий хати»нинг муфрадотини йиборилди» (248, II).
Мураттаб	- тартибга солинган, тизилган; «Ул фурсаттаким, Панипатта черик элининг атроф ва жавонибини ароба ва шоҳ ва хандақ била мазбут ва мураттаб қилиладур эди...» (192, II).
Мурдорлик	- ҳазар қиласири иш, ёқимсиз амал; «Бу машиқатлиқтур ва мурдорлиғи ҳам бор» (198, I).

Мурид	- 1) тасаввуфда бирор шайхга эргашувчи, эшонга кўл берувчи; 2) талаб этувчи, истовчи, эргашувчи; «Ўицул аснола Шайх Муҳаммад Гавским, дарвеш кишиидур, хейли машғуллуғи ҳам бор, мурид ва асхоби ҳам бисёрдур, Гвалийарнинг қўргонининг ичидан Раҳимлодқа киши йиборурким, ҳар наъъ қилиб, қўрғонга ўзунгизни солингким, бу кишининг раъий мунқалиб бўлур, фосид хаёлдадур» (216, II).
Мурта- фиъ	- баланд кўтарилиган, юқори; «Агарчи ул хужра мундин муртафиъдур, валие бу хужра бисёр яхшироқ воқиъ бўлубтур. Тамом шаҳр ва маҳаллот обёғ остиладур» (35, I).
Муруват	- 1) одамтарчилик, сахийлик; 2) мардлик, жасурлик; «Муруваттин йироқ ва ҳамжиҳатликдин қироқ ишдир».
Мурур	- ўтиш жойи; «Баъзи дарёларнинг ва рудларнинг ёқаси пашакаал ёғинлари жиҳатидин обканаллар бўлубтурким, ҳар ердин ва муурур мутаззирдур» (198, II).
Мурғи жангал	- чангалзор қуши; «Бу жиҳатдин мурғи жангал дерлар» (202, II).
Мусаввар	- суратланган, сурати тортилган, тасвирланган; «Бу ўйнинг ҳар зилъи мусаввардур...» (144, I).
Мусав- види авроқ	- кўчириб ёзувчи, котиб; «Мусаввиди авроқ айтадурким, тўқуз юз ўтгуз еттида жумодиулаввал ойининг олтисида Чаҳорбогидаким, ўшул подшоҳ ўз кўли билан обод қилиб эрди, ҳоли мутагайир бўлуб, бу олами бевафони падруд қилди» (267, I).
Мусаввир	- рассом; «Мусаввирлардин Беҳзод эди, мусаввирлиқ ишини бисёр нозук қилди» (139, II).
Мусаддас	- 1) олти қиррали; олти каррали; 2) ҳар банди олти йўлли шеър; «... бу теганинг олти тарафида бир дафъя сариқ ва бир дафъя аргувоний гул хат-хат мусаддас шаклда очилибтур» (171, I).
Мусаллам тутмок	- маъқулламоқ; «...Эллик лак Маҳмудхон Нуҳонийга иноят қилиб, қолғонини ушбу Жалолхонга мусаллам тутулди» (259, I).

Мусаллас	- 1) уч қат, уч бурчакли; 2) май; «Наргиллинг пўстини артқоч, бир учида мусаллас уч тўшук ўрни зоҳир бўлур...» (205, II).
Мусаллит	- ҳоким, устун, зўр; «Яна бир Қутуқбегим эди. Султон Аҳмад мирзо ошиқликлар била олиб эди, асру кўп суюклик эди ва кўп мусаллит эди» (45, I).
Муссам- мам бўлмоқ	- тикланмоқ; «...бехузурлиқни ўткариб, қўргонни буткариб, бурунги азимат мусаммам бўлди» (124, II).
Муссам- ман	- бу ерда: саккиз қиррали; «Яна бу парча ерким, анбилий дараҳтлари ва мусамман ҳавз андадур, булардин сўнг улуғ ҳавз ва саҳне бўлди» (213, II).
Мусанна- фот	- гаснифлар, тузилган асарлар; «Ани учунким, Мир Алишер Навоийнинг мусаннафоти, бовужудким Ҳирида нашъу намо топибтур, бу тил биладур» (34, II).
Мусан- ниф	- китоб ёзувчи; «Биноий ҳам мусанниф эди» (140, II).
Мусаххар	- ўзига қаратмоқ, бўйсунлирмоқ; «...Тенгри таоло фазл ва қарами била Кобул ва Фазни мулк ва вилоятини бежанг ва жидол мұяссар ва мусаххар қилди» (107, I).
Мусаххар қилемоқ	- бўйсундириб бермоқ; «Ҳиндустонниким мусаххар қилди, Хуросон таҳти анинг таҳти забтида эди ва Хоразм ва Дорулмурз салотини анга мутій ва мунқод эди» (195, I).
Мускат	- далилли сўз; «Қари мабҳут мардак бир икки сўз оғзида-ўқ пуйпади, сўзлай олмади, муқобалада ҳам демай мундоқ мускат сўзларга не дея ҳам олғай эди» (188, II).
Мусмир	- самарали, мевали дараҳт; «Мусмир дараҳтиси бисёрдур, vale боғчаларида аксар бодом дараҳти-дур» (35, II).
Мусовий	- тенг, баробар; «Шайбоқхондек ғаним пайдо бўлубтур, мунинг зарари туркка ва мўгулға мусовидур» (90, I).

-
- Мусолаха** - яраш, сулҳ; «Ҳамиша элнинг сўзи бу эдиким, агар мусолаха жиҳатидин элчи борса, туркка тааллуқ вилоятларга музояқа қилмоғулари дур» (167, II).
- Мусоҳара қилмоқ** - ўраб олмоқ, қамал қилмоқ; «Уч-тўрт ой бу уч тарафдин Самарқандни муҳосара қилдуқ» (55, I).
- Мусоҳиб** - йўл суҳбатдоши; «Ов ва қушнинг роҳ ва равишини яхши билур учун Султон Ҳусайн мирзо аксар бу ишларни анга ружуъ қилур эди. Бадиuzzамон мирзонинг мусоҳиби эди» (133, II).
- Мустаъжир** - шошилувчи; «Омил ва мустаъжир ва коргузар тамом ҳиндуудур» (208, I).
- Мустаъмал** - амалда қўлланувчи; «Улуғбек мирзо бу расад била «Зики Кўрагоний»ни битибтурким, оламда ҳоло бу зиж мустаъмалдур» (60, I).
- Муставжиб** - лойиқ, муносиб; «Яна Мир Муҳаммад жолабонга Ганг дарёсига яхши кўпрук боғлағони учун муставжиби иноят бўлуб эди...» (245, II).
- Мустажих** - шод, хурсанд; «Кун туш бўла аъдо мағлуб ва мақҳур ва аҳиббо мубтаҳиж ва масрур бўлдилар» (193, II).
- Мустайд** - шай бўлмоқ; «...йигитлар мустайд бўлгунча Султонқули ва Бобоқули келтурди, ёғи босилди» (58, I).
- Мусталаҳот** - қоида, тартиб; истилоҳлар, атамалар; «Бу рубойини айтиб эдим, маҳмул қофиясида тараддудим бор эди, ул маҳалда шеър мусталаҳотига мунча татаббуъ қилмайдур эдим» (75, II).
- Мустамол бўлмоқ** - мойил бўлмоқ; «Баъзининг хотирига еттиким, Ҳасанхоннинг истимоласи жиҳатидин ўғлини йиборилса кўпрак мустамол бўлуб, хизматкорлиқни яхшироқ бажой келтурғай» (218, II).
- Мустаҳзар** - тайёр турувчи, ҳозиржавоб; «Улуми зоҳирияга бисёр мустаҳзар эди» (137, II)
- Мустаҳиқ** - лойиқ, муносиб, зориқувчи; «Бу синдурулғон олтун-кумуш суроҳий ва олотни мустаҳиқларга ва дарвешларға улашилди» (221, II).

Мустахсан	- таҳсин, олқиши; «...нега андоғ амрга иқдом ва эҳти мом қилимайким, қилғондин сўнг мустаҳсан дегайлар...» (142, II).
Мустакарри хилофат	- халифалик қарор топган ер, марказ, пойтахт; «Ва чун бу вилоят ҳам дохили мамолики маҳруса бўлди, азимати мустакарри хилофат қилдуқ» (264, II).
Мусҳаф	- «Куръон»; «Мусулмон ва одми ва дарвешваши киши эди. Ҳамиша мусҳаф китобат қилур эди. Шатранжни бисёр ўйнар эди. Куш илмини хўб билур эди...» (45, II).
Мусҳил	- сурги (дори); «...бу мараз учун мусҳил ҳам ичтим» (127, I).
Мутааззир	- қийин, мушкил; «Такоб била юрумай, тоғ била юрур хаёл қиласалар, убур мутааззирдур» (109, I).
Мутаайиин	- аниқ, маълум бўлиб турган; «...Бек Телба ... кўмак келмакка мутаайиин мутаяққин эди ...» (73, II).
Мутааллим	- аламли; «Басе мутаассир ва мугааллим бўлдуқ» (172, I).
Мутааллук	- тааллуқли; «Ҳазрати Хожа Убайдуллонинг мутааллуклариғаким, бурун харж ва таҳмилларда кўп фақир ва мискин аларнинг ҳимояти била зулм ва тааддидин халос бўлурлар эли, не жойи улким аларга мундоқ тақлифлар бўлгай, кўп таадди ташаддуд қила бошлади» (46, II).
Мутаариз	- баҳслашувчи, эътиroz билдирувчи; «Алишербекка хейли мутаариз экандур» (138, II).
Мутаас-сир	- таъсиrlаниш; «Алишербек сиррий сўзларни мирзоға гўщаки ғалаба айтти. Доғи дедиким: «Бу сўзларни унтунг!» Мирзо филҳол айттиким, «қайси сўзларни?» Алишербек бисёр мутаассир бўлуб кўп ийғлади» (57, I).
Мутаас-сир бўлмоқ	- таъсиrlанмоқ; «Бир кун ушбу ерда эканда, Хожа Абулмакоримким, бизнингдек жалойи ватан бўлуб саргардан эди, мени кўра келди. ... мутаассир бўлуб бизнинг ҳолимизға риққат қилиб, фотиҳа ўқуб борди» (67, I).

-
- Мутааф-фин** - ёмон, ёқимсиз, кўланса ҳидли; «Ҳавоси бисёр мутааффиндор...» (35, II).
- Мутабар-рак** - табаррук, қутлуг саналган, шарафли, муқаддас; «Мутабаррак мазорат Фазнида бисёрдур» (113, II).
- Мутаваж-жих** - йўл олмоқ, юзланмоқ; «Туркман ҳазорасининг кўпраги Дарайи Хушта қишилагон экандур, аларнинг устига мутаважжиҳ бўлдук» (126, I).
- Мутавал-лид бўлмок** - туғилмоқ; «(Бек Вайс) Одина кечаси шаввол ойининг йигирма учидаги мутаваллид бўлғондур» (215, I).
- Мутават-тин** - турғун яшовчи; «...мунда ҳам вилоят ва кентларда мутаваттин элларнинг қабила-қабила отлари бўладур» (208, I).
- Мутавах-хим** - қўрқсан, хавфсираган; «Чун Мирзохонга кирган сипоҳий ва раият ва мўгул ва чигатой мутаваҳҳим ва музабзаб эдилар» (152, I).
- Мутаво-тири** - тилга тушган, маълум бўлган, ёйилган; «Иброҳимнинг ўрдусидин ҳам мутавотир хабарлар кела бошлиди ким...» (191, I).
- Мутадай-йин** - диндор; «(Қосимбек) мусулмон ва мутадаййин ва муттақий киши эди... Хейли мутояба қилур эди» (41, II).
- Мутазар-рири** - эътиrozли, баҳсли, баҳслашувчи; «...Самарқанд подшоҳи Султон Аҳмад Мирзо ва мўгул улусининг хони Султон Маҳмудхон, чун Умаршайх мирзонинг бадмаошлигидин мутазаррир эрдилар...» (37, I).
- Муталаф-физ бўлмок** - талаффуз қилмоқ, айтмоқ; «...икки ёнида қизил ҳатте тушубтур, тавре қичқиуруким: «Шир дорам шакарак» анинг унидин масмуш бўлур, «шир»ни қитдек айтадур, «дорам шакарак» худ дуруст муталаффиз бўладур» (201, II).
- Мутамак-кин** - макон қилмоқ, ўринлашмоқ, маҳкам турувчи; «...ўз фикримизни қилиб, ўшул равиш била ясов ясадукким, гулга мавкиби хоссамиз мутамаккин бўлуб, ўнгга Чин Темур Султон ва Мирзо Сураймон ...ва ўзга умаролар била муқаррар қилдук» (263, II).

- Мутамаррид** - бўйсунмовчи; «Черик эли етган била-ўқ афғонларнинг сингирини ушатиб, юз - икки юз мутамаррид афғонларнинг бошини кесиб келтирди» (130, II).
- Мутанаббих** - огоҳ бўлмоқ; «Ул даргоҳдин осий бандаларга бу навъ танбиҳлар давлатедур эзим, ҳар банда ҳамким, мундоқлардин мутанаббиҳ бўлгай саолатедур жасим» (185, II).
- Мутанаффир** - нафрлатаниш; «Чун менинг шаънимда бу эмас эдиким, ога-ини ва уруқ-қаёштин ҳар неча изойлиқ воқиъ бўлса, мендин мутанаффир бўлнайлар» (103, I).
- Мутаоқиб** - кетма-кет; «Мутаоқиб бу мазмун билан хатлар келди» (63, II).
- Мутараддуд** - иккиланиш, тараддуд, беқарорлик; «Биз бу ҳолатта мутараддуд эдук, турмоққа буларга хейли эътимолдуқ йўқ эди» (95, II).
- Мутасарриф** - тасаррuf этувчи, эгалик қилувчи, бошқарувчи; «Шоҳрухияни фириб била олиб, неча маҳал мутасарриф бўлуб эди» (38, I).
- Муташарриъ** - шариат қонунларига риоя қилувчи; «Бисёр муташарриъ подшоҳ эди, толиби илмлиги бор эди... доим мусҳаф китобат қилур эди» (196, I).
- Мутаҳайир** - ҳайратда қолган, тонг қолган, ҳайрон; «Оғасининг мундоқ енгил келганидин ... мутаҳайир бўлуб тура қолди» (73, II).
- Мутаҳайирлиқ** - ҳайрон бўлиб қолишилик, ўйланиб қолиш; «Мундоқ мутаҳайирлиқ ва саргардонлиқта бу хабар келган била ҳеч андиша ва тавақкуф қilmай ўшал замон-ўқ ким,... Марғинонга... мутаважжиҳ бўлдум» (67, II).
- Мутаъаллим** - алам-афсус-надомат; «Басе мутаассир ва мутаъаллим бўлдук» (172, I).
- Мутаҳаррик бўлмоқ** - қимирламоқ, ҳаракат қилмоқ; «Дедиларким, Фазнининг кентларида бир мазор бордурким, саловот айтғоч, қабр мутаҳаррик бўлур» (113, II).

Мутагаййир бўлмоқ	- ўзгармоқ; «Ҳар қачон бу воқиъайи ҳоила хотиримга келса, бехост ҳолим мутагаййир бўлур» (218, I).
Мутагалиблик	- зўрлик билан қўлга олиш; «Тарбият кардаларидин Мир Алибекнинг ўғлонлари... мутагалиблиқ била ... мазкур бўлғон Ҳиндустондағи вилоят ва парганаларга мутасариф бўлуб эдилар» (166, II).
Мутаяққин	- бирор ишни амалга оширишга мойиллик; «...Бек Телба... кўмак келмакка мутааййин мутаяққин эди...» (73, II).
Мутиъ	- бўйсунувчи; «Султон Али мирзога хейли мутиъ ва мунқод эмас эди» (37, II).
Мутлиф	- исерофчи; «Бебок ва мутлиф киши эди» (135, I).
Мутояба	- ҳазил, мазах, қизиқчилик; «...Алишербек оёғини узатур. Бинойнинг (орқаси)га тегар, Алишербек мутояба била дерки...» (138, II).
Муттасил	- узлуксиз, доимий; «Ери муртафиъ, оқар суйи муттасил, ҳавоси қишлоар мұтадил, боғнинг ўртасида бир кичикрак пушта воқиъ бўлубтур» (110, I).
Мутта- фиқул- калима	- бир оғиздан; «Ранаа Сангаани мунча тасаввур қилилмас эди, борча муттафиқул-калима арз қилдиларким, Ранаа Сангаа йироқроқтур, маълум эмаским ёвуқ ҳам кела олтай» (213, II).
Муттақий	- тақводор; «(Қосимбек) Мусулмон ва мутадайин ва муттақий киши эди... Хейли мутояба қилур эди» (41, II).
Муфас- сали	- тағсили, шарху изоҳи; «Яна Сайфий Бухорий эди. Ўқуғон китобларининг муфассалини элга кўрсатиб, муллолигини исбот қилур эди. ...яна бир девони ҳам борки, жамъи ҳирфагарлар учун айтибдур...» (138, II).

Муфаттин	- фитначи, иғвогар; «...бекларни чорлаб, машварат қилиб, бу муфаттин ва ёғийларнинг шўр ва фитнасининг дафъига мутаважжиҳ бўлмоқ ансаб ва авло кўринди» (235, II).
Муфора-кат имтиододи	- жудолик муддати; «Муфорақат имтиододи ўн йил бўлуб эди» (38, II).
Муфра-дот	- ҳарф, ёзув алфавити; «Ўшал мажлисда муфрадотни ўқуб қавоидини битиб, нималар битиди» (138, I).
Муфрит	- изгиринли, кучли; «Қишилар агарчи қори аксар улуғ тушар, vale мұфрит союғи йүқтүр» (108, II).
Мухола-фат	- душманлик, қарама-қаршилик; «Ушбу йил Султон Али мирзо билан Мұхаммад Мазид тархоннинг орасида мухолафат тушди» (75, II).
Мухолиф	- душман, тескари, қарама-қарши; «...ўшул шанба Али Дўст тағойи Андижон қалъасини мухолифларга берибтур» (63, II).
Мухотаб	- фахрий ном; «...Султон Маҳмуд хитоби била мухотаб бўлди» (251, II).
Мухотаб килмоқ	- хитоб қилинган; ундалган; «Мулло Алихонни мухотаб қилиб, ул қитъани Турдибекдин Мулло Алихонға йиборилди» (232, I).
Мухотара	- хавф, хавфли; «Менинг онам хоним бехузур бўлдилар, хейли ёмон бехузурлук эди. Маҳкам мухотара ўткардилар» (86, II).
Мухта-лиф	- хилма-хил; «Мухталиф ақвом Кобул вилоятида бордур» (109, I).
Мухтасар	- қисқа, ихчам, шинам; «Мухтасар вилояттүр, ошлиғ ва меваси фаровон» (34, I).
Муча	- амал; «Яна бир Аҳмад Ҳожибек эди. Обогаси Жонибек ўлгандин сўнг, анинг мучасини бериб Самарқандга йиборди» (45, I).
Муш	- сичқон; «Яна бир сичқон Нижковда бўлур эмиш, «муши мушкин» дерлар. Мушк иди андин келур эмиш. Ани мен кўрмайдурмен» (111, II).

-
- Мушар-
раф** - бу ерда: ноил, етишмоқ; «...сухбатларига бисёр мушарраф бўлуб эди...» (37, II).
- Мушах-
хас** - аниқланган, гавдалантирилган; «Мушаххас хотирда қолмағон учун машруҳ битилмади» (200, II).
- Мушоба-
ҳат** - ўхшашлик; «Кобул тавобии гармсерлар агарчи баъзи ишта Ҳиндустонга мушобаҳати бор, баъзида йўқ» (197, I).
- Мушо-
бих** - ўхшаш, монанд; «Яна кейладур... Барги амонқаронинг баргига мушобиҳдур» (203, II).
- Мушриф** - туташ; ёндош; «Тамом аргувонларга мушриф, аргувон гули очилғон маҳалда мунча ер маълум эмаским, оламда бўлғай» (113, I).
- Муштазан** - олишиб кетадиган, муштлашувчи (урушқоқ одам ҳақида); «Эли сорттур ва муштазан ва пуршару шўр элдур» (35, II).
- Мушфи-
қона** - меҳрибонларча, шафқатли; «...не маъқул узр айта оладурлар, не мушфиқона сўрмоқ тарҳин сола оладурлар...» (151, I).
- Мұтамад** - ишончли, қониқарли нарса; «Черик элининг илигига мұтамад нима тушмади» (165, I).
- Муль-
тариф** - эътироф, иқрор, тан олиш; «...бу сўз мазкур бўлғоч, чун маъқул эди, мұтариф бўлуб, таъзимни хотирхоҳ қијдилар» (143, I).
- Муқаввий** - куч-куват, мадад берувчи; «Бу лимудек муқаввий меъдадур, норанждек музъиф эмас» (206, I).
- Муқай-
йим** - баҳоловчи, баҳо қўювчи; «...бир муқаййим мунинг қийматини тамом оламнинг икки ярим кунлук харжи дебтур...» (194, II).
- Муқарраб** - яқин турувчи, дўст; «Умаршайх мирзо қошида сўнгратлар хейли муқарраб бўлуб эрди» (42, I).
- Муқаррар** - қарор; «Қўҳатни чопқанда мундок муқаррар бўлуб эдиким, Бангац ва Банну навоҳисидағи афғонларни чопиб, Нагар йўли била ё Фармул йўли била ёнилғай...» (119, I).

Муқатташ	- парча; «Бу жиҳаттин Муқатташ дерларким, қитъа-қитъа йигочларни тарош қилиб, ислимий ва хитоий нақшлар солибтурлар...» (60, I).
Муқобала	- қарама-қарши туриш; «... муқобала бўлур маҳалда кейин-ўқ қолдилар» (72, II).
Муқова-мат	- қаршилик кўрсатиш; муқовамат қилмоқ-қаршилик кўрсатмоқ; «Душман бисёр қавий, биз кўп заиф, не маслаҳат қилмоққа эҳтимол, не муқовамат қилмоққа мажол» (159, I).
Муқотала	- одам ўлдириш; «...Тенгрининг каломи оти-ла онт ичмак керакким, ҳеч ким бу қитолдин юз ёндурур хаёл қилмагай, то бағандин жони айрилмагунча, бу муҳораба ва муқоталадин айрилмагай» (223, I).
Муқтадо	- пешво, бирор зргашадиган; «Фарғона вилоятида бу табақа муқтадо ва шайхулислом ва қози бўла келгандурлар» (64, I).
Муғлак	- чалкаш, тушунилмайдиган; «Хатингни худ ҳар тавр қилиб ўкуса бўладур, vale бу муғлақ...» (244, I).
Муғаллаз	- 1) маҳкам; 2) ғализ; «Мусҳафдин муғаллаз онтлар ичтилар» (98, I).
Муғаллат қилмоқ	- кўзни чалғитмоқ, алдамоқ; «Бу жиҳатдин бაъзи ичкиларни ва чухраларни дарвозада қўюлдиким, гумонлиқ кишини ахтаргайларким, Фозихон муғаллат қилиб, чиқмагайким, куллий гараз ул эди» (188, II).
Мутаго- йир	- ўзга, бошқа, фарқланувчи; «Мунча муҳталиф ақвом ва мутагойир алфоз маълум эмаским, ҳеч вилоятта бўлгай» (109, II).
Муғоярат	- ўҳшамаслик, зиллик, қарама-қаршилик; «Биз аввал Аграга келганда, бизнинг эл била бу элнинг орасида гариб муғочрат ва мунофарат эди» (210, II).
Муҳав- вата	- иҳота, тўсиқ; «Агарчи дарахт ва йигочи қолмайдур эди, vale муҳавватаси бор эди, Мирзохон анда ўлтурууб эди» (149, II).
Муҳаддис	- ҳадисшунос; «Яна Мир Жалолиддин муҳаддис эди. ...хейли муаммардур» (137, II).

-
- Мұхаррам** - ҳижрий йил ҳисобидаги биринчи ойнинг номи; «Вилояттин черикка келур отлиқ ва яёқни суруб, ул тараф, иш-кучга борғон навкар ва сипоҳийни йигиштуруб, Тенгрига таваккул қилиб, мұхаррам ойининг ўн секкизида Ҳофизбекнинг чорбогиға сафар қилдім» (70, I).
- Мұхарrik** - ҳаракатлантирувчи, құзғовчы; «Анда бисёр мұфаттин әллар бор, ... бизнинг мирзоларнинг орасида ҳамиша ёмонлық ва фитнага боис ва мұхарrik әдилар» (103, I).
- Мұхассил** - иш билгувчы; «Устод Алиқули била Мустафоға зарбzan отмоққа ва қазон құрмоққа, мүлжор қўпориб, ер ясамоқ учун қалин белдор ва кааҳарға мұхассиллар таъйин қилилди» (256, I).
- Мұхакқар** - арзимас, кичкина; «Мұхакқар вилояттур. Руди тўрт-беш тегирмон суйи бўлғай. Газнининг шаҳри яна тўрт-беш кенти ушбу сув била маъмурдур». (113, I)
- Мұхакқақ** - исботланган, текширилган, тўгри, ҳақиқат; «...не урушмоққа озим әдилар, не қўргон беркитмакка жозим, ҳеч ишни мушаххас қилмай, ҳеч ишининг қилурин мұхакқақ билмай саросимавор ўлтурууб әдилар» (153, II).
- Мұхим-
мот** - ишлар, зарурий нарсалар (бирлиги – мұхим); «Бу мұхиммөттин фориг бўлғондин сўнг, черик ва вилоётнинг тартиб ва насақи ва забт ва рабтиға иштиғол кўрсатилди» (43, II).
- Мұхит** - 1) океан; 2) айлана, атроф; 3) ўраб олинган, иҳота қилинган; «Фон тоғларининг орасида бир улуғ кўл тушубдур, мұхити тахминан бир шаръий бўлғой, тавр кўлидур...» (78, II).
- Мұхлик** - ҳалок қилувчы; «Мұхаммад Али жанг-жангнинг оёғиға ўқ тегди, агарчи мұхлик эмас эди, вале уруш куни ишга ярамади» (192, II).

Мұхораба	- уруш, жанг; «Барча Тенгрининг каломи оти-ла оңт ичмак керакким, ҳеч ким бу қитолдин юз ёндуур ҳаёл қилмагай, то бадандин жони айрилмағунча, бу мұхораба ва муқоталадин айрилмағай» (223, I).
Мұхосара	- қамал қилиш, құршаб олиш; «Буюрилдиким, икки-үч ерда сарқұблар ясаб, нақблар солғайлар. Қалъагирлиқ асбобига бажидл машыгүл бўлғайлар. Мұхосара имтиоди қирқ кунга тортти» (51, II).
Мұхо- фазат, мұхофиз	- химоя, мұхофаза құлувчи, қўриқловчи, посбон; мұхофазат қылмоқ - қўриқламоқ; «Фармон бўлдиким, Эсан Темур Султон, Тўхта Бўға Султон, Бобо Султон, Оройишхон, Шайх Гурган бу кемалар ўтган ерда туруб, кемани мұхофазат қилғайлар» (257, II);
Мұхрдор	- мансаб, амал номи; «Отам ҳам риоят қилиб, мұхрдор қилиб эди» (56, I).
Мұхриқ	- куйдирувчи, қиздирувчи; «Ушбу кун Дўстбекка мұхриқ иситма бўлди» (171, II).
Мўлжор	- душман ўқидан сақланиш учун ясалған тупроқ уюми; «Устод Алиқули била Мустафога зарбзан отмоққа ва қазон қурмоққа, мўлжор қўпориб, ер ясамоқ учун қалин белдор ва каҳаарға мұхассиллар таъйин қилилди» (256, I).
Мұглак	- иоаниқ, тушунарсиз; «Хатингни худ ҳар тавр қилиб ўкуса бўладур, vale асру мұглакдур» (244, I).
Мўғлим	- шаҳватиараст; «Сайдим ... ихтилот ва ҳикояти ширин, хушхулқ ва ҳарроф ва ҳаззол киши эди, айби бу эдиким, гузаро фосиқ ва мўғлим эди...» (146, I).
Мўғулий бўрк	- мўғулча қалпоқ; «Ёзлар гайри девонда аксар мўғулий бўрк кияр эди» (37, I).

Н

Набз кўрмок	- текшириш учун томир ушламоқ; «Ва Мавлоно Юсуфи табибким, ани Хуросондин тилатиб эдилар, набз кўрмөддин ва ташхис қилмоғ аниңг иши эди» (267, II).
------------------------	---

Набот	- 1) кўкат, ўт, ўсимлик; 2) новвот (кўплиги – наботот); «Ҳиндустоннинг ҳайвонот ва набототини зикр қилғонда мазкур бўлғусидир» (170, II).
Наъл кафш	- кавуш; «Бир қатла бир шаш наъл кафшни ютуб эди» (202, I).
Наъш	- ўлик, жонсиз тана; «Дўстбекнинг наъшини Фазнига элтиб, сultonнинг равзасининг эшикининг олдида қўйдилар» (172, I).
Нависанда	- хат ёзувчи, котиб; «Панжшанба куни, рабиул охир ойининг тўртида мундоқ муқаррар бўлдики, Аградин Кобулгача Чақмоқбек Шоҳий тамғочининг нависандалиги била таноб ургай» (244, II).
Навкар	- 1) ходим, хизматчи, амирнинг хос хизматчиси; 2) жангчи йигит; «Изтироб ила отланиб, қошимдағи навкар ва савдар била қўргон азимати қилдим» (42, I).
Навоҳий	- атроф, теварак; «...Ҳасан Яъкуб Намозгоҳ навоҳисида чиқиб кўрушуб, сулҳуна қилиб ёндилар» (43, I).
Наврўз	- 1) эскича шамсий йил ҳисобида янги кирган кун бўлиб, марта ning йигирма бирига тўғри келади; 2) баҳор чоғи; «Наврўз ул ийдқа ёвуқ келиб эди» (120, I).
Навъ	- хил, усул; «Ўқор ва қарқара ва қўтонни ҳам таноб била қалин тутарлар, бу навъ қуш тутмоқ гайри мукаррардур» (116, I).
Нажосат	- нопок нарсалар; «Китобларда битибтурларким, Фазнида бир чашма бордурким, агар нажосат ва қозуротни бу чашмага солсалар, ўшул замон тўлғоқ ва тўғон ва ёғин ва чопрун бўлур» (114, I).
Нажҳат	- ютуқ, мудаффақият; «...бираиси буким нажҳати баланд эди...» (267, I).
Назир	- ўхшаш, монанд; «Алишербек назири йўқ киши эди» (132, II).
Назм қилмоқ	- тартибиға келтириш, териш; шеърий ифодалаш; «Сешанба кечаси, сафар ойининг йигирма еттисида ҳазрат Хожа Убайдуллонинг «Волидия» рисоласини назм қилмоқ хотиримға кечти» (242, I).

Назокат	- нозиклик, латифлик; «Эл назокатини давлатининг гуруридин тасаввур қилур эдилар» (132, II).
Нақд	- 1) қимматбаҳо нарсалар; 2) ақча, қимматбаҳо ва тайёр ашёлар; «Абусаъид Султоннинг навкари Мулло Тағойиға ва Меҳрихоним била ўғли Пўлод Султоннинг навкарлариға тугмалик чакманлар била қумош хилъатлар кийдурулди. Буларнинг ҳам фароҳўр ҳоллари нақддин инъом бўлди» (248, I).
Намоён	- кўзга кўринарли; «Қўчбекнинг бир писандида ва намоён иши бу эди» (85, I).
Намозгоҳ	- ийд намози ўқиладиган катта мачит (шаҳардан ташқарида); «Тонгласи намози пешиндин сўнг отланиб, Гвалийарнинг шимолий пушталарини ва Намозгоҳини сайд қилиб келиб, Гвалийарнинг Ҳаатий Пўл отлиқ дарвозасидинким, Раажа Ман Сингнинг иморати бу дарвозага пайвасттур, кириб Раажа Бикрамажитнинг иморатларигаким, Раҳимдод анда ўлтуруб эди; кеч намози дигар келиб туштум» (238, I).
Намозгу-зор	- намозхон; «Мусулмон ва намозгузор ва турк ва содик киши эди» (133, I).
Намози дигар	- аср намози вақти; «Одина куни, кеч намози дигар ош тортилар» (217, II).
Нар ва моя тевалар	- эркак ва ургочи туялар; «Бурунги ўрду эмас, таниғусиз ўрдуе бўлубтур; яхши тупчоқ отлар ва қатор-қатор нар ва моя тевалар ва хачирлар ва қумош раҳтлиқ ҳар зинлиқ моялар ва сақарлот ва маҳмал чодирлар ва шомиёналар ва ҳар уйда харвор-харвор сандуқлар» (158, II).
Наргис	- сарик, оқ рангли гулнинг бир тури, бўтакўз гул (очилган гули кўзга ўхшаб кетганидан бадиий адабиётда ўхшатиш йўли билан кўз маъносида ишилатилади); «Ўн – ўн икки кундин кейин, Мулло Хожаго мамзуж чоғирни наргис била берди, биринки қатла ичтим. Фойда ҳам қилмади» (173, II).
Нард	- шахмат ва шашкага ўхшаш ўйин; «...ҳамиша нард ўйнар эди» (37, II).

Нарм	- мулойим, юмшоқ; «Нарм жавоб айтиб, балки ул сари бўлғондек қилиб элчига рухсат берди» (47, I).
Насак	- тартиб, интизом; тарз, равиш; «...ҳар қайси бўлакнинг қайси ерда турушини, не йўсунлук юрушини муқаррар ва муайян қилиб ушбу тартиб ва насақ била бир курўҳча йўл келиб туштук» (223, II).
Насб	- бирор мансабга тайин этиш; «Сўнгра Шайхулислом ўзининг ерида ани насб қилди» (138, I).
Насойих	- насиҳатлар; «...ўзга ҳалойик ҳам бу насойихда бор эрдилар, бориси қабул қилиб, банд бўлдилар» (267, I).
Наср	- проза сўзининг арабча атамаси; наср - вазн ва қофиясиз оддий нутқ билан ёзилган бадиий прозаик асар. Навоийнинг «Маҳбубул-қулуб», Бобурнинг «Бобурнома» асарлари мумтоз наср намуналари; «Ва фазилат бобида камлиги йўқ эрдиким, назм ва наср ва туркий ва форсийни бебадал айтур эди» (267, I).
Насрин, настаран	- оқ рангда очиладиган бир хил гул; «Ҳар гўшада мақбул чаманлар, ҳар чаманда муважжаҳ гул ва настаранлар мураттаб ва мукаммал бўлди» (214, I).
Насси қотиъ	- қатъий ҳукм; «Чингизхоннинг тўраси насси қотиъ эмастурким, албаттга киши анинг била амал қиласай» (143, I).
Насх- таълиқ хат	- эски арабча ёзувнинг бир хили; «Насхтаълиқ хатини тавре битир эди» (42, I).
Нафир	- 1) карнай, овоз; 2) нола, фарёд, йиги; 3) нафратланувчи; «...нафирларни ва нақораларни бир йўли чаладурлар» (89, I).
Нафрин	- нафратлар; «Домани қиёматгача лаънат ва нафрин сазовори бўлди» (49, II).
Нахлистон	- экинзор, хурмозор; «Нахлистони шарқ саридур» (182, II).

Нашъа	- маст бўлиш, май ичиб ҳузурланиш; «...мен агарчи бу чоққача нашъа бўлғунча чоғир иртиқоб қилмайдур эдим, мастиқ ва сархушлук кайфияти ва ҳолатини камоҳақкуху билмайдур эдим, vale чоғир ичмоққа майлум бор эди ва бу водийни тай қилмоққа кўнглум тортар эди» (144, II).
Нашот	- хурсандчилик; «Бу мирзолар андоқ ифрат била фисқ ва айшга машғул эдиларким, отасидек кордида ва кордон подшоҳ тушчилик йўл келиб, рамазондек мутабаррак ва азиз ойға кечалик фурсат қолиб, отасидин ийманмай, Тенгридин қўрқмай, ҳануз иши чоғир ичмак эди – нашот била, мажлисоролиқ эди – инбисот била» (57, I).
Нақб	- ер ости йўли; «Буюрилдиким, икки-уч ерда сарқўблар ясаб, нақблар солғайлар...» (51, II).
Нақл қилмоқ	- дунёдин кўз юммоқ, вафот этмоқ; «Мир Сайид Али Ҳамадоний раҳматуллоҳ саёҳат қилиб келиб, Кунардин бир шаръий юқкорроқ нақл қилибтурлар» (111, I).
Нақлия улум	- ақлий илмлар, диний илмлар; «Арабия улумини ва нақлия улумини хўб билур эди» (137, I).
Нақора	- ногора; нақора вақти-тун ярми, ногора чалинадиган тун ярми; «Фирибомиз сўзлар била Султон Масъуд мирзони ўофил қилиб, Чагониёндин илғоб, нақора вақтида Ҳисор қўргонини қабай олдилар» (65, II).
Нақоҳат айёми	- касалдан янги тузалиб, парҳез очилмаган кунлар; «Нақоҳат айёмини ўбдан риоят қила олмадим, узулдум» (63, II).
Нақш ўткармак	- тарона ижро қилмоқ; «...Мулло Ёрак панжгоҳда мухаммас даврида боғлағон нақшини ўткарди» (181, II).
Нағамот	- нағмалар, созлар (бирлиги – нағма); «Шайхийдин яна бир нима ривоят қилдилар: нағамотқа андоқ мустаҳзар экандурким, ҳар нағмаким, эшитса, дер экандурким, фалонининг фалон пардаси мунга оҳангдур, vale хели иш боғламайдур» (140, I).

Наҳаж	- 1) йўл, усул, йўсин; 2) тўгри йўл, очиқ йўл, катта йўл; «Чун Султон Аҳмад мирзо мурожаат қилди, икки-уч манзилдин сўнг мизожи эътидол наҳажидин мунҳариф бўлуб, муҳриқ иситма тори бўлди» (43, II).
Неким	- барча, ҳамма; «Бир неча кундин сўйиг Узун Ҳасан ва Султон Аҳмад Таңбал Жаҳонгир мирзони олиб, неким бўлгон сипоҳий ва мўғулни йигиб, Андижон ва Ахсининг черикка чиқор кишисини черикка чиқариб, Марғинонни қабамоқ дояси била Марғиноннинг бир шаръисида шарқ сари Сапон отлиқ кентга келиб туштилар» (68, I).
Некном	- яхши ном; «Хотун сўзига кириб, ўзини некномлар чаргасидин чиқарди» (78, I).
Ниам	- неъматлар; «Кўрдингиз топтингиз экин анда, Ишрату айш бирла нозу ниам» (232, II).
Нигоҳ-дошт	- сақдамоқ; «.. Иброҳимнинг ўелиниким, хейли таззим ва эҳтиром била нигоҳдошт қилилур эди, чун мундоқ қасде бу табақадин содир бўлди» (218, I).
Килмок	
Нигунсор	- ағдарилган, бўйсундирилган; «Тенгрининг инояти била ... дўстларни шод ва душманларни нигунсор қиласиз, иншооллоҳу таоло» (243, I).
Нилуфар	- сувда ўсадиган катта баргли оқ ё сариқ очиладиган гул; «Нилуфарзорни сайр қилурда Шайх Гуран нилуфарнинг янги тухум боғлағонини келтурди» (255, II).
Нимарса	- нарса, буюм; «Мир Абдулқосимким, улуғ киши эди, арзга еткурдиким, ушмундоқ дардларга дармон будурким, яхши нимарсалардин тасаддуқ қилмоқ керак» (266, II).
Нимкора	- ярим-ёрти, чаала; «Ушбу кун паҳлавон Содиқ била Улуғ Авадий күштигир күшти туттилар. Содиқ нимкора йиқти» (262, I).
Нифок	- 1) икки юзламалик, мунофиқлик; 2) келишмовчилик; «Баъзи нифоқини ҳазлга ҳамл қилурлар эди, вале бечизе эмас экандур» (146, II).

- Нишон** - **1)** белги, аломат; **2)** тамга; **3)** дарак; **4)** байроқ; **5)** фармон; **6)** хат; «Бу фурсатта Шайбоқхоннинг нишонлари келди: юроймен, деб битибдур» (95, I).
- Нишона** - ўқ отиш учун қўйилган белги; «Мендин сўнгра Танбал Дўст Носирға ҳам қилич солғондур; бир нишона отими кейинимизча келдилар» (93, I).
- Никор** - гина, кудурат; «Агарчи бурунроқ ниқор ва кудуратлари бор эди» (140, I).
- Ниход** - **1)** хулқ, табиат, хислат; **2)** тузилиш; «Ва жавонгори майманат осорға Маҳдий Хожани ва Муҳаммад Султон мирзо ва Маҳдий Султонни ўели Одил Султон ва Абдулазиз Мироҳур ва Муҳаммад жанг-жанг ва Қутлуққадам қаравул ва Шоҳ Ҳусайн Ёракий ва Жонибек атка ва Ҳиндустон умароларидин Жалолхон ва Камолхонким, Султон Аловуддинни ўғлонларидин эдилар ва Алихон, Шайхзода Фармулий ва Низомхон Байана ва Мўмин атка ва Рустам туркман ичкилар билан ва ўзга баҳодурлар ва ғозийлар ихлос ниҳод билан урушга бел боғладилар» (263, II).
- Нобо-
йиста** - тўғри келмайдиган, ножоиз; «Абдулазиз дағи неча ҳукмни эшитмай, анвойи ношойиста ақвол ва нобойиста афъол андин содир бўлубтур» (262, I).
- Новак** - **1)** камон, камоннинг ўқи; **2)** мажозий маънода, киприк; «Мен дарвозанинг устидин новак отадур эрдим» (84, I).
- Новаҳм** - гуноҳдан қўрқмайдиган; «Эли шаробхўр ва бенамоз ва новаҳм ва кофирваш элдур» (111, II).
- Нодида/
нодийда** - кўролмас, кўрнамак; «Рустойи ва нодида киши, беш кунлук ўтар дунё учун мундоқ ёмон от қозғонди» (154, II).
- Нодирул-
аср** - даврида кам топиладиган киши; «Ва нодирул-аср Али Кули ўз улуси билан гулнинг олдида эди ва милтиқ ва зарбзан ва тош отмоқда ишлар қилур эдилар» (264, I).

-
- Ножу** - **1)** қарағай дарахти; **2)** мажозий маънода; хушкомат, тик гавда; «Тоғларида ножу ва чилгўза ва балут ва ханжак йиғочлари бисёр бўлур» (111, II).
- Номазбут** - номустаҳкам; «Мундин сўнг агар қўргон номазбут ё раийят номаъмур бўлса, ё захира бўлмаса, ё хазина тўлмаса, ул умдатул-мулкнинг бемуҳасилиғи ҳамл бўлгусидур» (249, II).
- Номарбут** - боғланмаган, қовушмаган, нообод; «Кобулнинг номарбутлугини битилиб эди...» (249, II).
- Номашрӯй** - шариатга хилоф; «Сайр асносида хотиримга еттиқим, ҳамиша тавба дагдағаси хотиримда бор эди, бу номашрӯй амр иртиқобидин аладдавом кўнглумда губор эди...» (221, I).
- Номурод** - тилагига стишмаган; «Ажаб фақир ва номурод ва бебаҳт киши экандур» (139, I).
- Номушах-хас** - аниқ эмас, номаълум; «Ўшул сайр асносида бир кун намози дигар билан намози шом орасида бир иничка номушаххас йўл била бир ўй тушуб борадур эди» (87, I).
- Норасида** - **1)** ёш бола; **2)** хом, пишмаган; «Ўзбаклар хонни Хўжандта шаҳид қилғонда, ани ва яна андоқ неча норасидани зойиъ қилдилар» (44, II).
- Норинж** - (*норанж шаклида ҳам келади*) апелсин; «Гармсерий мевалар, мисли норунж ва турунж ва амлук ва найшакар Ламғоноттин келтуурлар» (108, I).
- Норван** - қайрағоч; «Чорбоғда ҳам мартаба-мартаба ерларни сиёқ била тузатиб, яхши норванлар ва сарв ва сафедорлар тикибдурлар, хейли саромад манзилидур» (60, II).
- Носозкор** - тузатмовчи, номувофиқ қилувчи; «Неча қатла ҳам ким, замона ноҳамворлиғидин ва даврон носозкорлиғидин ва таҳт ва мулк ва навкар ва савдардин айрилиб, аларга илтижо этдим» (151, I).
- Нотавон** - **1)** ожиз, кучсиз, заиф, эпсиз, шудсиз; **2)** касал; бетоб; «Агарчи бадани нотавон эди, каломи марғуб эди» (129, II).

Ношо-йиста	- номуносиб, нолойиқ, ярашмаган; «Хизр хайлидин кўп ношойиста ҳаракатлар зоҳир бўлуб эди» (178, II).
Нокис	- нуқсонли, камчиликли; «Бу ул зижларга боқа ноқисроқтур» (60, I).
Ноҳамвор	- нотекис, қийшиқ, гадир-будир; «Яна хурмодур. ...танаси ноҳамвор ва бадрангдур» (205, I).
Ноҳам-пойлик	- қўллаб-куватламаслик; «Гоҳи бекларнинг сустрайълиғидин, гоҳи оға-инининг ноҳампойлиғидин Ҳиндустон юруши муссар бўлмас эди» (195, I).
Ноҳақшунос	- ҳақиқатга эътибор бермовчи, ноҳақлик йўлини қидиравчи; «Огаси Шайбонийхонга яхшиликлар қилғон жиҳатидин Шайбонийхон қошига борди. Ул ноҳақшунос су bemурувват ул яхшилиқларнинг муқобаласида ҳеч наън риоят ва шафқат қилмади» (46, I).
Нувл	- жонивор турининг номи; «Яна нувлдур, кишин жузвий кичикрак бўлгай. Йигочқа чиқар. Баъзи муш хурмо ҳам дерлар» (200, I).
Нужум	- юлдузлар (бирлиги — нажм); «Устурлоб ва нужумни яхши билур эди» (135, II).
Нузул қилмоқ	- юқоридан пастга туশмоқ, қўнмоқ; «Шикордин қайтиб, дорул хилофаға нузул қилдук» (265, II).
Нурул-айний	- кўз нури; «Бадахшонни ҳукуматига нурул-айний Муҳаммад Ҳумоюнга бериб эдик...» (264, II).
Нусрат	- 1) зафар, ғалаба; 2) ёрдам, мадад; «Ҳоло ушбу соат фатҳ ва нусрат сизнинг соридур» (100, I).
Нуфур	- қочиш, тарқалиш; «Нуфур қўллардин ҳам коргар била раҳрав киши ва от оттилар» (236, II).
Нукра	- кумуш; нукра олот-кумуш асбоблар; «...кўрганлар дедиларким, бурунғи яроғ била бу ярогнинг орасида тафовут магар тилла олот ва нукра олот бўлғай эди» (57, II).

O

Об	- сув; «Камоброқ ердур...» (61, II).
Обгир	- сув олинадиган жой; «Бу сувнинг атрофи тамом обгирдур» (60, II).

Обдузд	- тарнов; «Обдузд ушбу тарафда воқиъ бўлубтур» (71, I).
Обила	- чечак касали; пўрсилдоқ, қаварчиқ яра; «...вужудимда обила жароҳати пайдо бўлуб эди. ...бир румий Румда эмди пайдо бўлғон муолажани қилди. Мурчни сафол қазонда қайнатти, жароҳатни анинг иссиқ бухорига туттум» (252, II).
Обканд	- қуруқ сой, сув ўйган ерлар; «Буларнинг берк ерлари обкандлар ва жарлар бўладур» (168, II).
Обнус	- қора тусли қаттиқ ва хушбуй дарахт; «Обнус йигочининг оқи ҳам бўлур эмиш» (232, II).
Ободон	- бу ўринла; жўяли, ўринли, ақлга тўғри келадиган; «Мен Иброҳимбекка дедимким не қилмоқ керак. Озроқ яраси бор эди. Андинму эди, ё олдорагонидинму эди, ободон жавоб бера олмади» (96, I).
Обоға	- амаки; «... Бойсункур мирзо била бир туққон эди. Улугробини Султон Маҳмуд мирзо обоғаси Минучехр мирзонинг ўғли Малик Муҳаммад мирзога чиқариб эди» (49, I).
Обрўд	- катта ариқ; «Бу фасил сартосар эмас, обрўд маслаҳатига бу фасилни игиргандурлар» (239, II).
Обу тоб	- ҳолат, сиру-синоат; «Бу ер ва мулкнинг обутбини билур кишилар, алалхусус, Жанжўҳаким, Гаккарнинг қадимий душмани эди, арз қилдиким, Ҳаатий Гаккар оралиқта ёмон киши воқиъ бўлубтур. Йўлни ул урар, элни ул бузар» (169, II).
Обхона	- сув сақланадиган идиш; «Бу навбат яна бир обхона буюрдим...» (241, I).
Обхўра кишти	-сув ичиладиган идиш; «Бир улуқ шохидин бир обхўра кишти бўлди» (199, I) .
Обшор	- шаршара; «Чаҳоршанба куни, ойнинг ўн бешида Гвалийарнинг шарқи-жануби сори обшорниким, ...сайр қила бордим» (240, II).
Ови қуши	- овланадиган күшлар; «Ови қуши доғи кўп бўлур...» (34,II).

Овлок	- ов ери; «Аваттин етти-секкиз курўҳ юқкори Сару дарёсининг ёқасини овлоқ ер деб таъриф қилдилар» (237, II).
Овон	- вақтлар, замонлар (бирлиги – он); «Муҳосара овонида қўргон фасилининг устида ҳар кеча эврулур эдук» (84, I).
Одина	- жума (кун); «Одина куни, муҳаррам ойининг бешида фарз вақтида фармон бўлдуким, уруш нақораси чалиб, ҳар қайси ерлик-еридин юруб, қўргонга ёнишқайлар» (162, I).
Одми	- оддий, содда, тўғри; «Мусулмон ва одми ва дарвешваши киши эди. Ҳамиша мусҳаф китобат қилур эди. Шатранжни бисёр ўйнар эди,... Куш илмини хўб билур эди,...» (45, II).
Оёти каломий	- Куръон сўzlари, Куръон жумлалари; «Яна бир мазмун била, иқтибос учун оёти каломийни жамъ қилибтур» (131, II).
Ож	- фил суюги, фил тиши; «Ож бу тишларни дерлар» (199, I).
Озим	- ният қилувчи, юрувчи, кетувчи, сафарга чиқувчи; «...не урушмоққа озим эдилар, не қўргон Беркитмакка жозим, ҳеч ишни мушаххас қилмай, ҳеч ишнинг килурин муҳаққақ билмай саросимавор ўлтуруб эдилар» (153, II).
Озирган- моқ	- оз санамоқ, камсирамоқ; «Агар Комрон Балхни озирганса, арзадошт қилинг, иншооллоҳ, анинг қусурини ўшал вилоятлардин-ўқ рост қилғумиздур» (243, II).
Озиқмоқ	- адашмоқ; «Кечаси йўл озиқиб, Панжоб Шаҳнанинг шарқи-жануб сари пушталарда ва даштларда хейли саргардонлик тортилди» (175, I).
Оз-оғлок	- озгина; «Оз-оғлоқчаси тоқقا ёвуқ эди, тоқقا тортиб қутулди» (178, II).
Озурда	- озор чеккан, ранжиган; «Султон Масъуд мирzonинг бек ва ичкиси ва йигит-яланги озурда бўлуб эдилар» (65, I).

Ойин	- расм, одат, усул; «Улуғ ўғли Султон Масъул миrzоға оғаси Султон Аҳмад миrzонинг Оқбегим отлиқ иккинчи қизини тўй ва ойин била олон сочиқини келтурди...» (47, I).
Олат	- курол; «Яна бир олий иморати Пуштайн Кўҳак доманасида расаддурким, зиж битмакнинг олатидур. Уч ошёнлиқдур» (60, I).
Олдара-мөқ	- эсанкирамоқ; «Кўргон эли бисёр олдарадилар» (106, II).
Олида	- олдиди; «Одинапур қўргонининг олида, жанубий тарафида бир баландида тарихи тўқкуз юз ўн тўрғта бир чаҳорбог солдим» (109, II).
Олот	- асбоб, идиш; «Кўрада ё олотта қусуре бор экандур» (215, I).
Олачўқ	- капа, чайла; «Усрат бу мартабада эдиким, бизнинг орада икки чодир эди. Менинг чодирим волидамга тикилур эди. Манга ҳар юртта олачўқ ясар эдилар, олачўқда ўлтурур эдим» (102, I).
Олу	- олхўри ва шунга яқин бир неча хил мевалар номи; «Бухоро олусидек ҳеч ерда бўлмас, терисини сўюб қурутуб табарруклуклар била вилояттин вилоятқа элтарлар» (61, I).
Олу-болу	- олча; «Мен олу-булу ниҳолини келтуруб эктурубмен, яхши олу-булулар бўлди ва ҳануз тараққийда эди» (108, I).
Олуда	- булғонган, аралаш; «Неча исён била олудалигинт, Неча ҳирмон аро осудалигинт» (221, I).
Ом	- омма, кўпчилик, умумий; ом кенгаш-умумий кенгаш; «Ва бу асбоб ва олот тайёр ва мукаммал бўлғондин сўнг, тамом бекларни ва сўз билур ўбдан йигитларни даги кенгашга тилаб, ом кенгаш қилиб, раъйлар мунга қарор топтиким, Панипат шаҳредур, маҳаллот ва уйлари қалин, ҳар тараф маҳаллот ва уйлар бўлур, яна атрофини ароба ва тўра била беркитиб, туфангандоз ва яёқни ароба ва тўра орқасида таъйин қилмоқ керак» (192, I).

Омаду рафт	- борди-келди; «Бу жиҳаттин отаси Ҳасанхон зоҳирда омаду рафте қилур эди» (218, II).
Омизиш	- борди-келди; «Бу мирзолар агарчи сухбат ва ...омизишта тавре эдилар, vale ...жанг жадалдин қироқ эдилар» (143, II).
Оми	- саводсиз; «Ҳеч нимарса ўқуғон эмас эди, оми эди...» (44, I).
Омихта	- аралашган; «Эли коғирлар била омихта учун, агарчи мусулмондур, vale куффор русумини бажо келтуурлар» (111, I).
Онча	- у қадар, унча; «Ҳеч маҳал онча тартиб ва насақ била ясамайдур эдим» (156, II).
Ориза	- хасталик; «Рабиул охар ойида Султон Маҳмуд мирзоға қавий ориза юзланиб, олти кунда оламдин кечти» (48, I).
Орий	- холи, бўш, бехабар; «Ҳиндустон эли, агарчи баъзиси қилич чопқай, vale аксар сипоҳийлик роҳ ва равишидин ва сардорлиқ юруш-турушидин орий ва бебаҳрадурлар» (216, I).
Орият	- бирор нарсани вақтингча олиш; «...тиладукким, бу қиш орияти бергай, то анда ўлтуурб Самарқанд вилоятига илиқдан келганча эврушгайбиз» (66, II).
Оройиш	- зйнат, безак; «...кемаларга от кўюлди. Оройишхон бир кема ясатиб пешкаш қилди... Бу кемага «Оройиш» от кўюлди. Султон Жалолиддин тортқон кемага... «Гунжойиш» от кўюлди» (254, II).
Оромида	- тинч, осоийшта; «Бадиъуззамон мирzonинг мажлисини хейли таъриф қилурлар эди, филвоқиъ бегилу фаш ва оромида мажлис эди». (143, I).
Ороста	- безалган, зйнатланган, обод, саранжом; «Самарқанд шаҳри ажаб ороста шаҳредур» (60, II).
Ортмоқ	- юқлаб, ортиб кетадиган даражала; «Ҳар хазинада сандуқ-сандуқ ва танг-танг раҳтлар ва ортмоқ-ортмоқ ва қоп-қоп оқ тангалар, ҳар кимнинг ўтогида ва чодирида ҳар жинс ўлжадин бисёр эди...» (158, II).
Ортуқсилик	- устунлик; «Ҳеч тарафдин ортуқсилиқ бўлмади» (82, II).

Ос	- териси пўстин бўлалиган оқ тусли кичик ҳайвон; «Бир ос бўркумни йибордим» (87, II).
Осиб	- зиён, заар; «Жаҳонгир мирзо тепада. Улугбек мирзо солтон иморатлардин бир болохонанинг айвонида эди, зилзила бўлғоч, ўзини ташлади, осибе етмади» (124, II).
Осий	- гуноҳкор; «Беш кун ўтар дунё учун бир ўзи ўстурғон валинеъматзодасини кўр қилди. Яна бирини ўлтурди. Тенгри қошида осий ва халқ олдида марлуд бўлубдур» (49, II).
Осиқ	- фойда, наф; «Навкареким, бу таврдур, не осик, Не ишингга ярар, не ошқа қотиқ» (148, II).
Осойиш	- ором, фарогат; «...кемаларга от қўюлди. Бурунти бай-ри улуғ кемагаким... «Осойиш» от қўюлди» (254, II).
Осор	- 1) белги, нишон; 2) асарлар, белгилар (бирлиги – асар); «Ва жавонгори майманат осорга Маҳдий Хожани ва Муҳаммад Султон мирзо ва Маҳдий Султонни ўғли Одил Султон ва... Ҳиндустон умароларидин Жалолхон ва Камолхонким, Султон Аловуддинни ўғлонларидин эдилар ва Алихон, Шайхзода Фармулий ва Низомхон Байана ва Мўмин атка ва Рустам туркман ичкilar билан ва ўзга баҳодурлар ва гозийлар ихлос ниҳод билан урушга бел боғладилар» (263, II).
Осуда	- 1) юмшоқ, мулоим; 2) тинч, тинчланган; «Насухда бир навъ қовун бўлурким, «Исмоил шайхий» дерлар, териси сариқ, кемухтлуқ, осуда қовун бўлур,...» (65, I).
От бўгузи	- ем; «... vale от бўгузи ва қўк хавид бисёр эди» (121, II).
Отиғ/отик	- насиба, улуш; «Менинг оллим-отигим» (98, I).
Отни пошна килмоқ	- отни сёқ билан тепиб бормоқ; «...мен бу кишиларнинг устига отимни пошна қилиб еттим, тўхтай олмадилар, қочабердилар,...» (150, II).

- Отқулаш-
мок** - урушмоқ, ўқ отишмоқ; «Вале ҳар кунда бизинг ошилиқчи ва аларнинг ошилиқчиси отқулашурлар эди» (71, I).
- Офтобачи** - подшоҳларга обдаста тутиш вазифасини бажарувчи; «Юнусхон қошида офтобачилик қилди, сўнгра бек бўлуб эди» (42, I).
- Оҳшоми-
ўқ** - оҳшомдаёқ; «Ўшул душанба оҳшоми-ўқ кўчуб, Султонпур била Хожа Рустамнинг орасида солғон янги боққа тушулди» (184, II).
- Ошёна** - уй қавати; «Тарабхона боғчанинг ўргасида воқиъ бўлубтур, муҳтасарроқ имораттур, икки ошёналик,...» (144, I).
- Ошлиқ/
ошлиғ** - ғалла, дон; «Ошлиғи воғир меваси фаровон,...» (34, II).
- Ошлиқчи** - озиқ-овқат топиб келтирувчи; «Вале ҳар кунда бизинг ошлиқчи ва аларнинг ошлиқчиси отқулашурлар эди» (71, I).
- Ошу об** - меҳмондорчилик, зиёфат; «Миршоҳбек ошу об тортти» (176, I).
- Оқил** - ақдли, хушёр; оқила-ақдли аёл; «Хотунлар орасида раъй ва талбирда, менинг улуғ онам Эсан Давлатбегимча кам бўлгай эди, бисёр оқила ва мудабира эди» (47, I).
- Оқсоч** - канизак, чўри; «Фума ва гунчачи хейли бор эди» (40, II).
- Оғил** - қўйхона, кўтон; «Тонгласи кўчуб келурда буларнинг оғил ва олачуқларининг орасига кела туштук» (117, I).
- Оғритмоқ** - ранжитмоқ; «...аввал олғон хотуни Бека Султонбегим эди... Бадиъуззамон мирзо мундин тугуб эди. Кўп кажхулқ эди. Султон Ҳусайн мирзони кўп оғритур эди. Кажхулқлигидин мирзо батанг қелди, охир қўйди ва халос бўлди, не қилсун, ҳақ мирзо жониби эди» (131, I).

П

- Падруд
қилмоқ** - видолашмоқ, хайрлашмоқ; «...ўшул подшоҳ ўз қўли билан обод қилиб эрди, ҳоли мутагайирир бўлуб, бу олами бевафони падруд қилди» (267, I).
- Паёпай** - кетма-кет; «Бизга паёпай хабар келдиким, ғаним кишиси ёвуқ келди» (220, II).
- Паж-
мурда** - буришган, сўлғин; «Яна Ҳиндустонда тавре гуллар бордур: бир жаасундур... бир кунда-ўқ пажмурда бўладур» (206, II).
- Пайваст** - туташ; «Оби Истодаға етдук. Фарид улуғ сув назарға келди. Ул юздаги даштлар худ асло кўринмайдур. Сув осмон била пайваст кўрунадур» (121, II).
- Пайдар-
пай** - кетма-кет, узлуксиз, туташ; «Гурди Муҳаммадқа ҳам мастрлар тўла-тўла аёқларни пайдарпай бериб, оз фурсатда масти лояйқул қилдилар» (168, II).
- Пайдоку-
нанда** - топарман, топиб келувчи; «Бовужуди турклук маҳқам пайдокунанда эди, нечукким пайдо қилур эди, яхши ҳам харж қилур эди» (49, II).
- Пайкон** - камон ўқи учидаги метал парча; «Хат ва тасвир ва ўқ ва пайкон ва зиҳигир ҳар нимага илиги часпондур» (40, I).
- Пал** - вақт бирлиги; «Яна ҳар гарийни олтмиш бўлубтурлар, ҳар бирини пал дебтурларким, бир кеча-кундуз уч минг олти юз пал бўлгай» (208, I).
- Паймо-
йиш
таноби** - масофаларни ўлчайдиган иш; «Мўгулбек ҳар кўчта паймойиш таноби била тўғри йўлни таноб ургай» (253, I).
- Памуғ** - момиқ, пахта; «Ва ғаним илик кўнглидин юб ва умр памугуни куйдуруб, ...ўзларини яқин ҳам тегуздилар» (264, I).
- Панжгоҳ** - чолғу мақомларидан бири; «Якшанба куни, ойнинг ўн олтисида сабухий қилиб, хушёр бўлуб, маъжун ихтиёр қилғонда Мулло Ёрак панжгоҳда мухаммас даврида боғлагон нақшини ўткарди» (181, II).

Панир	- пишлоқ; «Али Масжидқа тушганда... ошлиқ ўн қўй, икки харвор гурунч, секкиз улуғ панир пешкаш келтурди» (171, II).
Паноҳ	- 1) сигиниш; суюниш; 2) бошпана; 3) суюнчиқ; ҳомий; «Чашма бошидин олти-етти қари қўйироқ тошларни қалаб, гусл қилғали паноҳе қилибтурлар» (182, II).
Парво- начи	- подшоҳнинг бош котиби; «Ул фурсатта Маждиддин Мұхаммад парвоначи эди, Мирак дерлар эди» (136, II).
Парворий товуқ	- семиртирилган товуқ; «...парворий товуги ва қози бисёр бўлур» (61, I).
Парвори қилмоқ	- семиртириш учун боқмоқ ёки сақламоқ; «Қишлоар товуқни бисёр парвори қилурлар» (111, II).
Паришон	- беҳуда, тутуриқсиз; тарқоқ; «Ул жамъи бесаодати жоҳил насиҳатни қабул қилмай, паришон жавоблар йибордилар» (161, I).
Паришон- гўй	- беҳуда сўзловчи; «Қанбар Али мўғулким, зикри мукаррар келибтур, паришонгўй киши эди, анинг автори Боқибекка ёқмади» (104, I).
Партол- мартол	- сафарда олиб юриладиган йўл анжоми; «Кейин қолғон киши-қаро партол-мартолни олди» (58, II).
Парҳиз- кор	- тақводор, сақланувчи; «Бисёр мутгадаййин ва муттакий ва парҳизгор киши эди» (113, II).
Пашакаал	- мавсумий ёмғир; «Айни пашакаалда қазмоққа машғул эдилар, неча навбат йиқилди, муздуруларни бости» (214, I).
Паҳр	- бир кеча-кундузнинг саккиздан бири, уч соатли вақт; «...кечанинг уч паҳари бўлғой эди, баяқбор таблбоз уни ва сурон чиқти» (91, II).
Пеша	- хунар, касб; «Бу йўсунлуқ нолойиқ пешадин кўнглумни тиндуруб, қаламни синдурдум» (185, II).
Пешгах, пешгоҳ	- 1) уйнинг тўри; 2) бинонинг олд томони; «Баъзи бутхона мадраса вазълиқ, пешгоҳида улуқ ва баланд гунбаз...» (240, I).

Пешкаш	- совға-салом; «Бу сувдин ўтуб Кўҳнаноний била Саридеҳ бандидин ўтуб, Фазнига келдук. Жаҳонгир Мирзо бир-икки кун меҳмондорлик қилиб, ошилар тортиб, пешкашлар қилди» (122, I).
Пешойи	- қабила номи; «Пир Султон отлиқ пешойи бошчи эди, қарилиғидинму ё олдорағонидинму, ё қорнинг улуғелиғидинму, йўлни йўқотти, бошлай олмади» (146, II).
Пешрав	- асар ва куйларнинг бошланиши, кириш; «Хейли нақш ва пешрав ва ишлар боғлабдур» (140, I).
Пештоқ	- гумбаз, қубба; «Ўзига девон ўлтурур учун бир улуг пештоқ ва яна ўнг ёнида ва сўл ёнида тавочи беклари била девон беклари ўлтуруб девон сўрар учун, икки кичикрак пештоқ қилибтур» (61, I).
Пешхона	- Қабул қилиш уйи, қабулхона, кираверишдаги уй олди; уй ёки эшик олдига тутилган парда; «Мен хиргоҳ ичида китобат қиласур эдим, коғаз ва ажзори йигиштурғунча фурсат бўлмади, хиргоҳни пешхона била-ўқ менинг бошимга йикти» (259, II).
Пиёзий, биёзий	- жанг қуроли; «Яна бир навбат ҳам, Хиёбонда Пули Магокта Абулқосим кўхбур пиёзий тегурди» (56, I).
Писандида	- сайдланган, сара, яхши, мақбул; «Қўчбекнинг бир писандида ва намоён иши бу эди» (85, I).
Поён	- охир, сўнг; чегара, паст; поён топмоқ-тугалланмоқ, тамом бўлмоқ; «Барчадин поён оброқдур» (61, II).
Пойгоҳ	- отхона; «Яна бир расм будурким, хизона ва пойгоҳ ва мулк салотинининг жамиъ байтутотининг қадимдин муқаррар ва муайян танлари парганаалар бордурким, ўзга ерга асло харж бўлмас» (196, II).
Пок	- тоза; «Эли тамом сунний ва покмазҳаб ва муташарриъ ва мутадайийин элдур» (59, I).
Полон	- тўқим; гайри муқаррар полон-ажойиб, галати тўқим; «Биноий Ҳиридин азимат қилур вақт эшаги учун полондўзга гайри муқаррар полоне буюрур...» (138, II).

Полондўз	- тўқим тикувчи (юқоридаги мисолга қаралсин);
Полуда	- таом тури; «Чирўнжийнинг мағзи гирдтур, полудага ва ҳалволарға солурлар» (205, I).
Пора	- парча, бўлак, қисм; «Етти пора қасабаси бор; беши Сайхун суйининг жануб тарафида, икки шимол жонибида» (34, II).
Пос	- 3 соат, кеча-кундузнинг 8 дан бир қисми; «...икки пос бўлуб эдиким, Кобул сувининг ёқасиға келиб, озроқча уюхладук» (178, I).
Потр	- хушвоз (қўшиқчи) аёл; «Қалин потрлар ҳам келиб, раққослиқ қилдилар» (246, I).
Почи	- етказувчи; «Ойнинг йигирма бирида бир ҳиндустоний почи Комроннинг ва Хожа Дўст Хованднинг арзадоштларини келтурди» (217, I).
Пошна қилмоқ	- оёқ кийим пошнаси билан от биқинига ниқтамоқ; «Бу кишиларнинг устиға отимни пошна қилиб еттим» (150, II).
Пуйпа- моқ	- пўнгилламоқ, тўнгилламоқ; «Қари мабҳут мардак бир-икки сўз оғзида-ўқ пуйпади, сўзлай олмади» (188, II).
Пур	- тўла, кўп; пур машаққат-кўп машаққатли; «Бисёр пурмашаққат йўлдур» (108, II).
Пур- анвөъ	- кўп турли, хилма-хил; «Бу (маймун) ҳам пуранвөъ бўлур» (200, I).
Пургард- лиқ	- серчанглик; «Юртнинг пургардлиғидин оролда-ўқ ўлтрудум» (261, I).
Пургўй	- сергап, bemaza; «Мулло Муҳаммад Парғарий кўп ҳикоят қилдиким, онча пургўйлуқ қилиб эди» (186, I).
Пурдағ- даға	- дағағали, кўп ташвишли; «Кўрдумким, бу жиҳаттин Халифа бисёр мутараддуд ва пурдағдаға» (234, II).
Пурзавқ	- серзавқ; «...ҳавошиси ва йигит-яланги бисёр пурзавқ ва пурзеб бўлур эди» (57, I).
Пурзеб	- сербезак; «Туюрдин: бир товусдур. Пурранг ва пурзеб жониворедур» (200, I).

Пуркор	- 1) ишчан, чаққон; 2) банд, иши кўп; 3) айёр, маккор; «Бу мардаклар пуркорлиқ қилиб, яна манга айтадурким, Қодирбердидин хабар олмагунча худ бу ердин тебраб бўлмас...» (99, I).
Пурмар-дум	- сер одам, аҳолиси кўп; «Ҳиндустон мамолики васеъ ва пурмардум ва пурҳосил вилоят воқиъ бўлубтур» (196, I).
Пурма-шакқат	- сермеҳнат; «(Ғазнининг) Экини бисёр пурманаққаттур. Ҳар миқдор ерким, экарлар, юзига тамом янги туфроқ ҳар йил кијурулар» (113, I).
Пур-неъмат	- ноз-неъматга бой, тўкин; «(Марғинон) яхши қасаба воқиъ бўлубтур, пурнеъмат: анори ва ўруги асру хўб бўлур» (35, I).
Пурранг	- ўткир рангли, қуюқ рангли; «Туюрдин: бир товусдур. Пурранг ва пурзеб жониворедур» (200, I).
Пурсиш	- идора усули, одамларни бошқариши; «Неча йил Бухоро ҳукумати мунда эди, навкари уч мингга етиб эди, навкарни яхши шафқат била сахлар эди. Бахшиш ва пурсиш ва левон ва дастгоҳ ва шилон ва мажлиси подшоҳона эди. Зобит ва золим ва фосиқ ва мудаммағ киши эди» (45, II).
Пурсоя	- серсоя, қуюқ сояли; «Ушибу масжиднинг ташқари саҳни нишеброқ, себаргалиқ, пурсоя, сафолик майдон воқиъ бўлубтур» (35, I).
Пурсухан	- серган, эзма; «Бир ҳисоб била асру пурсухандур» (165, I).
Пуртаж-риба	- тажрибали, катага тажрибага эга; «...менинг ганимим Шайбоқҳондек пуртажриба ва кўп иш кўрган ва улуғ ёшлиқ киши эди» (80, II).
Пурфази-лат	- тўлиқ фазилатли; «Бойсунқур мирзони беклари била тутуб, Бойсунқур мирзоға кериш солиб, муҳаррам ойиннинг ўни эрдиким, мундоқ хуштабъ ва пурфазилат ва ҳасаб ва наасаб била ороста подшоҳзодани шаҳид қилди» (71, II).

Пурфазо	- кенг кўринишили; «Мақомнинг тогининг тумшуғида бир парча пастроқ тоғ воқиъ бўлубтур, тамом даштларга мушриф, хейли пурфазо ва мадди назарлиқ баланди воқиъ бўлубтур» (165, I).
Пурфазо-йил	- фазилатларга бой; «Пурфазойил киши эди» (135, I).
Пур-фойда	- кўп фойдали; «Хейли пурфойда мевадур» (205, I).
Пуршаққ	- келишган, ярашимли, мазали; «Яна бир Шайх Абдулло барлос эди. Тўнни пуршаққ ва тор кияр эди» (50, I).
Пуршар ва шўр	- сергавғо, тўполончи, бетинч; «Чун Кобул ва Фазни пуршар ва шўр ерлар эди, турк ва мўгулдин ва аймоқ оҳшомдин ва аффон ва ҳазорадин мухталиф эл ва улус анда йиғилиб эдилар» (143, II).
Пурҳосил	- серҳосил; «Ҳиндустон мамолики васеъ ва пурмардум ва пурҳосил вилоят воқиъ бўлубтур» (196, I).
Пушта	- тепа, тепалик, баланд; «Бу имораттин пуштайи Кўҳак сари доманада яна бир боқча солибтур, анда бир улуғ айвон иморат қилибтур...» (60, I).
Пушт-вора	- орқага қўйиб кўтарилиган юқ миқдори, бир орқа юқ; «...бу қулон қуйругидин ўн-ўн икки пуштвора яна кўк шибокдин йигирма-ўттуз пуштвора сув бошига келтуруб янчиб, сувға солурлар, солғон замон-ўқ сувға кириб маст бўлғон балиқни тута киришурлар» (116, II).
Пўла қилмоқ	- эзib юмшатмоқ; «Икки навъ ейилур: бири, сиқиб, пўла қилиб, терисини тешиб, сўруб сувини ичарлар» (203, II).

Р

Раай	- амал, мансаб номи, даража номи; «Агарчи кичик-кирим раай ва раажа тоғ ва жангальда хейли бор эдилар, vale муътабар ва мустақил булар эдилар» (196, I).
-------------	--

Раъдан-доз	- олов отадиган қуролни бошқарувчи; «Ва Низомиддин Али Халифани газоти Рум дастуридек, буюрулдиким, милтиқчилар ва раъландозларким, черикимизни олдида эдилар, аларнинг паноҳи учун арабаларни келтуруб, занжир билан боғладилар» (263, II).
Рабиъ	- баҳор, кўклам; рабий маҳсул- баҳори экин; «Бу тарифтурким, рабий маҳсулига агар ёмгур бўлмаса ҳам бўладур» (198, I).
Рабиул аввал	- ҳижрий йилнинг учинчи ойи (мартга тўтри келади); «Шанба куни, рабиул аввал ойининг секкизида рисола сўзларини назм қилмоғ ихитомига етти» (242, I).
Рабиул-охир	- ҳижрий йилнинг тўртинчи ойи; «Ва душанба куни, рабиулохир ойини еттисида Мирзо Аскари(га) рухсат бўлуб, мутаважжих бўлди» (265, II).
Работ	- 1) боғланиш, алоқа; 2) интизом; «Санбалнинг забт ва работи учун муқаррар бўлдиким, Абдулло Санбал забт ва работига боргай» (258, II).
Раванда	- савдоғарлар; «Яна бир тарафи Кўҳак дарёсидур, Миср ва Шом кўрган равандалар мунча чоғлиқ ер нишон бермайдурлар» (61, II).
Равза	- 1) баг, гулзор; 2) жаннат; 3) қабр; «Дўстбекнинг наъшини Газнига элтиб, Султоннинг равзасининг эшикининг олдида қўйдилар» (172, I).
Равзан	- туйнук, тешик; «Тўрт табақа иморатким бор, боридин қўйиги табақасининг бу мужассам фил сори равзани бор, андин фил ёвук, кўрунадур» (238, II).
Равиш	- қоида, йўсин, ҳолат; «Ҳиндустон эли, агарчи баязиси қилич чопқай, валие аксар сипоҳийлик роҳ ва равишидин ва сардорлик юруш-турушидин орий ва бебаҳрадурлар» (216, I).
Радиф	- шеър тузилишида мисра ва байтларда қофиядан сўнг такрорланадиган сўз; «Мулло Биноий бу рубоийнинг сўнғиги мисраининг қофиясини радиф қилиб, ўзга қофия била бир рубоий айтиб ўткарди» (81, II).

Раёхин	- райҳонлар, хушбўй ўсимликлар; «Тарҳ била чаманлар қилиб, чаманлар атрофида хушранг ва хушбўй гул ва раёхин тикмак керак» (250, I).
Ража	- режа; «...хунарларида ва ишларида сиёқ ва андом ва ража ва гўния йўқ» (208, II).
Раажа	- Хиндустанда майда хукмдорлар унвони; «Бикрама-жит ҳиндукум, Гвалийар раажаси эди, юз йилдин кўпрак Гвалийар вилоятидасталари салтанат қилиб эдилар» (194, II).
Ражаб	- ҳижрий йил ҳисобининг олтинчи ойи; «Жаҳонтир мирзо ва Танбал тонгласига келиб, ражаб ойининг авохира ида мулозамат қилдилар» (74, II).
Раият	- омма, халқ; «Сипоҳийси ва раияти бизнинг элдин қир-қир қочарлар эди» (210, II).
Райиж	- тапга кирувчи, мўмин; «Абдураҳмоний афон Гардиз сарҳадида ўлтурурлар эди, мол ва мусомалада ройиж эмас эдилар» (175, I).
Рак	- таркибий қисм, бўлак; «Рантанбўр ва Читўр ва Мандав ва Чандерий тоғлари ҳам ушбу тоғ рақларидиндуру» (198, I).
Рама	- тўда, пода; «Кўйчи ва чўпон гоҳи гала ва рамани бу йўл ва танги била индуур учун бу йўлни Гўспандлиёр дер эмишлар» (119, I).
Рамазон	- рўза ойи; «...рамазон ойининг ўн учида манга саъб қўёнг ташвиши бўлди, андоқким қирқ кунгача мени бу ёндин-ул ёнга киши эвуур эди» (127, I).
Рамак	- жон чиқар олдидаги нафас; «...бизнинг сипоҳий ва раиятни андоқ яклид ва якжиҳат топтиларким, то жон ва танларида рамақ ва тавон бордур, жон тортмоқдин қўймагайлар» (43, I).
Ранга	- даблаба; «Навкарни бир шиқ ва ранга сахлар эди» (135, I).
Рангин	- рангдор, товланиб турадиган, чиройли; «Пушта-сида тулкуси бисёр бўлур ва рангин бўлур» (73, I).
Ранда	- ранда, йўниш асбоби; «Баъзи қуруқ йигочларни ранда қилиб, тарошасини сувга ибитиб отға берурлар эди» (85, I).

Ранж	- машаққат, қийналиш; «Кўп ташвиш ва суубат била мухотара танги ва учмалардин ўтуб, юз ранж ва машаққат била муҳлиқ баланд ва танг кўталлардин ошиб, Фон навоҳисига келдук» (78, II).
Ранжида	- ранж чекиши, озор топиш; «Самарқанд аҳликим, йигирма-йигирма беш йил Султон Аҳмад мирзонинг замонида рафоҳият ва фароғат била ўткариб эдилар, бу навъ зулм ва фисқдин бажону дил озурда ва ранжида бўлдилар» (47, I).
Раоё	- аҳоли, яшовчи, истиқомат қилувчи; «Қурбон била Шайхнинг навқарларига ва Коҳмард рабёсиға ҳам ушбу дастур била иноятлар бўлди» (245, II).
Расад	- 1) астрономик кузатиш жойи, расадхона; 2) йўл кузатиш; расад боғламоқ-астрономик жадвал тузмоқ; «Яна бир олий иморати Пуштайи Кўҳак доманасида расаддурким, зич битмакнинг олатидур. Уч ошёнлиқдур» (60, I).
Рафъ қилмоқ	- кетказмоқ, йўқ қилмоқ; «Яна буким, Жаҳонгир мирзо мундоқ мукаддар ва ёмонлик билаким борди, ё кудуратини рафъ қилғайбиз, ё мазарратини дафъ». (127, II).
Рафоҳият	- тинчлик, қенглик, фаровонлик; «...олтимчиси, рафоҳият нияти Тенгри таоло бандалариға; адсолат қилмоқ» (267, I).
Рахна	- дарз, ёриқ; «Муҳаммад Ҳусайн мирзо ўлтурғон боғчанинг рахнасида етти-секкиз ўқлуқ, ёйлуқ киши турубтур, мен бу кишиларнинг устиға отимни пошна қилиб еттим» (160, II).
Рахт	- 1) кийим, кийимлик; 2) уй асбоб-анжоми; 3) сафар анжоми; «Ҳиндустон(дин) оқ раҳт ва қанд ва набот ва шакар ва ақоқир келтурдилар» (108, I).
Рағбат	- истак, берилиш; майл қилиш; «Турк ва чигатайдин ҳар гўша ва канорда ҳам ким қолиб эдилар, баъзи рағбат била, баъзи қаҳр била ўзбакка пайваста бўлдилар» (159, I).
Раҳгузар	- ўловчи, ўткинчи; «Ҳар мусоғир ва раҳгузар келса, анда истироҳат қилур» (35, I).

Раҳзан	- йўлтўсар, қароқчи; «...жамиъ раҳзан ва саркашларга ибрат бўлгай» (149, I).
Раҳрав	- йўловчи; «Нуфур қўллардин ҳам коргар била раҳрав киши ва от оттилар» (236, II).
Рев ва ранг	- макр ва ҳийла; «Бу мирзолар агарчи сухбат ва сухбаторойлиқда ва ихтилот ва омизишта тавре эдилар, vale сипоҳийлик рев ва рангидин йироқ ва мардоналиқ ва жангут жадалдин қироқ эдилар» (143, II).
Резандалиқ	- тумов касали; «Одина куни, ойнинг секкизида Гандамакка тушганда, манга тунд резандалиқ бўлди» (184, I).
Резапой	- қуий табақа ҳисобланувчи асосий омма; «Раият ва резапой эли тамом яланғоч юрийдурлар» (208, II).
Реза-реза	- майда-майда; «Ўзи дер эдиким, бирорвнинг инчка пойчаси синиб, бир тутамча ери реза-реза бўлуб эди, этини ёриб, сўнгакларини тамом олиб, сўнгак ўрнифа доруни ун қилиб солдим» (94, I).
Ривоят	- оғзаки нақл, сўзлаш, ҳикоя айтиш (кўплиги – ривоёт); «Яна бир Абуттуроб мирзо эди, бурунлар андин хейли рушде ривоят қилурлар эди» (129, II).
Риёзат	- мащаққат, қийинчилик; нафс хоҳиш қилган нарсалардан қўл тортиб яшаш, ўзини қийнаш, қийналиш, машаққатланиш; риёзат чекмак-нафс хоҳишларидан тортиномоқ, қийинчи-лик тортмоқ; «Бир неча маҳал хейли риёзат торттим» (177, I).
Ризо бўлмоқ	- рози бўлмоқ; «Охир Алишербек ҳам элчиликка келди. Ҳарчанд саъй қилдилар, Астрободни инисига бермакка ризо бўлмади» (56, II).
Рикобдор	- отга миндириб қўювчи ва от ёнида борувчи; «Чоҳоршанба куни, муҳаррам ойининг йигирма тўртида Муҳаммад Али Ҳайдар рикобдорни Ҳумоюнга қадага била йиборилди...» (215, II).
Риоят қилмоқ	- ҳурмат қилмоқ; «Самарқанд бекларини бурунгудек-ўқ риоят ва иноят қилдим» (62, II).
Риоят арзандаси	- ҳурматга лойиқ; «Мен аввал Кобулга келганда менинг қошимда эди, улуғ риоят қилиб эрдим, филвоқиъ, риоят арзандаси ҳам бор эди» (46, I).

Рисола	- китобча, мактуб (кўплиги – расойил); «Қофияда бир форсий рисола битибдур» (137, II).
Рисолат	- элчилик, хабар; «...Хожа Калон Хожа Яҳёнинг набирасигаким, ўзбак хон ва султонларидин рисолат тариқи била келиб эдилар» (248, II).
Ришва	- пора; «Ҳонға ё орадагиларга пора ва ришва қабул қилдилар» (64, II).
Ришта	- ип; «Яна зиҳирни бир қари, бир ярим қари риштага боғлаб, риштанинг яна бир учини бир йиғочқа боғлаб эврурлар эди» (134, II).
Рикқат	- нозиклик; «Бир кун Алишербек била Мирзонинг орасида бир суҳбате ўтиким, Мирзонинг тез фаҳмлиғига ва Алишербекнинг рикқати қалбига додлур» (56, II).
Рикқати қалб	- кўнгил юмшоқлиги; «Бир кун Алишербек била Мирzonинг орасида бир суҳбате ўтиким, Мирzonинг тез фаҳмлиғига ва Алишербекнинг рикқати қалбига додлур» (56, II).
Риҳлат килмоқ	- вафот этмоқ; «Иниси Иброҳим Ҳусайн мирзодин бурунроқ бу дунёдин риҳлат қилди» (130, II).
Рой	- фикр, қарааш; «Мирзо ройи била амал қилмас эди» (132, II).
Ройиж	- ривожли, дадил; «Ул тоғларда ўй ўрнига қўтос сахларлар. Чун тоғлари берк ва сарҳалта воқиъ бўлубтур, мол бермакта ройиж эмастурлар» (51, II).
Рост	- тўғри, тик, дадил; «Паришон бўлғон эл ул тарафдин-бу тарафдин йигилиб келдилар. Баъзи ўбдан-ўбдан йигитлар ушбу доритқон била рост Ўшқа борибтурлар» (92, I).
Ротиба	- кундалик меъёр, кундалик таъминот; иш ҳақи, нафақа; «Шаҳрдин ҳар нима ротибаким, таъйин қилиб эдилар, андин ўзга бир фулус ҳеч мамардин Султон Али мирзога тегмас эди» (75, II).
Рофизий	- шия мазҳабидаги диний оқим; «(Ҳадичабегим) ўзини оқила тутар эди, валие беақл ва пургўй хотун эди, рофизий ҳам экандур» (131, II).

Роҳ	- қоида, тарз, йўл-йўриқ; «Синд сувини ўтгач, ер ва сув ва йигоч ва тош ва эл ва улус ва роҳ ва расм тамоми Ҳиндустон тариқидадур» (197, I).
Роҳзан-лик	- йўлтўсарлик, қароқчилик; «...биз Кобул келгали туркман ҳазораси анвөй беадаблиқлар ва роҳзанлиқлар қилиб эдилар» (126, I).
Роҳу расм	элнинг урф-одати, турмуш тарзи; «Гармсер била сардсер орасида фосила Бодом чашма кўталидур. Бу кўталнинг Кобул тарафида қор ёғар. Кўруқсой ва Ламғонот тарафида қор ёғмас. Бу кўталдин ингач, кини ўзга оламе мuloҳаза қилур: йигочлар ўзгача, ўтлар ўзгача, жониворлар ўзгача, элининг роҳу расми ўзгача» (109, II).
Рубоий	- тўртлик; биринчи, иккинчи ва тўртинчи мисралари ёки тўртала мисраси қофиядош бўлган шеър. Рубоий шарқ поэзиясида кенг тарқалган шеърий жанрлардан бири бўлиб, чуқур гоявий мазмун тўрт мисрадан иборат бўлган шеърий шаклда ўзининг поэтик ифодасини топади (кўпилиги – рубоиёт); «Яхши ру-боиёти ҳам бор» (132, II).
Рубъи маскун	- Ер юзининг яшаш мумкин бўлган қисми, Ер шарининг инсон ўрнашган тўртдан бир қуруқлик қисми, дунё; «Рубъи маскунда Самарқандча латиф шаҳр камроқдур» (58, II).
Руд	- анҳор, ариқ; «Андижон руди Ўшнинг маҳаллоти-нинг ичи била ўтуб, Андижонга борур» (35, I).
Ружуъ қилмоқ	- бу ерда: ён босмоқ, тарафга ўтмоқ; «Самарқанд фатҳидин сўнг Шовдор ва Сўғд ва тумонот ёвуғи кўргонлар бирар-бирав манга ружуъ қила бошли-дилар» (81, I).
Рукни аъзам	- йирик устун; «Ҳайдар кўкалдошким, мўгул че-рикининг рукни аъзами эди, эровул эди, тамом от-тин тушиб, шиба қўймоққа машгул бўлди» (50, II).
Руст	- мустаҳкам, пишиқ, маҳкам; «Кеч бўлғоч, кўргон-нинг ичидагилар мундоқ руст кўргонни ташлаб қочарлар» (189, II).

Рустоий	- қишлоқи, қишлоқда яшовчи; «Бу бесаодат рустоий марлаклар худ бу кишини иттифоқ била Ахсига Танбал қошиға йибормишлар» (99, I).
Русум	- одатлар, расм-руsumлар, қоидалар (бирлиги – расм); «Эли кофиirlар била омихта учун, агарчи мусулмондур, vale куффор русумини бажо келтуурлар» (111, I).
Рушд	- түгри йүлга тушиш; етилиш, етуклик; бу ерда: түгри, ишончли; «Яна бир Абуттуроб мирзо эди. Бурунлар андин хейли рушде ривоят қилурлар эди» (129, II).
Рўбайи паррон	- парранда; «Нижров тоғларида паррон бўлур. Дерларким, йиғочдин йиғочқа, нишобга боқа бир газ отими учар. Мен худ учқонини кўрмадим» (115, I).
Рўя	- жой номи; «...ўшул ойнинг ўн еттисида Жуун суйидин ўтуб, шарқ рўя тарафига мутаважжих бўлдуқ» (265, II).
Рўян	- ранг олиш учун фойдаланиладиган экин; «Рўян экарлар. Тамом Ҳиндустонға борур. Бу элнинг яхши маҳсули рўяндур» (113, II).

C

Сабад	- сават, тўқима идиш; «Шайх Гурэн ҳам бир сабад узум йибориб эди, ёмон эмас эди» (261, II).
Сабз	- яшил, кўм-кўк; «Баҳорлар саҳроси ва шаҳри ва боми ва томи хўб сабз бўлур учун Шаҳрисабз ҳам дерлар» (61, I).
Сабих	- асира, эргашувчи, издош, ворис; «Боқи шиговул бир неча йигит била ёғийининг кейинича суруб, кўч ва сабиҳисига етиб афғонларнинг ясирини келтурдилар» (237, II).
Сабоҳ	- эрталаб, тонг пайти; «Сабоҳи мирзолар ва беклар дарвозаларга бориб ҳалойиқнинг ҳужум ва favғосини кўп кўруб манга киши йибординларким, сиз келмагунча бу элни киши манъ қилиб бўлмас. Охир ўзум отландим» (107, I).

Сабт бўлмоқ	- қайд этилмоқ; «Чун бу «Фатҳнома»дин ислом черикининг кайфияти ва куффор хайлиниңг камийяти, суфуф ва ясолниңг турушлари ва аҳли ислом ва аҳли қуфрниңг урушлари ... Шайх Зайн иншо қилиб эди сабт бўлди» (224, II).
Сабухий	- тонг пайтидаги ичклик; «...ваде ҳаргиз сабухий қилмас эди» (128, II).
Саъб	- қийин, оғир, мاشаққатли; «Ушбу юртта менинг волидам хоним ва Коҳмардта қолған уруқ саъб муҳотара ўткариб, келиб қўшулдилар» (106, I).
Саъй қилмоқ	- тиришмоқ, уринмоқ, ҳаракат қилмоқ; «Бу хабар Султон Масъуд мирзога келгач, Вали Хисрав-шоҳжум бу кечган кишининг устига бормоқни ҳар-чанд саъй қилди, Султон Масъуд мирзо бедил-лиғидин ё Боқи Чагониёнийнингким, Валининг зидди эди, саъидидин бу кечган кишининг устига бормади» (52, I).
Савб	- томон, тараф; «Икки тупчоқ от эгари била; камар шамшири мурассаъ икки қабза; ханжари мурассаъ йигирма беш қабза; катора мурассаъ ўн олти қабза; жамдарайи мурассаъ икки қабза; пичоқи ҳинду ва бори олтун қабза; чаҳорқаб тўрт савб; сақарлот чакман йигирма секкиз савб» (212, I).
Савдар	- хизматкор; «Муқаррар бўлдиким, тонгласи бўлған навкар ва савдар ва мол ва жиҳоти била чиқиб, кўргонни топшургай» (106, I).
Савдо- хона	- савдо, олди-сотги қилинадиган жой; «Бисёр яхи савдохонадур» (108, I).
Савмаа	- ҳужранамо ибодатхона; «Бир савмаа йўсунлуқ торроқ ва қоронгу уйгинадур» (171, II).
Савоб- дийд	- савоб учун, маъқуллаш; «Шоҳбегимнинг муносабати била ё савобдийди била Мирзоҳон Бадаҳшон жонибиға майл қилди» (159, II).
Савод	- 1) узоқдан кўринган қора, нишон; 2) қоралик, қора тус; 3) қоронги, қоронғилик; 4) хат-савод; 5) шаҳар, ўлка, теварак; «Чошт жиба кийиб, илдам юрудук, бир шаръий қолғонда Пароланиңг саводи кўрунди» (169, II).

Савр	- 1) эски астрономияда осмондаги ўн икки буржнинг иккинчиси апрел ойига тўғри келади; 2) хўқиз; «Мунинг дарахти савр ва жавзода барг тутуб, саратонда ва асадтаким, айни пашакаалдур, барг чиқарип, тар ва тоза бўладур» (204, II).
Саврун эли	- шикоятчилар; «Яна саврун эли ўлтуур учун бу девонхонанинг ҳар зильъида кичик-кичик тоқчалар қилибтур» (61, II).
Савсаний	- сансар ранг; «Нарининг бошида тавқи савсанийдур, бўйни хушранг кўктур» (200, I).
Савт	- оҳанг, куй, мақом; «Манга ҳам дагдага бўлдиким, бир нима боғлагаймен. Бу тақриб била «Чоргоҳ» савтини боғладим» (181, II).
Савгот	- совға, тухфа; «...ул вилоятнинг матоидин бир пора савгот келтурди» (179, II).
Садбарг	- қат-қат, серяпроқ; «Яна ушбу доманада Паравондин қуйироқ садбарг лола бўлур» (112, I).
Садр	- диний мансаб; «Яна Мұхаммад қўрчиким, Хисравшоҳнинг бир кўрчиси эди, ул вақт Ҳамланғон анинг иликида эди. Рустоқда Шайбонийхоннинг садрини бир неча ўзбак била ўлтуруб Ҳамланғонни мустаҳкам қилди» (123, I).
Саду си	- юздан ўттиз; «Черик ярогига ва тўп ва туфакчининг дору ва жидогига панжшанба куни, сафар ойининг секкизида жамиъ важҳдорнинг важҳидин саду си фармон бўлдиким...» (241, I).
Сазо	- овоза билан, намойишкорона жазо; «Узун Ҳасанинг иттифоқи била қочқонларнинг баъзисига сазо бергайлар, баъзисини бизнинг қошимизга йиборгайлар» (62, II).
Сайдгар/ сайд	- овчи; «...жамъи сайёд қуллардур, икки юз-уч юз уйлук бўлгайлар» (116, II).
Сайд/ сайдид	- 1) бошлиқ, етакчи; 2) пайгамбар авлоди (кўплиги – содот); «Бу табақа сайдидтур» (196, I).

-
- Сайис** - отбоқар; «Ёмчи ва сайисга улуфа ва отларга алиқ таъйин бўлғай» (244, II).
- Сайхун** - Сирдарёнинг эски номи; «Сайхун дарёсиким, Хўжанд суйига машҳурдур» (34, I).
- Саканот** - ўзни тутиш; «Ҳаракат ва саканоти зарофат ва латофат била эди» (139, I).
- Салавот** - маҳсус ўқиладиган дуо; «Дедиларким, Фазнининг кентларида бир мазор бордурким, салавот айтгоч, қабр мутаҳаррик бўлур» (113, II).
- Салиқа** - майл, қобилият, салоҳият; «Ва Шайх Зайн садрким, Зайниддин Ҳавофийни набираси эди: ҳиддати табъи бор эди, назм ва иншодин салиқалиғ ва Ҳумоюн подшоҳ замонида умаролиг ҳам топиб эди» (267, II).
- Саллоҳ** - мол сўювчи, қассоб; «Яна бир Қанбар Али эди, мўгул эди. Отаси вилоятқа кириб неча маҳал саллоҳлиқ қилғон учун Қанбар Али саллоҳ дер эдилар» (42, I).
- Салотин** - султонлар; «Самарқанд салотини ҳамиша бу ўлангни қўруқ қилурлар» (60, II).
- Салоҳ кўрмок** - маъқул иш ҳисобламоқ; «Сабоҳ ҳар қанда бўлса, учратурбиз, деб филҳол илик қўшмоқни салоҳ кўрмадилар» (73, II).
- Салоҳ ва савоб-дид** - лойик - мувофиқ кўриш, маъқуллаш; «...бу аргун беклари қотилғондин сўнг Ҳурросон устига юрумакни ё ҳар маслаҳат бўлса, буларнинг салоҳ ва савобиди била қарор берилгай» (155, II).
- Салоҳ-хият** - қобилият, тузуклик, тўғрилик; «Беклик қобилиятидин дур ва ичкилик салоҳиятидин маҳжур эди.» (134, I).
- Салтанат** - султонлик, ҳукмронлик; тасаввуридаги ҳудуд; «Панжшанба куни, рабиулаввал ойининг гуррасида бу жиҳаттин Мулло Муршидни Султон Иброҳим-ғаким, отаси Султон Искандар ўшул беш-олти ойда ўлуб, Ҳинд салтанати мунга тегиб эди, элчиликка таъйин қилиб бир қарчигай йибориб, қадимиий туркка тааллуқ вилоятларни тиладук» (167, II).

Салх	- ойнинг охирги куни; «Сешанба куни, ойнинг салхидаги Шоҳ Шужоъ аргуннинг қошидаги Абу Муслим кўкалдош элчиликка келди» (174, I).
Самоъ	- 1) эшитиш, тинглаш; 2) ашула, мусиқа, рақс; 3) дарвешларнинг қўшиқ, мусиқа ва рақс билан зикр тушишлари; «Алишербек қошида мундоқ мутасавифлар йигилиб, важд ва самоъ қилурлар экандур» (136, I).
Самт	- сукут, жимлик; «Бу масжиднинг қибласи била мадраса қибласининг орасида бисёр тафовуттур. Фолибо бу масжид қибласининг самти мунажжим тариқи била амал қилибтурлар» (60, I).
Самум	- иссиқлиги кучли гармсел шамоли; «Хейли эл боди самумнинг таъсиридин ҳар замонда йиқилиб-йиқилиб, ўла кириштилар» (210, II).
Сана	- йил; «Ота вилоятиким, икки йилга ёвуқлашиб эрдиким, иликдин чиқиб эди, Тенгри инояти била зулқаъда ойида сана 904 да яна мұяссар ва мусаххар бўлди» (69, I).
Санад	- хужжат, далил; «Ул маҳалда Ёр Ҳусайн Дарёхон Качакотта эди, Күҳаттин олиб борғон фармонларини санад қилиб, Дилазой била Юсуф зайидин бир пора афғонларни ва яна бир пора жат гужурни ўзига ёр ва навкар қилиб, иш кучи эл таламоқ йўл урмоқ эди» (125, II).
Санг	- тош; «...бир санг тўда учради» (97, II).
Санги тарошида	- йўнилган, тарошланган тош; «Агарчи бўлук-бўлук ва бесиёқдур, бу иморатлар тамом санги тарошидадиндур» (238, II).
Сангин	- йўнилма тош; «Яна Оҳанин дарвозасига ёвуқ қалъанинг ичидаги бир масжиди жумъа солибтур, сангин, аксар Ҳиндустондин элтган сангтарошлар анда иш қилибтурлар» (59, II).

Сангкор-лик	- тошни ўйиб гул солиб безак қилиш; «Бу чашманинг атрофини мен сангкорлиқ қилдурдум. Чаимани гач ва соружа била даҳи дардаҳ қилдурдум. Бу чашманинг чор ҳали сиёқлиқ, гўниялиқ тахти бўлди» (112, II).
Сангтарошлиқ	- тош йўнишлиқ; «Устод Шоҳ Муҳаммад сангтарошлиқ қилди» (160, II).
Сар ба бод бермок	- бошни шамолга бериш; бу ерда эсанкирамоқ, ўзни йўқотиб қўймоқ; «...элга насиҳат қилиб таваҳхумни хотираларидан чиқаргой, то эл кўркунчтин сар ба бод бермагайлар» (63, I).
Сарсабз	- яшнаган, кўкаlamзор; бу ерда: шинам; «...хон додам бир сарсабз гўшагир бериб эди» (93, I).
Сараф-канда бўлмоқ	- бош эгилмоқ; «Шоҳбегим ва хоним беҳад ва бекиёс музтариб ва мунфаил ва сарафканда ва хижил бўлубтурлар» (151, I).
Сарафроз килмоқ	- курсанд қилмоқ; «Фатҳхон Серванийни чогир мажлисига чорлаб, чогир бериб, кийган дастор ва бош оёғимни иноят ва илтифот била сарафроз қилиб, вилоятига рухсат берилди» (215, II).
Сард	- совуқ; «Агарчи коғирваш ва шумнафас ва ўзига асрү мағрур ва бисёр сард киши эди, чун қадим хизмати бор эди» (229, II).
Сар-дафтар	- кўп нарса ёзиб ултурган, илмий етакчи; «...бу жамънинг саромад ва сардафтари Мавлоно Абдураҳмон Жомий эди» (138, I).
Сардор	- бошлиқ, етакчи; «Бадаҳшон сардорлари Носир мирзони ёлғуз тилар эдилар» (123, II).
Сардсер	- совуқ ер, совуқ иқлим; «Гармсер ва сардсери ёвуқтур» (108, I).
Сарињ	- тез; «Черик мундин ўтарда Турдибек Хоксор бу чашмани таъриф қилиб эди, келиб сари асбаки сайр қилиб ўтулуб эди, тавр чашма воқиъ бўлубтур» (231, I).
Сарих	- ошқора, очиқ-ойдин; «Охир зарурат бўлди, сарих айта олмадук» (146, I).

Саркаш	- ўжар, итоатсиз, бош бермас; «Неча кундин сўнг таҳсилдорлардин хабар келдиким, ҳазоралар молни бермай, саркашлик мақомидадурлар» (117, II).
Саркаш-лик	- итоатсизлик; «Нижров дараларидин Пижрон дараси алалхусус бу дарада Файн кентининг улуғи Ҳусайн Файнин оға-иниси била саркашлик ва новаҳмлик била машҳур ва маъруф эдилар, черикни Жаҳонгир мирзога бошлатиб йиборилди, Қосимбек ҳам борди» (127, I).
Саркор	- ишбоши, назоратчи; «Хўжанд ҳам муддати мадид эрдиким, Умаршайх мирзо девонига тааллуқ эди, бу фатаратта ул саркорда футур бўлғон учун Султон Аҳмад мирзога боқиб эди» (51, II).
Саркўб	- қальъани олиш учун тош, тупроқ, ёғоч аралашмаларидан дўнглик ҳосил қилиш; «Пурайин дарасигача борилди. Пурайин дарасининг тумшуғидин бир неча йигитни саркўбқа чиқарилиб эди...» (160, I).
Сарнигун	- боши пастга эгилган ҳолда; «Дараҳтқаким қўнар хаёли қиласидур, бир шохни тутиб сарнигун бўлуб турадур» (202, II).
Саромад	- олдинги сафда турувчи, илғор, ўз соҳасида иши юришган; «Бу жамънинг саромад ва сардафтари Мавлоно Абдураҳмон Жомий эди» (138, I).
Саросимавор	- шошиб қолган ҳолда, довдираган ҳолда; «Жаҳонгир ва Танбал бир неча маъдуди била саросимавор бориб, Ўзгандга кирдилар» (69, I).
Сарофате	- йўсин, тартиб, атама; «Мунда бу навъ ясолни ўшул саро-фате била баронғор ва жавонғор дейилди» (157, I).
Сароча	- кичик сарой, қўрғон; «Султон Иброҳим ўз сарочасидин-ўқ бир неча хос хайли била тебранмас» (187, II).
Сарроф	- 1) қимматбаҳо тошларни баҳоловчи, заршунос; 2) пул майдаловчи; «Савғотилар Мирнинг уҳдасига бўлди. Қобиз мулло Ҳасан сарроф ва Тўка ҳиндуда таъйин бўлди» (211, II).

Сартосар	- бошдан оёқ; «Бу фасил сар-тосар эмас, обрўд маслаҳатига бу фасилни игиргандурлар» (239, II).
Сару сомон қилмоқ	- бир ёқлик қилмоқ; «Бепарво киши эди. Иш кучини, навкар-савдари сару сомон қилур эди» (45, II).
Сару сомонлик	- бу ерда тузук, эпақадаги маъносида; «Хон хуштаъб киши эди, агарчи сару сомонлиқ ғазали камроқ эди» (88, II).
Сарфитна	- фитначи, фитна бошловчи; «Чун сардор ва сарфитна бу эди, бу хабар келгач, Андижонда тўртбеш кундин ортуқ таваққуф қилмай, Аҳси азимати қилдук» (69, I).
Сарҳат	- чиройли ёзув машқи учун ёзилган хат намунаси; «Мирзобек тағойидин ҳам ... «Бобурий хати» била битилган қитъалар йибёрилди» (248, II).
Сарҳад	- чегара; «Сарҳади тоғлар воқеъ бўлубтур» (34, I).
Сарҳад- нишин	- чегара қўриқчиси; «Самарқанд фатҳидин сўнг каррот ва мэррот атроф ва жавонибдаги хавонин ва салотин ва умаро ва сарҳаднишинларга истимдод ва истионат учун мутавотир ва мутаоқиб элчилар ва тавочилар бордилар ва келдилар» (81, I).
Сафар	- ҳижрий йил ҳисобининг иккинчи ойи; «Шанба куни, сафар ойининг йигирма секкизида Фахри - жаҳонбегим ва Хадича Султонбегим - амма бегимлар келдилар» (233, I).
Сафедор	- терак дарахти; «Чорбогда ҳам мартаба-мартаба ерларни сиёқ била тузатиб, яхши нарвонлар ва сарв ва сафедорлар тикибтурлар» (60, II).
Сафид	- оқ; «Музаффар мирзо Боги Сафилда ўлтурур эди» (144, I).
Сафо	- шинам, кўрқам, ёруғ, равшан; «Оқар сувлари, сафолиқ боғчалари бор» (35, II).
Сафуф	- кайф берувчи дори; «Гамбир суйининг ёқасида тушланиб, намози пешин андин отланиб, йўлда Мулло Рафиъ ясагон сафуфни кайфият учун толқон била чолиб ичтук» (238, I).

Саффок	- қон тўкувчи, қонхўр; «(Имодулмулк) Хейли саффок ва бебок йигит нишон берадурлар» (215, II).
Сахламок	- бу ерда: ҳимоясига олмоқ; «Ёдгор Султонбегимни менинг улуг онам Эсан Давлатбеким сахлаб эди» (38, II).
Саховат	- кўли очиқлик, сахийлик; «Бисёр саховати бор эрди» (37, II).
Сақарлот	- жун кийим; «Сақарлот кат зайлучасига чирмаб, кат остига қўюб, устига гилемларни ёптук» (259, II).
Сақарлот ва маҳмал чодирлар	- жунли ва баҳмалли чодирлар; «Бурунги ўрду эмас, танигусиз ўрдуе бўлубтур; ...зинлиқ моялар ва сақарлот ва маҳмал чодирлар ва шомиёналар ва ҳар уйда харвор-харвор сандуқлар» (158, II).
Сақф	- шифт; «Тамом деворлари ва сақфи ушбу йўсунулуктүр» (60, I).
Саққо	- сув ташувчи, оғлобачи; «Буларнинг оталари Султон Феруз-шоҳ ва ул салотинининг олида саққо экандурлар» (196, I).
Саъб	- касаллик тури: қўён касаллиги; «...бу аснода... манга саъб қўёнг ташвиши бўлди, андоқким қирқ кунгача мени бу ёндин - ул ёнга киши эвурур эди» (127, I).
Саҳл	- осон, енгил, сал, озгина; «Саҳл туттилар, бу раъи ғалат экандур...» (70, I).
Саҳронишин	- саҳрова ҳаёт кечиравчи; «Бу йўлким, Банди Солор йўли бўлғай, тўққуз йигоч йўлдир. Андижон вилоятининг саҳронишинларидин бир Чакрак элидур, қалин эллур. Беш-олти минг уйлук эл бордур» (51, II).
Себарга	- уч янроқли кўкат; «Богнинг гарби-жанубий тарафида даҳи дардаҳ ҳавзедур...гирдо-гирди тамом себаргазордур» (110, I).
Себ	- олма; «...себи Самарқанд...» (59, II).
Сейсор	- Сув ҳайвони; «Яна сейсордур, бу ҳам гилас вайзликдур. Тамом Ҳиндустон дарёларида бўлур» (203, I).
Секиртма	- тоғларда отни сакратиб ўтиладиган жой; «Секиртмалар бўлди, от бора олмади» (98, I).

Сепеч дастор	- уч айлантириб ўралган салла; «Аҳёнан ийдларда кичик сепеч дасторни яп-ясси намоён чирмаб, қарқара ўтагаси санчиб, намозга борур эди» (128, I).
Сепоя	- ёғочдан ишланган уч оёқли тиргович; «Чап иликлариға кичикрак сепоя тутубтурларким, бу селоянинг бир поясининг уцида шамъоннинг бошидек бир темурни сепоя йигочига беркитубтурлар» (208, I).
Сер	- оғирлик ўлчови (74,24 гр); «Олтун тоши беш юз мисқолдурким, Кобул тоши била бир сер бўлғай, кумуш тоши икки юз эллик мисқолдурким, Кобулнинг ярим сери бўлғай» (245, II).
Сердсеријий	- совуқ иқтимига мансуб; «Гармсерий ва сердсерий мевалар Кобул тавобида кўптур ва ёвуқтур» (108, I).
Сибоъ	- йиртқич ҳайвонлар (бирлиги – сабуъ); «...Бу кечаларда бу қушлар сибоъ ва дарандалар жиҳатидан тонг отгунча тинмаслар ва муттасил учарлар» (116, I).
Сиёсат учун	- жазо ёки қўрқитиш усули билан тартиб-интизом сақлаш учун тадбир кўллаш; «Қосимбек сиёсат учун ики-учини пора-пора қилдурди» (56, I).
Сиёсатқа еткармок	- қатл эттирмоқ; «Дарвеш Мұхаммад Тархон бетоқатлиқтин сутунға ёпушти, сутунға ёпушқон била кўйгайларму?! Сиёсатқа еткурдилар» (54, II).
Сиёқ	- режа, ҳисоб-китоб; «Мен буюрдимким, бу ариқни режа ва сиёқ била қилдилар» (112, II).
Сикка	- олтин, кумуш ва чақа пул устига ёзув ва тамға зарб қилиш, ақча тайёрлаш; «Яна Беҳбудбек эди. Бурунлар чухра чаргасида хизмат қилур эди, Мирзонинг қозоқлиқларида хизмати ёқиб, Беҳбудбекка бу иноятни қилиб эрдиким, тамғада ва сиккада анинг оти эди» (134, II).
Сила	- баҳшиш, инъом, сийлов; «Яна ҳар неча кунда бир bemaza байт айтур эди ва минбарда ўқутуб, Чорсуда остурууб, шаҳр элидин сила олур эди» (155, I).

Синон	- найза учи, ўткир найза; «Холвий лиёда найза била санчарда найзанинг синонин тушата тишлади» (171, II).
Сипоҳий	- аскар, амалдор; «Ҳасан Яъқубнинг ихтилоти сойир, умаро ва сипоҳий била даги яхши эмас эди» (47, I).
Сипо-хийлик	- ҳарбий хизмат; «Уч ўғли бор эди, Султон Муҳаммад мирзо ва Султон Вайс мирзо ва Султон Искандар мирзо, Оқабегим мирзонинг эгачиси эди... Бурунлар тағойисига мулозамат қилур эди, сўнгра сипоҳийликни тарқ қилиб, мутолаага машғул бўлди» (128, I).
Сириқ	- сирилган, таранг; «Тўнни сириқ ва тор кияр эди» (50, I).
Сироят	- юқмоқ, ич-ичигача ўтмоқ; «Балки бу таадди ва ташаддул Ҳожанинг авлодига даги сироят қилди» (46, II).
Сиррий	- яширин; «Алишербек сиррий сўзларни мирзога гўшаки ғалаба айтти. Дағи дедиким: «Бу сўзларни унтунг!» Мирзо филҳол айттиkim: «Қайси сўзларни?» Алишербек бисёр муғаассир бўлуб кўп йиглади» (56, II).
Сирфа	- ўртача, тежамли; «Яна бир Айюб эди... Бойсунқур мирzonинг бек аткаси эди. Емак ва киймаги сирфа била эди. Ҳаззол ва ҳарроф эди» (50, I).
Ситойиш	- мақтов, мадҳ; «Кофирининг черикини жалд ва жаррорлиқ била асрү кўп ситойиш ва таъриф қилдилар» (219, II).
Сиёқ	- ҳисоб-китоб, ҳисоблаш; «Яна бир буқим, агарчи зabit ва тузуки хейли яхши эди, девон шиор эди. Сиёқ илмини билур эди, vale tabbyi зулм ва фисққа майил эди» (46, II).
Соати нужумий	- астрономик соат; «Душанба куни, муҳаррам ойининг фуррасида Чандовал жулгасининг обёғида қаттиқ зилзила бўлди. Андоқким, имтиодиди ярим соати нужумийға яқинлашти» (161, I).

Собит	- 1) бир жойда қимиrlамай турувчи, барқарор; 2) бир жойда қимиrlамай турувчи юлдуз; 3) исбот, исботланган, ҳужжатланган; «Қози қошида гувоҳлиқ бердилар, ой боши собит бўлди» (262, II).
Содик	рост, тўгри; садоқатли, вафодор; «Мусулмон ва намозгузор ва турк ва содиқ киши эди» (133, I).
Созвор	- ёқадиган, тўғри келадиган; мувофиқ; «Бешинчи қиз Зайнаб Султонбегим эди, Кобулни олғонда онам Кутлуқ Нигорхонимнинг саъии била олдим, хейли созворлиқ бўлмади» (49, I).
Сойи	- уринувчи, интилувчи, тиришувчи; «Қанбар Али ҳам сойи эди» (82, II).
Сойир	- оддий киши; «Сойир эл ҳар неча баҳодур бўлса, андак дағдағаси ва таваҳхуми бўлур» (64, I).
Сойиъ ва боис	- ундовчи ва сабабчи; «Лангархонғаким, бу юрушларга сойиъ ва боис ул эди... Ҳиндубекка кўмак муқаррар қилдук» (169, I).
Солиб чиқмоқ	- ташлаб чиқмоқ; «Дедиларким, кошки келмасак эди, чун келдук, сизни мундоқ солиб, не тавр ёнолинг» (98, I).
Солим	- соғлом, саломат, омон, бутун; «Муқим мугааллақлари била солим ва саломат бориб Тебага тушти» (107, I).
Солиси	- учинчиси; «Агар сонийси бўлмаса, солиси худ не сўз эдиким, бор эди» (68, II).
Сомон	- 1) тартиб, интизом; 2) ёрдам, кўмак; 3) ҳосил, мол; 4) куч-қудрат; 5) қобилият; 6) ашё, анжом, жиҳоз; 7) давлат, бойлик; «Мени қишлиғ деб, Муҳаммад Бурундуқбек ва Зуннунбек бажил саъи қиладурлар эди, vale қишлоқ ери ва қишиламоқ асбобини яхши сомон бермайдурлар эди» (146, I).
Сомонлиғ	- қобилиятли, иқтидорли; «Ажаб кифоялиғ ва сомонлиғ киши эди» (146, I).
Соний	- иккинчи; «Агар сонийси бўлмаса солиси худ не сўз эдиким, бор эди» (68, II).

Сорбон	- түякаш; «Деҳи Афғон саридин йўл била шаҳр сари ўтуб борадур, таҳқиқ қилилди: Дарвеш Муҳаммад сорбон экандурким, Мирзохон қошидин элчиликка келадур экандур» (174, II).
Сорт	- Бобур ҳам бу сўзни Навоийдек тожик тилида сўзлашувчи эл маъносида кўллайди; «(Исфара, Маргилон) эли тамом сорт ва форсийгўйдур» (35, II).
Соч ўтағаси	- бошга тақиладиган жига; «Соч ўтағаси уқордин бўлур» (116, II).
Сочик	- тўй, зиёфат, байрамларда тортиладиган нознезъмат, сочиладиган тангалар, дастурхон, тортиқлар; «Душанба куни, ойнинг секкизида Халифанинг улуғ қизига Қосимбекнинг кичик ўели Ҳамзанинг сочиғи кирди» (173, II).
Соқий	- май қуювчи; «Ишрат паймонларин тўлдуруб, соқийлар юруб, мажлис аҳлига тута кириштилар» (144, II).
Соғдоқ	- ўқдон, ўқ солинадиган чарм тўрвача; «Соғдоғини бўйниға осиб келиб, мулозамат қилиб кўргонни топшурди» (51, II).
Соҳиб вукуф	- хабардор; «...Қайда қотилурларини соҳиб вуқуф кишидин билиб, айтиб йибордилар» (186, II).
Соҳиби ихтиёр	- мустақил иш юритувчи; «Ҳасан Яъқуббекдин сўнг менинг эшигимда соҳиби ихтиёр ул эди» (41, II).
Соҳиб-рай	- фаҳм, идрокли; «Бори беклар ва соҳиброй кишилар била машварат қилиб, сўзни мунга кўюлдуким, черик отланилгай» (155, II).
Соҳиб-тажриба	- тажриба эгаси, тажрибали; «Соҳибтажриба киши эди» (68, II).
Соҳибий	- узум нави; «Икки мева Самарқандтин машхурдур: себи Самарқанд ва соҳибийи Самарқанд» (59, II).
Сувор/суворий	- улов; отлиқ; «Хожа Яъкуб, Хожа Яҳёнинг ўели ҳазрати Хожа Убайдуллонинг набиралари рўбарўйимга аблак от миниб кўп жамоати аблак сувор билан келдилар» (99, II).

Суд	- 1) фойда, баҳра; 2) сут; 3) сўз бирикмасида суркаш, ишқалиш маъноларида келади; «Тахт олғондин сўнг, бу шарттин пушаймон бўлди, вале суд қилмади» (132, II).
Судур	- 1) диний маросимларни текширувчи мансабдор; 2) пайдо бўлиш, келиб чиқиш; «Судур бир Мир Сарбараҳна эди. Андижоннинг кентлариидиндур» (130, I).
Суй	- сув; «...Хўжанд суйидин ўтарда Танбаланинг қалин кишисига учраб, иликка тушиб» (73, II).
Сулҳгуча	- ярашиш тарзи, яраштандек, сулҳнамо; «Зарураттин сулҳгуна қилиб, Пашигардин мурожаат қилилди» (67, I).
Сулук қилмок	- йўл танлаш, яхши йўлга кўйиш; «Ва неча муддатгача бир ерда бўлуб, мусоҳибона бир-бир билан сулук қилур эрдик» (266, I).
Сумж	- гор; «Дарайи Хуш ёвуғида бир сумжда бир пора ҳазора яшунғон экандур» (126, I).
Суннат	- тутилган йўл, равиш, одат, қоида (кўплиги – суннат); суннат тўйи-мусулмон динида ўғил болаларни суннатга ётқизиши; «Мирзоларни суннат қилур тўйи жиҳатидин Дарайи Газдин ёндуруб, Самарқанд элти» (37, I).
Суннат вақти	- кун чиқарга яқин вақт, гира-шира вақт; «Суннат вақти эрдиким, Марғинон қўргонининг эшигига келдим» (67, II).
Сунний	- исломда бир қанча мазҳабларни ўз ичига олган ва шиаликка муқобил оқим (баъзан суннат ва жамоат мазҳаби деб ҳам аталади); «Бовужудким, ота-оганиси бори сунний, бу мундоқроғизий. Астрободта ўшул гумроҳлик ва батолат била ўлди» (130, I).
Сур	- 1) шоҳдан ишланган карнай; 2) тўй, базм; 3) қўргон, қалъя; 4) лақаб; «Ушбу кун Жалолхон Биҳорхон Биҳарийнинг, Фаридхон Насирхоннинг, Шерхон сур, яна Аловуддинхон Сур ва яна бир неча афғон умароларининг арзадоштлари келди» (253, I).

Суръат	- тезлик, чаққонлик; «Кичик Ҳон додамнинг бу замон келурини таҳқиқ билмай ҳолидин суръат била отланиб эдим» (90, II).
Сурб	- қўрғошин; «Бу тоғ элидин матоъ нофа мушк ва қўтоси баҳрий ва заъфарон ва сурб ва мисдур» (197, II).
Сурон	- тўполон; «Бир гарига ёвуқ сурон эди ва ғавғо эди» (193, I).
Суроҳий	- май идиши; «Ош тортилди, бовужудким, суҳбат йўқ эди, ош тортадурғон ерда шира қўюб олтун ва кумуш суроҳийларни шира устига тердилар» (142, II).
Сурфага мунжар бўлмоқ	- йўталға айланмоқ; «Бу резандалиқ сурфага мунжар бўлди» (185, I).
Сутун	- устун; «Дарвеш Муҳаммад тархон бетоқатлиқтин сутунга ёпушти, сутунга ёпушқон била қўйғайларму?! Сиёсатқа еткурдилар» (54, II).
Суубат	- қийинчилик; «Асру кўп машаққат ва суубат била ул оқшомни ўткурдук» (148, I).
Суфуф	- сафлар, тартиблар; «Чун бу «Фатҳнома»дин ислом черикининг кайфияти ва куффор хайлиниңг камийяти, суфуф ва ясолнинг турушлари ва аҳли ислом ва аҳли куфрнинг урушлари ... Шайх Зайн иншо қилиб эди, сабт бўлди» (224, II).
Сухангўй қилмоқ	- гапиришга ўргатмоқ; «Тўти турлук-турлук бўладур, бир навъи улдурким, ул вилоятларга элтарлар, сухангўй қилурлар» (202, II).
Сухайл	- юлдуз номи; «Суҳайлни ҳаргиз кўрган эмас эрдим. Кўталға чиқғоч-ўқ, жануб тарафи паст ёруғ юлдуз кўрунди, дедимким, Суҳайл бўлмагай» (105, II).
Сўнгак	суюк; «Султонимбегим... Нилобта Ҷенгри ҳукмини буткарубтур. Сўнгагини киши-қароси олиб ёнди-лар, набираси келди» (130, II).

Т

- Тааб** - машаққат, қийинчилик; «Жаҳонгирилиқ ва лашкаркашлық ранж ва таабин тортмади, ложарам борғон сайи навкар ва вилояти кам бўлди ва ортмади» (129, II).
- Таадди** - зулм қилиш, ҳаддан ошиш; «Балки бу таадди ва ташаддуд Хожанинг авлодига даги сироят қилди» (46, II).
- Тааллул қилмоқ** - сабаб кўрсатмоқ, баҳона топмоқ; «Мундоқ рустоий ва лода мардак бўлгаймуким, иши бу ерга етиб, ҳануз тааллул қиладур» (188, II).
- Таанни** - асталик, секинлик; «Таанни била юруб, муқаррар бўлғон ерда кўрушулади» (142, II).
- Таарруз** - қаршилик кўрсатиш, баҳсласишиш; «Ўқугувчи маъзур тутсун, эшиктувчи таарруз мақомидин ўтсун» (151, II).
- Таассуб** - рақобат, келишимовчилик; «...анинг таассуби Музаффар мирзо била эди...» (142, I).
- Таассуф** - ачиниш, афсусланиш; «Кўракатрни кўрмаганга таассуф ер эдук» (171, II).
- Тааффун** - ҳавонинг бузилиши, бадбўйлашув; «Дерларким, ҳавосининг тааффуни шимолидаги тоғ жиҳатидиндор» (36, I).
- Табарзин** - ҳарбийларнинг от эгарида сақлайдиган болтага ўхшаш асбоблари; «Дер эдиким, шашпар ва пиёзий ва кистан ва табарзин ва болтуким бор, тегса бир ери коргардур, қилич агар тегса, бошдин оёғи коргардур, кесар» (91, I).
- Табақ** - товоқ; «Яхшиким, қазонға солмай, табаққа солур» (117, I).
- Табли кўч** - табл, ногора; кўч ногораси, қўшинда отланиш учун ишора сифатида чалинадиган дўмбира; «Тонгласи табли кўч чолдуруб, от устида-ўқ сўзлашиб, қайси йўл била юуруни қарор берур хаёлда эрдим» (120, I).
- Табъи назм** - шеъриятни нозик ҳис қилиш; «Яна бир Дарвешбек эди, ... Табъи назми бор эди» (46, I).

Табълик	- дидлик, табиатлик; «Яна бир Ҳасан Яқуббек эди. Кичик кўнгуллук, яхши табълик, чуст ва часнои киши эди» (41, I).
Таважжух	- 1) йўналиш, интилиш; 2) майл, муҳаббат; «...балки бу таважжухдин пушаймон бўлуб, бемурод ёндилар» (43, I).
Таваккул	- 1) ишониш, умид қилиш; 2) таваккал; «Кишимизнинг озига боқмай, Тенгрига таваккул қилиб, нақораларни қоқиб, ганим сори боқиб юрудук» (158, I).
Таваллуд	- туғилиш; таваллуд топмоқ-туғилмоқ; «Муҳаррам ойида Форуқнинг таваллудининг хабарини Бек Вайс келтурди» (215, I).
Тавассут	- воситачилик, ўргада туриш; «Сайид Рафиъни тилаб, Сайид Рафиънинг тавассути била қўрғонни бизнинг кишига топшурууб, Сайид Рафиъ била келиб, мулозамат давлатига мушарраф бўлди» (216, I).
Таваҳхум	- ваҳимага тушиш, қўрқиш; «Биз даги иноят ва шафқат мақомида бўлуб, дагдаға ва таваҳхумни анинг хотиридин рафъ қилдук» (106, II).
Таваққуф қилмоқ	- тўхтамоқ, тек турмоқ; «...Хўжандта таваққуф қилмай, ўта чиқиб, илғаб Кандибодомни сўл қўлда қўюб келиб, кеча била шоту қўюб Насух қўрғонини- ким, ...ўгурлаб олдук» (65, I).
Тавила	- катта отхона; «Чодир ва тавила чорбоғда эди» (125, II).
Тавобиъ	- тобеълар, қарамалар; «Ушмунча била Хисравиоҳ ва тавобиънинг оти сардорлуқقا чиқиб, мардана бўлдилар» (74, II).
Тавойиф	- гуруҳлар, қабилалар (бирлиги – тойифа); «Нилоб била Бҳира тоғлари оралиғида Жуд ва Жанжуҳанинг халойиқидин бошқа Кашмир тоғларига пайваста жат ва гужур ва ул тавойифдин яна қалин эллардурким, ҳар қўлда ва ҳар пуштада кентлар ясад ўлтурубтурлар, буларнинг ҳокими ва улуғи тақкар қабиласидур» (168, II).

Тарових	- рўзада ўқиладиган намоз; «Ҳар таровиҳни гул била ўталди» (232, I).
Таворуд	- икки шоир шеърининг бехосдан ўхшаб қолиши; «... Мир Гису ҳам ушбу лафзни тарих топиб, рубоий айтиб йибориб эди, - таворуд воқиъ бўлубтур» (229, II).
Тавотур	- узлуксиз хабар келиб тасдиқланиш; тавотурға етишмоқ - тасдиқланмоқ, исбот этилмоқ; «Бу эл ажаб нима ривоят қилдилар, маҳол кўрунадур, вале бу хабар тавотурға етишти...» (111, I).
Тавоф	- зиёрат; тавоф қилмоқ, зиёрат қилмоқ; «Ахсиға етиб отамнинг мазорини тавоф қилдим» (51, II).
Тавочи	- подшоҳ фармонларини амалга оширувчи беклар; «...сўл ёнида тавочи беклари била девон беклари ўлтуруб девон сўрар учун пештоқ қилибтурлар» (61, II).
Тавр	- одат; «Қизиқ тавр расмедур» (60, II).
Таври	- яхшигина; «...бу урушта икки йигит таври чопқулашурлар» (70, I).
Тавқ Савсаний	- баъзи қушлар бўйнида бўладиган ҳалқасимон чизиқ-сафсан ранг; «Нарининг бошида тавқи савсанийдур, бўйни хушранг кўктур» (200, I).
Тагоб	- сув таги, икки тоғ орасидаги сув йўли; «Ўзлари тагобларда ва ёнларда отлик ва яёқ ўқ қўюб урушадурлар эди» (126, II).
Тадови	- малҳам; «Талийин учун бисёр яхши тадовидур» (61, I).
Тадорук	- 1) илож, чора; 2) ўринисиз кетган нарсани ўрнига келтириш; «...мунда ул қабоҳатининг тадорукига дарвозада фасил тубига кирганда, тош захми била ўлди» (125, I).
Тажаммул	- ҳашамат, дабдаба; «Ул тарафдин Хисравшоҳ ҳашамат ва тажаммули била қалин киши била келди» (104, I).
Тажассус	- қидириш, сўроқлаш; «Мен Фазнида ҳар неча тажассус қилдим, бу чашмадин ҳеч ким нишон бермади» (114, I).

Тажовуз	- чегарадан ўтиш, тартиб-меъёрларга таҳдид; «Бир навъ тартиб ва насақиқим кўюб эди, синоҳий ва раият асло андин тажовуз қила олмас эди» (48, I).
Тазвир	- алдов, фириб; «Сўнгра маълум бўлдиким, мужовирларнинг тазвири экандур» (113, II).
Такия	- 1) суюнчиқ, таянч; ёстиқ; 2) дарвешларнинг маҳсус турар жойи, умумий ётоқхона; такия қилмоқ-ётмоқ; «Мен ҳамиша, омонлиқда ҳам, тўн, ўқуввоқ чигормой-ўқ такия қилур эрдим» (92, II).
Такаллуф	- 1) ҳашамат, безак; 2) ўзини кулфатга солиш, ўзини қийнаш, қийналиш, кулфатланиш билан бир ишни бажариш; «Ўзининг даъвоси бу эдиким, мен ҳаргиз ҳеч ғазалимни йигиштурмоқ водисида бўлмадим. Голибо такаллуф бўлғай» (138, I).
Такбанд	- камар; «Ушибу кун менинг такбандимнинг олтун куллобини ўғурладилар» (89, II).
Такоб	- сув ўрни, сув ўтадиган чуқурликлар; «Такоблари берк даралардур, аксар ерлари якандозлур» (115, II).
Талаф бўлмоқ	- нобуд бўлмоқ, йўқ бўлмоқ; «Улуғ-улуг беклар ва яхши-яхши йигитлар ва қалин киши бу урушта галаф бўлди» (83, II).
Талйин	- юмшатиш; «Талйин учун бисёр яхши тадовидур» (61, I).
Талх	- аччиқ; «...баъзи бўзалари гарип пуркайфият бўладур. Вале гарип талх ва бемаза бўладур» (182, I).
Тамаъ	- тамагирлик; «...Кобул вилоятини холиса қилдим, ўғлонлардин ҳеч ким тамаъ қилмағайсиз...» (249, I).
Тамасхур	- масҳаралаш, мазах қилиш; «...Балки тўғанг унини эшитгач, тамасхур қилиб муқобалада шаниъ ҳаракатлар қилурлар эди» (236, II).
Таммоъ	- тамагир; «...зарроқ ва таммоъ элнинг ёлғон ва хушомадин қабул қилиб, ўзини фазиҳат ва расво қилди» (154, I).

Тамтароқ	- тантана, дабдаба; «Султон Ҳусайн мирзодек улугъ подшоҳ мунча асбоб ва тамтароқ била неча навбат Қундуз ва Ҳисор ва Қандаҳор устига чериклар тортиб ола олмай ёнғон учун, ўғлонлари ва беклари мунча далер бўлуб, ёғилиқлар ва фитналар қилдилар» (66, I).
Тамға	- 1) муҳр, нищона, белги; 2) савдогарлар молига бож олингандан кейин кўйиладиган белги, бож тамғаси; 3) отнинг сонига уриладиган доғ; «Кобулнинг ҳосиликим бор тамғадиндуру, тамғани олиб ва Кобулнинг доругалиғи ва Панҷхир ва Кадий Ҳазора ва Кўшқак ва эшик ихтиёри тамом анда эди» (125, II).
Танаъум	- роҳат, нозу неъматлар ичидагаш; «Ҳиридек ораста шахрига келиб туриббизим, жамиъ аиш-ишрат асбоб ва олоти мукаммал ва муҳайё ва бори такаллуф ва танаъум ашё ва адоварти омода ва пайдо, ҳоло ичмасам қачон ичармен деб ичмакка азм қилдим...» (144, II).
Таназзул	- тубланлашиш, пастга тушиш; «Бу қишилиқта ишимиз бисёр тараққийда эди. Шайбоқхоннинг иши таназзулда эди» (82, I).
Танбал	- ялқов, дангаса; «паст бўйлуқ, тегирма сақоллик, қўба юзлук, танбал киши эди» (37, I).
Танг	- 1) ноилож, тор, сиқиқ, зич; 2) бир эшак кўтарарли юқ, той, бир боғлам; 3) айил; «Султон Қуличоқ танг келиб Балх қалъасини ўзбакка берди» (143, I).
Танг-дастлиғ	- Қули қисқалик, камбагаллик; «Ҳоло не зўр келибтур ва не зарур қилибтурким, мундоқ жонлар тортиб олғон вилоятларни бежиҳат сограйбиз. Яна бориб, Кобулга тангдастлиғ ибтиносига қолграйбиз» (211, I).
Танги	- тоғ оралигидаги тор жой; «Дарайи Хуш тавр дара тунцубтур, ярим курӯҳга ёвуқ дара оғзида танги тушубтур, йўл тоғнинг камарида воқиъ бўлубтур, йўлдин қуи ҳам Эллик-олтмиш қари якандоздур» (126, I).

-
- Тангри хукмини буткармок** - оламдин ўтмоқ, вафот этмоқ; «Султонимбегим... Хиндустанға келадурганда Нилобта Тенгри хукмини буткарибтур» (130, II).
- Танг-танг** - тўп-тўп, той-той (юқ); «Ҳар хазинада сандуқ-сандуқ ва танг-танг раҳтлар ва ортмоқ-ортмоқ ва қоپ-қоп оқ тангалар, ҳар кимнинг ўтоғида ва чодирида ҳар жинс ўлжадин бисёр эди» (158, II).
- Танимол** - қадрли; «...Саййид Юсуф Мажам ... сўнгратар эшикда танимол бўлуб эди» (74, I).
- Таноб** - бу ерда; ип; «Тонгласига қушни узуулган таноб била топиб келтурдилар» (116, II).
- Таноб урмок** - масофани ўлчамоқ; «Панжшанба куни, рабиул-охир ойининг тўртида мундоқ муқаррар бўлдики, Аградин Кобулгача Чақмоқбек Шоҳий тамғочининг нависандалиғи била таноб ургай» (244, II).
- Тановул килмок** - емоқ, овқатланмоқ; «Тановул қилиб, отланиб, Кобулга келилди» (177, I).
- Танқис бермок** - озиқ-овқат ва сувдан қисиб қўймоқ; «Буларнинг жамъияти ўттуз қирқ мингга тортар, келиб Деҳлини қабарлар, уруш ҳам сола олмаслар, қўргон элига танқис ҳам бера олмаслар» (187, I).
- Таоқуб килмок** - таъқиб қилмоқ, изма-из бормоқ; «Ва Мұхаммад кўкалдош ва Абдулазиз мироҳўр ва Оламхон ва яна бир неча умаролар билан буюрилдиким, Раана Сангаани кейиндин таоқуб қилсунлар» (264, II).
- Тар** - янги, тоза; «Яна бейрдур, форсий «кунор» дерлар эмиш... айни пашакаалдур, барг чиқариб, тар ва тоза бўладур» (204, II).
- Тар бўлмок** - уялмоқ, хижолат бўлмоқ, мулзам бўлмоқ; «Бу жиҳатдин Бадиъуззамон Мирзо тар бўлди» (54, I).
- Тарааддуд** - **1)** ташвиш, бетинчлик, хавотир; **2)** бирор масалада бир қарорга келолмай туриш, иккиланиш, шубҳаланиш; «Мен ва аксар барин эдукким, қишишур, тоғ йўлида кўп даёдага ва тарааддултур» (146, II).
- Тараҳхум** - раҳм қилиш, ғамхўрлик; «Агар тараҳхум қилиб туттурулмаса, ё талатилмаса... миннатлар тутсалар керак» (69, II).

Тарбият-карда	- тарбия олган, кўлла боқилган, кўлда ўсган; «Ушбу йил Носир миранинг ва тарбияткардаларининг ихтилот ва маошидин Бадаҳшон беклариким, Муҳаммад Қўрчи ва Муборакшоҳ ва Зубайр ва Жаҳонгир бўлғай, ранжида, балки ёғий бўлдилар» (152, II).
Таржих	- устун кўриш, афзал билиш; «Мен ва бაъзи ички беклар Ҳиндустон тарафи бормоқни таржих қилиб, Ламғонга мутаважжих бўлдук» (159, II).
Тарийик	- 1) йўл, из; 2) усул, қоида, расм; 3) маслак; 4) восита, сабаб; «Бу макру фириб бизнинг даъб ва тарийқимиз эмас эди» (95, I).
Тариқа	- усул, йўл; «Бу тарихда, дейдурларким, тойиб бўлуб, яхши тариқа пайдо қилибтур» (40, I).
Таркаш	- ёй; «...Хожанинг мулоғимлариға ва ўзга элчиларға ҳам олтундин, кумушдин таркаш била инъомлар бўлди» (245, II).
Таркаш-банд	- ёйчи, ёй отар; «Ул навоҳида бўлур таркаш-банд ва сипоҳига истимолат фармонлари йиборилди» (211, II).
Тарнов	- оқова, ўзан, нов; «Тўққиз тарнов сув кирап. Бу ажабдурким, бир ердин ҳам чиқмас» (34, II).
Тарошида тош	- йўнилган тош; тарош-йўнувчи, тарошловчи; «Вазиъ ва шарифнинг иморати тамом тошдин, улуғларининг иморатларини такаллуп била тарошида тошдин қилибтурлар» (235, II).
Тарроҳ-лик	- муҳандислик; «Тарроҳлиқ қилгандек бу тепанинг олти тарафида бир дафъа сариқ ва бир дафъа аргувоний гул хат-хат мусаддас шаклда очилибтур» (171, I).
Тархон	- имтиёзли киши; «Ул жумладин, Дарвеш Муҳаммад тархоннинг чорбогича сафолиқ ва ҳаволиқ ва мадди назарлиқ чорбог кам бўлғай» (60, II).
Тарҳ	- режа, тартиб, тизим; «...бу жиҳаттин Абдулазиз никим, тарҳқа муайян эди, буронгорға кўмак йиборилди» (193, I).

-
- Тасаввур** - бир нарса ёки ҳодисанинг суратини ўйлаб, уни хаёлга келтириш, фикрлаш; «Раана Сангаани мунча тасаввур қилилмас эди, борча муттафиул-калима арз қиллilarким, Раана Сангаа йироқроқтур, маълум эмаским ёвуқ ҳам кела олғай» (213, II).
- Тасаддуқ** - хайр-эҳсон; «Бир эгарлик от пешкаш қилиб, тасаддуққа ёрмоқ ҳам келтурди» (173, II).
- Тасаддуқ қилмоқ** - ирим учун баҳшида қилмоқ; «Мир Абдул-қосимким, улуғ киши эди, арзга еткурдиким, ушмундоқ дардларга дармон будурким, яхши нимарсалардин тасаддуқ қилмоқ керак» (266, II).
- Тасаллут** - босиб олиш; «Голибо, бу от Чингизхон тасаллутидин сўнг бўлғондур» (61, II).
- Тасарруф** - эгалик қилиш, ўз ихтиёрига олиш, идора қилиш; «Тархонлар ёйийлигидин сўнг анинг тасарруфидин чиқти» (72, I).
- Таскин** - тинчиш, тинчтиши; таскин бермак-тасалли бермоқ, тинчлантиримоқ; «Бу фитнанинг таскини учун Хожа Қозини йибордукким, Узун Ҳасан Ҳожага ўзини хейли муҳлис ва мұлтақид тутар эди» (62, II).
- Тасниф** - турларга ажратиш; асар ёки қуй яратиш; «...ул жумладин, «Муфассал» деганким, ушбу фан шархи бўлғай, кўпдин-кўп яхши тасниф қилибтурлар» (267, II).
- Тасхир** - забт этиш, қўлга олиш; «Самарқанд тасхирининг кайфиятини булар била машварат қилилди» (76, I).
- Татаббӯъ** - бирор нарсанинг изидан бориш, эргашиш, текшириш, излаш; татаббӯъ қилмоқ-бирор нарсанинг изидан бормоқ, кетига тушмоқ, бирор нарсага уринмоқ; «Бу рубойини айтиб эдим, маъмул қофиясила тараалдудим бор эди, ул маҳалда шеър мусталаҳотига мунча татаббӯъ қилмайдур эдим» (88, II).
- Тафаъ-улан** - 1) яхши фол қилиб; 2) яхшиликка йўйиб; «...таяммунан ва тафаъулан отини Ҳиндол қўйдилар» (164, I).
- Тафарруж** - томоша, сайр; «Душанба куни, мұхаррам ойининг ўн бешида устод Алиқулининг қазон қуярининг тафарружига бордук» (215, I).

Тафриқа	- 1) бўлиниш, парчаланиш; 2) серташвиш; «Охир ушбу тараlldуд ва тафриқа била Ўратспанинг жануб тарафидаги яйлоқларға бордук» (67, I). «Чун пуртрафриқа олами эди...» (141, II).
Тафсир	- 1) куръоннинг маъносини изоҳлаш; 2) шарҳ, изоҳ, бирор матннинг маъносини тушунириш; «Яна Қози Иҳтиёр била Муҳаммад Мир Юсуфғаким, Ҳирининг машҳур ва хуштабъ муллоларидин эдилар, бовужуди омилиқ тафсирдин сабақ айтти» (155, I).
Тафсон	- қизиган, қизғин, жуда иссиқ, тобланган; «Уруш асносида йифиштурғон ҳас ва қата ва жарига якбора ўт туташур, андоқим, кўргон ичи танурдек тафсон бўлур» (260, I).
Тахайюл қилмоқ	- хаёл қилмоқ, ўйламоқ; «Хаёл қилур эдукким, тўти ва шорак ҳарне ўргатсалар айтур, ўз бошиба маъни тахайюл қилиб, талаффуз қила олмас» (200, II).
Тахти-равон	- подшоҳлар тушиб юрадиган қажава, кўтариб юриладиган тахт; «Бу беҳузурлиқ муддатида тахтиравон била кўтартиб юрур эдим» (174, I).
Тахфиф	- енгиллатиш, тахфиф қилмоқ-енгиллатмоқ; «Ҳиндустоний «калаҳра» дер. Аслида «калаҳиран» экандур, яъни қаро кийик, тахфиф қилиб «калаҳра» дебтурлар» (199, II).
Тахш ўқи	- кичкина ўқ; «Аввалги кун урушида Худойберди аткамга тахш ўқи тегиб ўлди» (51, I).
Тахшан-доз	- кичик ўқ, отиш қуроли; «Иброҳим сорунинг қошида бир тахшандоз бор эди, ...Аксар элни ул яралиг қилди» (51, I).
Ташъир	- соч кўйиш, соқол кўйиш; «Яна шоҳ Музаффар эди, тасвирни кўп нозук қилур эди. Ташъирни худ гузаро нозук қилур эди» (139, II).
Ташаддуд	- шиддатланиш, оғирликни тезлатиш; «Балки бу таадди ва ташаддуд Ҳожанинг авлодига даги сироят қилди» (46, II).
Ташвиш тортмоқ	- бу ерда: қийналмоқ; «Доруий кор ичтим. Охир басит ярашти, уйқусизлиғ ва ташналиғдин бисёр ташвиш торттим» (233, I).

Ташхис	- аниқлаш; «...вале алфоз тағири била ташхис мухталиф маонийға мен итлоқ қилдим» (157, I).
Ташхир	- машхур қилиш, ҳаммага маълум қилиш; «Сизларни гўра-мучадин хуратиб, паргана ва вилоятингиздин айриб, соқолларингизни қирқиб, шаҳрларда ташҳир қилмоқ керак» (175, II).
Таъарруз	- баҳслашув; «Ҳеч ким бир-бирига таъарруз била туфтугў қиласун» (168, I).
Таъбия	- тартибга келтириш, жой-жойига қўйиш; «Агарчи кишимиз оз эди, вале хейли яхши тузук ва мазбур ясол таъбия ва тартиб қилиб эдим» (156, II).
Таъбия қилмоқ	- ўрнатмоқ; «Ул жумладин бири будурким, етти ҳалқани пешонасига ва икки тизига таъбия қилиб, яна тўрт ҳалқани иккни икки илик бармоғи била ва иккни икки оёғи бармоғи била тез ва бедаранг эвурадур» (246, I).
Таъдив	- адаб бериш, жазо бериш; «Аларға таъдиве қилмоқ ва гўшмоле бермоқ вожиб ва лозим кўрунди» (178, II).
Таъжил	- тезлик, шошилиш, ошиқиш; «Ушмундоқ маҳалда таъжил қилдук, уруштук» (82, II).
Таъзият тутмоқ	- мотам, аза тутмоқ; «...улуғ хотуни Мир Бузург Тирмизийнинг қизи Хонзодабегим эди. Ул ўлганда мирзо бисёр қаттиқ таъзият тутқондур» (49, I).
Таълиқчи	- ёзув тури; бу ерда: қасбга кўра берилган ном; «Якшанба куни, рабиул аввал ойининг тўққузида Бек Муҳаммад таълиқчи келди» (242, I).
Таънк	- ижтимоий табака номи; «Бу табакани таънк дерлар» (196, I).
Таъхир	- кечиктириш, кечикиш; «...Бадиъззамон мирзо бурунгидек таъзим қилмади, Муҳаммад Бурундуқбекка ва Зуннунбекка айттурдимким, агарчи ёшим кичиктур, вале тўрум улугдур, ота тахтидаким. Самарқанд бўлғай, икки навбат зарби рост олиб ўлтурубдурмен, бу хонавода учун ёт-ёғи билаким мунча жанг ва жадал қилибтурмен, менинг таъзимимда таъхир беважҳдор» (143, I).

Таяммун	- муборакбод қилиш, табриклаш; «Чун бангалий била сулҳуна бор эди, ҳамиша мундоқ ишларда таяммун жиҳатидин сулҳи ишини илгари тутулубдур» (225, II).
Тақаббул ёрмоги	- қабул этилиш ақласи, кичик ҳукуматнинг катта ҳукуматга бўйсунганигини билдириб юборган ёки келтирган олтин ақласи; «Тақаббул ёрмогида эҳмол қиладурлар эди» (167, II).
Тақарруб	- яқинлашиш; «Чун мунча тақарруб бўлди, анинг устиға ҳам борилди» (51, II).
Тақвият	- қувватлаш, қувват бериш, ёрдам бериш; «Устоз Қулмуҳаммад ва Шайхи Ноий ва Ҳусайн Удийким, созда саромад эдилар, бекнинг тарбият ва тақвияти била мунча тараққий ва шуҳрат қилдилар» (132, II).
Тақови	- экиш, тикиш; «Самарқандни олғонда Самарқанд андоқ хароб эрдиким, мадад ва тухм ва тақовига эҳтиёж бор эди» (62, II).
Тақриб	- яқинлик, яқинлаштириш; «Наврӯз ул ийдқа ёвуқ келиб эди. Тафовут бир-икки кун эди, ул тақриб била бу ғазални айтиб эрдим: <i>Янги ой ёр юзи бирла кўруб эл шод байрамлар, Манга юзу қошингдин айру байрам ойида гамлар</i> » (120, I).
Тақрир	- фикр-мулоҳаза, қарор; «Ҳикоят дегучи вузаронинг ва вилоят тегучи умаронинг на сўзлари мардана эди, ... на тақрирлари» (223, I).
Тақрир қилмоқ	- тилга келтирмоқ; «Бир неча кунда бир киши келиб, вилояттин ва эл ва улусдин сўзлар тақрир қилур эдиким, можиби умидворлик бўлур эди» (102, I).
Тақсир қилмоқ	- нуқс кўрсатмоқ, етишмовчилик қилмоқ, ишни қисқартмоқ; «...имкони борича харж тортмоқда ва хизмат қилмоқта тақсир қилмадилар» (67, I).
Тақтиъ	- шеърда мисраларни айрим бўлакларга ажратиб вазнини ўлчаш, бўлакларга бўлиш; «Ушбу айёмда бу байтимни: <i>Кўзу қошу сўзу тилинуму дей, Қаду ҳаду сочу белинуму дей,</i> беш юз тўрт вазнда тақтиъ қилдим» (232, II).

Тагайюр	- ўзгачалик, ўзгариш; «Дедиким, ...вале гузарлар сув улгайтак тагайюр топар» (104, II).
Тағийир бермоқ	- ўзгартирмоқ, ўзгариш; «Үқуйолмагандин сўнг албаита тағийир берур эдинг» (243, II).
Тағойи	- тога; «Бу Жанжуҳа Лантархоннинг тағойилари бўлур» (166, I).
Тағофул килмоқ	- билиб-бilmасликка олиш; «Тағофул қилиб, бирлаҳзадин сўнг ҳарам сари мутаважжиҳ бўлдум» (161, II).
Таҳажжуд	- тунда ўқиладиган кўшимча намоз; «Таҳажжуд ҳам камроқ тарқ бўлур эди» (48, I).
Таҳаккум	- хўкм қилиш йўли, устун чиқиш йўли; «...эл қочиб ул вилоятқа борди, таҳаккум тариқи била тамаъ қиладур, агар бурунроқ бу сўз арода бўлса эди, филжумлга важҳи бор эди аларнинг таҳаккумини ким тортор бўлғай?» (63, I).
Таҳаммул	- сабр, чидам; «Мунга худ ким таҳаммул қилгай?» (69, II).
Таҳвил	- ...дан ...га ўтмоқ; «Шанба куни, рабиудаввал ойининг ўнида офтоб ҳамалға таҳвил қилди» (169, I).
Таҳвил килмоқ	- қуёшнинг бурждан кўчиши; «Офтоб мезонга таҳвил қилди, совуқ тушти» (58, I).
Таҳмил	- солиқ, юқ юқлаш; «Кобулнинг даромад ва ҳосилини билмай мундоқ кулий таҳмил бўлғони учун вилоят хейли хароб бўлди» (117, II).
Таҳният	- шодланиш, кўтаринкилиқ; «Элга ўзгача таҳният пайдо бўлди» (223, II).
Таҳрир килмоқ	- ёзмоқ, қораламоқ; «Мундин сўнг яна битилгудек нима назарга келса, таҳрир қилғумдур» (210, I).
Таҳсил	- бирор нарсани ундириш, бирор нарсани бошқариш, ҳосил қилиш, ўрганиш; «Қишлоқ баҳонаси била Ҳиридин шаъбон ойининг еттисида чиқиб, Бодғис навоҳийисида ҳар юртга бирар кун, иккирағ кун таваққуф қила-қила кўч қилур эдук, то вилоятларга таҳсил ва иш-куч учун боргоилар келиб кўшулғайлар» (146, I).

Таҳсилдор	- солиқ ундирувчи, бошқарувчи; «Таҳсилдорлар йиборилди. Неча кундин сўнг таҳсилдорлардин хабар келдиким, ҳазоралар молни бермай, саркашлик мақомидадурлар» (117, II).
Таҳқик	- бирор нарсанинг ҳақиқатини излаш, текшириб кўриш; «Ушбу аснода Косондин таҳқик хабар келди» (73, II).
Тебрамоқ	- ўйлга тушибоқ, жўнамоқ, кетмоқ; «Сўзни мунга кўюб таваккул қилиб тебрадуқ» (67, II).
Тева	- тия; «Ҳазоранинг бир семизлук тевасини тонуб келтурдилар, ани ўлтуруб гўштидин бир пора кабоб қилдук, бир порасини офтобда пиннуруб едуқ» (126, I).
Тегирма/тегра	- юмалоқ, айланма, атроф; «Паст бўйлук, тегирма соқоллиқ, қўба юзлук, танбал киши эди» (37, I).
Терсанмоқ	- тескарилашмоқ, исён кўтармоқ; «Бир-икки навбат буларнинг мундоқ терсанганини Муҳиб Али қўрчи Халифа била Мулло Бобоға айтур, манга ҳам имое қилдилар» (161, II).
Тиз	- тизза; «...алалхусус, Хожа суҳбатида, дерларким, ҳаргиз Хожа мажлисида тизи бир-бир тизига ёвуткаган эмастур» (44, I).
Тийра	- 1) қора, қоронги; 2) ичи қора; «Агарчи Намози қилур эди ва таомда парҳиз қилур эди, вале тийра ва фосиқ эди» (49, II).
Тийра мағз	- ичи қора; «(Қанбар Али саллоҳ) ...Хавсаласи тор ва тийра мағз киши эди» (42, I).
Тийра баҳт	- баҳти қора; «Неча кундин сўнгким, Арграга еттук, доҳил бўлғон куни ул тийра баҳтни боғлаб, чирмаб келтурдилар» (264, II).
Тийрандозлиқ	- мерғанлик; «Хоразм йигитлари бисёр марданалиқлар қилдилар, ҳеч тақсир қилмадилар, андоқ тийрандозлиқ қилдиларким, борлар қалқондин, жибадин, баъзи маҳалда икки жибадин ўткара-ўткара отибтурлар. Ўн ой қабалдорлиқ торттилар, ҳеч ердин умидворлиқ бўлмади» (127, II).
Тикка	- пора, парча, бўлак; «Қоқ гўштин бир-икки тикка олдим» (217, II).

Тил тутмок	- душман ҳақида маълумот олиш учун душман кишисини тутиб келмоқ; «Ўғонбердини бир-нечада киши била тил олғали илгаррак йиборилди» (164, II).
Тиламок	- бу ерда: хоҳламоқ; «Бадаҳшон сардорлари Носир мизони ёлғуз тилар эдилар. Хисравшоҳни тиламас эдилар...» (123, II).
Тилисме	- тилсим, ҳайратга солиш; «Бир тилисме билур эдим, Мулло Алихонға ўргаттим...» (182, I).
Тиловат	- Куръон ўқиши, овоз чиқариб оҳанг билан ўқиши; «Аксар тиловат қўйур эди» (37, II).
Тир, тийр	- ўқ, камон ўқи, ёй ўқи; «...бу хабар келгач, илдам-ӯқ юрудум, етиб кўрдум эрса, танги ҳам эмас, бир неча ҳазора бир тумшуқдин келиб ўқ қўядурлар, партол йигилиб турубтур» (148, II).
Тиргаз	- ўқ отими; «Бҳиранинг ёвугида бир тиргаз отими ердин кўпроқ гузар ўйқ эди» (167, II).
Тихи	- 1) холи, бўш; 2) бурма, қат-қат; «Икки қўлининг қонидин ва икки бутининг қошидин тиҳи тушубтур» (199, I).
Тига	- тўсиқ, банд; «...мирзо таҳоратга кирган уйнинг орқа тарафида хишт била тига кўборгон эшиги бор экандурким, ҳавлидин ташқари чиқар экандур» (54, I).
Тиюл	- хизмат эвазига берилган жой; «Кечаси Кутлуқ Хожанинг тиюлида бўлуб, тонглasi ўтган куннинг беътидоллигидин мутанаббиҳ бўлуб, тоиб келди» (173, I).
Тоб келтурмок	- чидамоқ, қарши турмок; «Ушмунча била тоб келтура олмай, ёғий қочти» (72, II).
Тобин	- бир тўда аскар; «Бек ва бекот, навкар ва тобин харвор-харвор ва қоп-қоп оқ тангани важҳ улуфалариға юклаб, кўтариб элтарлар эди» (159, I).
Тобистон	- ёз фасли; «Чайт, байсак, жег, асаър-тобистон; хут ва ҳамал ва савр ва жавзо» (207, I).
Тобулғу	- юлгун; «Тобулғу бир йигочедур, пўсти қизил, асо қилурлар» (36, II).
Товушқон	- ёввойи қуён, дала қуёни; «Ахсининг... Андижон тарафи жангандур. Буғу-марал, қирғовул, товушқони кўп топулур, асру семиз бўлур» (36, I).

Тоинки кеча	- қадар, ...-гача; «Тоинки кеча бўлди, ғанимдин кўнгул жамъ қилиб, комёб қайттук» (264, II).
Тойиб	- тавба қилувчи, табиб; «Бу тарихда, дейдиларким, тойиб бўлуб, яхши тариқа пайдо қилибдур» (40, I)
Толиби илм	- илм ўрганишга мойиллик; «Толиби илмлиги бор эди, луғатни хейли билур эди» (56, I).
Толомок	- таламоқ; «Хумоюн ҳам тологали қўймас» (194, II).
Толор	- ўриндиқ, супасимон сўри; «Бир кемада толор ясатиб, гоҳи кема сайри қилур эдим...» (191, II).
Тонгласи	- эртасига эрталаб; «Тонгласи ҳам ўрдуни кўчуруб, жолага кириб, маъжун ихтиёр қилилди» (184, II).
Торик	- пайдо бўлмоқ; «Алалхусус мундоқ тойиб ва торик бўлғонда қовун ва узумдек машруъ ҳазни киши не тавр хотирдин чиқаргай» (249, II).
Торож килмоқ	- таламоқ; «Харийдни черик эли торож қилиб, андин ёнди» (218, II).
Тортмоқ	- чўзилмоқ; «Бу кун яна соҳиб узр бўлдим, тўққиз кунга тортди» (232, II).
Тос	- 1) нард соққачаси; 2) тогора, жом, кося; нарднинг тоси-нард ўйини учун соққа; «Яна бир нарднинг тоси бўлди, яна уч-тўрт эллик ҳам шояд ортти экан» (74, II).
Тоғиҳ	- бадмаст, кўп ичган; «...намози хуфтан кемадин масти тоғиҳ чиқиб отланиб, ...якжилов чопиб келибтурмен» (169, I).
Тоғлон коз	- ёввойи гоз; «...ёвуқ етганда маълум бўлдуким, тоғлон қоз экандур... қалин тоғлон қоз учуб қанот ургонда қизил парлари гоҳ кўрунуб, гоҳ кўрунмас экандур» (122, I).
Туб	- таг, ост; бу ерда: тоғ этаги; «Бу кентлардин куйироқ... тоғнинг тубида чашма воқиъ бўлубтур. Хожа Сеёрон дерлар. Бу чашмада ва бу чашманинг атрофида уч навъ дараҳтлардур. Чашманинг ўртасида қалин чинор дараҳтлариждур, латиф сояси бордур. Тоғ тубидаги пушталарда қалин балут дараҳтидур. Дерларким, бу уч жинс дараҳт уч азизнинг кароматидур» (112, II).

Тувла	- ўлчов бирлиги (икки мисқолга яқин); «Итаъваға киши йибориб келтүртуб, бир додак илгиге чорсұта қылғон қоғазда бир тұвла захр берур, тұвла икки мисқолдин бир нима күпрак бўлур, нечукким, бурунроқ мазкур бўлдиким, Аҳмад чошнигирга бергай» (217, I).
Тувоғ	- туёқ; «Тувоғи ўйнинг тувогидек айридуру» (199, II).
Тувурлук/ тувурлуг	- ұтовнинг туйнугига ёспиладиган китиз; «Танбал үзи яна бир киши била ясолидин эшиклиқ, тувурлук илгаррек ур-ур деб турубдур, vale әли аксар ёнларини бериб, қочай-қочмай дегандек этиб турубдурлар» (93, I).
Туз	- текис ер, дала; чакалакзор; «Тузларида баъзи ерларда тиконлиқ дараҳт жангали бордурким, парғаналарнинг әли бу жангалларда күзғалаб мутамарридилик қилиб, мол бермаслар» (198, II).
Тузук	- иш усули, тартиб ва интизом; «У маҳалда бу Худойберди Темуртош йигирма беш ёшда эрди, агарчи ёши кичик эди, тузуки ва забти ва рабти бисёр яхши эди» (40, II).
Тыйдур- моқ	- бу ерда: тушунтирмоқ, англатмоқ; «Бу хатларни Шамсиддин Мұхаммадқа топшуруб, оғиз сўзларин тыйдуруб, одина кечаси рухсат берилди» (250, II).
Тыйғун	- лочин; «Одина куни Мұхаммад Али Ҳайдар рикобдор бир тыйғун тутуб, келтуруб торгти» (180, II).
Тукурмок	- туфламоқ, тупурмoқ; «Ҳар йўталганда қон тукурур эдим» (185, I).
Тул	- узун, узунлик, бўй; тул бермоқ-чўзмоқ, узаймоқ; «Бу айвоннинг ичидә бир улуғ тош таҳт қуюбтур, тули тахминан ўн тўрт-ўн беш қарии бўлғай, арзи етти секкиз қари, умқи бир қари» (60, I).
Тулку	- тулки; «Пуштасида тулкуси бисёр бўлур» (73, I).
Тулоний	- ёнламасига узун; «Мухтасар вилоятдур, тулоний воқиъ бўлубтур. Тули машриқдин мағрибқа боқадур» (107, I).

Тулуи	- чиқиши, кўриниши, балқини (куёш, ой); тулув ётмоқ-куёши ёки ойнинг чиқиши; «Офтоб тулуда Раприйнинг улуғ тўқайининг қўйисидин кемага кирилди» (248, II).
Тулун/ тулум	- ичкилик сақланадиган чарм идиш; «Бажавр навоҳисидағи коғирлар бир неча тулунда чоғирлар келтурдилар» (163, I).
Туман	- 1) ўн минг; 2) вилоятнинг туман, уезд миқёсидаги қисми, (кўплиги – тумонот); «Бовужудким, Хисор вилояти муҳаққар ва муҳтасар вилоятдур, улуфасини минг туман флус қилиб, Ҳатлон вилоятини дарbast берди» (65, II).
Туми	- узунлик; «...бу айвоннинг ичидаги бир улуғ тош таҳт кўюбтур, тули тахминан ўн тўрт-ўн беш қари бўлғай, арзи етти-секкиз қари бўлғай, умқи бир қари» (60, I).
Тунд	- бу ерда: газаб, аччиқ; тунд раҳш-асов от; «Дерларким, бир неча дарвеш бу бодияда тунд елга йўлуқуб, бир-бирини тополмай, «Ҳо дарвеш», «Ҳо дарвеш» дея-дея тамом ҳалок бўлурлар, андин бери бу бодияни Ҳодарвеш дерлар» (36, I).
Тунқатор	- тунги қоровул; «Кичкина тунқатор анда ўлди» (186, I).
Туп-туз	- теп-текис; «Бангаш ва Нағар тогларидин ўтгач-ўқ Банну туп-туз ерда воқиъ бўлубтур» (119, I).
Тупчоқ	- чопқир от; «Охир сұхбатта бир мұрассаң камар, ханжар, бир чорқаб, бир тупчоқ манга берди» (145, II).
Турк	- 1) тўғри сўз, содда; 2) турк (халқ номи); 3) мажозий маънода: шўх, ўйноқи, севгили; бу ерда: тўғри сўз, содда; «Аҳмадбек турк киши эди, вале мардана ва давлатдоҳ эди» (85, II).
Турунж	- апельсинга ўхшаган мева; «Гармсерий мевалар мисли норунж ва турунж ва амлук ва найшакар Ламғонотдин келтурурлар» (108, I).
Турш	- нордон; «Меваси қора узумга ўхшар, туршроқ мазаси бор, хейли яхши эмастур» (204, I).

Тутамоқ/тутмоқ	- бу ерда: қулоқни беркитиш; «Мунинг бу ўқишидин бириси қулоғин тутамудур, яна бири чиройин чигамудур» (145, I).
Тутмоқ	- сув босмоқ, сув эталламоқ; «Тузларини тамом аксар сув тутуб эди» (167, II).
Тутушмоқ	- беллашмоқ, урушмоқ; «...ва мунча қалин яроқлиқ навкар била бир мокиён била ҳам тутушмади» (50, I).
Тутқовул	- 1) ушлаб қолувчи; 2) йилнинг маълум мавсумида ваҳший ҳайвонлар тутиладиган тор йўл, дара йўли; «Куз ва ёз фаслларида қизил кийикким, арқар галча бўлгай, қишлоққа, яйлоқға ўтарда муайян тутқовуллари бордур, қушлик ва итлиқ йигитлар бориб, тутқовулни сахлаб, кийик олдуурлар» (116, I).
Тухм	- уруғ, тухум; «Самарқандни олғонда, Самарқанд андоқ хароб эрдиким, мадад ва тухм ва тақовига эҳтиёж бор эди» (62, II).
Тушлан-моқ	- туш пайтида тўхтаб дам олмоқ, овқатланмоқ; «Якшанба куни, ойнинг ўн тўққизида тонгдин бурунроқ чорбоғдин отланиб, Каварий суйилин ўтуб, тушландук» (240, II).
Тушурмоқ	- бу ерда: асир олмоқ; «Қоратегинда кейнидин етиб уруштилар. Султон Ҳусайн мирзонинг илгорини босиб, бу бекларнинг аксарини тушуруб яна қўя бердилар» (52, II).
Туккон	- туғишиган; «Менинг онамнинг түқкон эгачиси Мехр Нигорхоним ҳам Самарқандтин келдилар» (86, II).
Түғ	- байроқ, нишон; «Тугчи түғ боғлагуча фурсат бўлмади, тугни илигига олиб-ўқ отланди» (93, I).
Түғмоқ	бу ерда: туғилмоқ; «...чоршанбиҳийлардиндурким, Абулмуҳсин мирзо била Кепак мирзо андин туғуб эди» (131, II).
Түғро	- буйруқ ва ёрлиқларнинг тепасига катта қилиб ёзилган подшоҳлик белгиси; «Бу фатҳдин сўнгра «түғро»да «ғози» битилди» (229, I).
Түғчи	- юришларда, жангда түғ-байроқ тутувчи; «Беклардин... Худойберди түғчи мўғул, Ёрак тағойи, ...Хайдар рикобдор» (64, II).

Туюр	- қушлар (бирлиги – тайр); «Нингнаҳорға етгач, ўзга оламе назарға келди: гиёҳлар ўзгача ва ийғочлар ўзгача ва вухуш ўзгача ва туюр ўзгача» (117, II).
Тұымок/ түймок	- билиб қолмоқ, сезмоқ; «Мухолифларким Андижонга борурлар, кече била хандиққа кириб фасилға шоту қўяр чоғда қўргондагилар туярлар» (63, I).
Тўлғоқ	- довул, бўрон; «Фазнида бир чашма бордурким, агар нажосат ва қозуротни бу чашмаға солсалар, ўшул замон тўлғоқ ва тўфон ва ёғин ва чопғун бўлур» (114, I).
Тўйламок	- довдирамоқ, гангимоқ; «Оти тўйлаб ёниб, ўз элининг орасида йиқилди» (236, II).
Тўлғама	- душман сафининг икки ёнидан тартибсиз хужум қилиш тактикаси; «Тенгриқули Пишаги мўгулни тўлғамага ясадуқ, ғаним кишиси ёвуқ келгач, бу икки бўлак тўлғама ўнг қўлдин, сўл қўлдин ғанимнинг орқасига эврулгайлар» (193, I).
Тўнгмоқ	- совқотмоқ; «Отланғонда кечрак бўла совуқға тўнгуб кела олмади» (173, I).
Тўра	- 1) тартиб, интизом, қонун-қоида; 2) сайид, хўжа сингари улуғ зотларнинг номига қўшиладиган сўз; 3) урушда олдинга қўйиб, орқасида туриб ўқ отадиган қалқон; «Ҳазм ва эҳтиётни маръи тутуб, тўра яёқким, тартиб қилилиб эди, муқобала бўлур маҳалда кейин-ўқ қолдилар» (72, II).
Тўтаги	- сабза, зангор; «Бўйнидин қуи орқаси сарик ва тўтаги ва кўк ва бинафша ранглар била мунаққаш воқиъ бўлубтур» (200, I).
Тўфон	- 1) гарқ қиласиган сел, кучли сув тошқини; 2) бўрон, мажозий маънода: гавро, тўполон; «Фазнида бир чашма бордурким, агар нажосат ва қозуротни бу чашмаға солсалар, ўшул замон тўлғоқ ва тўфон ва ёғин ва чопғун бўлур» (114, I).
Тўш бўлмоқ	- тенг бўлмоқ, ўхшаб қолмоқ; «Тоғлари элларига муносиб тушубтур, нечукким, «тенг бўлмагунча, тўш бўлмас» дебтурлар» (115, II).

Туфанг	- милтиқ; «Бажавр эли, чун туфангни кўрмайдур эдилар, туфанг унидин ҳеч нарвойе қилмалилар...» (162, I).
Туфандоз	- милтиқлилар, милтиқ отувчилар; «Ўзга туфандозлар ҳам туфанг отмоқта бисёр жалодат кўрсатиб яхшилар оттилар» (162, I).
Тўшакхона	- кўрпа-тўшак, ёстиқ турадиган уй; «Муҳаммад Ҳусайн мирзо хонимнинг тўшакхонасиға кўркунчдин қочиб кириб, тўшакнинг бўёжамасиға ўзини боғлатибтур» (151, II).
Тўқа	- 1) бошлиқ; 2) уруш асбоби; «Дейилдиким, тўра ва тўқа била элчилик қилурни қўйгил, бетакаллуфона келгил» (174, II).

У

Убож	- жой номи; «Убож гузари била ўтуб, Султон Ҳусайн мизрога борди» (65, II).
Убрук-субрук	- шоша-пиша; «Мулло Ҳусайнни ва яна баъзиларни убрук-субрук буларнинг кўмакига йибордук» (220, I).
Убур	- ўтиш йўли; «Такоб била юрумай, тоғ била юрур хаёл қилсалар, убур мутааззирдур» (109, I).
Уд	- 1) бир хил чолғу асбоби; 2) ўтга тушганда ёқимли ис берадиган бир қора ёғоч; удий – чолғу асбобида чалувчи шахс; «Яна Қулмуҳаммад Удий эди, гижжакни ҳам хўб чолур эди» (140, I).
Узв	- аъзо, гавда бўлакларидан бири; «Яна бир навъ маймун бўладур, юзи ва туки ва бори узви қоп-қорадур» (200, I).
Уздурмок	- суздирмоқ, сувдан кечириб ўтмоқ; «Тамом от ва тевани уздуруб кечилди. Баъзи партоллек нимани аргамчига боғлаб, ул юздин тортиб олдилар» (122, I).
Уздуруб ўтмоқ	- сузиб ўтмоқ; «Намози пешингача арзи бир улуг дарёча бўлди. Бҳиранинг ёвуғида бир тиргаз отими ердин кўпроқ гузар йўқ эди, уздуруб ўтар эдилар» (167, II).

Узмо	- катта, улуг; «Воқеайи узмоким, жумъа куни, рабиулаввал ойининг ўн олтисида, тарих тўқуз юз ўттуз учта рўй берди» (217, I).
Узмок	- бу ерда: сузмоқ; «Ушбу кун Юсуф Али рикобдор Чанор боғидаги ҳавзии узуб, қўл солиб, юз навбат эврулли» (174, I).
Узроҳ-лиф	-узр сўраш, афв тилаш; «Нозини тортиб, узроҳликлар била манъ қилур эдук» (125, II).
Узуб чиқмоқ	- сузиб чиқмоқ; «Мирзоқули жолага келмай, тўн уфроғи била узуб чиқти» (176, II).
Үйрушмак	- юриш қилмоқ, аскар тортмоқ; «Андижонга үйрушмак хаёли била кўмак тилай, Тошкандга хон қошига бордум» (65, I).
Үйхула-моқ	- ухламоқ; «Ул оқшом кемада-ўқ үйқулаб, саҳарга ёвуқ ўрдуға келдук» (169, I).
Үй-эл	- қариндошлилар, оила атзолари, хизматдагилар; «Дарайи зинданга етганда Қанбар Алибекким, Қанбар Али саллоҳ ҳам дерлар, қочиб келди. Уч-тўрт кўч била Коҳмард келиб Ажар қўргонида уй элини кўйдук» (103, I).
Улок, улоғ	- улов, кўшга қўшиладиган ҳайвон; «Дарайи Нурдин бир неча улоғ чогир келтуруб эдилар» (177, II).
Улум	- илмлар (бирлиги — илм); улуми зоҳирӣ - дунёвий илмлар, юзадаги, ўқиб - ўрганиладиган илмлар; улуми ботиний - сўфийлик, диний илмлар; «Бу жумладин бир Мавлоно Абдураҳмон Жомий эликим, зоҳир ва ботин улумида ул замонда ул миқдор киши йўқ эди» (137, I).
Улус	- эл, ҳалқ, қабила; «Менинг онам қошида минг беш юз, икки мингга ёвуқ мўғул улусидин бор эди» (69, II).
Улуфа	- маощ, озиқ-овқат; «Ёмчи ва сайисга улуфа ва отларга алиқ таъйин бўлгай» (244, II).
Улуг	- катта; «...ул муносабат билаким, Темурбек Улуг Умаршайх мирзоға Фарғона вилоягини берганнадур, Андижон вилоятини бериб, Худойберди Туғчи Темуртошни бек атка қилиб йиборди» (37, I).

Улча	- у қадар, шунча; «Йигит-яланг улча имкони жид ва эҳгимом эди, зоҳир эттилар ва баҳодирлуқ оти ва нек ном ҳосил айладилар» (162, II).
Умаро	- амирлар, амалдорлар; «Душанба куни девон куни буюрдумким, акобир ва ашроф ва умаро ва вузаро девонда ҳозир бўлғайлар» (217, II).
Умдатул-мулк	- ҳосил бермайдиган, фойда келтирмайдиган мулк; «Мундин сўнг агар қўргон номазбут ё раият номаъмур бўлса, ...ул умдатул-мулкнинг бемуҳас-силлиғига ҳамл бўлгусидур» (249, II).
Умоклан-мок	- биргалашмоқ, йигилишмоқ; «Ушмунча била Самарқанд кишиси умокланиб, Султон Али мирзонинг рўбарўйига черик тортиб чиқтилар» (55, I).
Уммий	- ўқиши-ёзишни билмаган, саводсиз; «(Қосимбек) Бовужудким уммий эди, хуштабъона зарофатлар қилур эди» (41, II).
Уммон	- Ҳинд дengизи; «Фарб сари оқиб Татта вилоятининг ичи била ўтуб, Уммонга қотилур» (197, II).
Умури идти-фокий	- ишнинг ўнгидан келиши. «Яна бир мартаға черик тортиб келиб, Кундузни қабаб ололмай ёнди. Мунда ажаб умури иттифоқий воқъиъ бўлур, Султон Ҳусайн мирзо била черик оз экандур, аксар черикни Астробод навоҳисига йиборган экандур» (129, I).
Умқ	- 1) баландлик; 2) чуқурлик; «...айвоннинг ичидаги улуг тоҳ таҳт қўюбтур, тули таҳминан ўн тўрт, ўн беш қари бўлғой, арзи етти-секкиз қари, умқи бир қари» (60, I).
Ун	- овоз, шовқин; «Биз йиборгон бекларнинг интизорида от устида-ўқ туруб эдик, баъзи ургудамакта, баъзи хоболуд, кечанинг уч паҳари бўлғой эди, баякбор таблбоз уни ва сурон чиқти» (91, I).
Уруғ қаёш	- қариндош-уруг; «Шоҳ бегимни ва уруғ-қаёшни ҳам етги-секкиз йил бор эрдимким, кўрмайдур эрдим, бу баҳона била аларни ҳам кўрулди» (65, I).
Ускуна	- қуш ёки ҳайвоннинг гўшти; «Андоқ ривоят қилдиларким, бир қирғовулни ошгинаси била тўрт киши еб тутата олмайдур» (34, II).

Усрат	- қийинчилик, танқислийк; «Усрат бу мартабада эдиким, бизнинг орада икки чодир эди. Менинг чодирим волидамга тикилур эди» (102, I).
Устод	- 1) ўқигувчи; мураббий; 2) уста; «Устодга камар ханжар ва хилъат ва тупчоқ от инъом бўлди» (219, II).
Устурлоб	- расадхонада юлдузлар айланиши мушоҳада қилинадиган ва ўрганиладиган асбоб; «Устурлоб ва нужумни яхши билур эди» (135, II).
Устухон-бандлик	- 1) суюклар туташлиги; 2) шеърда мазмуннинг боғланиши; «...агарчи баъзи байтлари тавре воқиъ бўлубтур, vale бу маснавийнинг мазмун ва устухонбандлиги бисёр ковок ва харобтур» (139, II).
Уфрок	- йиртиқ, чокидан сўкилган; «...Абдулло тўн уфроғи била ўзини сувға солди» (173, I).
Уфунат	- ёқимсиз ҳид, бадбўйлик; «(Анджоннинг) Ҳавосининг уфунати бор. Кузлар эли безгак кўп бўлур» (35, I).
Учма	- тоғда тошнинг парчаланиб пастга қулаши; «Қочарда, тоғ йўлиға учраб, эниш ва учма ерга йўлукуб, ўзи ташвиш била бу учмадин тушти. Кўп эли бу учмада зойиъ бўлди» (57, I).
Ушмундок	- шундай; «Ушмундок маҳалда мухолифларнинг фирибомиз сўзларини кулоқقا олиб, ислоҳ ҳикоятини орага солиб, ... Бек Телбани ... элчиликка йибордилар» (64, II).
Ушмунча	- шунга қарамай, шу ҳолга қарамасдан; «Хон ушмунча била мурожаат қилди» (64, II).
Укор	- турна жинсидан бир хил қуши; «Укор ва қарқара ва қўтонни ҳам таноб била қалин тутгарлар, бу навъ қуш тутмоқ гайри муқаррарлур» (153, I).
Уюхламок	- ухламоқ; «Ул рудта тушуб, ўзумиз ва отимиз бир замон уюхлаб, дам олиб, тонг отқонда андин тебрадук» (153, I).

Уҳда - **1)** мажбурият юклаш; **2)** масъулият, жавобгарлик; «Шайбонийхон Ҳисорнинг муҳосарасини Ҳамза Султон била Маҳдий Султонга уҳда қилиб, ўзи Қундуз келиб, иниси Маҳмуд Султонга Қундуз вилоятини бериб, ўзи бетаваққуф Хоразмға Чин сўфининг устига мутаважжиҳ бўлди» (123, II).

Уҳда бўлмоқ - зиммасига юклатилмоқ; «Шероз қўргони Иброҳим соруга уҳда бўлди» (55, II).

Ф

Фавж - тўда, гурух; «Султон Иброҳимнинг чериги кўрарким, буларнинг кишиси асру оздур, ўшандин бир озроқ фавж, бир фил била булар сари мутаважжиҳ бўлур» (187, II).

Фавоид - фойдалар; «Дедимким, ...мундоқ жузҳий-жузҳий фойдадин Тенгри ризосини арода кўруб кечсак, мўнинг муқобаласида куллий-куллий фавоид Тенгри таоло рўзи қилгусидур» (199, I).

Фавт - вафот, ўлим; «...Султон Ҳусайн мирзонинг фавтини хабари эди» (141, II).

Фазихат - шармандалик; «...зарроқ ва таммось элнинг ёлғон ва хушомадин қабул қилиб, ўзини фазихат ва расво қилди» (154, I).

Фазл - **1)** ортиқлик, устунлик, етуқлик; **2)** илм-фан, ҳунар, фазилат; «Аҳли фазл ва аҳли ҳунарга Алишербекча, мураббий ва муқаввий маълум эмаским, ҳаргиз пайдо бўлмиш бўлгай» (132, II).

Фазойил - фазилатлар; «Ва Ҳожа Калонбек умаролардин... фазойил ва саҳиyllиг бобида мумтоз» (268, I).

Файсал - қарор, ҳукм, ҳал қилиш; «Аскарийни олиб юриб, андаги ишларга Тенгри таоло инояти била файсал бергайсиз» (244, II).

Файсал топмок	- бирор маслаҳат ёки ишнинг ҳал бўлиши; «Хожа Қозини ва Узун Ҳасан Хожа Ҳусайнни элчиликка бу мазмун била йиборилдиким, бу вилоятга мулозимлардин бир кишини худ қўюлгусидир. Мен ҳам мулозим ва ҳам фарзанд, агар бу хизматни манга уҳда қылсалар, яхшироқ ва осонроқ файсал топқусидур» (42, II).
Фаражий	- қўй жунидан тайёрланган қишки оқ кийим; «Дарвозага рўбарў бўлғоч-ўқ кўрдумким, Шайх Боязид кўнглак устида фаражий кийиб, уч-тўрт отлиқ била дарвозадин кириб келадур» (96, II).
Фарангий	- бу ерда: Овруподан келтирилган отиш қуроли; «Ўзум бориб, Устод Алиқулининг фарангий ва зарбзан отмогини тафарруж қилдим» (256, II).
Фармон-раво	- фармон берувчи; фармони ҳамма ёқقا ўтувчи; «Бу тоғданни ва Нилоб била Бҳира орасидағи эл ва улусқа булар қадимдин ҳоким ва фармонраво бўла келгандурлар» (165, II).
Фаровон	- бу ерда: мўл; «Ошлиғи ва меваси фаровон» (34, I).
Фароҳ/фарах	- хурсандлик, хушҳоллик; «Ҳавоҳоҳ ва яхши фароҳ ҳавсалаларимиздин Ҳиндустон вилоятига қўюб, ўзумуз маврүсий вилоятимизга борғаймиз» (265, II).
Фароҳӯр	- муносиб, яраша; «Яна бекларга ва йигитларга фароҳӯри ҳоллари камар шамшир ва камар ханжар ва хилъатлар инъом бўлди» (212, I).
Фароғ/фароғат	- 1) тинчлик, хотиржамлик; 2) роҳат, истироҳат, хузур; «Самарқанд аҳлиним йигирма-йигирма беш йил Султон Аҳмад мирзонинг замонида рафоҳият ва фароғат била ўткариб эдилар, аксар муомала ҳазрати Хожа жиҳатидин адл ва шаръ тариқи била эди...» (47, I).
Фаррош	- 1) палос тўшовчи; 2) югурдак, хизматчи; 3) супурувчи; «Менинг навкарларимдин бир кул Аҳмад оруқ эди, бир Меҳтар фаррош эди» (154, I).
Фарҳунда	- қутлуг, саодатли, баҳтили; «Тенгри отини ва зотини фарҳунда ва муборак қилғай, манга ва санга кўп йиллар бисёр қарнлар Алъамонни давлат ва саодат била тута бергай» (243, I).

Фарш	- гул ёйиш, ёгқизиши; «Яна ушбу мадраса, ва хонақоҳга ёвуқ бир яхши ҳаммом солибтур, Мирзо ҳаммомига машҳурдур, ҳар навъ тошлардин фаршлар қилибтур» (59, II).
Фасд қилмок	- томирдан қон олдиromoқ; «Мұхаррам ойда менинг онам Қутлуқ Нигорхонимга ҳасба марази оріз бўлди, фасод қилдилар» (124, I).
Фасил	- шаҳар кўргонининг девори; «Мухолифларким, Андижонга борурлар, кеча била хандаққа кириб фасилга шоту қўяр чоғда кўргондагилар туярлар» (70, II).
Фасих	- 1) очик, равшан, ёқимли; 2) қоидага мувофиқ сўзловчи, чиройли услубли (кўғлиги – фусаҳо); «Хулқи даги саховатича бор эди, хушхулқ ва ҳарроф ва фасих ва ширинзабон киши эрди» (37, II).
Фасл	- қисм, бўлим; «Филҳол, бу тифани йиқиб чиқиб, аркнинг Фотфар тарафидаги фасилидин ...ташлаб Хожа Кафширга, Хожаго Хожанинг уйига бордилар» (54, I).
Фасод	- бузилиш, бузғинлик, иғво, фитна, ёмонлик; «Ранаа Сангаа коғир Кундарни олиб, фитна ва фасод мақомидадур» (213, II).
Фатарат	- қирғин, тўполон; «Айбакка етганда, Ёраги Билолким, бурунроқ менинг қошимда эди... бу фатаратларда мендин айрилиб эди, Хисравшоҳ қошида бўлур эди, бир неча йигитлар била қочиб келди» (102, II).
Фатила	- пилик, пилта; «Ҳар қачон фатилага ёғ эҳтиёж бўлса, бу кадудин ёғ қўядурлар» (208, II).
Фаторот	- икки ҳукмдор орасида узилиш, тўпөлон, қирғин; «...бу фатаратта анча тааллуқ бўлуб эди, тиладукким, бу қиши орияти бергай, то анда ўлтуруб Самарқанд вилоятига илиқдан келганча эврушгайбиз» (66, II).
Фатҳ	- 1) забт этиш, қўлга киритиш, галаба; 2) очиш, очилиш (кўғлиги – футуҳ); «Кўргон фатҳидин сўнг, менинг қошимда бўлур эрди» (51, I).

Фатҳ қилмоқ	- ғолиб бўлмоқ, ишғол қилмоқ; «Ҳумоюнким, Пураб тоғи ёйилар устига бориб эди, Жўнпурни фатҳ қилиб Фозипурға Насирхоннинг устиға илдам борди» (218, II).
Фаҳшгўй	- одобсиз, беодобона сўзларни сўзловчи; «Бадзабон ва фаҳшгўй ва худписанд ва тийра мағз мардак эди» (127, II).
Фақир	- камбағал, қашшоқ, бечора; «Ҳазрати Хожа Убайдуллонинг мутаалиқларигаким, бурун харж ва таҳмилларда кўп фақир ва мискин аларнинг ҳимояти била зулм ва тааддидин халос бўлурлар эди, не жойи улким, аларға мундоқ таклифлар бўлғай, кўп таадди ва ташаддуқ қила бошлади» (46, II).
Феруз- жанг	- урушда ғалаба қозонувчи, урушни эпловчи; «Ўзи хейли мардона эди, vale фирузжанг эмас эди» (130, I).
Фил- вокиъ	- ҳақиқатан, чиндан; «Филвоқиъ андоқ эди. Анда турарнинг ё қўргонни беркитурнинг маслаҳатини топмай, ёниб, Хўжандга келдук» (65, I).
Филжумла	- ҳақиқатдан ҳам; «Филжумла совуқ бўлди» (190, I).
Фиръавн	- қадимги Миср подшоси номи; бу ерда: тақаббур, назар-писанд қилмовчи; «Яна бир Абдулали тархон эди. Агарчи Дарвеш Муҳаммад тархон тўра ва муча била мундин улуғ эди, vale бу фиръавн ани кўзга илмас эди» (45, II).
Фири- бомиз	- ҳийла-найранг; «Фирибомиз сўзлар била Султон Маъсұд мирзони ғоғил қилиб, Чагониёндин илғоб, нақора вақтида Ҳисор қўргонини қабай олдилар» (65, II).
Фирор	- қочиш; «Нақора унини эшишиб, бизнинг мутаважжиҳ бўлғонимизни билиб, қарор тариқин унугуб, фирор йўлин тутти» (158, I).
Фисқ	- бузуклик, ахлоқсизлик; «Яна бир буким, агарчи забт ва тузуки хейли яхши эди, девон шиор эди. Сиёқ илмини билур эди, vale табъи зулм ва фисққа мойил эди» (46, II).

Фитна	- тўполон, бузилиш, жанжал; «Ушбу аснода Боқибек манга каррот ва маррот айтур эрдиким: «Бир вилоятқа икки подшоҳ ва бир черикка икки мири сипоҳ, мужиби тафриқа ва вайронлиқ ва сабаби фитна ва паришонлиқдур» (103, I).
Фитна-ангиз	- фитна қўзғаш, ғалва кўтариш; «...Гвалийар раажаларидин Дарманкат яна Хонижакон отлиқ коғир Гвалийар навоҳисига келиб, қалъа тамаига шўр ва фитна ангиз қила бошладилар» (216, II).
Фитр	- рўза тутишни тўхтатиш; ийди фитр-рамазон ҳайити; «Тонгласи ийди фитр намозини анда қилиб,... Обёр қўруғиға туштук» (55, II).
Фикқ сабаки	- диндаги ҳуқуқ илми дарси; «Панжшанба куни, ойнинг йигирма бешида Мулло Маҳмуд қошида фикқ сабаки ўқумоқ таъйин бўлди» (174, I).
Фориғ бўлмоқ	- 1) тинч, хотиржам бўлмоқ; 2) озод бўлмоқ, бўшамоқ; 3) bemalol; фориғ бўлмоқ-кутулмоқ; «Бу муҳиммоттин фориғ бўлғондин сўнг, черик ва вилоётнинг тартиб ва насақи ва забт ва рабтига иштиғол кўрсатилди» (43, II).
Фосид	- бузуқ; «Гвалийарнинг кўргонининг ичидан Раҳимдодқа киши йиборурким, ҳар навъ қилиб, кўргонга ўзунгизни солингким, бу кишининг раъийи мунқалиб бўлур, фосид хаёлдадур» (216, II).
Фосила	- орани боғловчи восита; «Бу маҳалла била қалъага фосила ушбу хандақ ёқасидоги шоҳроҳтур» (34, II).
Фосик	- фисқ қилувчи, бузуқ хулқли; «...ўзиким нечук золим ва фосиқ эди, бек ва бекча ва навкар ва савдари тамом золим ва фосиқ эдиларким, Ҳисор эли, алалхусус, Ҳисравшоҳға тааллуқли эл ҳамиша шурб ва зинога машгул эдилар» (46, II).
Фотир	- ўтқир зеҳн; «Бу фурсаттаким, «Мубаййин»ни назм қиласадур эдим, хотири фотирга хутур этти ва ҳазин кўнгулга мундоқ еттиким, ҳайф бўлгай ул тилдинким мундоқ алғозни дарж қилгай...» (185, I).

Фужур	- ахлоқсизлик, гуноҳга берилиш, бузуклик, ярамаслик; «Фисқ ва фужур ўзида, ўғлонларида ва эл - улусида асрү шойиъ эди» (132, I).
Фузало	- фозиллар; «Хурросон фузалоси ва шуароси қошида анинг дахли ва сўзи мўътабар ва саид эди» (136, I).
Фулс	чақа, танга; «...улуфасини минг туман фулс қилиб, Хатлон вилоятини дарbast берди...» (65, II).
Фуржа	- 1) оралиқ, фурсат; 2) бўш ўрин; «Мунча фурсат ва фуржада она ва эгачи-сингилни ва кўч ва ўғлон-ушоқни ҳам олиб чиқмай, ўзбакийнг асирилигига ташлаб қочарлар» (154, II).
Фуруд	- суст, тубан, паст; «Шайбонийхоннинг отига бир туркий маснавий битибтур. ...бисёр суст ва фурудтур, ани ўкуғон киши Мұхаммад Солиҳнинг шеъридин беэтиқод бўлур» (139, I).
Фурудтар	- сустрок; «Шеъри ўзга ҳайсиётга боқа кўп фурудтар эди.... Фосиқ ва бебок эди, фисқнинг шоматидин обила маразига гирифтор бўлуб ... ушбу балийя била-ўқ оламдин нақл қилди» (135, I).
Футур	- 1) вайронлик, хароблик; 2) кучсизлик, заифлик, шикастлик; футур солмоқ-вайрон қилмоқ, шикаст бермоқ; «Ҳўжанд ҳам муддати мадид эрдиким, Умаршайх мирзо девонига тааллуқ эди, бу фатаратта ул саркорда футур бўлғон учун Султон Аҳмад мирзога боқиб эди» (51, II).
Футур бўлмоқ	- кучсиз бўлмоқ; «Ҳўжанд ҳам муддати мадид эрдиким, фатаратта ул саркорда футур бўлғон учун Султон Аҳмад мирзога боқиб эди» (51, II).
Фуқаро	- камбағаллар, муҳтоjlар, қашшоқлар (бирлиги – фақир); «Фуқаро ва масоқинга бир пора ярмоқ улашиб, ўрдуга келдилар» (194, II).
Фўта	- 1) белбоғ; 2) ҳаммомда тутиладиган лунги; «Бу хушомадни инонуб, бўйнига фўта солиб шукрлар қилибтур» (134, I).

X

- Хабосат** - пастлик; «Хожа филҳол хабосат қилиб, анинг деганини айтди» (118, I).
- Хавид** - арпа, бүгдой пояси; «...от бўғузи ва кўк хавид бисёр эди» (121, II).
- Хавидзор** - арпа, бүгдой пояси ўсган жой, экинзор; «Тонгласира гарби-шимоли жардин ўтуб, хавидзорга тушулди» (170, I).
- Хавонин** - хонлар; «Яна жамиъ Мовароуннаҳр вилоятлари ўзбак хавонин ва салотинининг тасарруфида эди» (195, II).
- Хавотун** - хотинлар (бирлиги – хотун); Хавотин ва сарор-хотинлар ва чўрилар; «Хавотун ва сарори; Кутлуг Нигорхоним эди» (38, II).
- Хадша** - нотекис; «Ғазаллари ҳамвор ва рангин ва кам ҳадшадур» (139, II).
- Хазойин** - хазиналар; «Поянда Султонбеким, Хадичабегим бошлиқ Султон Ҳусайн мирзонинг ҳарамлари ва Бадиъуззамон мирzonинг ва Музаффар мирzonинг ҳарамлари ва ўғлон-ушоқлари неким бўлгай, мирзоларнинг хазойин ва байтуоти тамом Олақўргоннинг ичилди эди, қўргонни хотирхоҳ мазбут ва саранжом қилмайдурлар эди» (154, II).
- Хазон** - 1) куз, куз фасли; 2) дарахтнинг кузда саргайиб тўкилган барги; «Хазон боис бўлди, чогир ичилди» (179, I).
- Хайлхона** - 1) хонадон, уй-жой; 2) отхона; «Хайлхоналарингизни ва ҳарамларингизни Иброҳим бандахона-сидин халос қилдим» (128, II).
- Хайма** - чодир, катта соябон; «От ва тевадин ва хайма ва хиргоҳдин, балки жамиъ сипоҳийлиқ яроғидин мирзоға ва мирзо била бўлғонлариға ул миқдор хиз-мат ва одамигарлик қилдиким, кўрганлар делилар-ким, бурунги яроғ била бу яроғнинг орасида тафовут магар тилла олот ва нуқра олот бўлгай эди» (57, II).

Хайр	- яхшилик; «Хотирларга тараддул кечмагай деб, ҳар не воқиъ бўлғонни шарҳи ва бости била битидим. Агарчи тилга, оғизга сикқусиз кўрқудек воқиъа эди ...Хайр ва хўблуқ била ўтди» (218, I).
Хайрбод қилмоқ	- хайрлашмоқ; «Якшанба,... Хадича Султонбегим билаким, ўшул икки-уч кунда Кобулға азимат қилмоқчи эдилар, хайрбод қилиб, отландим» (237, I).
Халойик	- халқлар, одамлар (бирлиги – халқ); «Шайбокҳон Ҳирини олғондин сўнг, бу подшоҳларнинг зоҳ ва зоди била ёмон маош қилди, не ёлғуз бу жамъ била, бори халойиқ била» (154, II).
Хамса	- 1) беш, бешлик; 2) бејі достонни ўз ичига олган тўплам; «Олти маснавий китоб назм қилибтур, беши «Хамса» жавобида» (132, II).
Хамса- тайн	- икки хамса; бу ерда Низомий ва Деҳлавий «Хамса»лари кўзда тутилган.
Хандак- ламоқ	- душман ўтолмаслиги учун чуқур қазимоқ; «Ҳоло бу жамъиятнинг хабарини топиб, Родагон ўлангида хандаклаб ўлтурубтурлар» (242, I).
Харвор- харвор	- тўп-тўп, уюм-уюм; «Бурунғи ўрду эмас, танигусиз ўрдуе бўлубтур: яхши тупчоқ отлар ва қатор-қатор нар ва моя тевалар ва хачирлар ва кумош раҳтилик ҳар зинлиқ моялар ва сақарлот ва маҳмал чодирлар ва шомиёналар ва ҳар уйда харвор-харвор сандуқлар» (158, II).
Харж	- чиқим, сарф; «Самарқандга киргач, ўзгача тартиб ва насақ ва харж ва таҳмил бунёд қила бошлади» (46, II).
Хароблик	- вайронагарчилик; «Яна бир Панҷҳир туманидур. Йўл устида воқиъ бўлубтур. Кофиристон анга бисёр ёвуқтур. ...мен бу навбат келиб Ҳиндустонни фатҳ қилғонда, кофирлар келиб Панҷҳирдин қалин киши ўлтуруб, кўп хароблиқлар қилибтурлар» (111, II).
Хас	- интичка қуруқ ўсимлик; «Хас бисёр ва дараҳт бешумор, чирилар қилдилар, филҳол кент ё шаҳр бўлди» (198, II).

Хаспўш қилмоқ	- шохлар билан ёпиб қўймоқ; «Кўпрук била дарвоза орасидаги баландлиқ пуштанинг устида йўл ўртасида қалин чукурчоқлар қазиб хаспўш қилиб эдилар» (136, II).
Хатна	- ўғил фарзандни суннат қилиш; «Дедиким, менинг ўғлум Муҳаммад Мўмин мирзони хатна қилғонда Мирзо анга багишлабтур» (56, II).
Хатте	- патча; «...икки кўзининг икки ёнида қизил хатте тушубтур» (201, II).
Хейли	- анчагина, асосан; «Бу сўзи хейли боиси зиҳқ ва башошат бўлди» (231, I).
Хеш	- қариндош, таниш, яқин киши; «...Султон Саъидхонким, Кошғар хонларидин эрди ва хешлиги ҳам бизга бор эди...» (266, I).
Хиёбон	- икки чети дараҳтзор кўча; «Гозургоҳнинг хиёбони ва Султон Аҳмад мирзонинг ҳазираси...» (65, I).
Хиёра	- ўн қиррали илоннамо ўйма шакл; «Ўзга тамом ерларда тошдин сутунлардур. Баъзини морпеч хиёра қилибтурлар» (60, I).
Хижил	- хижолат; «(Соқи Муҳсин) Хижил ва мунфаил бўлди» (253, II).
Хизона	- хазина; «Оз фурсатта андоқ қилайким, вилоят маъмур ва раият шоқир ва хизона мавфур ва силоҳи воғир бўлгай» (136, II).
Хизоначи	- хазиначи; «Вали хизоначига бир неча ўбдан йигитни қўшуб, ўрду олиға йиборилди» (170, I).
Хик	- суюқлик сақлаш учун мўлжалланган халта идии; «Чоғир анда андоқ шойиъдурким, ҳар кофирнинг бўйнида бир хик чоғир эди. Сув ўрнига чоғир ичиб юрурлар эли» (118, II).
Хилват	- холи, кимсасиз жой; «Асрุ кўп ҳаёси бор эрди. Дерларким, хилватларда маҳрам ва ичкиларидин ҳам оёғини ёпар экандур» (44, I).
Хилват- нишин- лик	- яккалик; «Агар менинг ризомни тиласен, хилватнишинлиқни ва эл била кам ихтилотлиқни бартараф қилғил» (244, I).

Хилжий	- табақа номи; «Бу табақани хилжий дерлар» (196, I).
Хильяят	- сарпо, ҳашамли кийим; «Султон Вайс ва Султон Аловуддинға отлар ва хильяятлар иноят қилиб, истимолатлар ила рухсат бериб, кўчуб, Бажавр тўғриси тушулди» (164, II).
Хиргоҳ	- чодир; «Бу оҳшом маъжуннок кемани хиргоҳқа яқин келтируб, кемада-ўқ такя қилдум» (256, II).
Хиссат	- ҳасислик, пасткашлиқ; «Табъига хиссат ғолиб эди» (42, I). «Зуннун аргун бовужуди хиссат ва баҳиллик яхши хизматлар қилди. Бир пешкаш қилғонда қирқ минг қўй пешкаш қилди» (57, II).
Хитоб	- фахрли ном; «...ул жумладин бири Аъзам Ҳумоюндур» (215, II).
Хишт	- гишт; «Мирзо... таҳоратга кирган уйнинг орқа тарафиди хишт била тига қўборғон эшиги бор экандурким, ҳавлидин ташқари чиқар экандур» (54, I).
Хозин	- ҳазиначи; «Вали ҳозин ҳам икки кишини туфанғ била йиқди» (162, I).
Хок	- тупроқ; «Ёзлар савр ва жавзода пашакаалга ёвуқ бу ел йилда тўрт-беш навбаг бисёр тунд қўпадур. Андоқким, гард ва хок ул мартабада бўладурким, бир-бирни кўруб бўлмайдур» (209, I).
Хок палла	- ўйин тури; «(Ҳасан Яъкуббек) яхши киши эди. ...чавгонни яхши ўйнар эди. Хок паллани яхши сочарар эрди» (41, I).
Хоксор	- киши лақаби; «Бир Турдибек хоксор таъриф қилди» (191, II).
Хокреза	- 1) қўргон деворининг ости; 2) тупроқдан уйилган тепа; «Абдулқулдус кўҳбур Каттабекнинг оғаси фасил тубига чиқиб эди, фасилдин андоқ тош урдиларким, ҳеч ери тегмай дуруст муаллақ ошиб, ўшандоқ баланд ердин қўргоннинг хок-резининг тубигача юмалана-юмалана келди» (71, I).
Холиса	- бу ерда: подшоҳ ўз ихтиёрида қолдирган жой; «...Кобул вилоятини холиса қилдим, ўғлонлардин ҳеч ким тамаъ қилмагайсиз...» (249, I).

Холисот	- 1) давлат сри; 2) соф, табиий; «Чаҳоршанба куни Борик об тушганда Ҳиндустонда қолгон Нурбекнинг иниларидин йигирма минг шоҳрухийлиқ олтун ва ашрафий ва тангаким, Ҳожа Ҳусайн девон Лахўр холисотидин йибориб эди, келтурд» (184, I).
Хоболуд	- уйкусирамоқ; «Биз йиборгон бекларнинг интизорида от устида-үқ туруб эдик, баъзи ургудамакта, баъзи хоболуд, кечанинг уч паҳари бўлгой эди, баյкбор таблоз уни ва сурон чиқти» (91, II).
Хонавода	- оила, авлод, сулола; «Юз қирқ йилга ёвуқ Самарқанд пойтахти бизнинг хонаволада эди» (80, II).
Хоназод	- уйда ўсган; «Бу тупчоқлар аксар хоназоди эди» (45, II).
Хонақоҳ/ хонақаҳ	- шайхлар, дарвешлар зикр қиласиган катта гумбазли жой, мачит; «Бу йигирма кунда машҳур сайдроҳлардин бир Султон Ҳусайн мирзонинг хонақоҳидин ўзга ер кўрулмаган шояд қолмади экин» (145, II).
Хоро	- 1) қаттиқ тош; 2) товланиб турадиган қимматбаҳо тош; «Ушбу кун Сайд Ҷакний Шерозий жибагарга хилъат кийдуруб, инъом қилиб, хоролик чоҳни буюрдикким, билурича итмомға тегургай» (141, II).
Хос	- ўзи учун маҳсус; «Султон Иброҳим ўз сарочасидин-үқ бир неча хос хайли била тебранмас» (187, II).
Хос аҳли	- подиоҳга яқин турувчиilar; «Ва анииг ииниси Кичик Ҳожа муҳрдор ва хос аҳлидин эрди ва подиоҳ хизматида бу ҳам ўлтурур эди» (268, I).
Хосса тобин	- маҳсус аскар тўдаси; «Хурросон ва Самарқанд Султон Абусаъид мирzonинг таҳти тасарруфиға кирганда бу икки пойтахтнинг ишга ярар йигитларини хосса тобин қилиб... экандур» (42, I).
Хосса хилъат	- маҳсус кийим, хусусий кийим; «Намози шомда чоғир сұхбати бўлди, сұхбатта Султон Аловуддинни чорлаб ўлтурғузуб, хосса хилъат иноят бўлди» (164, I).

Хост	- хоҳиш, истак, ихтиёр; «Чун хост йўқ экандур, Халифа халос бўлуб, ... икки-уч қундин сўнг яёқ ва ялангоч келди» (52, II).
Хотир	- 1) кўнгил; 2) ўй, фикр, хаёл, эс; «Бовужудким мажлис асбоби муҳайё бўлуб эрди, қозининг истирзойи хотири учун, ичку бартараф бўлди» (171, I).
Хотирнишон	- эсга солмок; «Мундоқ маъқул ва муважжаҳ сўзларни хотирнишон қилиб, хоҳи ва ноҳоҳи элни бу дагдагалардин ўткардук» (211, I).
Хотирхоҳ	- кўнгил тўларлик, кўнгилдагидек; «Бу жиҳатлардин хотирхоҳ мол бермаслар» (114, II).
Хоҳарзода	- жиян, эгачи (опа) ёки сингилнинг боласи; «...хоҳарзодаси Аҳмад Қосим Коҳмардта эди, Хисравиҳоҳ Аҳмад Қосимни барин қилиб, уруққа ёмонлиқ мақомида бўлурлар» (106, I).
Хоҳон	- истовчи, хоҳловчи, талабгор; «Дедиларким, Хожа Яхё ҳам подшоҳнинг хоҳонидур» (77, I).
Худ	- ўзи; албатта, ҳақиқатан; «Мунча талон ва торож тортғон вилоятлардин нима олмоқ худ нечук мусассар бўлгай» (62, II).
Худписанд	- манмансираган; «Бахил ва фитна ва зумухт ва мунофиқ ва худписанд ва қаттиқ сўзлук ва совуқ юзлук киши эди» (42, I).
Хумс	- бешдан бир (ислом шариатида урушдан тушган ўлжаларнинг бешдан бирини давлат фойдасига олиб, қолнанларини урушда иштирок этганилар орасида тәқсимланган. «Хумс» атамаси шундан қолган); «Мунда фармони бўлдиким, баъзи беклар ва юруб, эҳтимом қилиб, бу ганойимнинг хумсини олғайлар» (163, I).
Хунбаҳо	- товон, тўлов; «Ўзгаларниким, ҳар кишига туттурулуб эди, Диловархоннинг иттифоқи била хунбаҳо таъйин қилилди» (189, I).
Хунча	- новда; «жах боғламоқ андоқдурким, тол хунчаларидан бармоқча-бармоқча хунчаларни чиғдек тўқурлар, бу чиғни сувнинг тўқулур ерида ковок кўюб, атрофига тош қаларлар... сув қуи борур, балиғ чиғнинг устида қолур» (116, II).

Хуррам	- гултаган, яшнаган; «Анорлар дараҳтларда қип-қизил, норунж дараҳтлари сабз ва хуррам, норунжлар дараҳтларда бениҳоят, vale норунжлар хотирхоҳ сарғаймайдур» (179, I).
Хуруж қилмоқ	- қарши бош күтариб чиқмоқ, ҳужум қилмоқ; «Давлатхоннинг отаси Татархон олти-етти сардордин бирисидурким, хуруж қилиб, Ҳиндустонга мутасарриф бўлуб, Баҳлулни подшоҳ қилдилар» (167, I).
Хутба ўқимоқ	- подшо номини қўшиб намоз ўқимоқ; «Бу фурсатта Иброҳим соруким, ...бир жарима жиҳатидин сўнграталар мардуд эди, Исфара кўргонига кириб Бойсунқур мирзонинг отига хутба ўқуб, муҳолафат мақомида бўлди» (51, I).
Хутур этмоқ	- кўнгилга, хотирга келмоқ; «Бу фурсаттаким, «Мубаййин»ни назм қиласадур эдим, хотири фотирга хутур этти ва ҳазин кўнгулта мундоқ еттиким, ҳайф бўлгай ул тилдинким мундоқ алғозни дарж қилгай» (185, I).
Хутут	- хатлар (бирлиги – хат); «Хутутни хўб битир» (135, I).
Хушбош	- шўх, бебош, хушчақчақ; «...лаванд ва хушбош ва шаробхўр ва айёш киши эди» (133, I).
Хушк	- караҳт; «Сўнграталар маъжун кўпрак ихтиёр қилур эди. Маъжунийликда қалла хушк бўлур эди» (37, II).
Хушкий йўл	- қуруқ йўл; «Ҳиндустон била Хуросон орасида хушки йўлдин икки бандардур» (107, II).
Хушла- моқ	- танламоқ; «Ўрду тушгандин бир курўҳча қуйироқ ер хушлаб келди» (236, I).
Хушму- ховара	- хушсуҳбат, ширинкалом; «Бисёр хушмуҳовара кини эди» (43, II).
Хушнавис	- хушхат, чиройли ёзувчи; «Хушнавислардин агарчи хейли киши бор эди, vale борининг саромади насахтаълиқда Султон Али Машҳадий эди» (139, II).
Хушнамо	- қўркам, қўринивили; «Хейли хушнамо дараҳти бор» (204, I).

Хуштабъ	- хушчақчақ, қувноқ, шоиргабиат; «Бойсунқур миңзона беклари била тутуб, Бойсунқур миңзога кериш солиб, мұхаррам ойининг ўни әрдиким, мундоқ хуштабъ ва пурфазилат ва ҳасаб ва насаң била ороста подиоқзодани шаҳид қилди» (71, II).
Хушхулқ	- худиқ яхши, одобли, ёқимли; «Ажаб кифоялиқ ва сомонлиқ киши эди, зарофат ва латофати рангин, ихтилот ва ҳикояти ширин, хушхулқ ва ҳарроф ва ҳаззоз киши эди» (146, II).
Хушхол	- шод, хурсанд, қувноқ; «Үшал ҳолда хушхол бүлуб уйғондим» (100, I).
Хўша	- бошоқ, бош; «Меваси узумнинг хўшасидек бўлур» (205, I).
Хўй	- феъл, табиат, қилиқ; «Ёмон хўйлуқ, кажхулқ хотун, илоҳо, оламда қолмагай» (131, II).

Ч

Чавғон	- от устида туриб ўйналадиган тўп; «Ўқни яхши отар эди, чавғонни яхши ўйнар эди» (41, I).
Чавдар	- катта ер эгаси; «Чаҳоршанба куни, ойнинг йигирма иккисида Бҳиранинг улугларини ва чавдарларини тилаб, бу юртта тўрт юз минг шоҳрухий моли амон қарор берилиб, мұхассиллар таъин қилилди» (167, I).
Чандон	- 1) айниқса, хусусан; 2) алоҳида, айрим, унча; «Ул мамардин буларга чандон ҳадук бўлмади» (221, I).
Чарга	- давра, қисм; «Ички беклар чаргасида эди, улуғ беклар чаргасида риоят қилдим» (62, II).
Чарғала- мок	- ўраб олмоқ, атрофини ўрамоқ; «Сабоҳи ул оролни чаргаладук» (252, II).
Чарда/ жарда	- тўриқ ранг; «Ҳирилжи ўғриси келиб, менинг бир жибалар жарда отимни ва яна бир хосса хачиримни чорбогдин чиқариб элгти» (125, I).
Чарламоқ	- чақирмоқ, таклиф қилмоқ; «Андин сўнг турк ва ҳинч умароларини чарлатиб, ҷашн бердук» (265, II).
Чароғон	- ёруг, ёритилган; «Кеча черик элининг ўтидин ажаб яхши чароғон бўлур эди» (185, II).

-
- Часпандада** - ёпишқоқ: «Бу доналарнинг хурмодин юмшоқроқ гўшти бор, ани ейдурлар, хейли часпандадур» (204, II).
- Часпон** - чаққон, эпчил, киришимли; «Хат ва тасвир ва ўқ ва пайкон ва зиҳигир ҳар нимага илиги часпондур» (40, I).
- Чатр** - чодир; «Сеъанба куни, ойнинг тўртида Муҳаммад Замон мирзога хосса бош-оёқ ва камар шамшир ва тупчоқ ва чатр иноят қилиб, Баҳор вилоятига юкундурулди» (254, II).
- Чашма** - булоқ; «Шоҳи Кобул тогидин Кобул сари боқа уч кичикрак чашма чиқар, иккиси Гулкина навоҳи-сидадур» (107, II).
- Чашм-дошт** - кўз тутиш, умид; «Ўш ва Марғинон ва бу кирган қўргонларда қўйғон мўгуллари элнинг чашмдош-тининг хилофи, зулм ва бадмаошлиқ қила бошлилар» (95, I).
- Чашн** - зиёфат, тўй, базм; «Андин сўнг турк ва ҳинд умароларини чарлатиб, чашин бердук» (265, II).
- Чақар** - жой номи; «Темурбекнинг набираси, Жаҳонгир мирзонинг ўғли Муҳаммад Султон Мирзо Самарқанднинг тош қўргонида – чақарда бир мадраса солибтур» (59, II).
- Чах, чоҳ** - 1) кудук, чукур; 2) зиндан; «Бу кўзаларни беркитган ипни чоҳ устидаги чархга солибтурлар» (198, I).
- Чаҳор-печ** - тўрт ўрам, тўрт айлантирилган, тўрт айланти-рарли; «Дасторни ул замон дастури била чаҳорпеч чирмаб, алоқасини илгаррак қошининг устига қўярэди» (43, II).
- Чаҳор донг** - тўрт ҳисса; «Султон Ҳусайн мирзо қазоқлигига анинг била мундоқ шарт қилиб эдиким, ҳар вилоятким мусаххар бўлса, чаҳор донг мирzonинг бўлғай, ду донг анинг» (132, I).
- Чевурмак** - айланмоқ; «Пароланинг ярим курӯҳидин йўл андоқ бўлурким, дарвозасига етгунча тўрт-беш ерда икки тарафтин жар қилиб, ... бир тиргаз отими чевуруб бормоқ керак» (170, I).

Ченамоқ	- ҳисобламоқ; «Черикни уч юз мингга ёвуқ ченарлар эди» (40, II).
Черик	- қўшин, лашкар; «Хўжанд суйининг жануб жонибидин Султон Аҳмад мирзо ва шимол тарафилин Султон Маҳмудхон Умаршайх мирзонинг устига черик тортилар» (37, I).
Черик тортмоқ	- аскар етакламоқ, лашкар торгмоқ; «Охир оталиқ, ўгуллук орасида бу гуфтугўйлар анга мунжар бўлдуким, отаси отасининг устига ва ўғли ўглиниң устига Балх ва Астрободқа черик торттилар» (57, I).
Чехра-күшойлик	- хушчехра; «Соқоллиқ кишини яхши чехракушиблик қиласудур» (139, II).
Чий бўлмоқ	- қўй тутишмоқ; «Султонқули яна икки-уч киши ёвуқ эдилар, чий бўлдук» (126, II).
Чини	- чинни идиш; «Чини устига юпқа нонни солур ва нон устига ул коғоздаги заҳрнинг озроқ ярмини сепар» (217, II).
Чикин тола	- ўт, гиёҳ номи; «Ёзлар чикин тола ўти бисёр яхши бўлур» (112, I).
Чилғўза	- тог дарахти, ўтмишда чироқ ўрнида фойдаланилган; «Тоғларида иложу ва чилғўза ва балут ва ханжак йигочлари бисёр бўлур... Бу кўҳистон элининг чироғлари тамом чилғўза йигочидиндуру» (111, II).
Чир суйи	- Чирчиқ суви; «Султон Аҳмад мирзоким, Тошкандга мўғул устига черик тортиб, Чир суйиниким, Тошкандтин икки шаръий йўл бўлгай, бу сувнинг ёқасидаким шикаст топти» (38, I).
Чири	- қамиш капа; «Хас бисёр ва дарахт бешумор, чирилар қилдилар» (198, II).
Чирой читамоқ	- юзни буриштиromoқ; «Мунинг бу ўқишидин бириси қулогин тутамудур, яна бири чиройин читамудур» (145, I).
Чиф	- қамишдан тўқилган мослама; «Яна мунинг ичидаги бир нима чиедек тўқуб беркитурлар» (117, I).
Чигир	- қор ичидаги очилган йўл, из; «Қор улуғ жиҳатидин чигирдин чиқиб бўлмас эди» (26, II).

Чокарлик	- хизматкорлик; «...бу ёгийлардин баъзини бошини олиб элтиilar, баъзиси келиб, чокарлик ва қуллуқни қабул эттилар» (259, I).
Чолмок	- кўшмоқ, аралаштиromoқ; «...йўлда Мулло Рафиъ ясағон сафуфни кайфият учун толқон била чолиб ичтук» (238, I).
Чолғун	- қор бўрони; «...Ғазнида бир чашма бордурким, агар нажосат ва қозуротни бу чащмага солсалар, ўшул замон тўлғоқ ва тўфон ва ёғин ва чолғун бўлур» (114, I).
Чорчаман	- тўрт чаман; «Бог ўртасидаги чорчаман бу пуштанинг устида воқиъ бўлубтур» (110, I).
Чорбог	- bog, bogcha; «Ҳануз Мирзоҳон ўлтурғон чорбогقا кирмайдур эдимким, қўргондаги элдин Аҳмад Юсуф, Сайид Юсуф келди» (150, I).
Чордара	- бояда икки томонидан ларчалар қўйиб солинган бино; «Устида бир чордара қўпоргайлар» (244, II).
Чорпеч	- тўрт ўровли, тўрт ўрам; «Ул замонда дасторлар тамом чорпеч эди» (37, I).
Чорсу	- 1) тўрт бурчакли; 2) тўрт йўл бирикмаси, тўрт кўччанинг бирлашиган жойи; 3) обод майдон; «Султон Абусаъид мирзонинг чорсу муҳри мунда эди» (42, I).
Чорсӯта	- тўрт буқланган; «Итальваға киши йибориб келгуртуб, бир додак илгига чорсӯта қилғон когазда бир тўвла заҳр берур, тўвла икки мисқолдин бир нима кўпрак бўлур, нечукким, бурунроқ мазкур бўлдиким, Аҳмад чошнигирга бергай» (217, I).
Чорток боғламок	- тўрт бурчакли чодир қурмоқ; «Бу муносабат била Улугбек мирzonинг бир қизини бу ўғлига қўлди. Ҳирига келтургандা улуғ тўй қилиб, яхши чорток боғлади» (130, I).
Чорук	- тоғлик халқлар киядиган оёқ кийими; «...ва илиқларида таёқ ва оёқларида чорук ва эгинларида чопон эрди» (102, I).
Чорқаб	- подиоҳларнинг махсус зарбоф кийими; «Ҳумоюнга чорқаб ва камар шамшир ва олтун эгарлик тупчиқ инъом бўлди» (212, I).

Чор ҳад	- тўрт томон; «Бу чашманииг чор ҳали сиёқлиқ гўниялиқ тахти бўлди» (89, II).
Чошн	- маза, таъм; «...чучуклигига зардолу майхушлугидин андак чошни бор» (35, I).
Чошнигир	- татиб кўрувчи, овқат назоратчиси; «Итаъваға киши йибориб келтуртуб, бир додак илгига чорсўта қилғон когазда бир тўвла заҳр берур, тўвла икки мисқолдин бир нима кўпрак бўлур, нечукким, бурунроқ мазкур бўлдиким, Аҳмад чошнигирга бергай» (217, I).
Чошнилиқ	- мазали, ширин, дидли; «Яна Муҳаммад Солиҳ эди, чошнилиқ ғазаллари бор...» (139, I).
Чошт	- тушга яқин вақт; «Чошт бор эдиким, шарқишимолий буржким, Дўстбекнинг кишиси қозадур эди... бурж устига чиқтилар» (162, II).
Чоғдовул	- кечаси қўшин айланасини қўриқловчи аскар тўдаси; «Ҳар бўлакка бир кеча-кундуз чоғдовуллук навбати эди» (119, II).
Чоғир	- май, шароб; «Ламгонотда Дарайи Нур чоғири машҳурдур, икки навъ чоғир бўлур: арра тоши ва суҳон тоши дерлар. Агарчи иккаласининг кайфияти шуҳратича йўқтур» (110, II)
Чоғир ангизи	- май ёдга тушиб; «Хазон сайри асносида чоғирға мойил ҳарифлар чоғир ангизи қила бошлидилар, бовужуди маъжун» (180, I).
Чоғ килмоқ	- мўлжалламоқ, нишонга олмоқ; «Бир ерни чоғ қилиб отмайдурлар, ҳар тавр била отадурлар» (257, II).
Чуволуб	-чувалиб қолмоқ; «Дастори илгига чуволуб борди» (96, II).
Чун	- каби, ўхшаши, чунки, модомики, чунончи, қачонки, вақтики; «Чун валодатининг хабарини йибордук, Бҳирани олгонда бу хабар етар» (164, I).
Чумоқ	- тўхтаб-тўхтаб оз-оздан юрмоқ; «Бу оралиқни тамом чубуруб келдук, бу жиҳаттин фарз вақтида Кобулга баҳила еттук» (149, II).
Чупчук	- чумчук; «Андоқ ривоят қилдиларким, чупчук безгак бўлғондур» (36, I).

Чур бутмок	- яра, захм, синиқнинг тузалиши; «Хат битий олмас эдим, охир чур бутти» (177, I).
Чуст	- чаққон, тез, эпчил; «Яна бир Ҳасан Яъқуббек эди. Кичик кўнгуллук, яхши табълиқ, чуст ва часпон киши эди» (41, I).
Чучумон	- чучук, нордоннамо; «Агар филҳол ичилса, чучумонрак сувдур» (205, I).
Чухра	- 1) танқўриқчи; 2) бесоқол; «(Али Дарвеш) Хуросонлик эди. Султон Абусаъид мирзо қошида Хуросон чуҳраси чаргасида хизмат қилур эди» (41, I).
Чухра қилмок	- бесоқолбоз қилмоқ; «...турк ва силоҳийнинг амрад ўғлонлари чухра қилур қўрқунчидин уйдин чиқмас өдилар» (47, I).
Чухрайи дасторпеч	- салла ўрайдиган танқўриқчи; «Ул куни Халил чухрайи дасторпеч яхши юруб, илиги ишга етти» (68, I).

Ш

Шаб	- кеча, тун; шаби маҳтоб-ойдин кеча; «Фояти шабқача мунда ичилди» (174, II).
Шабихун	- тунда тўсатдан келиб ҳужум қилиш; «Бир кеча шабихун келдилар» (74, I).
Шабих	- ўҳашаш, монанд; «Яна панийаладур, олучадин улуғроқтур, қизил олманинг тўрасига шабихдур» (204, II).
Шабоҳат	- ўҳашашлик; «Бу пистага филжумла шабоҳати бор» (255, II).
Шаъбон	- ҳижрий йил ҳисобидаги ойлардан саккизинчиси; «Ҳўжандта келиб эди, шаъбон ойида олдим» (75, I).
Шаввол	- ҳижрий йил ҳисобининг ўнинчи ои; «Охир Иброҳим сору ожиз бўлуб, Ҳожа Мавлонойи қозининг тавассути била қуллуқни ихтиёр қилиб, шаввол ойида қилич, соёдогини бўйнига осиб келиб, мулозамат қилиб, қўргонни топшурди» (51, II).
Шайхул-ислом	- энг юқори диний бошниқ, исломда энг катта диний мансаб; «Фарғона вилоятида бу табақа муқтадо ва шайхулислом ва қози бўла келгандурлар» (64, I).

-
- Шалойин-лиқ** - мастилик сурони; «Шалойинлиқ хейли бўлди» (168, II).
- Шамма** - бир оз, озгина, бир миқдор; «Кобул ва Газни вилоятининг таъриф ва тавсифида шаммайи мазкур ва мастур бўлди» (152, II).
- Шамойил** - шакл-кўриниш; «Шакл ва шамойили: қийиқ кўзлук, шерандом бўйлуқ киши эди. Белидин қуи инчка эди» (128, I).
- Шамшир-бозлиқ** - қиличбозлиқ; «Ушбу орол тўғрисидин ўтганлар бир пораси... шамширбозлиқ қилиб, тикка қила бошладилар» (120, II).
- Шаниъ** - ёмон, номуносиб; «Девон бошида ва халойиқ қошида зишт ва шаниъ ҳаракатлар қилурлар эди» (48, II).
- Шарр** - ёмонлик, гуноҳ; шўру шар-фитна, фасод; «...менинг қошимдин Жаҳонгир мирзоға қочиб бориб шарр ва фитна мақомида бўлуб Жаҳонгир мирзони мендин айириб, Хуросон элттилар» (103, II).
- Шарир** - бузук, ярамас; «Яна Айюбнинг ўғлонлари Юсуф ва Баҳуллум, буларча шарир, муфаттин ва мудаммий ва мутакаббир киши бўлмагай эди. Алингорни Юсуфқа ва Алишангни Баҳуллга берилиб эди» (122, II).
- Шариф** - шарафли, қадрли; «Вазиъ ва шариф, фақир ва мискин нафрин ва дуойи бадига оғиз очиб, кўл кўтардилар» (47, II).
- Шаръ** - шариат; «Баъзи муомалатта шаръни бисёр риоят қилур эди» (128, II).
- Шаръий** - масофа ўлчови, 2-3 минг қадам ҳажмида; «Дарғам сўйи дерлар. Самарқанднинг жанубидин оқар, Самарқандтин бир шаръий бўлғай» (59, I).
- Шаръ тарийқи** - шариат йўли; «Аксар муҳиммот шаръ тарийқи била файсал топар эди» (44, I).
- Шаст** - 1) камон; 2) ўқ-ёйдан ўқ отганда бош бармоққа кийиладиган ангишвонага ўхшаш ҳалқа; 3) қармоқ; «...бир ўқким шастимда эди, Танбалнинг дувулғасига ўқ оттим, яна соғдоққа илик эллитим» (93, I).

Шатранж	- шахмат; «Шатранжни бисёр ўйнар эди» (45, II).
Шафоат	- ўргада туриб воситачи бўлиш; «Сешанба куни... Гвалийардин Шихобуддин Хисрав била Шайх Муҳаммад Фавс Раҳимдоднинг шафоати учун келди» (262, I).
Шаш наъл	- ковушнинг бир нави; «Бир қатла бир шаш наъл кафиши ютуб эди» (202, I).
Шашпар	- олти қиррали гурзи, тўқмоқ; «Дер эдиким, шашпар ва пиёзий ва кистан ва табарзин ва болтуким бор, тегса бир ери коргардур, қилич агар тегса, бошдин-оғи коргардур, кесар» (91, I).
Шақ	- сифат; «Бибан бу шақ ва ҳайъати била биздинким қочти, тоғни доманаалаб бориб, қочқан кўрадаган афғон ва ҳиндустонийни йигиб бу фаторатта ерни холи топиб, келиб Санбални қабабдур» (212, II).
Шакк	- қийин, мушкул; «Бисёр шаққ ва душвор келди» (64, I).
Шағаф	- қизиқиши, ҳавае; «Шатранжга кўп шағафи бор экандур» (137, II).
Шағол	- чия бўри; «Бир қулоч қўйруғи била жангалдин жангалга юрур, шағолдин нечук мутазаррир бўлмас экан» (200, II).
Шаҳбоз	- лочин; «Ушбу кун менинг бир яхши шаҳбозим (йўқолди)ким,...» (171, II).
Шаҳдхона	- асалхона, аричилик жойи; шаҳд асал, бол; «Шаҳдхоналари бордур» (108, II).
Шаҳжўй	- катта ариқ; «Тоғ тарафидин бир улуғ шаҳжўй оқар» (35, I).
Шаҳ-нишин	- уйларнинг тўридаги баландроқ қисми; «...бир уйдурким, ҳужраларнинг мобайни тўрт шаҳнишин йўсунлук бўлубтур» (144, I).
Шаҳодат бармоғи	- иккинчи бармоқ; «Ширим тагойи чопқунчининг кейинича бориб эди, бир яёқ афғон Ширим тагойи била рўбарў бўлуб, Ширим тагойининг шаҳодат бармоғини тушура чопти» (120, I).

Шеършунос	- шеър севувчи, шеърият мухлиси; «Яна Мирзо Аҳмад Али Форсий барлос эди. Агарчи шеър айтмас эди, хуштабъ ва шеършунос ва зариф ва ятимча киши эди» (133, II).
Шибаўки	- овоз чиқарип келадиган ўқ; «Чин сўфи хабардор бўлуб, ўзи келиб кўргонга чиққонларни уруб тушурур маҳалда шибаўки тегиб ўзининг чуҳраси кейиндин ўқ била урди, ўлди» (127, II).
Шибаўкўймок	- овозли ўқ отмоқ; «Хайдар кўкалдошким, мўтул черикининг рукни аъзами эди, эровул эди, тамом оттин тушуб, шибаўкўймокка машғул бўлди» (50, II).
Шиброн	- улуш; «Яна бир карг бузови ўтга куюб, типрачилаб ётадур эди, бўғузлаб, ҳар киши шибронга олдӣ» (165, I).
Шиий	- исломдаги икки асосий мазҳабнинг бири (шиа) ва шу мазҳабга мансуб киши (бошқаси сунний-шу сўзга қаралсин); «Шиий экандур» (138, I).
Шиква	- ҳасрат, тина, арз; «Кетин Каро Султоннинг навқариким, элчиликка келган Камолиддин Қиёқ отлиқ навқарига йибориб эди, сарҳалbekларининг маош ва ихтилотидин ва қароқ ва ўрининг шиква ва шикоятидин Қиёққа нималар битиб эди» (250, II).
Шикор	- ов; шикор қилмоқ- ов қилмоқ; «Тўқиз юз ўттуз тўртта Кўйил сайрига бориб, андин Санбал шикорига борилди» (265, I).
Шилон	- кўпчиликка бериладиган зиёфат; «Суҳбат ва шилон ва девон ва дастгоҳ борчани салотин дастури била қила бошлади» (75, I).
Шира	- 1) дастурхон; 2) май кўзасини мустаҳкамлайдиган нарса; «...кумуш суроҳийларни шира устига тердилар» (142, II).
Ширин калом	- тили ширин, ширинсўз; «Бисёр хуш суҳбат ва хуштабъ ва ширин калом киши эди» (164, I).
Ширкат	- шериклик, бирор ишда биргалик; «Бу фурсатлардаким, Ҳирида оғо-ини ширкат била подшоҳ эдилар» (148, I).

Шитоб	- ошиқиш, шошилиш; «Шитоб учун ободон қозилмади» (160, II).
Шик	- қисм, бўлак, иккига бўлинган нарсанинг бир бўлаги; «Навкарни бир шик ва ранга саҳлар эди» (135, I).
Шиқдор	- бошлиқ, иш юритувчи; «Чаҳоршанба сабоҳи, шаъбон ойининг бешида бу тарафдин буларнинг қаравули етар, нариғи дарвозадин Биҳар шиқдори қочиб кетар» (255, I).
Шиқдорлик	- амал номи; «Дўлтурни холиса қилиб, шиқдорлигини Абулфатҳ туркманға иноят қилиб, Дўлтурға йиборилди» (217, I).
Шифовул	- элчи ва меҳмонларни кутиб олишга тайинланган ходим; «...бу хабарни Абдулваҳҳоб шиговуладин арзандошт қилиб, мирзоға чоптурдилар, бу юз йигирма олти йиғоч йўлни тўрт кунда чопар» (41, I).
Шойињ	- ёйилган, тарқалган, машхур, ошкора; «Самарқандта Бойсунқур мирзонинг газаллари онча шойиъдурким, кам уй бўлгай эрдиким, мирzonинг ашъори ул уйда бўлмагай эди» (72, I).
Шойиста бўлмоқ	- лойиқ бўлмоқ, муносиб бўлмоқ; «Агарчи андин (Боқи Чагониёнийдан) хизматиким, шойиста бўлгай ва инсониятиким бойиста бўлгай, ҳаргиз зуҳурга келмади, балки анвойи беадабликлар ва ёмонлиқлар андин воқиъ бўлди» (125, I).
Шокир	- шукр қилувчи; «Ушмунча риоят топиб асло рози ва шокир эмас эди» (125, II).
Шомат	- таъсир, қасофат, қасри; шумлик, наҳслик; «Ложарам, зулм ва фисқнинг шоматидин Самарқандта беш-олти ой беш ҳукумат қилмади» (47, II).
Шомиёна	- подшоҳ чодири; сарой пардаси, катта парда тўсиқ; «...улук ҳавзнинг ёқасида шомиёналар тикиб, мажлис тартиб қилиб... вилоятига рухсат берилди» (215, II).
Шорак	- майна; «Ҳаёл қилур эдукким, тўти ва шорак ҳарне ўргатсалар айтур, ўз бошича маъни тахайюл қилиб, талаффуз қила олмас» (200, II).

Шоту	- нарвон; «Бовужуди иситма Зоминдин отланиб илгор қилиб, тог йўли била ўтуб, Работи Хожанинг устига келдимким, ғоғиллиқта шоту қўюб чиқиб, Работи Хожа қўргониниким, Шовдор туманининг доруганишини улдур, олилғай» (66, II).
Шофий	- 1) қониқарли; 2) шифоли; шофий жавоб - қониқарли жавоб; «Кўнгут тинғудек шофий жавоб топмадим» (88, II).
Шуъба	- бўлим, шоҳобча, тўда; «Жуд ҳам неча шуъба бўлубтур, жанжуҳа ҳам» (165, II).
Шоҳроҳ	- кенг йўл, катта йўл; «Қалъанинг гирдо-гирди хандақнинг тош ёни сангрезалик шоҳроҳ тушубтур» (34, II).
Шоҳ-рухий	- ақча, танга; «Муқаррарлари будурким, қўш бошидин бир шоҳрухий берурлар» (165, II).
Шуаро	- шоирлар (бирлиги – шоир); «Бу фатҳда шуаро таърихлар айтиб эдилар» (81, I).
Шугун тутмоқ	- яҳшилиқка йўймоқ (шугунлашмоқ – яхши фол очмоқ); «Тенгри таоло ўз фазл ва қарами била фатҳ ва зафар рўзий қилди. Шугун туттук» (72, II).
Шугуфа	- гул, гунча, чечак; «Ул юздағи богоғ ва шугуфаларни ва 'найшакар экилган ерларни тафарруж қилиб, далв ва ҷархларини кўруб, сув тортиб чиқармоқ кайфиятини сўруб, балки мукаррар сувлар торғитурдук» (169, II).
Шужоъ	- шижаатли, ботир; «...шужоъ ва мардана киши эди» (37, II).
Шум-нафаслик	- ёмон ўй-фикрлилик, бу ерда: ноумидлик; «Муҳаммад Шариф мунажжимким, не навъ шумнафаслар суруб эли, филҳол муборакбодга келди. Фалаба сўкуб, ичимни холи қилдим» (229, II).
Шунқор бўлмоқ	- ҳалок бўлмоқ; «Ушбу тарихда дувланба куни, рамазон ойининг тўртида Умаршайх мирзо жардин кабутар ва кабутархона била учуб, шунқор бўлди» (37, I).

Шўр	- ғавғо, тўйполон, фитна; шўр ва фитнаангиз - ғавғо ва фитна қўзғатувчи; «Ушбу бир бемулоҳаза ҳукм қилғонимиздин не миқдор шўр ва фитналар қўпти» (69, II).
Шурб	- ичиш; «...ўзиким нечук золим ва фосиқ эди, бек ва бекча ва навқар ва савдари тамом золим ва фосиқ эдиларким, Ҳисор эли, алалхусус, Ҳисравиҳоҳга тааллуқ эл ҳамиша шурб ва зиноға машғул эдилар» (46, II).
Шуғул қилмоқ	- ишғол қилмоқ; «Сардараларини ҳазоралар шуғул қилибтур,...» (112, I).

Э

Эврулмоқ	- айланмоқ, ўгирилмоқ; «Мазкур бўлғон гунбазта чархнинг ўйи эврулуб, ул ҷоҳдин сув бу ҷоҳқа келур» (214, II).
Эврушмоқ	- ҳаракат қилмоқ, интилмоқ; «...бу фатаратта анча тааллуқ бўлуб эди, тиладукким, бу қиши орияти бергай, то анда ўлтуруб Самарқанд вилоятига илиқдан келганча эврушгайбиз» (66, II).
Эгачи	- опа; «Яна бир қиз Маҳдума Султонбегим эди. Султон Али мирзонинг бир түққон эгачисидур» (49, I).
Эл	- таалуқли кишилар; «Чун бизнинг эл тайёр эмас эдилар» (58, II).
Элнинг жиҳоти	- эл нарсаси; «...жамъи элнинг жиҳотини ҳеч ким сахламай тамом ёндура бергайлар» (56, I).
Элтмоқ	- олиб кетмоқ; «Чун аҳд бўлуб эди, Ҳисравиҳони озод қилиб, фармон бўлдуқим, элта олғонча нимасини элтгай. Уч-тўрт қатор хачир ва тевада бўлғон жавоҳир ва олтун ва кумуш ва нафис нималарини юклаб элтги» (105, I).
Эмалдош	- бир онадан кўкрак сути эмишган; «Бир неча кўкалдош, эмалдоши ва байриси Султон Масъуд мирзони олиб, Самарқандга Султон Али мирзо қошиға келтуур ҳаёли била Кешқа келдилар» (66, II).

Эмин	- хавфсиз; «Бу орада маъмура йўқ эди. Кўруқсойнинг оёғи Қоратуни мен маъмура қилдурдум. Бу жиҳаттин йўл эмин бўлди» (109, II).
Эммзода	- амакивачча, ака-уканинг ўғиллари; «Бу тоғларъинг доманасидағи халойиқнинг улуқлуғи ул тарихда бир ота ўғли Татар гаккар била Ҳаатий гаккарда эди, эммзодалар эди» (168, II).
Энгак	- ияқ; «Соқоли энгакида эди» (43, II).
Эниш	- қиялик йўллар; «Қочарда, тоғ йўлиға учраб, эниш ва учма ерга йўлуқуб, ўзи ташвиш била бу учмадин тушти. Кўп эли бу учмада зойиъ бўлди» (57, I).
Эровул	- қўшиннинг олд тарафида борувчи қисми; «Ҳайдар кўкалдошким, мўғул черикининг рукни аъзами эди, эровул эди, тамом оттин тушуб, шиба қўймоққа машғул бўлди» (50, II).
Эт	- гўшт; «...онча лазиз тева эти ҳаргиз ейилган эмас эди, баъзи қўй этидин фарқ қила олмадилар» (126, I).
Эшикоғо	- эшик сардори, эшик бошлиғи, хукмдорлар саройидаги амалдорлардан бири; «Султон Абусаъид мирзо Самарқанд хукуматини ва Султон Аҳмад мирзо ўз эшигининг ихтиёрини мунга бериб эди, муни эшикоғо қилиб эди» (45, I).
Эътидол	- мўътадиллик, ўрта даража, меъёр; «Саховати ва баҳшиши эътидол била эди» (71, II).
Эътизор	- узр айтиш; «Яна бошдин истигфор ва эътизор мақомида бўлуб, бу навъ ботил андешадин, бу йўсунлуқ нолойиқ пешадин қўнгулни тиндуруб, қаламни синдурдум» (185, II).
Эътимод	- ишонч, ишониш; «...гуфтугў ва аҳду шарт бўлмай, не эътимод била борадурбиз?» (67, II).
Эҳмол	- сусткашлик; «Тақаббул ёрмогида эҳмол қилаудурлар эди,... бекларга буюрулдиким, эҳтимом қилиб, буткаргайлар» (167, II).
Эҳсон	- яхшилик, сахийлик, ҳадя, тортиқ; «Султон Ҳусайн мирзо борига эҳсон мақомида бўлуб, ёмонлиқларни юзларига келтурмай, инъомлар ҳам қилди» (123, I).

Ю

- Эҳтимом қилмоқ** - гайрат қилмоқ, иштиёқ кўрсатмоқ; «...икки кун туруб, борни эҳтимом қилиб, ...Аграга келдим» (231, I).
- Эҳтиroz қилмоқ** - сақланмоқ, эҳтиёт бўлмоқ; «Булар ҳам эҳтиroz қилиб ёвуқроқ келмадилар» (98, I).
- Юб** - ювиб; «Ва ғаним илик кўнглидин юб ва умр памуғуни куйлуруб, ўзларини яқин ҳам тегуздилар» (264, I).
- Юкунду- рулмоқ** - таъзим, тиз чўкин била расман тан олдирмоқ; «Мұхаммадий ва Аҳмадий ва Кутлуққадам ва Вали хозин бешлиқ ва аксар бекларниким, бу навбат Кобулла бекликка юкундурулуб эди, бу қочқонларнинг кейнига қовғунчи йибордук» (188, I).
- Юкунмоқ** - таъзим қилмоқ, кўринмоқ; «Үйдин киргач, уч юкундим» (51, II).
- Юмн** - яхшилик, баракот; «Еолибо, таржимани назм қилмоғининг юми ва баракотидин эди экин» (250, I).
- Юмдон оши** - юмшоқ қилиб пиширилган, дори ўрида истеъмол қилинадиган таом; «Бир аёф юмдон оши топиб келтурди, ичтим» (99, I).
- Юмни кадам** - шарофатли қадам; «Отамдин сўнг Хожа Қозининг юмни қадамидин зоҳид ва муттақий эрдим» (144, II).
- Юмоқ** - ювмоқ; «Бухори камроқ бўла иссиқ суви била юдум» (252, II).
- Юмуртқа** - тухум; «Не ёлғуз бу қуш, ҳар қушдин беҳадду ҳаср, бу сув ёқасида қалин қушнинг юмуртқаси» (122, I).
- Юртлан- моқ** - туар жойга эга бўлмоқ; «Хўжанд дарёсининг жануби Андижон бошлиқ вилоятларни кичик хонга бермак керакким, анда юртланғай» (93, II).
- Юртчи** - 1) илгор аскарларнинг йўлбошчиси; 2) карвоннинг тушиш ерини белгиловчи маъмур; «Аҳмад ясовул била Қора Аҳмад юртчини даги Кобулдаги бекларга йиборилликим, ўщул миод ўтуб, ...ўтлар ёндурууб исундук» (149, II).

Я

- Ябруҳ ус санам** - ўсимлик номи: ...«ябруҳ ус санам» бу тоғлардадур, vale бу муддатта ҳеч эшитилмади» (36, II).
- Ядачи** - ёмғир чақиравчи; «Ақраб бўлғоч, ядачилара буюрубизким, яда қилғайлар» (242, II).
- Ядачилиғ** - ёмғир чақириш; «Қушчилиғни ва ядачилиғни ҳам билур эди» (56, I).
- Яёқ** - пиёда, оёқ яланг; «Аксар яёқ ва иликларида таёқ ва оёқларида чорук, ва эгнларида чопон эрди» (102, I).
- Яёқламоқ** - бу ерда: пиёда қолмоқ; «Ўбдон-ўбдон кишилар яёқладилар» (121, II).
- Яйлок** - ёзги ўтлоқ; «Фарғона вилоятининг гирдо-гирди тоғларида яхши яйлоқлари бор» (36, II).
- Якандоз** - тикка кесиб тушган жарлик; «Атрофи етти-секкиз-үн қарі якандоз жардир» (170, I).
- Яқдаст** - 1) ҳамжиҳат; 2) ҳаммабон, мақбул; 3) бир хил; «Жавонгор била ғул ўз булжорларидин яқдаст тўра киоруб, шоту қўюб ёпиштилар» (162, I).
- Яқжилов** - от бошини қўйиб тез юриш; «Тонгласига мундоқ машъал олиб, ўрдуғача яқжилов келганимни шарҳ қилдилар» (169, I).
- Яқжи-хатлик кильмоқ** - биргалик, ажралмаслик; «Андикон қабалида ҳам Ҳожа Қози била яхши яқжиҳатлиқлар қилиб, жонлар тортиб эди...» (76, I)
- Якпора** - яхлит, бир бутун; «Бандтин қайироқ тонгнинг туганишида қизил иморат тошидин якпора тоше тушубтур» (232, II).
- Якранг** - сидирға, бир хил ранг; «Якранг қорадур» (201, I).
- Якраҳа** - ёлғиз йўл; «Қор улуқ, йўл якраҳа тепилган, босилған йўл била ҳам от ба ҳийла борадур» (147, II).
- Якрӯ** - юзма-юз; «...хон била тамом якрӯ бўлмоқ керак эди» (63, I).

Якруй бўлмоқ	- юзма-юз келмоқ; «Носир мирзо Борон ва ул навоҳида эканда Бадаҳшонийларнинг ўзбакларни ўлтуруб ўзбак била якруй бўлғон хабари келди» (122, II).
Яктоиि	- бир қават, астарсиз тўн, яктак; «Таомдин сўнг ўзига ва ўғлонлариға яктои и жома, нимча кийдурулди» (251, II).
Якқалама	- 1) бирдан-бир маълум; 2) донгдор; «...бири Маждиддин Муҳаммад эди, Шоҳруҳ мирзонинг якқалама девони, Хожа Пир Аҳмад Ҳавофийнинг ўғли эди» (136, II).
Ялак	- яланг қават, юпқа тўн; «...Амин мирзоға камар ханжар ва зарбофт ялак ва етмиш минг танга инъом бўлди» (248, I).
Ялаклик	- юпқа қават тўн; кумуш-ипакли газмол; «...яна бирига ялаклик қумош тўн, яна олти кишига қумош тўнлар кийдурууб, рухсат берилди» (173, II).
Янбаги	- керагича, муносиб; «Андоқ қилмоқ керакким, бу орадин кетгай ё анга гўшмоли янбаги етгай» (169, II).
Янгла	- энди, янгигина; «...янгла вилоят олғон маҳалда ажаб бевақт шикаст эди» (70, II).
Янгок	- ёноқ; «Икки янгоқида соқоли йўқ эди» (43, II).
Ярашмок	- бу ерда: касалликка мос келмоқ, кор қилмоқ; «Доруий кор ичтим. Охир басит ярашти, уйқусизлиғ ва ташналиғидин бисёр ташвиш торттим» (233, I).
Ярмоқ	- танга, пул; «...тавжиҳ қилғон ярмоқлар аксар иликка тушибди» (169, I).
Ярмоқ йигиштириш	- дон тўпламоқ; «Ўзи ярмоқ йигиштурмоққа беҳад толиб, бетажриба йигит эди» (192, I).
моқ	
Ясири	- асир; «Кул Боязиднинг ўғли - Тезак кичик эди, анда ясири тушти» (106, I).
Ясовул	- интизом сақловчи; қўриқчи, катта мансабдорлар ёнида юрувчи кичик амалдор; «Аҳмад ясовул била Қора Аҳмад юргчини даги Кобулдаги бекларга йиборилдиким, ўшул миод била келдук» (149, II).

Ясол	- қатор, саф; «Бир-икки кун чорбоғда туруб, қолғон асбоб ва олотни тайёр ва мукаммал қилиб, Ўш сори мухолифларнинг устига баронгор ва жавонгор ва гул ва ҳировул ва отлиқ-яёқни ясад, ясол била-ўқ мутаважжих бўлдук» (70, I).
Ясок	- жазо; «Сиёsat учун аксари ясокқа етти» (191, II).
Ятим	- 1) бевош, безори, урушқоқ; 2) отаси ёки онаси ўлган бола, етим; 3) хизматкор; 4) катта, иирик; «Яна шаҳр ятимларидин Девонайи Жомабофни ва Кал Қошуқни келтурдиларким, жанг-сангда ва ятимликда хира ва саромад эдилар» (58, I).
Ятул	- доимий эгаллаш ёки фойдаланиш учун бағишлиланган ер; «...келган бекларга ва йигитларга баъзисига кент ва ятулдек берилди» (117, I).
Ях	- муз; «Яхни ўшандаги-ўқ кўрулди» (186, I).
Яхоб	- яхна сув; бу ерда: муздан эритилган сув; «Кобулнинг гарби-жанубида улуғ қорлиқ тоғ тушубтур, қори қорға етар... Кобулда яхдонлар яхи туганса, бу тоғдин қор келтурууб яхоб қилиб ичарлар. Кобулдин уч шаръи бўлгай» (112, I).

Ў

Ўбдон	- сараланган; «Илғоб, Ҳумоюн ўзидин илгаррак юз-юз эллик ўбдон йигитни қаравул айиругур» (191, I).
Ўгуқ	- тобланган; «Нўён Кўкаaldoшнинг бир ўгуқ яssi қиличиниким, Самарқандта ўзи учун ясатиб эди, Танбалга йиборилди» (87, II).
Ўй	- ҳўқиз; «Аргамчининг бир учини ўйга боғлабтурлар» (198, I).
Ўймок	- жарроҳлик қилмоқ; «Шаҳсуворнинг бошини ўйдилар, яхши бўлди» (70, II).
Ўйнинг хоми	- мол, ҳўқизнинг териси; «Рум дастури била аробаларнинг орасида занжир ўрнига ўйнинг хомидин аргамчилар эшиб, бир-бирига боғлагайлар» (192, I).

Ўксумоқ	- озаймоқ, камаймоқ; «Кобулдин бир кунда андоқ ерга борса бўлурким, ҳаргиз қор ёғмас. Икки соати нужумийда андоқ ерга борса бўлурким, ҳаргиз қори ўксумас» (108, I).
Ўл бўлмоқ	- ҳўл бўлмоқ; «Баъзиларга ер ташқари тегиб эди, гарқ ўл бўлдилар» (212, I).
Ўланг	- майсазор, ўтлок, текислик; «(Кобул атрофида) тўрт хўб ўланг воқиъ бўлубтур» (108, II).
Ўлтурмоқ	- ботмоқ; «Офтоб ҳануз ўлтурмайдур эдиким, дарёдин кечилди» (246, II).
Ўпчин	- совут; «Биз тебратгач, қалин ўпчинлиқ киши етиб-ўқ келди» (97, I).
Ўрду	- ўрда; «...ичида бир ўрду тушгунча ер бўйгай» (60, II).
Ўрду бозор	- вақтли бозор, қўшин тушган ерда бўладиган бозор; «Ём навоҳийсида эканда, шаҳрдин қалин эл бозори ва гайри бозори чиқиб, ўрду бозорда бўлуб, суд ва савдо қилурлар эди» (56, I).
Ўрон- дошмоқ	- урушда душмандан ўз кишисини ажратиш учун шартли маҳфий сўзлар (парол)ни айтмоқ; «Бизнинг черикнинг гавғосин эшитиб, инчкалик била илгаррак келиб ўрондашурлар» (92, I).
Ўрт	- ўт, олов, тутун, куйиш, ёниш; «Буларнинг шабихуни чодирға ва ўтоққа ўрт қўймоқ эмиш» (187, II).
Ўрғоқ	- ўроқ; «...ўрғоқ ва болту ва сув кечмак асбоби ва от бўғузи ва егулук ва агар мұяссар бўлса от ҳам келтургай» (99, I).
Ўсонмоқ	- безмоқ, пушаймон бўлмоқ; «...алар бу келмакдин ўсондилар, балки бу таважжуҳдин пушаймон бўлуб bemurod ёндилар» (43, I).
Ўтоқ	- хона, чодир, подшоҳ чодири; «Ҳар хазинада сандуқ-сандуқ ва танг-танг раҳтлар ва ортмоқ-ортмоқ ва қоп-қоп оқ тангалар, ҳар кимнинг ўтогида ва чодирида ҳар жинс ўлжадин бисёр эди» (158, II).

Үтога	- бошга санчиб тақиладиган жига; «Соч ўтагаси уқордин бўлур» (116, II).
Ўтру	- қарши, рўпара; «Султонларға киши чоптурдумким, ўтганларни йифиб, ул ўтрудағи фавжға ёвуқ етағанимға илик кўшунг» (258, I).
Ўтру бормоқ	- қарши бормоқ, яқин бормоқ; «Сўнгра эшитилдиким, бу сўзни кетмагининг сабаби қилмиш, Жаҳонгир мирзо Фазнидин келадурганда Қосимбек ва беклар ўтру бориб эдилар, мирзо буданага күш солур, етиб күш оёғин солур маҳалда будана ўзини ерга урар, қичқиришурларким, олдиму, олдиму?» (127, I).
Ўшал/ ўшул	- ўша; «Ёғин ва чопқун андоқ бўлдиким, яна ёниб ўрдуға келмакка таваҳҳум бўлди. Икки намоз орасида ўщул кирган сувни уздуруб ўттум» (167, II).
Ўшук	- тизза; «Ўшбу юртта эканда қор ўшуқтин ёғди» (163, II).
Ўқ	- сўзларга кўшилиб ҳаракатнинг ўша заҳотиёқ амалга оширилганига далолат қилувчи юклама.
Ўғлон- ушок	- ёш бола; «...ҳазораларнинг кўч ва ўғлон-ушоқлари яёқлаб қорлик пушталарға чиқиб турдилар» (126, II).
Ўғлокчи	- (ўғлоқ) тўрт ойлик эчки боласи; лақаб; «Ўнгга Қосим Ҳусайн Султон ва Аҳмад Юсуф ўғлоқчи ва Ҳиндубек қавчин ва Хисрав кўкалдош ва ... Қароқўзи ... ўзга мўгул баҳодурлари билан таъйин бўлдилар» (263, I).

K

Қабал	- қамал; «Бойсунқур мирзо етти ой қабал тортти» (58, II).
Қабамоқ	- қамал қилмоқ, қуршовга олмоқ; «Тарих тўққуз юз ўндаким, Хисравшоҳни олиб, Кобулда Муқимни қабадим» (41, II).
Қабагон	- қамаган, қамал қилган пайт; «...мухолифлар Андижон кўргонини қабагонда бориб дептурким, подшоҳнинг тили тутулуб эди, оғзиға пахта била сув томизадурлар» (63, II).

Қабз	- олиш, тутиш, ушлаш, тасарруф; «Афғонлардин бурун Жуунпур Султон Ҳусайн Шарқийнинг қабзидаги эди» (196, I).
Қабза	- даста; «Икки тупчоқ от эгари била; камар шамшири мурассасъ икки қабза; ханжари мурассасъ йигирма беш қабза; катора мурассасъ ўн олти қабза; жамдарайи мурассасъ икки қабза; пичоқи ҳинду ва бори олтун қабза; чаҳорқаб тўрт савб; сақарлот чакман йигирма секкиз савб» (212, I).
Қабойил	- қабилалар (бирлиги – қабила); «Афғон қабойилидин кароний, қивий, сур, исо хайл, ниёзий бу вилоятни эгарлар» (119, I).
Қабоҳат	- қабиҳлик, ёмонлик; «Агарчи мунда яхши борди, vale сўнгра андоқ қабоҳатлар қилдиким, юз мунингдек хизмат бўлса ёпқай» (69, II).
Қабак	- ёғоч учига ўрнатилган нишон, ўйин; «Қабақни майдоннинг ул боши, бу бошидин кириб аксар урар эди» (44, I).
Қабак майдони	- ўртасига қовоқдан нишона ўрнатилган майдон (майдоннинг ўртасига 40-50 метр узунликда ёғоч ўрнатиб, учига қовоқ санчиб қўядилар, ўқ отувчилар майдон бошидан отда чопиб келатуриб, қовоққа ўқ отадилар); «Қабақ майдонида майдон бошидин чопиб, ёйни тушурууб кўруб отиб қабақни урар эди» (134, II).
Қабог/қабок	- кўз ва қош оралиги; «Бангалий буларни кўз қабоги йўсунлуқ саҳлар экандур» (254, II).
Қавий	- кучли, оғир; «Рабиул охар ойида Султон Маҳмуд мирзоға қавий ориза юзланиб, олти кунда оламдин кечти» (48, I).
Қавл	- сўз, гап (кўплиги – ақвол); «Аҳд ва қавлига рост ва дуруст эди» (44, I).
Қавм	- кишилар тўдаси, ургуф; «Бу тарихда ҳазора ва накдарий қавмининг маъман ва маскани бу тоғлардур» (107, I).

Қавоид	- қоидалар (бирлиги – қоида); «Ўшал мажлисда муфрадотни ўқуб қавоидини битиб, нималар битиди» (138, I).
Қавс	- 1) осмоннинг ўн икки буржидан тўққизинчиси («бурж» сўзига қаралсин); 2) ёй, камон; «Одина куни сафар ойининг фуррасида тарих тўққуз юз ўттуз иккидаким, офтоб қавс буржида эди, Ҳиндустон азимати била сафар қилиб, Якланга пуштасидин ўтуб, Дехи Яъқуб сувининг гарбий тарафидаги ўлангга тушулди» (184, I).
Қавчин	- қавм, уруг, қабила; «...беклардин Али Дарвешбек, Али Мазид қавчин, Муҳаммад Боқирбек, Шайх Абдулло эшикоға, Мирим Логарий,... Беклардин Қосим қавчин бек, Вайс Логарий бек, Иброҳим соруий минглиғбек, Ширим тағойи, Сайди Қаробек; ичкилардин, Миршоҳ қавчин, Сайид Қосим эшикоға жалойир, Қосим ажаб» (64, II).
Қадамгоҳ	- қадамжо, улуғ кишилар юрган, қадам босган жой; «Яна бирида Хожа Хизрнинг қадамгоҳидур» (106, I).
Қадаған	- шошилинч равишида; «Вилоятнинг отлиқ ва яёқ черикларига қадаған била тавочилар ва муҳассиллар ийборилди» (66, II).
Қаён/ қай ён	- қаерга, қайси тарафға; «Бу улуқ душманлар дафъ бўлғондин сўнг булар қаён боргайлар» (213, II).
Қажар	- лақаб; «Шанба куни Ироқ элчиси Мурод қўрчи қажарни кўрулди» (255, I).
Қазон	- тошотар ҳарбий қозон; «Байана ва баъзи кирмаган қўргонлар маслаҳатиға бир улуқ қазон устод Алиқулига буюрулуб эрдиким, куйгай» (215, I).
Қазоклик	- дарбадарлик, қўнимсиз яшаш; «Андижонда қишлимоқдин ганим кишисига ҳеч зарар ва осибе етмас, балки ўғурлуқ ва қазоқлиқ била кучланмагининг эҳтимоли бордур...» (72, II).
Қайд	- банд, боғланиш; «Ҳеч қайде подшоҳлиқ қайдича йўқтур» (243, II).
Қалъа	- қўрғон; шаҳар; «Қандаҳор қалъасига кира олмадилар» (158, I).

-
- Кальагир-лик асбоби** - қальага хужум қилиш қороли; «Анинг келган кишисига яхши жавоб бермай, қальагирлик асбобига иштиғол кўрсатилди» (212, II).
- Кальадор-лик** - қўргон сақлаш, шаҳарни душмандан асралаш; «...бир-икки кундин сўнг келиб мулозамат қилиб, борча якдил ва якжиҳат жидд ва эҳтимом била қальадорлиққа машгул бўлдилар» (42, II).
- Қаламий** - **1)** сулҳ йўли билан олинган ер; **2)** хат билан тобе бўлишга чақириш орқали қўшилган ер; «Кобул муҳаққар ердур, сайфийдур, қаламий эмас» (117, II).
- Қаламрав** - қалам, ёзув етувчи қўл остидаги жойлар; «Шайх Зайннинг иншоси била фармонлар битилиб, жамиъ қаламравга йиборилди» (221, II).
- Қалин** - кўп, сероб, мўл; «Бу тоғларнинг кийиги қалин бўлур» (115, II).
- Қаллош** - **1)** оч, очиққан; **2)** номуссиз, уятсиз; алдоқчи, товламачи; **3)** ялқов; «Эл қаллош, янги шаҳр иликка тушубтур. (80, I).
- Қаля** - қайла; «Хейли қаляси ривожқа ўхшар» (204, II).
- Қанда билмоқ** - қаердан; «Буларни аларға ўхшатма, иш ҳисобини ва юруш ярогини қанда билурлар» (192, II).
- Қаптол** - қорин, курсоқ; «Сув отнинг қаптолида бўлғай эди» (121, I).
- Қари** - ўлчов бирлиги; «...бу айвоннинг ичилда бир улуғ тош таҳт қўюбтур, тули тахминан ўн тўрт-ўн беш қари бўлғой, арзи етти-секкиз қари, умқи бир қари» (60, I).
- Қариб айламоқ** - яқин қилмоқ; «Тенгри таоло бу навъ саодатни бизга насиб қилибтур ва мундоқ давлатни бизга қариб айлабтур» (223, I).
- Қарина** - вилоят; «Улуғ вилоятиким, Самарқанд қаринасидур, Бухородур» (61, I).
- Қарн** - давр, аср; «Тенгри отини ва зотини фарҳунда ва муборак қилғай, манга ва санга қўп йиллар ва бисёр қарнлар Алъамонни давлат ва саодат била тута бергай» (243, I).

Қаробат	- яқинлик, яқин қариндошлиқ; «Тонгласи Хондамир муаррих... Юнус Алининг қаробатиким, ... келиб мулозамат қилдилар» (237, I).
Қарожү	- оддий одам; «Бу ажаб шартедур, подшоҳлиқта қаҷон рост келгайким, бир қарожү кишини ўзи била шарик қилғай» (132, I).
Қаротаёқ	- таёқлаш, зўр билан ҳайдаш; «... қаротаёқ қилиб, Ахсининг тош қўргонидағиларни зарби рост аркка тиқиб, ... тош қўргонига киурдилар» (68, II).
Қарқара	- сесарка товуқ; «Турна ва қарқара, улуғ кушлар қалин ва беҳад бўлур» (106, I).
Қасаба	- шаҳарча; «(Илёсхон) Икки Сувни орасига бош кўтариб, Кўйил қасабасини урушуб олиб эди» (264, II).
Қасида	- лирик тур жаңрларидан бири. Қасида – муҳим тарихий воқеалар ва машҳур тарихий шахслар ҳақида тантанали услубда ёзилган асар (кўплиги қасойид); «Туфайлий» таҳаллус қилур эди, қасидани бисёр яхши айтур эди (135, I). «Ва фузалойи аҳдким, тарих ва маросий ва қасойид ва тарокиб айттилар» (267, I).
Қатрамоқ	- жадал, ҳаракат қилмоқ; «Мунда келганларнинг ҳам отлари андоқ ҳаробтурким, бир кун қатрап мажоли қолмайдур» (166, I).
Қатъ	- юриш, кезиш, босиш; «Неча йил саъйлар қилиб, машаққатлар кўруб, узоқ ерлар қатъ этиб, чериклар юруб, ўзумузни ва черикни ҳарб ва қитол мухотаралариға солғайбиз» (211, I).
Қатилмоқ	- кўшилмоқ, биргалашмоқ; «Султон Аҳмад Танбалким, Жаҳонгир мирзо била қатилиб, Ўш сари тортиб эди» (69, I).
Қатла	- марта, карра, дафъа; «Масофлари: икки масоф урушти. Бир қатла Султон Маҳмудхон била» (72, I).
Қатлан-моқ	- яқдиллик билан киришмоқ; «Умаршайх мирзодин қолган беклар ва йигитлар яхши қатланиб мардона жонлар тортилар» (43, II).
Қатли ом	- қириш, қирғин; «Элни тамом қатли ом қилди» (82, I).

Катъ	- бу ерда: ҳисоб-китоб қилмоқ, эваз бермоқ;
қилмоқ	«...муҳимларини бирор нима бериб қатъ қилдилар» (173, II).
Кидам/	- қадимий; «Агарчи коғирваш ва шумнафас ва
қадим	ўзига асру магрур ва бисёр сард киши эди, чун қадим хизмати бор эди» (229, II).
Киё	қоя; «Ўртасида парча-парча қиёлар тушубтур» (235, II).
Киёқ	- ургу номи; «Қиёққа нималар битиб эди, қиёқлар ул келган кишини мунда йибориб эди» (250, II).
Кизил,	- тилла, кумуш (қўчма маънода); «Аскарийга ва
ок	Ҳиндолга ва балки жамиъ ургу-қаёш, ўлон-ушоққа қалин қизилдин, оқтин, раҳттин, жавоҳирдин, бардадин савғотлар борди» (210, I).
Килич	- қилич урмоқ, қилич солмоқ; «Икки мартаба ўзи
тегурмок	жамъи йигитлардин ўзуб қилич тегурди: бир мартаба Аҳси эшигига, яна бир мартаба Шоҳрухия эшигига» (37, II).
Кипчоқ	- қабила номи; «Турди Муҳаммад қипчоқни ҳам тилаб, мастилар била ҳамсұхбат қилдук» (168, II).
Кирмизи	- қизил ранг; «Самарқанднинг яна бир матойи қирмизи маҳмалдурким, атроф ва жавонибқа әлтарлар» (60, II).
Кироат	- баланд овоз билан қоидага асосан ўқиш; «...қироат илмини тавре билур эди» (155, I).
Кироқ/	- чет, чекка, нари; «Бу мирзолар агарчи сұхбат ва
кироғ	сұхбаторойлиқда ва ихтилот ва омизишта тавре әдилар, vale синохийлик рев ва рангидин йироқ ва мардоналиқ ва жанг жадалдин қироқ әдилар» (143, II).
Кирғовул	- дала товуқ, тустовуқ; «Ови қуши доғи кўп бўлур, қирғовули беҳад семиз бўлур. Андоқ ривоят қилдиларким, бир қирғовулни ошигинаси била тўрт киши еб тутгата олмайдур» (34, II).
Кисмат	- бўлиш, тақсим, ҳисса; «Нилобдин олти кема келту- руб, буронғор, жавонғор, гулға қисмат қилилди» (170, II)

Китъа	- парча бўлак; «Бу жиҳаттин Муқатташ дерларким, қитъа-қитъа йигочларни тарош қилиб, ислимий ва ҳитойи нақшлар солибтурлар» (60, I).
Китол	- уруш, жанг, ўлдириш; «Неча йил саъйлар қилиб, машаққатлар кўруб, узоқ ерлар қатъ этиб, чериклар юруб, ўзумузни ва черикни ҳарб ва қитол мухотараларига солғайбиз» (211, I).
Кишлок	- қишилаш учун қурилган ер; «То ул қишилоқда эдук, қирғовул эти фаровон эди» (73, I).
Кобиз	- қўлга олувчи; «Султон Баҳул Лўдий афғон ва ўғли Султон Секандар Деҳди пойтахти била Жўнпур пойтахтига қобиз бўлдилар» (196, I).
Қовламоқ	- қувламоқ; «Ўшдин қовлаб, қўргонни бизнинг учун сахлаб, бизга киши йибордилар» (69, I).
Қовғунчи	- изма-из қувувчи, қувғунчи, таъқиб этувчи; «Муҳаммадий ва Аҳмадий ва Қутлуққадам ва Вали хозин бошлиқ ва аксар бекларниким, бу навбат Кобулда беклилка юкундурулуб эди, бу қочқонларнинг кейнинг қовғунчи йибордуқ» (188, I).
Қоз	- ғоз; «Парворий товуги ва қози бисёр бўлур» (6, I).
Қози	- 1) ижрочи, амалга оширувчи; 2) ислом қонунлари юзасидан ҳукм ва ижро ишларига белгиланган мансабдор (кўплиги – қузот); «Беҳзодга келиб, қозисининг уйига тушулди» (173, I).
Қозимоқ	- тошга ўйиб ёзмоқ; «Шитоб учун ободон қозилмади» (160, II).
Қозурот	- чиқиндилар; «Фазнида бир чашма бордурким, агар нажосат ва қозуротни бу чашмаға солсалар, ўшул замон тўлғоқ ва тўфон ва ёғин ва чопғун бўлур» (114, I).
Қозғонмоқ	- қозонмоқ, қўлга киритмоқ, ҳосил қилмоқ; «Ушбу ситеталаридин ва рустоилиқларидин эдиким, хонумонларини ва ўттуз-қирқ йил қозғонларини барбод бердилар» (156, I).
Қойим бўлмоқ	- юз бермоқ; «Бу айёмда бовужудким, мундоқ шўр ва фитна қойим бўлди» (42, I).
Қолиб	- қолип; «Дарин эдиким, ўзини қолиб ичидаги эриган мисқа ташлагай» (215, I).

-
- Қолтоғой-лиқ** - ишёқмаслик, муғамбирлик; «Ишга етган маҳалда қолтоғойлиғи бор эди» (42, I).
- Конгсор** - тоғли йўллар, пушта; «Черик эли ҳар қўл ва ҳар қонгсор била чопқон била мутаважжиҳ бўлдилар» (159, II).
- Қонлик** - хунталаб; «Бир қатла бир ўғли бир кишини ўлтурган учун қонлиқлариға топшуруб, дорулқазоға йибордин» (128, II).
- Қонун** - 1) Абунаср Форобий ихтиро қилган мусиқа асбоби; 2) тартиб, қоида; «Пурфазойил киши эди, қонунни онча киши чалмайдур, қонунда гирифт қилмоқ мунинг ихтироидур» (135, I).
- Қоптол** - бел; «Ушбу ерда йўлдин ташқари қор рост отнинг қоптолида эди» (126, II).
- Қопу** - дарвоза, эшик; бу ерда: яқин келиб қолиш; «Раана Сангаа коғир ёвуқ қопуда келибтур, анинг фикрини бар асл қиласлинг» (215, II).
- Қорлуқ** - қабила номи; «Ахсида Танбалнинг иниси Шайх Боязид эди. Косонда Шаҳбоз қорлуқ эди» (94, II).
- Қорлуғоч** - қалдирғоч; «Яна бир Карчадур, қорлуғоч йўсунлуқдур, қорлуғочдин хейли улукдур, якранг қоп-қорадур» (203, I).
- Қорт** - яра, жароҳат; «Бир-икки йилдин сўнг Али Дўстнинг илигига қорт чиқиб ўлди» (77, II).
- Қосид** - 1) хат ташувчи, хабарчи, элчи; 2) қасд қилувчи; 3) интилувчи; «Душанба куни, рабиулаввал ойининг ўнида Муҳаммад Ҳумоюндин қосидлар келиб, мулозамат қилдилар» (265, II).
- Қотилмоқ** - қўшилмоқ, аралашмоқ; «Туркистондин хейли қуйироқ бу дарё тамом қумға сингар, ҳеч дарёға қотилмас» (34, I).
- Қотромоқ** - 1) бир нарсанинг кетидан юрмоқ; 2) тез юрмоқ; «Бурун қушқа хейли қотрор экандур» (48, I).
- Қотқон** - қорнинг қотиб қолиши, қатқалоқ; «Қотқон бўлуб эди, йўлдин чиққон киши ташвиш била юрур эди» (149, II).

Кофия	- шеърда байт ёки мисралар охиридаги сўзнинг иккинчи байт ёки мисра охиридаги сўзга мос бўлиши, мисраларнинг охирида келадиган оҳангдош сўзлар; «Қофияда бир форсий рисола битибдур» (137, II).
Кочор	- оёқ, сон; «Қоронғи кечада ўз элининг ўқи-ўқ Ҳасан Яъкубнинг қочорига тегиб, қочоридин бурунроқ ўз амалиға гирифтор бўлди» (47, II).
Кочқон	- қочоқлик; «Оз-озлоқ чиқғон кишиси урушқа турмай қочқон била қўргонға кирдилар» (106, II).
Кош	- бу ерда: олд, хузур; «Юнус Али ва Гадойи Таройи менинг қошимда эдилар» (107, I).
Куён	- биқин санчиғи; «Рамазон ойининг ўн ичидаги саъб қуён ташвиши бўлди, андоқким қирқ кунгача мени бу ёндин-ул ёнга киши эвурур эди» (220-бет).
Кулла	- чўққи, тепалик, тоғ чўққиси; «Ул тоғнинг қулласида Шоҳи Кобул иморат қилгани учун бу тоғни Шоҳи Кобул дерлар» (107, I).
Куллатайн ҳавз	- иссиқ, қайноқ сувли ҳовуз; «Ҳаммолининг бир хужрасиниким, қуллатайн ҳавз андадур, тамом тошдин тугатибтурлар» (214, I).
Куллоб	- олтин осма; «Ушбу кун менинг такбандимнинг олтун қуллобини ўғурладилар» (89, II).
Куллуқчи	- қуллуқ қилувчи, хизматкор; «Уруш ул тараф бўлғон учун булжор эли ғофил бўлуб қул ва қуллуқчи иш-куч учун уйига, бозорға бориб тарқашиб эдилар» (84, II).
Кулон	- ёввойи эшак; «Хурд Кобул ва Сурхоб тарафи қулони ҳам бўлур» (116, I).
Кулунж	- йўғон ичакда бўладиган касаллик-օғриқ; «Саййид Юсуфбек бир неча кун бурунроқ қулунж заҳмати била Тенгри раҳматига борибтур» (122, II).
Кумош	- ипакли газмол; «Шоҳ Мансурға қумош тўн, жиба ва тұғмаси била, яна бирига ялаклик қумош тўн, яна олти кишига қумош тўнлар кийдуруб, рухсат берилди» (173, II).

Кумош рахтлик хар	- ипак жабдуқли эшак; «Бурунғи ўрду әмас, танигусиз ўрдуе бўлубтур: яхши тупчоқ отлар ва қатор-қатор нар ва моя тевалар ва хачирлар ва кумош рахтлиқ хар зинлиқ моялар ва сақарлот ва маҳмал чодирлар ва шомиёналар» (158, II).
Кунқор	- кўнгир (мошгуруч); «...баланд бўйлуқ, қунқор соқоллик, қизил юзлук, танбал киши эди» (43, II).
Курб	- яқинлик; «Ва Мир Дарвеш Муҳаммад сарбонким, Хожа Аҳрорни яхши муридларидин эди, ... фазилатдин ул боргоҳда қурб ва эътибор топиб эди» (267, II).
Куроёт	- қицлоқлар; «Жамиъ Кобул вилоят ва қуроётини холиса қилдим» (249, II).
Кутб	- 1) ҳар бир тўда ва гуруҳнинг пешвоси; 2) ўрта, марказ; 3) юлдуз номи; «Охир мен-ўқ бошлидим, бир-икки қатла бу навоҳига етиб эдим, ўшул қиёс била қутбни ўнг ёғринимга олиб тебрадим» (152, II).
Куттоут-тариқ	- йўлтўсарлар, қароқчилар; «Тоғлардин ва тангилардин куттоут-тариқ кофир кам эмастур» (109, I).
Куш илми	- кушлар ҳақидаги билимлар; «Куш илмини хўб билур эди» (45, II).
Куш солмоқ	- кушларни жалб этиш учун тўр ёки ҳалқа ичига куш қўймоқ; «Ушоқ чангалларига чарга солиб, қирғовулға куш солиб кезлар эдук» (73, I).
Кушбеги	- подшоҳ саройидаги амалдорлардан бири; «Ҳасан Али жалойир Султон Ҳусайн мирзо қошида кушбеги эди, шоир эди» (135, I).
Кушлок	- парранда ва кушлар овланадиган жой; «Хўжанднинг овлоги ва қушлоғи бисёр яхшидур» (35, II).
Кушчилик	- кушлар табиатини ўрганиш илми; «Кушчилиғни ва ядачилиғни ҳам билур эди» (56, I).
Қўбуз	- чолгу асбоби; «Қўбузни яхши чолур эди» (46, I).

Кўл	- томон, тараф; тоғаро йўллар; «Ҳар биримиз бир нонни қўюнга солиб, изтироб била ёниб, юқори пуштанинг устига чиқиб, бир қўлда отларни боғлааб, ҳар қайсимиш ҳар тараффа бир баландига чиқиб, қаравуллуқ қилиб ўлтурдук» (98, II).
Кўлдамоқ	- етакламоқ, ёрдам бермоқ, қўллаб-қувватламоқ; «Минучеҳрхонга даги маъжун берилиб эди, андоқ маъжуний бўлуб эрдиким, икки киши қўлдаб турғузуб эдилар» (169, I).
Кўргон	- қалъя; «Тонгласига бу юрттин кўчуб, Бажавр қўргонига зўрламоқ дояси била Бажавр қўргонининг яқинига тушуб, Дилазок ағонийдин бир мұтабар кишини Бажаврга йибордукким, Бажавр сұлтонига ва элиға насиҳат қылғайким, қуллуқ мақомида бўлуб, қалъани тоғшурғайлар» (161, I).
Кўш оёқ олмоқ	- чопмоқ; «...Мирзоқули кўкалош отнинг кўш оёқ олурга мақдурин қолмайдур эди» (97, II).
Кўба юзлук	- сарғиши юзли; «...Бойсункур мирзо ... улуғ кўзлук, кўба юзлук, ўрта бўйлук, туркман чехралиқ, малоҳатлиқ йигит эди» (71, II).
Кўл солмоқ	- қулоч отиб сузмоқ; «Ушбу кун Ганг дарёсини кўл солиб ўттим. ... ўттуз уч қўл била ўттум, яна тинмай ўзуб бу юзга ҳам ўттум» (252, I).
Кўлмок	- унаштирмоқ, қизни куёвга мўлжал қилмоқ; «Султон Абусаид мирзо улуғ ўғли Султон Аҳмад мирзога қўлуб эди» (39, II).
Кўналға	- тўхтар жой, ётоқ; «Кобулдин келадурғанларга қўнолга йўсунлук инъом ёрмоқларнинг баротини олиб борди» (253, I).
Кўпмок	- бу ерда: улгаймоқ, ўсмоқ; «Анинг ҳам муташарриъ ва яхши йигит қўпубтур» (243, II).
Кўр	- 1) белбоғ, қийиқча, камар; 2) уруш асбоби, милтиқ; «Тонглasi кичик хон додам манга мўғулча расмилик бош-оёқ ва қўрини ва эгарлик хосса отини иноят қилди» (90, II).

-
- Кўрумок** - кўриқламоқ; «Ҳавзнинг атрофида йигирмача норунж дараҳтини буюрдимким, қўргайлар» (179, I).
- Кўруқ** - кўриқхона; «Яна бир ўланг Бўдана қўргидур» (61, I).
- Кўрчи** - ҳукмдорнинг хос мулозимларидан бири; «Шанба ку-ни Ироқ элчиси Мурод қўрчи қажарни қўрулди» (255, I).
- Қўтоси** - ҳайвон номи; қўтоси баҳрий-денгиз қўтоси; «Бу тоғ элидин матоъ нофа, мушк ва қўтоси баҳрий ва заъфарон ва сурб ва мисдур» (192, II).

F

- Ғабғаб** - бақбақа; «Мусаввирлардин Беҳзод ... ғабғабини кўп улуғ тортадур» (139, II).
- Ғавғойи оми** - оломон ичидаги кўтарилган тўполон, ғавғо; «Бир намози дигар баякбор ғавғойи оми бўлуб, бу мусулмонлар тамом талонга бордилар» (56, I).
- Ғаддор** - алдамчи, хиёнатчи; берашм, золим; «Бу раъйдин Абу Юсуф аргуннинг хабари бор экандур, балки бу раъйни кўрсатгучи ўшул ғаддор экандур» (77, II).
- Ғадр** - макр, алдаш; «Сулҳқа эътиимод қилиб буларнинг бу макр ва ғадридин бехабар ва ғоғил эдук» (76, II).
- Ғазал** - байт охирлари қофиядош бўлиб келган лирик шеър; ғазал ўзбек классик адабиётида кенг тарқалган лирик жанр бўлиб, кўпинча ишқий мавзуда яратилган. Шу билан бирга, ижтимоий-сиёсий мавзуларда ҳам кўп ғазаллар ёзилган; «Ул фурсатларда бирар, иккирар байт айтур эдим. Вале ғазал тутгатмайдур эрдим» (81, II).
- Ғазалиёт** - ғазаллар; «Тўрт ғазалиёт девони тартиб қилибтур» (132, II).
- Ғазв** - дин йўлидаги уруш, ғазот; «Қосим Ҳусайн Султон отлиқ,... Раана Сангаанинг ғазвида... бир ўғли бор» (131, I).

Фазни/ Фазнин	- Афғонистондаги шаҳар, қадимги Эрон ва Турон давлати марказларидан саналган; «Яна бир Фазни вилоятидур. Сабуктигин бирла Султон Маҳмуднинг ва авлодининг пойтахти Фазни экандур. Баъзи Фазнин ҳам битибдурлар» (113, I).
Файб	- кўзга кўринмаслик, фойиблик; бу ерда: кутилмаган; «Мундоқ маҳалда файб кўмаги Султон Аҳмад қаравул жамоати била келиб, қотилғонни шугун тутуб, сабоҳи-ўқ ғаним устига ясаб юрудук» (72, I).
Файбат	- фийбат; «Бовужуд бу ажаб балоедурким, ҳамиша эл мени файбат қилурларким, бойридин ва андижонийдин ўзгани риоят қилмас» (117, I).
Файри мукаррар полон	- янги, илгарисига ўхшамаган тўқим; «...Биноий Хи-ридин азимат қилур вақт эшаги учун полон-дўзга файри мукаррар полоне буюрур» (138, II).
Файри араб	- араб бўлмаган киши ёки жойга нисбатан қўлланган; «Ҳиндустоний файри Ҳиндустонни «хуросон» дер. Нечукким, араб файри арабни «ажам» дер» (107, II).
Файри мукаррар	- одатдагидан ўзгача; «Бу доманада ранго-ранга ҳар анвоъ лолалар бўлур. Бир қатла санаттим, ўттуз икки-ўттиз уч навъ файри мукаррар лола чиқти». (112, I).
Файри Хин- дустон	- ҳиндистонлик бўлмаган киши ёки жойга нисбатан қўлланади; «Ҳиндустоний файри Ҳиндустонни «хуросон» дер. Нечукким араб файри арабни «ажам» дер» (107, II).
Фалаба	- кўп, узлуксиз, роса; «Муҳаммад Шариф мунажжимким, не навъ шумнафаслар суруб эди, ... Фалаба сўкуб, ичимни холи қилдим» (229, II).
Фалат	- хато, янглиш; чалғитиш; «Саҳл туттилар, бу раъй фалат экандур» (70, I).

Фализ	- 1) қуюқ; 2) қалин; 3) дағал; 4) нотўғри; «Яна бир Муҳаммад Ҳусайн мирзо эди. Ироқда муни ва Шоҳ Исмоилни бир ерда банд қилғон экандурлар. Ул вақт анга мурид бўлуб экандур, сўнгра фализроғизий бўлуб эди» (130, I).
Фанойим-нинг хумси	- ғаним қўлидан олинган молнинг шариат йўл берган бещдан бир қисмини (давлатга ўтказиш учун) олиш; «Мунда фармон бўлдиким,.. эҳтимом қилиб, бу фанойимнинг хумсини олғайлар» (153, I).
Фараз	- мақсад, ният; «Ҳар кишинингким бир ишға машгуллуги бор эди, ҳиммати ва фарази ул эдиким, ул ишни камолга тегургай» (137, I).
Фарбичи	- камарбанд; «...мен жиба кийиб эдим, гарбичи боғламайдур эрдим, дубулға ҳам киймайдур эдим» (150, I).
Фариб	- 1) ажойиб, қизиқ; 2) мусоғир, кимсасиз; «Бизнинг элга ва шаҳр элига фариб башошат ва нашъя эди» (80, I).
Фаробат	- ажиблиқ, қизиқлик, ғалатилик; «Бу кўҳистон элининг чироғлари тамом чилғўза йигочидиндор, шамъдек ёнар, хейли фаробати бордур» (111, II).
Фаройиб	- қизиқ нарсалар, камёб нарсалар; «Якшанба куни ганимга зафар топсоқ фаройиб воқиотдиндор» (236, II).
Fappa бўлмок	- мағрурланиб туриш; «Зуннуи аргун ушбу хушомадга фарра бўлуб, қирқ-эллик минг ўзбакнинг ўтрусида юз-юз элликча кишиси била Қора Работта турад» (154, I).
Фозий	- ислом динида бўлмаганлар билан уруш қилиб, ғалаба қозонган; «Икки қатла Бадаҳшоннинг жануб жониби Коғиристонга бориб ғазот қилди. Бу жиҳаттин фармонининг түгросида «Султон Маҳмуд фозий» битирлар эди» (48, II).
Фолибо	- эҳтимол, шундай бўлса керак; кўринишича; «Фолибо бу масжид қибласининг самти мунажжим тариқи била амал қилибтурлар» (60, I).

Ғончи	- уруғ номи; «...Шоҳ Ҳусайн Боракий мӯғул ғончи қўл урушга қўюб, событ қадам бўлдилар» (264, I).
Форат	- талон-торож қилиш, талаш; «Форат ва торож топган вилоят тасарруфимизга кирди» (80, II).
Фоятош	- натижада, охирида; «Фояташ ул мунофиқи намак-ҳаром мардакнинг номардлиги эди» (64, I).
Ғул	- қўшиннинг марказдаги қисми (буни баъзан «қалб» ҳам дейилади); «Қосимбек ғулда менинг қошимда эди» (72, II).
Ғулув	- галва, тўполон, қий-чув; «Андоғ ғулув эдиким, тиқилишда баъзининг уч-тўрт қадам йўл оёғи ерга тегмас эди» (142, II).
Ғума	- оқсоҷ, чўри; «Ўзга хотун ва гумаси йўқ эди» (72, I).
Ғунчачи	- қаниз, чўри; «Ғума ва ғунчачиси хейли бор эди. Муътабар гумаси Зуҳрабеги оға эди» (49, II).
Ғурра	- ҳар бир ойнинг биринчи куни; «Шанба куни, муҳаррам ойнинг гуррасида Ҳожа Сеёрон келилди» (181, I).
Ғусл	- чўмилиш; «Жўнда гусл қилиб, зуҳр адо қилдим» (249, I).

Ҳ

Ҳабс	қамоқ, турма, озодликдан маҳрум этиш; «Мирзахонни Муборакшоҳ Қалъайи Зафарга тилаганда Абобакр Кошғарийнинг чопкунига йўлуқуб, Шоҳбегим ва Меҳр Нигорхоним ва жамиъ элнинг ахли ва аёли асирилиққа тушуб, ул золими бадкирдорнинг ҳабсида дунёйи фонийни видоъ қилдилар» (39, II).
Ҳаводорлик	- ҳавасли; тарафдор; «Кобулдин келгучилардин андоқ масмуъ бўлур эдиким, Шайх Шариф Қорабогий Абдулазизнинг иғвосидин ё ҳаводорлиғидин қилмоғон зулм ва ўтмаган билъатларни бизга иснод қилиб, ... баҳс қилур хаёли бор» (262, I).

Ҳавол	- тогдаги фор ва коваклар; «...бу ҳаволга етганда, чопқун беҳад тез бўлди» (147, I).
Ҳавоҳоҳ	- хайриҳоҳ, тарафдор; «Ҳавоҳоҳ ва яхши фароҳ ҳавсалаларимиздин Ҳиндустон вилоятига қўюб, ўзумуз маврусий вилоятимизга боргаймиз» (265, II).
Ҳавоши	- 1) хизматкорлар; 2) ҳошиялар, бирор нарсанинг чети, қирғоғи (бирлиги – ҳошия); «...ҳавошиси ва йи-гит-яланги бисёр пурзавқ ва пурзеб бўлур эди» (57, I).
Ҳад	- 1) томон; 2) чегара; 3) мартаба, ҳақ-хуқуқ; «Бу ҷашманинг чор ҳали сиёқлиқ, гўниялик тахти бўлди» (112, II).
Ҳадис	- 1) сўз; 2) Муҳаммад пайғамбар (с.а.в) сўзи деб қилинган нақл; «Ҳадис илмини Ҳурсонда онча билур киши йўқ эди» (132, II).
Ҳаж тавофи	- Маккадаги хонаи Каъба зиёрати; «Охиrlар ҳаж тавофи ҳам қилди» (128, I).
Ҳажв, ҳажвия	- ижтимоий ҳаётнинг маълум томони ёки айрим гурӯҳ ва шахсларнинг ярамас салбий хислатларидан аччиқ кулиб ва уни танқидий тасвиirlаб ёзилган асар; «Андин бери ҳажв ва ҳазл шетър ва назмидин торик ва тоиб эрдим» (185, I).
Ҳазз	- шодлик, хурсандчилик; «Ҳар кишиким, бу черикда ҳамроҳ эдилар, барча инъом ва баҳшишдин ҳаззи воғир ва насиби комил элттилар» (210, I).
Ҳаззол –	- ҳазилкаш; «Сайдим ... ихтилот ва ҳикояти ширин, хушхулқ ва ҳарроф ва ҳаззол киши эди, айби бу эдиким, гузаро фосиқ ва мўғлим эди» (146, I).
Ҳазин	- қайгули, ғамгин, ҳасратли; «Бу фурсаттаким, «Мубайин»ни назм қиласур эдим, хотири фотирға хутур этти ва ҳазин кўнгулга мундоқ еттиким, ҳайф бўлгай ул тилдинким мундоқ алфозни дарж қилғай» (185, I).
Ҳазира	- 1) айланаси девор ёки панжара билан ўралган қабристон; 2) қабр, мозор; «...Гозургоҳнинг хиёбони ва Султон Аҳмад мирзонинг ҳазираси... борини андак фурсатта сайр қилдим» (145, II).

Ҳазм	- хушёрлик, эҳтиёткорлик, мустаҳкамлик; «Ҳазм ва эҳтиётни маръи тутуб, тўра яёқим, тартиб қилилиб эди» (72, II).
Ҳайъат	- шакл, кўриниш; «Агарчи ҳайъати ёмон эди, табъи хўб эди» (158, I).
Ҳайсият	- эътибор, лаёқат; «Куштигирилик била мунча ҳайсиятни жамъ қилмоқ гаробати бор» (140, II).
Ҳаким	- 1) табиб; 2) донишманд; «Деҳлидин кемага солиб келтурсунларким, ҳакими ҳозиклар кўруб, дардига даво қилсунлар» (266, II).
Ҳал қилмоқ	- бу ерда: эритмоқ; «Якшанба куни ҳам бир аёқ сут ичтим, «гили маҳтум»ни ҳам араққа ҳал қилиб ичдим» (218, I).
Ҳалл ва ақд	- хон маслаҳатчиси; «Ҳайдар кўкалдошким, хоннинг ҳалл ва ақди эди, бу урушда ўлди» (72, I).
Ҳамал	- 1) эски астрономияда ўн икки буржнинг биринчиси; 2) қуёш йили ҳисобидаги биринчи ой номи (март - апрел ойига тўғри келади); «Шанба куни, рабиулаввал ойининг ўнида офтоб ҳамалға таҳвил қилди» (169, I).
Ҳамвор	- текис; «...ҳамвор-ҳамвор пушталар кўринур, vale тамом пуштаси ва тоги йирик тошлиқ пушта ва тогдур, ҳар еридин от била юруб бўлмас» (115, I).
Ҳамин	- ушбу, шу тарзда; «...ҳамин дедиларким, мундоқ қоронғу кечада кўзани ўзумиз навбат била кўтариб келдук» (168, I).
Ҳамкоса	- шерик, ҳамтовоқ; «Суҳбат ва ҷогир ҳамсуҳбат ва ҳамкоса била хуштурким, била суҳбат тутқайсизким, била ҷогир ичгайсиз» (250, I).
Ҳамл қилмоқ	- йўймоқ, кўтармоқ, чидаб турмоқ; «Баъзи нифоқини ҳазлға ҳамл қилурлар эди, vale бечизе эмас экандур» (146, II).
Ҳаммаш- варат	- ҳамсуҳбат, маслаҳатгўй; «Гуноҳ мундин ортуқ бўлурмуким, бу жамиъ била ҳамжиҳат ва ҳаммашваратлардин бир улугрогисен» (154, I).
Ҳанафий	- ислом динидаги тўрт мазҳабдан бири; «...ҳанафий мазҳаблиқ, покиза эътиқодлиқ киши эди» (37, II).

Ҳанзал	- аччиқ тарвуз; «Дарвеш Муҳаммад ҳанзални кўрган эмас эди» (178, I).
Ҳаракот ва саканот	- ҳаракатлари ва тўхташ (туриш) аломатлари, юриш ва туришлар; «Ҳаракот ва саканоти зарофат ва латофат била эди» (133, II).
Ҳарам	- ичкари уй, хос ҳовли; ҳарам деганда шаҳснинг оила аъзолари ҳам қўшиб тушунилади; «Умаршайх мирзонинг ҳарамларидин яна бир Ҳожа Ҳусайнбекнинг қизи Улус оға эди... Бир йил, бир ярим йилдин сўнг ҳарамдин чиқардилар» (40, II).
Ҳаромнамак	- нонкўр, кўрнамак, яхшиликка ёмонлик қилувчи; «...гавдан ва бефаҳм ва бевафо ва ҳаромнамак киши эди» (49, II).
Ҳарб	- ҳарбий; «Неча йил саъилар қилиб, мاشаққатлар кўруб, узоқ ерлар қатъ этиб, чериклар юруб, ўзумузни ва черикни ҳарб ва қитол мухотараларига согайбиз» (211, I).
Ҳарис	- ҳирсли, очкўз, таъмагир; «Бу кийик урушқа гарид ҳарисдур, филҳол урушқа келур» (199, II).
Ҳариф	- қарши, тенги, муқобил; «Кошгарий кўрдиким, бу фавжнинг ҳарифи эмастур» (43, II).
Ҳарорат	- иситма; «Одина куни, ойнинг йигирма учидага ҳарорате баданимда зоҳир бўлди» (241, II).
Ҳарроф	- очиқ юзли, хушхулқ, ҳазилкаш; «Яна бир Айюб эди. Бойсунқур мирzonинг бек аткаси эди. Емак ва киймаги сирфа била эди. Ҳаззол ва ҳарроф эди» (50, I).
Ҳарчанд	- ҳар қанча; «Ҳарчанд саъӣ қилдилар, Астрободни инисига бермакка ризо бўлмади» (56, II).
Ҳасба марази	- қизамиқ; «Муҳаррам ойида менинг онам Кутлуқ Нигорхонимга ҳасба марази орис бўлди, фасод қилдилар, ноқис воқиъ бўлди» (124, I).
Ҳасби ҳол	- 1) ўз ҳолини баён қилиш; 2) турмуш кечириш даражаси; «Бир байти ҳасби ҳол воқиъ бўлубтур» (133, I).

Ҳаср	- ҳисоб, саноқ; чек-чегара; «Не ёлғиз бу қуш, ҳар қушдин беҳадду ҳаср, бу сув ёқасида қалин қушнинг юмуртқаси» (122, I).
Ҳафтранг	- етти ранг; «Биайнинҳи сувға боргон ҳафтранг пиёладек пиёла Дарвеш Муҳаммад пешкаш қилди» (176, II).
Ҳашт биҳишт	- саккиз жаннат; «Бу рамазонни «Ҳашт биҳишт» боғида ўткарилди» (232, I).
Ҳақир	- тубан, паст, кичик; қадрсиз, эътиборсиз; «Агарчи ул тоғларча баланд эмасдур, кўзга ҳақир кўринур, vale ғарид берк тоғлардур, ҳамвор-ҳамвор пуштадар кўрунур» (115, I).
Ҳақно-шунос	- кўрнамак, яхшиликни билмайдиган; худобехабар; «...бу бемурувват ва ҳақношунос киши менинг мундоқ яхшилиғимниким, жонини бағишлидим, билкул унутуб, Шайбонийхон қошида мендин гайбатлар ва шикоятлар қилибтур» (151, II).
Ҳиддат	- тезлик, ўткирлик, қизғинлик; «Ва Шайх Зайн садрким, Зайниддин Хавоғийни набираси эрди; ҳиддати табъи бор эди, назм ва иншодин салиқалиғ ва Ҳумоюн подшоҳ замонида умаролиг ҳам топиб эди» (267, II).
Ҳижоб	- парда, тўсиқ; мажозий маънода; уят, хижолат, уялиш; «Марғинонни топшуруб бир навъ қуллук ва хизматкорлиқ қилгаймен, гуноҳим ариб, ҳижобим рафъ бўлғай» (67, II).
Ҳизаб-руллоҳ	- худонинг шери (илгари қаҳрамонларга бериладиган лақаб); «...санга «Ҳизабруллоҳ» лї қаб бўлди, сен ўзбакни олғунгдур» (134, I).
Ҳикамиёт	- ҳикматлар; «Яна Мир Муртоз эди, ҳикамиёт ва маъқулотни яхши билур эди. Шатранжга кўп шағафи бор экандур, бу мартабадаким, агар икки ҳариф учраса, бири била шатранж ўйнаб, яна бирининг этагини тутуб ўлтурур экандурким кетмагай деб» (137, II).
Ҳикоят	- ҳикоя; «Ул хотирида бор эди, ҳикоят қилур эди» (87, I).

Ҳилол	- янги ой; «Ийд ҳилоли бу юртга кўрулди» (177, II).
Ҳиммат рикобига оёқ қўймок	- жазм қўлмоқ; «Фозихоннинг устига илғор айирғондин сўнг ҳиммат рикобига оёқ қўюб, таваккул инониға илик уруб... мутаважжиҳ бўлдук» (189, II).
Ҳимоят	- ҳимоя; «Хонқули ҳам қолди, маҳалли ҳимоят ва мадад эмас эди» (97, II).
Ҳин	- замон, вақт, пайт; «Ўшал ҳинда бу отлиқлар боғнинг эшигини топарга фурсат қўлмай, деворниким, эски бўлғон еридин рахна қилиб кирдилар» (100, I).
Ҳинду	- ҳинди; мажозий маънода: қора тусли; «Ҳиндулар аксар таносухий бўладур» (206, I).
Ҳиндувона	- тарвуз назарда тутилади; «Сайийд табиб... Хуросон дастури била ҳиндувона берди, чун ажал етиб экандур, олти кундин сўнг шанба куни Тенгри раҳматига борди» (124, I).
Ҳири	- Ҳирот; «Ҳири ҳокими Оқбўғабекнинг оғасининг наслидиндур» (40, II).
Ҳирс	- бирор нарсага қаттиқ берилиш, таъма, очкўзлик; «Хейли чоғирға ҳирси бор эди» (71, II).
Ҳирфа	- хунар; «Яна ҳар ҳирфагарким бор, ота-отасидин бери ул ҳирфани қила келибтур» (208, I).
Ҳирфагар	- хунарманд; «Яна Сайфий Бухорий эди. Ўқугон китобларининг муфассалини элга кўрсатиб, муллолигини исбот қилур эди. ...яна бир девони ҳам борки, жамиъ ҳирфагарлар учун айтибтур» (138, II).
Ҳиял	- ҳийла; «Танбал Халилни Ўзгандаги кўч ва уруқини чиқормоқ учун йибориб эди, кўч чиқормоқ баҳонаси била бориб, Ўзгандга кириб бу кун чиқай, тонгла чиқай деб ҳиял қилиб, чиқмайдур эди» (76, II).
Ҳозик	- доно, билимдон, зийрак; «...фармон берилдиким, Деҳлиға келтурууб, Деҳлидин кемага солиб келтурсинларким, ҳакими ҳозиқлар кўруб, дардига даво қилсунлар» (266, II).

Ҳоила	- даҳшатли, қўрқинчли; «Ҳар қачон бу воқиъайи ҳоила хотиримга келса, бехост ҳолим мутағайири бўлур» (218, I).
Ҳоло	- ҳозирда, шу пайтда, энди; «...ҳоло Мандуга машхурдур, ...ҳоло ҳиндуларнинг мустаъмал Ҳиндустонда ул зижждур» (60, I).
Ҳофиза	- эсда сақлаш қобилияти; «Қавий ҳофизаси бор экандур» (137, II).
Ҳудуд	- чегаралар (бирлиги – ҳад); «Боги вафонинг ҳадди ва ҳудуди ва сафо латофати бу тарихда мукаррар мазкур бўлубтур» (184, II).
Ҳужуми ом	- оммавий ҳужум, ялпи ҳужум; «Бир-икки кундин сўнг Ҳожа Абулмакорим ва Аҳмад Ҳожибек ва яна баъзи бек ва бекот ва сипоҳийлар ва жамиъ шаҳр эли ҳужуми ом қилиб, Ҳожанинг уйидин мирзони келтуруб Султон Али мирзони ва тархонийларни аркта қабадилар» (54, II).
Ҳукком	- ҳокимлар; «Атроф ва жавонибига бурунги ҳукком бандлар солиб, ҳавзлар қилибтурлар» (235, II).
Ҳумоюн	- қутлуғ, баҳтли, муборак, шарафли («Бобурнома»да бу сўз атоқли от-Бобурнинг катта ўғли номидир); «Ҳумоюннинг валодатидин беш-олти кундин сўнг Чорбоқقا чиқиб, Ҳумоюннинг валодатининг тўйи бўлди» (160, II).
Ҳунуд	- «ҳинд» сўзининг араб тилидаги кўплек шакли.
Ҳуратмоқ	- узоқлаштирмақ; «Сизларни тўра-мучадин ҳуратиб, паргана ва вилоятингиздин айриб, соқолларингизни қирқиб, шаҳрларда ташҳир қилмоқ керак» (175, II);
Ҳут	- қуёш йили ҳисобидаги ўн иккинчи ойнинг номи (феврал-март ойига тўғри келади); «...ҳутга бир-икки кун қолибдур, туздаги ошлиқни тамом кўтарибтурлар» (164, I).

ЛУГАТДАН ФОЙДАЛАНИШ ТАРТИБИ АЛФАВИТ – МУНДАРИЖА

Сўз боши	3
А	12
Б	21
В	36
Г	40
Д	44
Е	52
Ё	52
Ж	53
З	60
И	65
Й	75
К	75
Л	84
М	86
Н	117
О	125
П	132
Р	137
С	144
Т	159
Ү	178

Ф	182
Х	188
Ч	195
Ш	200
Э	206
Ю	208
Я	209
Ў	211
Қ	213
Ғ	224
Ҳ	227

«Бобурнома» учун қисқача изоҳли лугат.

Тузувчи Ф. Исҳоқов.

«Andijon nashriyot-matbaa» ОАЖ. 2008.

Таҳририят мудири

Ф. Ибайдуллаев

Муҳаррирлар:

М. Худоёрөв,

М. Ибоев

Тех. муҳаррир:

М. Мирзакаримова

Мусаввир:

С. Жўраева

Мусаҳҳихлар:

Н. Юлдашева,

Н. Тожиматова

Компьютерда саҳифаловчи:

Д. Бозорбоев

Босмахонага 20.04.2007 йилда теришга берилди. 6.02.2008
йилда чоп этишга рухсат этилди. Ҳажми 14,75 босма табоқ.
Қоғоз бичими 60x84 $\frac{1}{16}$. Тиражи 1000 нусха. Буюртма 179.
Баҳоси келишилган нархда.

«Andijon nashriyot-matbba» ОАЖ босмахонасида чоп этилди.
Босмахона манзили: Андижон шаҳри, Навоий шоҳкӯчаси, 71-үй.